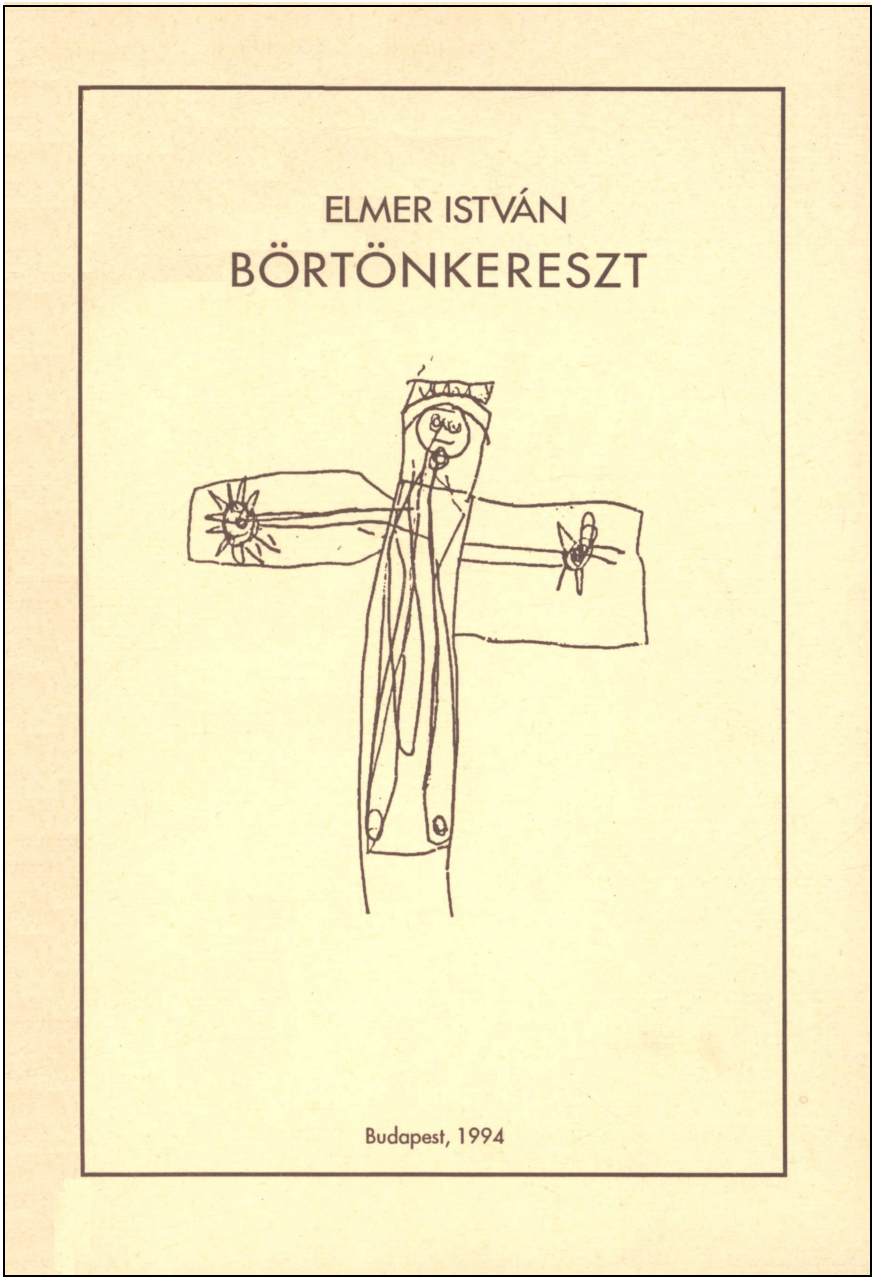
Elmer István
Börtönkereszt
Börtönviselt katolikusok visszaemlékezései

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a http://www.ppek.hu internetes címet.

Impresszum

Elmer István
Börtönkereszt
Börtönviselt katolikusok visszaemlékezései

A borító Kiss Anna Júlia (4 éves) rajzának felhasználásával készült

Fotó: Bókay László, Elmer István, Horváth Dávid, Mohi Sándor, Szántó Tamás

METEM könyvek 7.
Sorozatszerkesztők:
Somorjai Ádám OSB és Zombori István

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv 1994-ben jelent meg Budapesten az International Society for Encyclopedia of Church History in Hungary (Toronto, Canada) és a Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközössége (Budapest) kiadásában az ISBN 963 8472 065 azonosítóval. Az elektronikus kiadás a szerző engedélyével készült. A könyvet lelkipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más szerzői jog a szerzőé.

Több visszaemlékezést a szerző megjelentetett a Vigilia folyóiratban 1992-ben. Azok közül Timár Ágnes visszaemlékezései nem kerültek be a nyomtatott könyvbe. Ebben az elektronikus változatban a Függelékben lehozzuk. Az eredeti szöveg forrása: Vigilia, 1992, 11. szám, 867–873. oldal.

Tartalomjegyzék

Impresszum 2
Tartalomjegyzék 3
Előszó 4
Egyház – üldözés és megmaradás 5
Endrédy Vendel 30
Brusznyai József 39
Pálos Antal 44
Bulányi György 59
Tabódy István 70
Halász Piusz 81
Havass Géza 95
Máriás Lajos 105
Keglevich István 110
Hontváry Miklós 117
Dr. Gáldy Zoltán 128
Jegyzetek 132
Summary – Prison for God (Börtönkereszt) 137
Függelék – Timár Ágnes 138

Előszó

Meddig terjed, s milyen élességgel történelmi látásunk? A kérdésben fölismerhető a történetfilozófiai bizonytalanság: vajon megismerhető-e a múlt? S ha a gondolat-ízlés szerint választ adunk is rá, s netán a megismerhetőség mellett foglalunk is állást, még mindig marad a kérdés másik fele: milyen élességgel tekinthetünk a múltra: a befejezett jelenre?

A történelmi közel-, illetve távollét – az időlépték – az általános kételyeken túlmenően tovább nehezíti a helyzetet. A túlságosan régi események jelzőfái bizonytalan ködben lebegnek, az időben közel esőket pedig éppen a perspektíva hiánya rejti, torzítja. Miféle cselekvési tere marad ezek után a krónikásnak?

Történetfilozófiai meggondolások és ízlése szerint választ a történetírás különféle irányzatai közül. Nem históriát ír, hanem – valamilyen szinten, a mindenkori jelen idő páholyában – megteremti azt, de mindenképpen újrateremti. Szerencsésebb esetben is – ez utóbbit, tehát az újrateremtést föltételezve – számolnunk kell a történelmi megfelelést kísérő eltolódással.

Történelmi látótávolságunk tehát nagyon is viszonylagos és korlátozott. Az itt következő munka semmiképpen nem formál – mert egyébként sem formálhat – igényt a história elemzésére.

Minek nevezzük akkor ezt a könyvet? A közelség adta emlékezés-lenyomatnak; a választásokat és a cselekedeteket átéléssel hitelesített vallomásoknak, már-már függetlenül attól, milyen összefüggésrendszert kreál a nagy-történelem – sokféle tiltakozás ellenére is megnevezve: az ideológiai történelem.

Bízom abban, hogy az olvasót érdekelni fogja a múlt-életnek ez a vetülete, az emlékezőknek köszönhető emberi történelem.

Egyház – üldözés és megmaradás

1963. április 4-én általános amnesztiát hirdettek, s ezzel lezárult az 1956-os forradalmat közvetlenül követő megtorlási hullám. A „fölszabadulás”, az 1945-ös szovjet megszállás (mivel a náci megszálló csapatokat a szovjet megszálló csapatok szorították ki az országból, a propaganda az új megszálló erők jelenlétét nevezte „fölszabadulásnak”) évfordulójára meghirdetett közkegyelem a harmadik volt a forradalom eltiprása után. Számos politikai fogollyal együtt ekkor szabadult a legtöbb pap, apáca, világi katolikus, a tulajdonképpen már 1945 óta tartó keresztényüldözés áldozatai. Pontos számadatok nem állnak rendelkezésre, az erre az időre vonatkozó levéltári adatok vagy még ma is hozzáférhetetlenek, vagy – és ez föltételezés – megsemmisültek az idők folyamán. A jobb megértéshez szükséges volna az Állami Egyházügyi Hivatal levéltári anyagának, a Belügyminisztériumban, illetve a prímási levéltárban föllelhető dokumentumoknak az ismerete is. A történelem, a múlt kutatójának azzal is számot kell vetnie, hogy – valószínűleg az események túlságosan közeli volta miatt – még nem juthat hozzá minden forráshoz. Mégis fölismerhetők azok a tendenciák, szándékok, törekvések és erők, amelyek 1956 és 1961 között az eseményeket befolyásolták, alakították. Mindenesetre tény, hogy a politikai foglyokat őrző falak közül a magyar papságnak és a világi katolikusoknak az a része szabadult, amely az ellenálló egyházat testesítette meg. Természetesen többen voltak, a hatalom „jó érzékkel” választotta ki azokat, akiknek elítélésével a többieket megfélemlíthette.

*

Az 1963-ban szabadultak többsége 1961. február 5-éről 6-ára virradó éjszaka jutott az állambiztonsági rendőrség, az 1956-ban névleg föloszlatott ÁVH utódának kezére. Február 5-e vasárnapra esett, s a politikai rendőrség előszeretettel választotta ezt az időpontot az őrizetbe vételre, mert ekkor volt a legnagyobb esélye annak, hogy a kiszemelt áldozatok otthon tartózkodnak. Ezen a vasárnap éjszakán este tíz órától kezdve előre összeállított letartóztató brigádok indultak az ország számos helységébe, általában négyen-öten, hogy házkutatási és letartóztatási paranccsal a kezükben a budapesti Gyorskocsi utcai vizsgálati fogházba hurcolják a jó előre kiszemelt áldozatokat. *Szántó Konrád*, a neves ferences egyháztörténész, aki ekkor már hónapok óta a Fő utca lakója volt (a hatalmas épülettömb főbejárata a Fő utcára nyílik, a letartóztatottakat általában a hátsó bejárat zsilipes kapuján szállították be az épületbe, s ez a szárny a Gyorskocsi utcai oldalon van), erre az éjszakára visszaemlékezve a következőket mondja: „Szokatlan nyüzsgés verte föl a csöndet. Sietős csizmák csattogása, vasajtók csapódása, kivilágított folyosók jelezték, hogy valami rendkívüli történt. Hiába figyeltem, nem tudtam megállapítani semmit. A csővezetéken keresztül sem érkezett morzehír. Csak másnap tudtuk meg a házimunkások elejtett szavaiból, hogy az éjszaka számos papot hoztak be.”

A letartóztatottak számát százra vagy annál is többre kell becsülnünk. A föllelhető dokumentumok alapján legalább hetven-nyolcvan letartóztatás bizonyítható. Az 1948–1950-es nyíltan erőszakos, az egyházat lefejezni kívánó támadássorozat óta nem került sor ilyen méretű akcióra. 1948. december 26-án letartóztatták *Mindszenty József* 'hercegprímást, majd 1950. augusztus 30-án aláíratták az egyházi vezetőkkel azt a megállapodást, amely betiltotta a szerzetesrendek működését (három férfi – ferences, bencés, piarista – és egy női rendet – szegény iskolanővérek – engedélyeztek), illetve az egyházat kiszolgáltatta az állami hatalomnak. Az 1961. február 7-i újságok azonban – 1948–50-nel ellentétben, amikor az egyháziak lefogását bőségesen tálalta a Szabad Nép – a történtekről egyetlen szót sem

ejtettek. A Népszabadság szalagcímben számolt be arról, hogy hat és fél tonnás óriásszputnyikot lőttek fel a Szovjetunióban, Kádár János több oldalon keresztül a szövetkezeti mozgalom fontos kérdéseiről nyilatkozott (az ország éppen hogy túljutott a másodszor is tűzzel-vassal végrehajtott téeszesítésen), s az újság közölte Bruno Apitz, NDK-beli író *Farkasok közt, védtelen* című regényének részletét.

Fölmerül a kérdés: vajon 196l-ben miért került sor az átfogó egyházellenes támadásra? Az 1956-os forradalmat megtorolták már (abban egyháziak egyébként sem vettek részt, vagy ha igen, csupán a karitatív munkában).

A forradalom leverése után nyilvánvalóvá lett, hogy a régi uralmi rendet nem lehet fönntartani. A diktatúra jellegén változtatni kellett. Ötvenhat októberének traumája túlságosan erős volt ahhoz, hogy az idegen segítséggel hatalomra kerültek azonnal pontos, egyértelmű választ tudjanak adni a *hogyan tovább* kérdésére. A szovjet utasításokat le kellett fordítaniuk a magyar helyzetre, bár Hruscsovékat ugyanaz a szándék vezette, mint Kádárékat: rendet, s ami legalább ennyire fontos volt, nyugalmat teremteni az országban. A nyugalom pedig azt követelte, hogy ne a korábbi módszereket alkalmazzák a rendszer ellenségeivel szemben.

Pontosabban: a kádári kijelentés szellemében igyekezzenek megnyerni a lakosság mind nagyobb részének szimpátiáját: aki nincs ellenünk, az velünk van! Ezzel a diktatúrán belül „választási" lehetőséget adtak az embereknek. Így született meg a diktatúra sajátos „szabadság"-értelmezése: aki nem támogatta az új rendszert, önmagát minősítette ellenségnek. A megbélyegzés tehát nem a párttól, a hatalomtól indult, hanem az egyéntől, a csoportoktól. Ez a taktika egyébként a későbbiekben a vártnál nagyobb sikert hozott a kádárizmus számára. A közgondolkodásban néhány esztendővel később így jelent meg: ha nem fordulunk szembe a szocializmussal, akkor nyugodtan lehet élni. Ami ötvenhat előtt nyílt erőszaknak minősült, az most belső választás és elhatározás kérdése lett. A külső erőszakot fölváltotta a belső. Ezt nevezték az ideológia nyelvén tudatformálásnak. Ezzel szinte minden felelősséget áthárítottak az emberekre. A hatalom lassan „légiesedett", a rossz alacsonyabb szinteken jelent meg, kijátszva így a társadalom egyes rétegeit, csoportjait egymás ellen. Az indulat nem lentről fölfelé irányult, hanem az együtt élő emberek között hatott. Eszerint azért nem lehetett külföldre telefonálni, mert a postások hanyagul dolgoztak, azért kellett a hivatalban annyi ideig várni, mert kevés volt a helyiség, a személyzet. Azért nem lehetett szabadon utazni, mert külső erők megfosztották az országot az ehhez szükséges valutától, s a boltban az udvariatlanság kizárólag az eladó természetének számlájára volt írandó. A hibákat tehát a lakosságba ültették, az ország jelentős részével még azt is elhitették, hogy a rendszer jó, csak az emberek nem elég jók hozzá. Ez volt a rendszer belülről való jobbításának teóriája. Ekkoriban emlegették értelmiségi körökben is: be kell lépni a pártba, mert ha fölkészült, jó emberek vannak tagjaik között, akkor a párt is jobbá tehető. Ez a folyamat számtalan kisebb-nagyobb csapdát rejtett…

A hatalom tudta legjobban, hogy Mindszenty bíboros az egyház ellenálló irányvonalát képviseli, s ezért volt fontos, hogy a hazai – sőt, bizonyos mértékben a nemzetközi – közvélemény előtt is kompromittálják személyét, és elfogadtassák kiiktatását a magyar életből. Hiszen tisztában voltak azzal, hogy Mindszenty személye mögött papok, szerzetesek és hívők tömegei állnak.

A hatalmat azonban nem ők veszélyeztették. A fegyveresen ellenálló magyar ifjúságot, a két nap alatt fölbomló és a forradalom oldalára álló honvédséget kellett politikailag közömbösíteni, és a lehetőségekhez mérten az oldalukra állítani. Ekkoriban, ha az egyházzal szemben alkalmaztak is megtorló lépéseket (például a Mindszenty által a püspökségekre visszahelyezett papokat ismételten eltávolították), ez elsősorban azt a célt szolgálta, hogy a kommunista uralommal nyíltan szembefordult rétegeknek, csoportoknak a papság ne adhasson ideológiai hátteret.

A forradalom bukása után a párton belül hosszú ideig egyházpolitikai kérdésekben is ideológiai zűrzavar uralkodott. Az általános hatalmi harcnak megfelelően az egyházzal szemben elfoglalt álláspont két irányba mutatott: a Rákosi-vonal hívei továbbra is a durva, nyílt egyház elleni támadást szorgalmazták, céljuk annak erőszakos megszüntetése volt. A másik csoport fölismerte, mint az egyik dokumentum fogalmazott: az egyház még hosszú évtizedekig jelen lesz a magyar társadalomban, s ennek megfelelően kell a vele szemben alkalmazott taktikát kialakítani.

1958 végére, 1959-re tehető, amikor ez az utóbbi irányzat többségre jutott a párton belül. Nagy Imréék 1958-as kivégzésével befejezettnek tekintették a jobboldali belső ellenséggel való leszámolást, ám a párt soraiban továbbra is jelen volt a kádári konszolidációs elképzeléseket megkérdőjelező szélsőbaloldali ellenzék. Az ÁVH-t és más szervezeteket 1956-ban ugyan formálisan föloszlatták, ám tagjaik – immár civilbe vagy rendőrségi egyenruhába öltözve – továbbra is hatalmi helyzetben maradtak.

A párton belüli baloldali csoport nem egykönnyen adta föl pozícióit. A forradalom megtorlása egy ideig „hitelesítette" őket. Később találni kellett olyan ellenséget, amely továbbra is igazolta létüket. Az egyház – miután a társadalom jelentősebb rétegeit ekkor már megfélemlítették – alkalmasnak bizonyult erre. Éveken keresztül gyűjtötték az adatokat, a legkisebb információt is beépítették az általuk elképzelt hatalmas összeesküvésbe, amelynek szálai – lévén az egyháznak szoros nemzetközi kapcsolatai – a határokon túlra is vezettek. Egyre több név és adat gyűlt a listákon, az ellenálló egyháznak számos tagja szerepelt a nyilvántartásban. Ez azonban önmagában még kevés volt, hiszen cselekedeteik nem ütköztek törvénybe, vagy ha igen – gyülekezési tilalom megszegése, stb. – legföljebb vétségek voltak. A rendőrségi nyomozó apparátusnak találnia kellett olyan szálat, amelynek alapján az egyházi veszélyt nyomozati, büntetőjogi szempontból indokolni lehetett. Erre különböző módszereket alkalmaztak: minden csoportot és személyt összefüggésbe hoztak egymással. Az ismeretség elégséges volt ahhoz, hogy valaki összekötőként szerepeljen.

A forradalom napjaiban újjáalakultak a keresztény pártok. Ezek a kommunisták szemében mindig a hatalom erőszakos megragadására, mint ők mondták, az államrend megdöntésére szerveződnek. A szervezkedés vezetésének és az abban való részvételnek egyik igazolását a valóban létezett keresztény pártokban látta az MSZMP-n belüli baloldali csoport. Néhány név – csak ismeretség szintjén ugyan – valóban fölbukkant államellenes szervezkedési, izgatási ügyekben. Így az egyházat kapcsolatba lehetett hozni a társadalom jobboldali meggyőződésű részével. S ha mindehhez hozzászámítjuk az egyház nemzetközi jellegét, máris készen állt a több ezer személyre kiterjedő, az egész országot behálózó, adott pillanatban tömegeket mozgósító összeesküvés képe.

Mely katolikus csoportokat érintette leginkább az 1961-es támadás? Az állam által 1950-ben betiltott szerzetesrendek tagjai alkották az egyiket. A hatalom nagyon jól tudta, hogy a szerzetesség, a szerzetesrendek működése nem szűnt meg. Találkozhatunk olyan törekvésekkel is, hogy legszívesebben eltekintettek volna a korábban velük szemben alkalmazott korlátozó intézkedésektől, ezt azonban presztízs okokból ekkor már nem tehették meg. Az illegálisan tovább élő szerzetesközösségek nagy fejtörést okoztak. 1961-ben különösen sok ciszterci szerzetes ellen folytattak vizsgálatot. Az ügyben feltűnő módon jezsuiták nem szerepeltek. Ennek az volt az oka, hogy 1956 elején nagy perben ítéltek el jezsuitákat, azoknak pedig, akik megszabadultak a börtöntől, nem sikerült a nyomára akadni, velük kapcsolatban semmiféle terhelő bizonyítékot fölmutatni. A jezsuiták üldözése persze nem szűnt meg, hiszen az egyik „legveszélyesebb" szerzetesrendnek tartották. 1964-ben, amikor a nagy letartóztatási hullám elítéltjei döntően már szabadlábra kerültek, s megszületett a vatikáni–magyar részleges megállapodás, újabb jezsuita perre került sor, nem új tények, hanem sok évvel korábban tartott lelkigyakorlatok ürügyén.

A katolikus ifjúsági csoportok – amelyeknek tevékenysége kimerült a hitoktatásban és hittantanulásban, illetve sportrendezvények, kirándulások szervezésében – ugyancsak zavarták a hatalom köreit. Az egyik legnagyobb „bűnnek" minősült az ifjúság nevelése, hiszen útjában állt a kádári konszolidációnak. Számos gimnazista, egyetemista tagja volt ilyen csoportoknak, s nyilvánvalóvá lett, hogy e csoportok körül sajátos értelmiségi elit képződik, amely nem kereste, sőt, kimondottan kerülte a hatalommal való ütközést; figyelmét a tanulásra, a szakmai előmenetelre irányította. A párt azonban félt a gondolkodását, életfölfogását, eszményeit tekintve vele mindenképpen szembenálló értelmiségiektől. Az ifjúsági csoportokra ezért különös figyelemmel sújtott le. A regnumi lelkipásztorok álltak legközelebb az ifjúsághoz, nem csoda, ha sokuk ellen folytattak pert. Ők azonban később is határozottan kitartottak ifjúságnevelő hivatásuk mellett, ennek következtében még a hetvenes esztendőkben is ítéltek el a Regnum Marianum közösséghez tartozó papokat.

A letartóztatottak között találjuk azokat a világi papokat, akik a békepapi mozgalommal szembefordulva – s mert úgy látták, legális működésükre nincs lehetőség, s a hierarchia által megtett kompromisszumokat nem voltak hajlandók elfogadni – a Központi Szemináriumból eltávolított növendékekkel földalatti egyház létrehozására törekedtek, titokban papokat szenteltek, sőt, titkos püspökszentelésre is készülődtek.

A világi papság soraiból elsősorban azok kerültek az 1961-es ügybe, akik hatásos lelkipásztori működést folytattak, lelki iratok szerzői, fordítói és terjesztői voltak. A keresztény elnevezésű 1956-os pártokhoz csatolták valamennyiük ügyét, így azonnal politikai jelleget tudtak adni a lelkiségi iratoknak. Ezenkívül más összeesküvési irányokat is megteremtettek a nyomozó hatóságok. Hogy mennyire politikai indítékú volt a megtorlás, mutatja, milyen kínosan ügyeltek arra, kiket tartóztassanak le, kiket hallgassanak ki, s kik legyenek azok, akik ugyan az említett körök egyikébe beletartoznak, ám bizonyos megfontolások miatt – ismertség, a hatalom számára fontos személy gyereke, stb. – mégis szabadlábon maradhatnak.

A rendőrség és a Belügyminisztérium párton belüli baloldali csoportja – korábbi ÁVH-s múltjára támaszkodva – ily módon veszélyes, nagy tömegeket mozgató összeesküvést „leplezett le". Ha ilyenek léteznek az országban, akkor az államon belüli államra is szükség van – érveltek. Kádárékat természetesen saját hatalmuk veszélyeztetése miatt aggasztotta a tovább élő ÁVH. Hogy mégis fölhasználták a nyilvánvalóan koncepciós elképzelésekre épülő összeesküvés teóriáját? Erre – látszólag paradox módon – éppen a szélsőbaloldaliak elleni küzdelem, az általános konszolidációs törekvések miatt volt szükség.

XXIII. János pápa trónra kerülésével változás figyelhető meg a Vatikán addigi külpolitikájában. Enyhült a kommunizmussal szemben addig tanúsított egyértelműen elutasító magatartása, hiszen ez a legkevésbé sem használt a kommunista országokban élő katolikusoknak, az egyháznak. Ugyanakkor a Sztálin halálát követő évek megmutatták, a Szovjetunióban és a szocialista országokban a kommunizmus valamiféle megreformálására törekszenek. Már csak ezért is számolni kellett azzal, hogy hosszú ideig fönnmaradhat. A Vatikán hajlott a kompromisszumokra. A Nyugat és a Vatikán közötti feszültségek oka különösen a második világháborút követő, a szekularizáció irányába mutató életformában keresendő, s ez a tény is hozzájárult a külpolitikai elszigeteltségből kitörni akaró magyar politikával való kiegyezés előkészítéséhez.

1961-re világossá vált, hogy Magyarország és a Vatikán, kölcsönös – ám más és más indíttatású – érdekektől vezérelve, valamilyen módon közeledhet egymáshoz. A magyar pártnak azonban ehhez a közeledéshez olyan hazai egyház kellett, amely nem akadályozta az általa megszerezhető politikai sikereket. Az ellenálló egyház ennek a törekvésnek az útjában állott. Szinte kapóra jött, hogy a párton belüli baloldali ellenzék a nemkívánatos keresztények ügyét politikai üggyé kozmetikázta, hiszen így egyszerre két célt szolgált a leszámolás. A Vatikánnak tudomásul kellett vennie az eseményeket: nem egyházellenes üldözés tért vissza,

hanem olyan papokat és kereszténye̊ket tartóztattak le, akik a fönnálló törvényeket sértették meg. Így egyházi, vallási szempontoktól messze eső meggondolások alapján lehetett eltávolítani az útból a Mindszenty irányvonalához és személyéhez hű egyháziakat, kereszténye̊ket. A szélsőbaloldal lába alól is sikerült kihúzni a talajt. A letartóztatásokat az ő elismerésükként tüntethették föl, ugyanakkor meg is szűnt egy ilyen nagyméretű apparátus működésének indoka.

Végső soron az 1961--es nagy egyházellenes támadásnak az oka részben a belső hatalmi harcban, részben külpolitikai realitásokban keresendő. Az adott pillanatban az ellenálló egyháznak kettős szorításban kellett elviselnie sorsát.

A hozzáférhető dokumentumok tanúsága szerint a Belügyminisztérium erre hivatott szervei évek óta pontosan ismerték az egyház belső eseményeit, olykor látványosan beavatkoztak, főként a felső egyházi vezetésbe, s ezt nyilvánosan vállalták is. Emellett azonban szinte napra készen követték az ellenálló egyház – papok, apácák és világiak – tevékenységét, amely nem állt másból, ez ugyancsak dokumentumokkal igazolható, mint a hitélet megőrzéséből és a katolikus szellemű ifjúság neveléséből. Alapos okkal föltételezhető, hogy az egyházba beépültek a Belügyminisztérium munkatársai, illetve a kereszténye̊k – papok és világiak – közt egyaránt akadtak, akik besúgókká lettek. A helyzet súlyosságát mutatja, hogy több pap és szerzetes követett el öngyilkosságot, például 1959-ben is, mert nem bírták tovább elviselni, hogy árulásra kényszerítették őket. Anélkül, hogy bármiféle „könnyű fölmentést" adnánk, meg kell jegyezni, hogy a papok sem elhivatottságuk, sem alkati és erkölcsi tulajdonságaik miatt nem voltak fölkészülve sem az 1945 után fizikai kényszerrel, sem az 1956 utáni fizikai kényszerrel ugyan nem, de annál nagyobb lelki zsarolással dolgozó kommunista magatartásra. Nem arra a világra valók voltak, amely üldözte őket, habár minden pap és keresztény Jézus Krisztus példájából tudja, hitéért olykor a legnagyobb áldozatot hozva kell szenvednie.

Az Állami Egyházügyi Hivatal (amely 1956 után egy ideig Egyházügyi Hivatal néven a Művelődésügyi Minisztérium keretében működött) 1957. március 5-én az MSZMP Intéző Bizottságához küldött előterjesztésében ezt olvashatjuk: *„Az ellenforradalom előtt az egyházpolitikai helyzetet általában az állam és az egyházak között normális, inkább jó viszony jellemezte. A felmerülő kérdéseket az egyes egyházakkal megkötött egyezmények alapjait tárgyalások, megegyezések útján rendeztük."* Ez a szigorúan titkos jelzéssel ellátott legfelsőbb pártdokumentumban olvasható megfogalmazás elgondolkodtató. Föl kell tételeznünk, hogy a hűvös politikai-taktikai megfontolások mellett (a rendszer szalonképességének megteremtése) részben belső hatalmi harcot sejtet, részben pedig paranoiás tüneteket mutat. A párt vezetői el akarták hitetni önmagukkal annak ellenkezőjét, amit valójában tettek: azt, hogy az egyházüldözéssel az egyházat és a társadalmat szolgálják. A diktatórikus hatalmak gyakori megnyilvánulása ez: saját hazugságuktól és erkölcstelenségüktől való félelmükben a rosszat is jóvá hazudjak, egy ponton túl már nem is az elnyomott többség meggyőzése, hanem az általuk gerjesztett, már önmagukat nyomasztó félelem elfojtása érdekében.

Az 1956-os forradalmat követő első magas szintű egyházpolitikai előterjesztésben, amelyet Horváth János, az Egyházügyi Hivatal akkori elnöke írt alá, a továbbiakban ezt olvashatjuk: *„Mindszenty kezdeményezésére és intézkedése következtében körülbelül harminc békepapot távolítottak el állásaikból és függesztettek föl papi és közéleti tevékenységükből. Ezekkel az intézkedésekkel a papi békemozgalmat lefejezték és működését teljesen megbénították. A katolikus püspöki karban előtérbe kerültek a legreakciósabb személyek, akik megakadályozták a velünk megegyezni és együttműködni akaró püspököket is a helyzet békés rendezésében. Mindszenty mellett Badalik veszprémi, Shvoy székesfehérvári, Kovács Sándor szombathelyi és Kovács Vince váci püspökök, akik a fenti helyzetet kialakították. Nemrégen a Vatikán jóváhagyta ezeket az intézkedéseket, sőt megerősítette és kivette a rendezés*

lehetőségét a püspökök kezéből. Az elhelyezett békepapok helyére az esetek többségében reakciós papokat helyeztek. A püspöki kar képviselőivel folytatott megbeszéléseken határozottan kijelentettük, hogy ezeket az elhelyezéseket nem ismerjük el és nem hagyjuk jóvá, ezek az egyezménnyel [az 1950-es kikényszerített megállapodással – E. I.] *és a püspöki kar eddigi állásfoglalásaival ellentétes intézkedések, továbbá a Vatikán közbelépése az ország belügyeibe való beavatkozást jelent, amit nem tűrünk el. A püspöki kar azonban nem hajlandó változtatni ezeken az áthelyezéseken. A helyzet meglehetősen kiéleződött és bonyolulttá vált. Ennek a rendezése igen határozott és erélyes intézkedéseket követel."*

A közvetlen intézkedésre tett javaslatok ezek után szinte természetes módon következtek a fentiekből: *„A Minisztertanács tegyen előterjesztést az Elnöki Tanácsnak, hogy a legközelebbi időkben alkosson egy törvényerejű rendeletet, az állam legfőbb felügyeleti jogának gyakorlásáról."* Ez nyílt törekvés volt az államegyház megteremtésére, amely cél – mint a későbbiekben látni fogjuk – bizonyos, a katolikus egyház jövőbeni sorsával összefüggő nemzetközi kommunista elképzelésekhez kapcsolódott.

Mindszentyről az alábbi nyilatkozatot fogalmazták meg: *„Mindszenty Józsefet jogerősen ítélték el életfogytig tartó fegyházbüntetésre, amelyet 1955 közepén azzal enyhítettek, hogy egy egyházi objektumot jelöltek ki számára tartózkodási helyül. Ez azonban nem jelentett büntetésének további része alól amnesztiát, hanem csak kedvezmény volt. Mindszenty József tehát ma is jogerős büntetőítélet alatt áll.*

1956. október 30-án minden törvényes engedély és amnesztia nélkül, Mindszenty József önkényesen megszakította büntetésének letöltését, ezen kívül a november 3-án elhangzott rádióbeszédében a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendje ellen lázított. Utasítást adott az Állami Egyházügyi Hivatal kirablására és az irattár elhurcolására, amit utasításának megfelelően Turcsányi Egon, Mindszenty személyi titkára, végre is hajtott.

Mindszenty 1956. november 4-én, mint vendég az Egyesült Államok budapesti követségének épületébe távozott, ahol jelenleg is van, azaz a magyar állam területén kívül tartózkodik. 1956. november 5-én, 6-án, majd az azt követő időben többször olyan rendeleteket adott ki, amelyeknek értelmében a demokratikus felfogású, haladó gondolkodású egyházi személyeket állásaikból elmozdította, eltiltotta a közéleti tevékenységtől is és Budapest területéről kiutasította őket.

Ezek a rendeletek kifejezetten politikai jellegű intézkedések, amelyeknek következtében egy haladó mozgalomnak, a Katolikus Papok Békemozgalmának a vezetőit sújtotta. Ezek a rendeletek ellentétben állnak az állam és a katolikus egyház közötti megállapodással és a Katolikus Püspöki Kar több nyilatkozatában kifejtett állásfoglalásával, valamint beleütköznek az állami törvényekbe. Éppen ezért a kormány álláspontja szerint Mindszenty bármiféle rendeletének végrehajtása az állami törvényekbe ütköző cselekedetnek minősül, továbbá Mindszenty József Magyarországon, éppen a fenti helyzetből kifolyólag, többé nem végezhet egyházi funkciót."

Az Egyházügyi Hivatalnak a Pasaréti út 59-ben lévő épületében a forradalom napjaiban valóban megjelentek papi személyek, a pártnyilatkozattal ellentétben azért, hogy a kommunisták nehogy megsemmisíthessék a dokumentumokat. Érdemes fölfigyelni a dokumentumnak arra a kitételére, amely Mindszenty bármiféle rendeletének végrehajtását az állami törvényekbe ütköző cselekedetnek minősíti.

„A felfüggesztett és elhelyezett békepapok vessék alá magukat az egyházi törvényeknek, hogy ezzel lehetővé váljék ügyük rendezése és fokozatos visszahelyezésük. Addig is azonban az államsegélyek terhére anyagilag biztosítsuk megélhetésüket."

Ez a megoldás is mutatja, hogy a párton belül voltak, akik az egyházat másként ítélték meg 1956 után, mint annak előtte.

„Körülbelül 15–20 reakciós papot, segédlelkészt, plébánost és más beosztásút, akik az ellenforradalom alatt is és most is ellenséges tevékenységet fejtettek és fejtenek ki, közbiztonsági őrizetbe kell venni.”

Elegyedett tehát a kollaborálok kebelre ölelésének és a szembenállók kemény megtörésének taktikája. A párt egyházpolitikájában is saját történetét modellezte. Az előterjesztés kitér arra is, hogy a korábbi egyházi lapokat, így az Új Embert és a Vigiliát is engedélyezni kell a régi terjedelemben és keretek között, mert – így a dokumentum – *„a megfelelő szerkesztőség biztosítva van”.* Az Intéző Bizottság ennek ellenére a következő határozatot hozta:

„A tapasztalatok alapján az intézkedések arra irányuljanak, hogy a katolikus egyházat, mint az egyházi reakció magyarországi fő képviselőjét, elszigeteljük a hozzánk lojálisabb egyházaktól. Ezért az egyházi lapok engedélyezésére vonatkozó javaslatot az Intéző Bizottság azzal a módosítással fogadja el, hogy a katolikus egyház részére lapot egyelőre nem lehet adni.”

A határozat után megjelent az Elnöki Tanács 1957/22-es számú törvényerejű rendelete, amely gyakorlatilag minden egyházszervezeti kérdésben lehetővé tette az állam beleszólását és előzetes jóváhagyását. Az Egyházügyi Hivatal 1957. május 10-én javasolta, hogy az Új Ember 42 ezer, a Vigilia 6 ezer példányban mégis jelenjen meg. Ugyanakkor az egri érseki szék betöltésével kapcsolatban az alábbi olvasható:

„Grősz érsek által előterjesztés történt, mely szerint a Vatikán be kívánja tölteni az egri érseki széket. Grősz érsek három személyre kért [kiemelés – E. I.] *javaslatot. Első helyen kérve Brezanóczy Pál jelenlegi egri káptalani helynököt. Két személyre teszünk javaslatot: Hamvas Endre csanádi püspök és Brezanóczy Pál egri káptalani helynök. Kettő közül akármelyiket választja a Vatikán, nekünk megfelel. Ezek mellett még van négy személyre javaslat, akik megfelelőek egri érseknek: Semptey László a budapesti Központi Szeminárium vicerektora, Várkonyi Imre a szegedi teológia rektora, Kiss István az egri teológia rektora, Bánk József a budapesti teológia tanára.”*

Az Egyházügyi Hivatal vezetője 1957. augusztus 3-i, az MSZMP Politikai Bizottságának írt tájékoztatójában már sikerekről is beszámol:

„Az ellenforradalom után kialakult ellenséges helyzetet a katolikus püspöki karral általánosságban és konkrét kérdéseket illetően is, egy kivételével, rendeztük. Egy kérdés, azaz két békepap visszahelyezése volt folyamatban. Ezt a püspöki kar felterjesztette a Vatikánba, rendezés végett. A Vatikán július elején elutasította. Ennek következtében mi is kitettünk állásából körülbelül húsz reakciós papot és egy püspöki helynöknek, nevezetesen Rojkovics görög katolikus helynöknek megvontuk a működési engedélyét.”

A továbbiakban érdekes részletekre derül fény, amelyeket nem hagyhatunk figyelmen kívül, ha összegezni kívánjuk, miért éppen 1961-ben került sor az egyház elleni megtorlásra, s az 1963-as amnesztia mennyiben fogható föl azon folyamat részeként, amely majd 1964-ben a Vatikán és Magyarország között megkötött részleges megállapodással zárult. Ez annál is érdekesebb, mert a megállapodás szövegét mind a mai napig nem hozták nyilvánosságra, s a kortársak, az akkori és későbbi sajtómegnyilvánulások is találgatásokra kénytelenek hagyatkozni.

Július 16-i kelettel – írja tájékoztató jelentésében Horváth János – a Vatikánból három újabb dekrétum és rendelkezés érkezett, ami igen durva beavatkozást és tűrhetetlen állapotot jelent. A három rendelkezés lényege: 1. A három parlamenti katolikus pap-képviselő azonnal mondjon le képviselői mandátumáról. [Beresztóczy Miklós, Horváth Richárd, Máté János] *2. Horváth Richárd Budapesten nem lehet plébános. Azonnal el kell távolítani.* [Horváth Richárddal kapcsolatban említsük meg azt a jelenetet, amikor a ciszterci szerzetestől a rend főnöke megkérdezte: miért nem engedelmeskedik elöljárójának. Mire Horváth Richárd könnyekkel küszködve, elfúló hangon ennyit rebegett: nem merem megmondani. Ezt a

történetet ő mesélte el egyik rendtársának, amikor mélyen feldúlt állapotban, a ma ismét a Ferenciekről nevezett belvárosi téren találkoztak. – E. I.] *3. Magyarországon katolikus pap és püspök semmilyen politikai és társadalmi tevékenységet nem fejthet ki. Az Opus Pacisban sem, és a békepapi mozgalomban sem vehetnek részt. A Vatikán azonnal jelentést kér és magyarázatot az eddigi tevékenységről. Mind a három rendelkezés azzal fejeződik be, hogy amennyiben ezeket nem hajtják végre, úgy ipso facto, azaz automatikusan kiközösítés hatálya alá esnek. Mind a három rendelkezés a pápa rendelete. Ennek a vatikáni akciónak a külpolitikai háttere minden bizonnyal része a nemzetközi reakció, az imperializmus támadásának a szocializmus és benne hazánk ellen."*

Az ENSZ ekkor – 1957 augusztusában – még korántsem vette le napirendjéről az úgynevezett magyar kérdést, s bár erőtlenül, halogatón, de mégis a nemzetközi politika fölszínén tartotta. Erre utal Horváth János további fejtegetése, s nem sokkal a szovjet kommunista párt nevezetes XX. kongresszusa után a pártharcokban átmenetileg megerősödött Hruscsov minden igyekezete – legfőképpen a gazdasági-katonai nyomás következtében – a külpolitikai nyitásra irányult. Ennek ismeretében olvassuk a jelentés további részét:

„A szeptemberi ENSZ-közgyűlésen az úgynevezett ötös bizottság jelentését Magyarországról napirendre akarják tűzni. A Vatikán ezt úgy kívánja segíteni, hogy addig kiéleződjék az állam és a katolikus egyház között a helyzet, hogy harc legyen. Ez alkalmas lesz nekik arra, hogy rámutassanak: íme, Magyarországon üldözik az egyházat, a vallást. Ugyancsak ősszel lesz Nyugat-Németországban a választás. Ismeretes, hogy Adenauer a katolikus párt vezére, és erős katolikus tömb van. Itt is föl akarják használni a választási agitációban, hogy a kommunisták üldözik az egyházat, a vallást. Május második fele óta a Vatikán részéről hasonló nyomás van Lengyelországra, az NDK-ra és Csehszlovákiára.

A belpolitikai háttere minden bizonnyal az, hogy a Vatikán megsokallta az állam és az egyház között kialakult jó viszonyt, és azt, hogy a püspöki kar és a katolikus egyház néhány kérdésben támogatta a kormányt és elítélte az ellenforradalmat. Ez a pápa intézkedéseinek kül- és belpolitikai háttere.

Mindezek ellenére javasoljuk, hogy ebben a helyzetben igen keményen és határozottan kell visszaütni…"

A kemény és határozott visszaütés nem is maradt el.

A katolikus egyház ellen hozott 1957-es intézkedések beleillettek a forradalmat megtorló intézkedések sorába. A párt vezetői jól tudták, az 1956 okozta belpolitikai megrázkódtatás, s ennek kimenetele ugyan rámutatott arra, hogy tovább már nem lehet a totális hatalmat gyakorolni, de megerősítette a kommunista vezetést abban, hogy a jaltai határok továbbra is érvényesek, azaz a Nyugat tiszteletben tartja a második világháború befejezésekor kialakult status quót. Magyarország és a többi közép-európai ország szempontjából ez azt jelentette, hogy a Nyugat sorsukra hagyja őket.

Amikor az egyház helyzetét, vagy akár a Vatikán és Magyarország viszonyát elemezzük, nem feledkezhetünk meg a legszélesebb nemzetközi összefüggésekről, mert a Vatikán és a magyar állam döntéseiben egyaránt figyelemmel volt ezekre.

1957-ben a Politikai Bizottság alábbi egyházpolitikai határozatában megállapította: az egyházellenes intézkedésekre azért van szükség, mert a nemzetközi imperializmus és a hazai reakció erre kényszeríti őket.

„1. Az egész katolikus püspöki kart felhívni az Egyházügyi Hivatalba. Ekkor még nem ismerik a pápai rendeleteket. [A békepapokra vonatkozó pápai intézkedésekről van szó – E. I.] *Igen határozottan közölni, hogy a hét békepap visszahelyezéséhez ragaszkodunk, és nem tűrjük a vatikáni beavatkozást. Főleg a legreakciósabb püspököket nyomni. Megosztani a püspöki kart."* A Politikai Bizottság az Egyházügyi Hivatal jelentéséhez kiegészítést fűzött. Mivel a vitában egyedül Kádár János szólalt föl, ezért a kiegészítéseket neki kell

tulajdonítanunk. Ebben szerepel: *„Támogatni kell, hogy Grősz és a püspöki kar megírja és eljuttassa a pápának tiltakozását.”* Hogy ez megtörtént-e, s ha igen, mi volt a levél szövege, erre vonatkozóan nem állnak rendelkezésemre adatok. Kádárék részéről a törekvés arra irányult, hogy a magyar egyházat – a többi szocialista országbeliekhez hasonlóan – igyekezzenek előbb szembeállítani a Vatikánnal, majd később elszakítani tőle. Talán szovjet példára úgy képzelték, ahogyan az ortodox egyházat nemzeti, a kommunizmust kiszolgáló, ám a tömegeket vallásos befolyás alatt tartó egyházzá alakították át, megtehetik ezt a római katolikus egyházzal is. A lakosság egy részét a párt céljainak megfelelően tartja majd befolyása alatt a kommunistáknak hűségesküt tett egyház. S – gondolták – a hívők mindebből az átformálásból semmit nem vesznek majd észre. Már határozott elképzelések is körvonalazódtak a Vatikántól független nemzeti egyház megteremtésére. Ezzel – mint a jelentésben olvashatjuk – a püspöki kar megosztása érdekében jelentős lépéseket tettek. Ettől kezdve valóságos veszélyt jelentett a magyar egyházon belül a szakadás, s 1961-ben, amikor a Belügyminisztérium közbelépett, már folyt a földalatti egyház kiépítése: titokban szenteltek papokat, és tervezték püspökök fölszentelését is. Talán éppen ezért volt 1961 az a végső időpont, amikor már *„nem tűrt halasztást az adminisztratív beavatkozás”*.

De nézzük a további intézkedéseket:

„2. Amikor a püspöki kar közli körülbelül augusztus 3–5. között az újabb három vatikáni rendeletet, akkor kikötni, hogy nem hozhatják nyilvánosságra és nem hajthatják végre. Erélyesen tiltakozni az ilyen durva és brutális beavatkozás ellen. A püspökök minden bizonnyal alávetik magukat a pápának, azaz ragaszkodnak a végrehajtáshoz.

3. Sajtóban, rádióban leleplezni a Vatikán beavatkozását és kimutatni, hogy politikai nyomást akar gyakorolni. Ehhez jó erkölcsi és politikai alapunk van. A cikkeket az Egyházügyi Hivatal lássa megjelenés előtt.” [Ebben az időben ilyen címmel jelentek meg cikkek a Népszabadságban: Hússzoros bűnöző, gyilkos ellenforradalmár, Mindszenty kortese a bíróság előtt; Nagy papi csoport ellenforradalmi szervezkedését leplezték le; Imperialista kémek és ügynökök a magyar néphatalom ellen; A Keresztény Ifjak cégére alatt ellenforradalmi terroristák garázdálkodtak a XVI. kerületben, stb. – E. I.]

„4. A miniszteri biztosok minden püspökségen egész nap az épületben tartózkodjanak. Ellenőrizzék részletesen az egyházmegye kormányzását.

5. Püspökkari konferenciát csak az Egyházügyi Hivatal engedélyével lehet tartani, az előre bemutatott és jóváhagyott napirenddel.

6. A Minisztertanács hozzon határozatot, hogy a további intézkedésig minden katolikus egyházi állás betöltéséhez és elmozdításához az Egyházügyi Hivatal hozzájárulása szükséges.

7. Badalik Bertalan veszprémi püspök jogkörét, működési engedélyét az Elnöki Tanács vonja meg. Badalik püspök költözzék el Veszprémből. Az egyházmegye vezetését Klempa Sándor irodaigazgató végezze, mint káptalani helynök.

8. Kb. 40–50 papot, akik a legreakciósabbak és a püspökök legjobb támaszai, barátai, a Belügyminisztérium vegye közbiztonsági őrizetbe. [Az 1957. március 5-i előterjesztés még „csak” 15–20 őrizetbe veendő papot említ – E. L]

9. A legmegbízhatóbb és a határozottan mellettünk álló békepapokat, kb. 10–15-öt augusztus 3-án tájékoztassuk a kialakuló helyzetről és biztosítsuk őket az állami védelemről.

10. Azokat a békepapokat, akiket a Vatikán ebben a harcban kiközösít, támogassuk. Azokat a templomokat adjuk nekik, ahol most vannak és anyagilag államsegélyek terhére támogassuk őket. Működjenek tovább mint papok, ez felidézi az egyházszakadás veszélyét. Ezeket az intézkedéseket úgy kell végrehajtani, hogy azok a püspökök, akik velünk egyetértenek, de nem léphetnek fel a pápával szemben, érezzék, hogy nem őket sújtjuk és nyomjuk, hogy reájuk számítunk és irántuk bizalommal vagyunk.”

Mindezek után 1958-ban az Egyházügyi Hivatal a következő jelentést teszi: *„Az állam és az egyházak közötti viszony az egyezmények megkötésével bekövetkezett fordulat után*

fokozatosan javult. Az egyházakban a vezetés egyre inkább az állam iránt lojális magatartású személyek kezébe került. A katolikus egyházban hatszáz kulcspozícióból kétszázhatvanba, a református egyházban százötven kulcspozícióból száztízbe, az evangélikus egyházban harminc kulcspozícióból huszonnégybe került lojális pap."

Ez a forradalmat megelőző, „kedvező" helyzet 1956 után romlott. Bár *„az ellenforradalom alatt az egyházi reakciónak nem volt elég ideje ahhoz, hogy támadását teljes egészében kibontsa, fokozódott azonban az egyházi reakció támadása rendszerünk ellen az ellenforradalom leverése után és jelentős sikereket ért el, kihasználva az állami vezetés más irányú lekötöttségét. Az egyházi reakció elleni harc csak megkésve tudott kibontakozni. A múlt év* [1957 – E. I.] *első felétől kezdve azonban ez a harc egyre következetesebbé vált, megállította az egyházi reakció előretörését, majd visszaszorításában is ért el eredményeket. Így most már olyan helyzet állott elő, amelyben reálisan ki lehet tűzni a célt: az egyes egyházakban olyan vezetés kialakítását, amely mellett biztosítható az állam és az egyházak viszonyának a szocializmus építését szolgáló rendszere."*

Az egyház, kihasználva a forradalmat követő bizonytalan helyzetet, igyekezett helyreállítani a Vatikánhoz hű belső állapotát, s mindezt tette Mindszenty József rendelkezéseinek szellemében. Erre utal az 1958-as jelentés további része:

„Az egyházi reakciónak ez az egyre fokozódó nyílt támadása 1957. január végén érte el tetőfokát, amikor a püspöki kar ellenforradalmi követeléseket foglalt határozatba és azokat a kormány elé akarta tárni.

Ebben az időszakban az állam és az egyház között előállható kultúrharc előjelei között voltunk, amelyet az egyházi reakció szeretett volna kiprovokálni és amelynek veszélyét növelte részben az Oktatási Minisztérium bizonytalanságából előállott helyzet a vallásoktatás terén."

Az állam 1957–58-ban a békepapi mozgalom újjászervezésére is tervet dolgozott ki, melynek megvalósítása azonban nem ment egykönnyen.

„Az ellenforradalom következtében felbomlott katolikus papi békebizottság helyett létrehozattuk a püspöki karral az Opus Pacis bizottságot. A püspöki kar ezt a tervet azzal a szándékkal fogadta el, hogy így végérvényesen felszámolhatja a papi békemozgalmat, minimumra csökkentheti a papok ilyen irányú tevékenységét, s az Opus Pacison keresztül mindenben az egyházi vezetés intencióit érvényesítheti. Az Opus Pacis bizottságnak a papi békemozgalommal szemben előnye az, hogy megnyilatkozásai a püspöki kar és az egyház nevében hangzanak el, de hátránya az, hogy az állam politikájának és a békemozgalom célkitűzéseinek megfelelő megnyilatkozásait számos esetben csak a püspöki karra gyakorolt közvetlen állami nyomással lehet elérni, és az, hogy benne a korábbi papi békemozgalomban kinevelődött lojális papok visszaeshetnek a püspöki kar és a vele együtthaladó papok politikai színvonalára. Az Opus Pacis eddigi tevékenységében átmenetileg inkább a püspöki kar, mint az állam politikai szempontjai érvényesültek.

Az Opus Pacis előnyeinek fokozása, hátrányainak csökkentése érdekében ki kell fejleszteni az Opus Pacis-szal egyidőben megtervezett, részben létre is hozott s az Országos Béketanácshoz tartozó katolikus békebizottságot, amelyet eddig elhanyagoltunk. Ennek országos szervében és a megyei béketanácsok mellett létrehozandó szerveiben kell intenzív politikai nevelést adni a lojális papoknak és utánpótlásukról gondoskodni.

A püspöki kar magatartásában a reálpolitikai szemlélet erősödését elősegítette az a kormány-nyilatkozat, amely kimondotta, hogy Mindszenty semmiféle egyházi funkcióba sem kerülhet vissza. A püspöki karnak az állammal való együttműködésére legkészségesebb tagja Hamvas püspök, viszont a Vatikánból nyert felhatalmazások következtében legveszélyesebb tagja Endrey és Shvoy püspök. Az elnökre: Grősz érsekre bizonyosfokú várakozással tekinthet mind az állami vezetés, mind az egyházi reakció."

Kirajzolódik tehát a hármas megoszlás: voltak, akik vállalták az állammal való együttműködést, azért, hogy súlyos kompromisszumok árán, de az egyház szervezete fönnmaradhasson. A másik oldalon találjuk azokat – Endrey Mihály és Shvoy Lajos püspököt –, akik továbbra is a Mindszenty nevével jelezhető magatartást képviselték, s ebben erősítette őket a különféle titkos utakon keresztül, részben a Vatikánból, részben nyugat-európai katolikus körökből érkező buzdítás. Az ország el volt zárva a külvilágtól, sem utazni, sem levelezni nem lehetett szabadon, ezért diplomáciai és egyéb, már-már kalandregénybe illő módon folyt az érintkezés a külfölddel. Nem megalkudni – volt a jelszó, s az említett főpapok és még sokan mások tökéletesen megfeleltek ennek a kívánalomnak.

A harmadik utat jelentette Grősz érsek magatartása. Mindszenty helyett – vagy helyesebb inkább azt mondani, vele párhuzamosan – ő az egyház vezetője. Talán éppen ezen párhuzamosság miatt tehette meg Mindszenty rendíthetetlenségének taktikai ellensúlyozásaképpen azokat a gesztusokat, amelyek alapján az állam elfogadta őt, ugyanakkor tartott is tőle.

A magyar egyház és a Vatikán kapcsolatára vonatkozó alábbi megjegyzések jól mutatják az állam szándékát: katolikus egyházat – a Vatikán nélkül.

„A püspöki karnak a Vatikántól való függésében viszonylagos lazulások mutatkoznak. Az a tény, hogy a Vatikán kiközösítő döntése ellenére papi funkcióban hagyták dr. Beresztóczy Miklóst és dr. Horváth Richárdot– a politikai függés lazulásának a jele. A lazulási folyamat visszafordítása érdekében erőlteti a Vatikán a kiközösítő határozat érvényesítését… Reálisan tervbe lehet venni a püspöki karra olyan hatások fokozását, amelyek következtében az a magatartás alakuljon ki náluk, hogy a Vatikánt hitbéli kérdésekben vezetőjüknek ismerik el, de politikai kérdésekben saját belátásuk szerint döntenek.

Az egyházak nemzetközi kapcsolatai (Vatikán, stb.) politikailag az egyházon belüli reakciót erősítik. Meg kell akadályozni, hogy a külföldi világszervezetek, beavatkozzanak az egyházak belső életébe, különösen e világszervezetek az imperializmust kiszolgáló politikája ellen kell fellépni."

Az állam ekkor nyilatkozatot tétetett közzé a püspöki karral, amelyben elítélték az ENSZ ötös bizottságának jelentését. A különbségtétel szorgalmazása – a Vatikán elfogadása hitbéli kérdésekben, ám elutasítása politikaiakban – mutatja azt a megoldást, amelynek segítségével a nemzeti egyház megteremtésére törekedtek. A Vatikán kiszorítása politikai kérdésekben azért is lényeges szempont volt ebben az időben, mert a keresztény értékrendre támaszkodó kereszténydemokrácia volt a legerősebb politikai irányzat Nyugat-Európában. A hazai kommunisták megítélésében az „imperializmus" – és ennek következtében a hazai „reakció" is – kereszténydemokrata színekben jelentkezett. Adenauert például – az egyik legjelentősebb kereszténydemokrata politikust – akkoriban szélsőjobboldali, revansista, már-már fasiszta államférfiként mutatták be a sajtóban, a rádióban.

A belpolitikában 1956 tanulságait a hatalom egyházpolitikai szempontból sem hagyta figyelmen kívül. Éppen ezért meg kellett határozni a követendő új stratégiát. Az egyházak helyével, szerepével, a velük szemben tanúsított magatartással kapcsolatban a párton belül többféle nézet jelentkezett, ugyanakkor figyelemmel kellett lenni a társadalmi érzékenységre is. Ezért találkozunk folyamatosan megengedő és megtorló, igent és ugyanakkor nemet mondó egyházpolitikával. Az 1958-as jelentés harmadik része az állam és az egyházak közötti együttműködés elvi alapjaival foglalkozik. Június 16-án, Nagy Imréék kivégzésével a kommunista hatalom pontot tett a legnagyobb ellenfelével, saját belső ellenségével folytatott küzdelemre. Ezek után érthető a következő megállapítás: *„A szocialista építőmunka jelenlegi körülményei között az egyházak (első helyen a római katolikus egyház) jelentik népi demokratikus rendszerünk legnagyobb legális, szervezett ellenfelét."* Ebben föllelhetünk némi önmegnyugtatásra valló törekvést is. Ha az egyház a legnagyobb legális (és ez a kifejezés fontos!) ellenfél, akkor elmondható, hogy az ország lakosságának döntő többsége a

szocializmus mellé állt, s az ellenféllel való küzdelem már csak ideológiai természetű. A forradalom megtorlása után Kádárék végre szerették volna, ha legális ellenféllel folytathatnak ideológiai polémiákra szorítkozó vitákat. A láthatatlan ellenséggel – nagyjából az országgal – szemben látható, és ami még fontosabb, kezelhető, szocialista szóhasználattal: konstruktív és elvi ellenféllé akarták tenni az egyházakat. Már nem leszámolni kívántak velük, hanem éppen ellenkezőleg, segítségükkel végrehajtani az ország konszolidálását. Mint tudjuk, az egyház súlyos megpróbáltatásokkal, belső ellentmondásokkal terhelve, de kikerülte és túlélte ezt a csapdát.

Nyilván valóságos fölismerések is hozzájárultak a párt részéről a helyzet megítéléséhez: *„Mivel az egyházak a szocializmus körülményei között is hosszú ideig létezni fognak, szükséges a szocialista állam és a különböző egyházak közötti együttműködés. Szükséges az elvi alapokra helyezett együttműködés azért is, hogy az egyházak reakciós politikai szerepét ellensúlyozzuk, illetve politikailag hasznos állásfoglalásra és tevékenységre késztessük."*

Hasznos tevékenységnek minősítették, amikor egyes papok kényszerből az újrateészesítés mellett érveltek, illetve a mezőgazdasági termelés fokozására buzdítottak. Ez tökéletesen megfelelt annak az elgondolásnak: imádkozzon a nép, ha akar, de ne lázadjon. És ehhez a papoktól reméltek segédkezet kapni. Ezáltal – ha sikerült volna a tervük – az egyházak, elsősorban a katolikus egyház hitelesítette volna a kádári politikát. Erre utal:

„Tapasztalataink azt igazolják, hogy következetes egyházpolitikával ez [ti. az egyházak politikailag hasznos állásfoglalása és tevékenysége – E. I.] *elérhető. Az együttműködés lehetséges, mert a szocialista állam iránti engedelmességre lehet szorítani az egyházakat a következő tényezők hatása alapján: a.) a társadalmi fejlődés törvényszerűségei hatnak bizonyos egyházi körökre is; b.) pártunk és kormányunk a dolgozók életkörülményeit javító politikája a hívő tömegek támogatását is bírja és ez lojális magatartásra késztet bizonyos egyházi embereket; c.) az egyházak politikai állásfoglalás tekintetében nem egységesek…*

Az együttműködés elvi alapjait nyíltan és őszintén vállalni kell. Általában az egyházakban három fő politikai áramlat létezik. Az egyik és számunkra a legfontosabb, a szocialista államunkkal szilárdan együttműködő békepapok csoportja, amely számát és befolyását tekintve a legkisebb, kb. nyolc-tíz százaléka a lelkészeknek. A másik áramlat, amely nem képez aktív reakciót, de még elég távol áll tőlünk, jelentős reakciós befolyás is érvényesül rájuk, ez számszerűleg a legnagyobb, kb. a lelkészek 60–70 százalékát foglalja magába és a legtekintélyesebb csoport. A békepapokra támaszkodva meg kell nyerni ezt a csoportot egy sor politikai föladat támogatására, kivonva őket az egyházi reakció befolyása alól. A harmadik áramlat az aktív reakciósok csoportja, amely számszerűleg nem túl nagy, kb. 10–15 százaléka a lelkészeknek, de befolyása a papi körökben jelentős."

1958-ban megkezdődött az 1950-es kikényszerített megállapodás fölülvizsgálata is, éppen azért, mert elvetették az egyházak totális megsemmisítésének gondolatát.

„Az állam az egyházakkal 1948–50-ben kötött egyezményeket helyes továbbra is fenntartani és nem módosítani. [Ez a magyartalanul fogalmazott megjegyzés elsősorban a szerzetesrendekre és az iskolákra vonatkozik. – E. L] *Tekintve azonban, hogy ezek az egyezmények több ponton nem fejezik ki eléggé érdekeinket, ne helyezzük túlságosan előtérbe az egyezményeket.* [Már ekkor fölismerhető az a törekvés, amely az 1964-es vatikáni–magyar részleges megállapodással zárult, s tulajdonképpen 1990-ig meghatározta a hazai egyház mozgásterét, cselekvési szabadságát és annak irányát. – E. I.] *Az egyházaknál történő tárgyalásoknál elsősorban a jelenlegi helyzetből kell kiindulni. Egyházpolitikánk nem jelentheti a vallásos ideológiával való kibékülésünket. Alkotmányunk szerint a vallás szabad gyakorlása és a vallásellenes propaganda szabadsága minden állampolgár elismert joga. A párt, állami és társadalmi szervek feladata, hogy harcoljanak a vallásos ideológia ellen.*

Mindezekből következtetve világosan álljon előttünk, hogy a szocializmus érdekében történő politikai együttműködés és a vallásos ideológia elleni szisztematikus harc

ellentmondásokat szült. A szocialista állam végeredményben támogatja az ellenséges ideológiát hirdető egyházat, az együttműködés eredményeként az egyház politikailag támogatja ideológiai ellenfelét, a materialista államot. Ez az ellentmondás csak akkor nem okoz nagyobb megrázkódtatásokat, ha az egyházak kulcspozícióiban a népi demokratikus állam iránt lojálisan érző egyházi emberek vannak."

Az MSZMP KB ennek szellemében több határozatot hozott. Az Egyházügyi Hivatal éléről elmozdították addigi vezetőjét, Horváth Jánost és helyére Olt Károlyt nevezték ki. Döntöttek arról is, hogy az egyházi vezetőkkel kívánatos gyakrabban eszmecserét folytatni. Az ideológiai puhítással – hiszen a gyakoribb eszmecserék ezt jelentették – a Politikai Bizottság Münnich Ferencet bízta meg, a napi kapcsolatokban miniszterhelyettesi rangban Aczél György kapta a feladatot. A munka azonnal megkezdődött. 1958-ban még mindig tartotta magát huszonhét olyan pap, akiket Mindszenty helyezett állásába. Kivétel nélkül valamennyiüket el kell távolítani – hangzott az utasítás, amelynek végrehajtását 1958. december 31-ével állapították meg. *„Újabb kulcspozíciókba haladó gondolkodású és lojális egyházi személyeket kell bejuttatni, főleg püspöki, püspökhelyettesi és esperesi tisztségekbe. A megüresedő püspöki és más vezető állásba kizárólag lojális egyházi emberek kerülhetnek."*

A manipulálás kifinomult módszereire, az ütést és simogatást egyaránt alkalmazó taktikára példa a *„hívő tömegek bevonása az egyházi reakció elleni harcba"*.

„Az egyházi reakció elleni harcnak mindig figyelembe kell vennie a hívő tömegek érzelmeit. A politikai leleplezést kombinálni kell a helyes adminisztratív intézkedésekkel. Kerülni kell a durva, a hívő tömegek vallási érzelmét sértő módszereket. A megyei pártbizottságok és a megyei tanácsok politikailag leplezzék le a reakciós papokat és püspököket a hívő tömegek előtt, mint a rendszer és a nép ellenségeit. Arra kell törekedni, hogy a hívők maguk kérjék a felsőbb egyházi hatóságokat a reakciós papok eltávolítására. Az Egyházügyi Hivatal, a Belügyminisztérium adjanak konkrét segítséget és adatokat a megyei pártbizottságok és tanácsok részére."

Ezzel megfogalmazták azt a kettős manipulálást, amelyet a diktatúra ideje alatt mindvégig alkalmaztak: az egyházzal befolyásolták a híveket, a hívekkel pedig az egyházat. S a párt kívülről szinte láthatatlanul, áttételesen irányította ezt a manipulációt, amelynek eredményeként a papság és a hívek egymást rontanák és deformálnák a hatalom érdekei szerint. Münnich Ferenctől és Aczél Györgytől, a két machiavellista főideológustól egyáltalán nem idegen elgondolás volt ez.

A dokumentumból kiderül, hogy az Egyházügyi Hivatal, a Belügyminisztérium, illetve a párt- és tanácsi szervek szorosan együttműködtek. Az elmúlt évtizedekben a hazai egyházpolitikát befolyásoló egyik politikus személyes közlésében ezzel szemben azt igyekezett bizonygatni, hogy az Egyházügyi Hivatal semmit nem tudott a Belügyminisztérium egyházi ügyekkel megbízott osztályának tevékenységéről, így például az 1961-es letartóztatásokról is csak a hozzájuk fordult püspököktől hallottak. Ez a megállapítás a fenti dokumentum alapján nem állja meg a helyét. A Belügyminisztérium volt az ököl, az Egyházügyi Hivatal a simogató kéz, s mindkettőt ugyanaz a felső pártvezetés irányította. A Minisztertanács pártutasítás alapján határozatban mondta ki, hogy a vatikáni és a pápai enciklikákat, dekrétumokat, körleveleket és rendelkezéseket csak az Egyházügyi Hivatalnál való hivatalos bemutatás és jóváhagyás után lehet kihirdetni és végrehajtani.

Ennek ismeretében föltételezhető, hogy az 1961. március 15-én kiadott püspökkari körlevelet például, amelyben a püspöki kar elítélte a februárban letartóztatott papokat, s a nyomozók a kihallgatások során foglyaik előtt hivatkozhattak rá: a saját püspökeik is elítélik őket – az Egyházügyi Hivatalban vagy Aczél György irodájában fogalmazták, és az esztergomi apostoli adminisztrátorral csak utólag íratták alá. A körlevél stílusa, megfogalmazása pontosan illeszkedik a politikai dokumentumokban elhatározottakhoz, ezért sokkal inkább tekinthető pártdokumentumnak, mint a püspöki kar körlevelének:

„A Püspöki Kar tudomást szerzett arról, hogy aktív szolgálatban lévő katolikus papok és szolgálaton kívüli szerzetesek ellen államellenes szervezkedésben való részvétel miatt eljárás indult. Ennek kapcsán a Püspöki Kar jövőbeni miheztartás végett a Tisztelendő Papságot az alábbiakban tájékoztatja:

A Magyar Katolikus Püspöki Kar híven az 1950-ben aláírt megállapodáshoz, a leghatározottabban ellene van bármilyen államellenes cselekedetnek. Minden egyházi személyt, vagy alkalmazottat, aki államellenes szervezkedésben résztvesz, vagy ilyen tevékenységet támogat, mint a magyar nép ellen vétőt, elítél.

Nem engedhető meg, hogy felelőtlen elemek a katolikus egyházat – bármilyen formában is– államellenes politikai célokra használják fel. A Püspöki Kar nyomatékosan rámutat arra, hogy azok az egyházi személyek, kik nem elsődleges hivatásukat, a lelkek krisztusi szolgálatát teljesítik, hanem a Magyar Népköztársaság törvényeibe ütköző államellenes szervezkedést kezdeményeztek, vagy kezdeményeznek, illetve abban tudatosan résztvettek, vagy résztvesznek, bárhol is működjenek, bűnös tevékenységükkel a katolikus egyház kárára is cselekszenek. Sajnálatos, hogy az érintett személyek többsége az államhatalom részéről több alkalommal tapasztalt türelem és amnesztiák ellenére újból okot adott arra, hogy ítélet alá kerüljön.

Az egyházmegyék Ordináriusainak eltökélt szándéka, hogy a jövőben határozottan fognak fellépni azon egyházi személyekkel és alkalmazottakkal szemben, akik az állam és a katolikus egyház törvényeit megszegve, hivatásukkal visszaélnek.

A Magyar Katolikus Püspöki Kar úgy magát, mint a hazáját becsületesen szolgáló, törvényeit tiszteletben tartó katolikus papságot elhatárolni kívánja az ilyen felelőtlen egyházi személyeknek cselekményeitől és bízik abban, hogy a jövőben ki-ki a maga területén elő fogja mozdítani a Magyar Állam és a katolikus Egyház között kialakult jóviszonyt. A Püspöki Kar megkívánja, hogy a Magyar Népköztársaság Kormánya és a Magyar Katolikus Püspöki Kar között kötött megállapodást minden egyházi személy és alkalmazott megtartsa."

Lehet-e csodálni, hogy az ilyen és ehhez hasonló eljárások megzavarták a katolikus híveket, és elbizonytalanítottak a keresztény közvéleményt. A párt feladattervet dolgozott ki a katolikus ifjúsági mozgalom, a papság és a fiatalok kapcsolatának fölszámolására is:

„Az egyházak az ifjúsággal kizárólag az iskolai hitoktatás keretében, a vonatkozó Minisztertanácsi határozatban előírtaknak megfelelően, valamint elsőáldozás, bérmálás és a konfirmáció keretében foglalkozhatnak. Az ifjúsággal való minden más foglalkozás (sport, vetítés, énekkar, iskolán kívüli hittan, stb.) megengedhetetlen."

Az 1961--es letartóztatásokat előrevetítik ezek a megfogalmazások, s az MSZMP Politikai Bizottságának határozata már az adminisztratív eszközök (rendőri eljárások) szükségességét is említi:

„Sokoldalú tudományos felvilágosító munkát kell végezni a materialista világnézet győzelme érdekében, ugyanakkor kíméletlen politikai harcot kell folytatni, szükség esetén adminisztratív eszközök igénybevételével is a klerikalizmus, a papi uralom törekvéseinek megsemmisítésére."

A belpolitikai és a nemzetközi helyzet a párt szempontjából 1958 végére némileg konszolidálódott. Kezdetét vette a hosszabb távú politikai elképzelések kidolgozása, miután Kádáréknak sikerült helyzetüket a több irányú belső és külső nyomással szemben megszilárdítani. Az 1958 végén a Központi Bizottság agitációs és propaganda osztálya által készített, a Politikai Bizottság elé terjesztett javaslat már három területre osztja az állam és az egyház viszonyának tárgyalását: 1. a klerikális reakció elleni harc; 2. az állam és az egyházak közötti viszony alakulása; 3. a vallásos világnézet leküzdésének főbb feladatai.

A módszertani változtatás, amely a nyílt üldözés, a diplomáciai és az ideológiai munka elemeit egyaránt jelzi, a korábban sokkal sematikusabban kezelt téma árnyaltabbá válását mutatja. Kádárék meghirdették: az egyházat nem legyőzni, nem megszüntetni kell (mert nem

lehet), hanem együttélésre kényszeríteni. Ennek azonban csak akkor van létjogosultsága, vallották, ha az a párt elképzelései szerint történik. A hármas fölosztás ennek érdekében jól szolgálta a papság, a hívek és általában a társadalom megosztását.

A klerikális reakció elleni harc módszereit megfogalmazó részben a korábban is használatos kommunista állításokkal találkozunk:

„A klerikális reakció vallási köntösbe bújt politikai reakció, s ezért az ellene folyó harc politikai harc. A klerikális reakció tevékenysége a legszorosabb összefüggésben van a nemzetközi imperializmus és a hazai ellenforradalmi reakció tevékenységével. A klerikális reakció célja a tőkések és földesurak hatalmának védelme, illetve a tőkés földesúri magántulajdon visszaállítása. Ezért a szocialista társadalmi rendszer és a klerikális reakció között kibékíthetetlen ellentét van."

A megfogalmazás egyértelmű: ezek után nem csodálkozhatunk azon, hogy a hitoktatás, a kirándulás, néhány ember baráti összejövetele, egyházi jellegű írások olvasása olyan tevékenységnek minősült, amely ellen a politikai harc módszereivel léptek föl.

A Belügyminisztérium pontosan ismerte a katolikus ifjúsági mozgalmak, az egyház belső életét, s bár tudták, az egyes csoportok és személyek között nincs, vagy csak felszínes a kapcsolat, céljuk pedig nem politikai, mégis úgy állították be, mintha az egész országot behálózó, a rendszer megdöntésére készülő összeesküvés nyomára bukkantak volna. A lakásokon tartott hitoktatás, baráti – keresztény szellemű – csoportok összejövetelei, kirándulásai, sportprogramjai így öltötték veszélyes ellenség képét. Ennek az ellenségképnek rendeltek alá valamennyi, besúgással és nyomozással szerzett tényt, s alakult ki a majdan elkövetkezendő nagy letartóztatási hullám koncepciója.

Másrészt a párton belül folyó hatalmi harcban egyes csoportoknak érdekük volt a fenyegetettség érzésének fönntartása. A dokumentum ezért hivatkozik az 1956 októberében alakult keresztény pártokra, amelyek működését Mindszenty személyével kötötték össze. Meg kell jegyezni, hogy a keresztény pártok, így például a Keresztény Front, amely valóban pártként működött az 1956-os forradalom néhány napja alatt, tényleges politikai aktivitást nem fejtett ki, s a Keresztény Front továbbra is az maradt, ami korábban volt: a társadalomfejlődés lehetséges útját elméleti síkon megfogalmazó szűk társaság. Mindez, s a párton belüli bizonytalanság tette lehetővé a klerikális reakció rémének elhatalmasodását a párt szemében:

„Az ellenforradalom idején a klerikális reakció gyorsan talpraugrott, mivel még nem semmisült meg és nem szenvedett döntő veréséget. Megkísérelte az egyházakat az ellenforradalom szolgálatába állítani. Az ellenforradalom alatt azonban a reakciós erőknek nem volt elég idejük ahhoz, hogy a népi demokratikus rendszerünk elleni támadásukat teljes egészében kibontakoztassák és az egyházat politikai és vallási kérdésekben mozgósítsák az ellenforradalom mellett. Mindszenty fellépése és a különböző keresztény pártok szervezése azonban azt jelezte, hogy a klerikális reakció programszerűen szervezi erőit népi demokratikus rendszerünk elleni általános támadásra. Az ellenforradalom fegyveres leverését követő hónapokban a klerikális reakció nem vonult vissza: politikailag inzultálta az állammal lojális, a dolgozó néppel együttérző papokat és felszámolta az egyházi békemozgalmat. Ehhez jelentősen hozzájárult az az opportunista, jobboldali revizionista felfogás, amely az egyházak helyzetének megítélése, az állam és az egyházak jövőbeni viszonyának megítélése körül alakult ki. [..]

„A nemzetközi imperializmus a klerikális reakción keresztül is megpróbálta zavarni az ország társadalmi és politikai konszolidálását. Ebben a nehéz gazdasági és politikai helyzetben a klerikális reakció zavarkeltő, támadó akciót indított a munkás-paraszt hatalom ellen. Ez mindenekelőtt a hitoktatás területén bontakozott ki kézzelfogható formában. Lelki és fizikai terrort alkalmaztak azokkal a tanulókkal szemben, akik nem akartak hittanra járni. Befolyásuk kiszélesítése érdekében sokrétű politikai agitációba kezdtek a tömegek között.

Mindezeken túl, az egyházakban meghúzódó reakciós erők külföldi elvbarátaik támogatását élvezve, államellenes összeesküvést szerveztek, kémkedtek, valutáztak."

A rendelkezésre álló adatok felhasználásával megteremtették a klerikális reakció közvetlen fenyegetésének koncepcióját.

„Napjainkban az egyházi reakció illegalitásban van. Reakciós politikai tevékenységét azonban nem szüntette meg. Módszereire jellemző, hogy egyaránt kihasználja a legális és illegális lehetőségeket, valamint maximálisan támaszkodik az egyházak nemzetközi kapcsolataiban rejlő lehetőségekre, jelentős aktivitást fejt ki elsősorban az ifjúság és a nők között és minden eszközzel igyekszik megfojtani az egyházon belüli lojális gondolkodást."

A Vatikánról megállapítják: közismert ellensége a Magyar Népköztársaságnak. Ezáltal a fenyegető veszélyt nemzetközi méretűvé növesztették. *„A Vatikánnal együtt a nemkatolikus egyházak nemzetközi szervezete, az Egyházak Világtanácsa is reakciós propaganda hadjáratot folytat rendszerünk ellen. Az Egyházak Világtanácsa, amelyet a nyugatnémet atompüspökök irányítanak, védelmébe veszi a népi demokráciaellenes erőket és rágalmazza azokat az egyházi vezetőket, akik az állammal való jó viszonyra törekednek. Az Egyházak Világtanácsának sötét szerepe volt az 1956-os magyarországi ellenforradalom előkészítésében."*

A többirányú taktika az alsóbb pártszervezetekben még ismeretlen volt, s zavarokhoz vezetett. Sokan ugyanis összekeverték a klerikális reakció ellen folytatandó politikai tevékenységet a vallásos világnézet elleni ideológiai harc módszereivel. Ezért a dokumentum pontosan megfogalmazza a klerikális reakció elleni politikai harc irányelveit, amelyek közül nem hiányzik az adminisztratív eszköznek nevezett letartóztatás módszere sem:

„A klerikális reakció elleni politikai harc azonos a szocialista államunk minden politikai ellensége ellen folytatott harccal. Az ellene folyó harcban együtt alkalmazzuk az adminisztratív eszközöket a politikai leleplezéssel, felvilágosítással és meggyőzéssel. E harcba a nem vallásos dolgozó tömegeken túl be kell vonni a vallásos embereket és szocialista rendszerünkkel lojális lelkészeket is."

Az egyházakat továbbra is súlyos helyzetbe hozták, amikor olyan választás elé állították, amely mindenképpen a belső megosztottságot idézte elő, ugyanakkor mindkét magatartás követésére logikus érveket lehetett fölhozni egyházi részről. Az „ahogy lehet" egyházi magatartás – miközben lehetővé tette az egyházi szervezet fönnmaradását olyan korban, amikor a környező országokban ennek még esélye sem volt – embereket állított egymással szembe, bizalmatlanságot szított és az állam stratégiai elképzeléseinek megfelelően ellentét alakult ki a behódolni nem hajlandó és a kompromisszumra hajló papság között.

„A szocialista országokban, így hazánkban is, az egyházak választ előtt állnak. Vagy az állammal való lojalitás útjára lépnek, mindenféle külföldi reakciós nyomás ellenére és ebben az esetben a hívők érdekeinek megfelelően cselekednek, vagy a munkásosztály hatalma elleni harc útjára lépnek, ami egyet jelent a vallásos emberek létérdekeinek elvetésével. Ebben az esetben, mint a nép alapvető érdekeivel szembeforduló reakciós erők, lelepleződnek, és elszigetelődnek a vallásos hívők tömegeitől."

A hatalom kénytelen ugyanakkor beismerni, hogy tízesztendős uralma idején alig csökkent a vallás szerepe. Egyenesen arról beszéltek, hogy a vallásos párttagok többsége még küzd a saját tudatában meglévő vallásos eszmék maradványai ellen. *„A meggyőzés és nevelés eszközeivel oda kell hatni, hogy a párttagok ne vegyenek részt vallási szertartáson és családjukat is ilyen szellemben neveljék. Körmeneteken a vallásos párttagok sem vehetnek részt."*

Ez az idézet jól mutatja az általános helyzetet. A párt vezetői azonban fölismerték, hogy ezen csak hosszú évtizedekig tartó, szívós ideológiai munkával változtathatnak. Ezt az elképzelést állították szembe a balról jövő radikális és az általuk jobboldali opportunistának nevezett felfogással. Kimondták: a marxizmus-leninizmus és a vallásos világnézet között

kibékíthetetlen az ellentét. A gyakorlatra vonatkozóan azonban másként fogalmaztak: *„A hívő állampolgárok vallásos meggyőződése és a szocializmus építésének feladatai között a népen belüli ellentmondás egyik formája húzódik meg. Ez az ellentmondás tehát nem antagonisztikus jellegű. Ez az ellentmondás a szocializmus építése politikai, gazdasági és kulturális feladatainak megoldása közben, türelmes eszmei és politikai nevelés útján, fokozatosan feloldódik és megszűnik."*

Akkor, amikor a párt az állam és az egyház közötti együttműködést szükségesnek és lehetségesnek tartotta, s ezen nézet miatt a párton belül balról és jobbról is érték támadások, igen kényelmetlen volt számára – bel- és külpolitikai okok miatt egyaránt – az ellenálló egyház léte. Föl kell tételeznünk, nem mindenáron törekedtek rendőri beavatkozásra, ám előbb-utóbb mégis meg kellett ezt tenniük, hogy az egyház másik részét így megfélemlítve, vele valamiféle kiegyezésre juthassanak. Legszívesebben azt az utat választották volna, amelyet egy 1959. márciusi belső pártjelentésben így határoztak meg: *„Az egyházak vezetői politikailag lépjenek föl az egyházi reakcióval szemben az állami és egyházi törvényeknek megfelelően."*

Időközben – XII. Piusz halálát követően – XXIII. János pápa került trónra. A magyar egyházat a hatalom fokozatosan el akarta szakítani a Vatikántól, ezért igen érzékenyen reagáltak XXIII. János pápának azon megnyilatkozásaira, amelyek az ázsiai szakadár, nemzeti egyházakra irányították a figyelmet.

„Megítélésünk szerint a Vatikán politikai támadásai most Kínából Vietnamba tevődtek át és e támadások fokozásával a jövőben számolni kell. Ezt bizonyítja többek között az a pápai levél is, amelyet ez év januárjában [1959 – E. L] *Dél-Vietnam katolikusaihoz küldött XXIII. János a Mária kongresszussal kapcsolatban.*

E levélben külön kitér a pápa a Vietnami Demokratikus Köztársaság területén élő katolikusok helyzetére, akik a pápa szerint «keresztény hitük megvallása miatt sokat szenvedtek». A levél végül így fejeződik be: «Tartsatok ki szándékaitok mellett bátorsággal és erővel, az Úr nem késlekedik sokáig valóra váltani ígéretét, hősiességtek jutalmaképpen»."

Ebben az időben a magyar párton belül éltek olyan elképzelések is, melyek szerint Kínából érkező kommunista, tehát a Vatikánt megtagadó püspökök szentelnek majd olyan magyar püspököket, akik szintén vállalják a hazai egyház teljes elszakítását a Vatikántól. Ilyen papokat azonban nem sikerült találniuk, s a magyar hagyományok ismeretében képtelen gondolat volt, ezért tervüktől el kellett állniuk.

XXIII. János pápasága fordulópontot jelentett az egyház életében, amely néhány esztendővel később a vatikáni–magyar kapcsolatokban is éreztette hatását. Előbb azonban a hazai egyháznak még nagy áldozatot kellett hoznia. A II. vatikáni zsinat 1959. januári bejelentése lezárta az 1870-es I. vatikáni zsinatot, s új kezdeményezéseket, napjainkig és még tovább meghatározó döntéseket és állásfoglalásokat eredményezett. XXIII. János pápa személye és főpásztori stílusa megváltoztatta az egyházról sok helyütt addig festett kissé merev, egyoldalú képet. A szeretet pápája a kommunizmus ideológiai terjeszkedésének idején olyan fordulatot hozott, amelyre a kommunista vezetőknek is tekintettel kellett lenniük, s az események tükrében újragondolták addig folytatott taktikájukat. 1961 novemberében XXIII. János pápa közvetlen kapcsolatba lépett a Szovjetunióval, a II. vatikáni zsinat 1962. októberi megnyitását követően, 1963. március 7-én pedig fogadta Hruscsov leányát és vejét. Kezdetét vette az enyhülés korszaka, amelyre a kommunista országok és a Nyugat, valamint a Vatikán – más-más meggondolásból, de – egyaránt törekedett.

Ebből a szempontból igen érdekes az MSZMP Politikai Bizottságának 1959. május 12-én hozott határozata. Ez részletesen elemzi Magyarország és a Vatikán viszonyát, az egyházban végbemenő változásokat, s érzékenyen reagál azokra. Természetesen nem gondolhatjuk, hogy a kommunista vezetők a II. vatikáni zsinat összehívásának valódi jelentőségét megértették

volna. Saját osztályharcos elméletük frazeológiája szerint fogalmazták meg a céljaikat, s az ezekhez való igazodást.

„1. A jelenlegi pápa megválasztásával a világkatolicizmus élére olyan személy került, aki az eddig folytatott politika lényegének fenntartása mellett rugalmas taktikai módszereket próbál alkalmazni, mind nemzetközi, mind egyházpolitikai vonatkozásban.

Az új taktika gyakorlatban történő megvalósítása a következőket jelentené:

a) A szocializmust építő országokkal szemben nem a nyílt és leplezetlen eddigi durva beavatkozási politikát folytatni, hanem tudomásul venni a történelmi valóságot, a népi demokratikus rendszerek megdönthetetlenségének tényét, és nem nagy jelentőségű engedmények árán helyreállítani a vatikáni és a népi demokratikus országokban élő katolikus egyházak közötti legális politikai kapcsolatokat. Ily módon megszilárdítani az egyház pozícióját a tömegek között, s ezzel gátat vetni az egyre inkább jelentkező egyházszakadás veszélyének."

A Vatikán ebben az időben valóban hozzákezdett új politikai irányvonalának kidolgozásához. Ez majd Casaroli bíboros nevéhez fűződik, aki 1964-ben a magyar állammal – a közép- és kelet-európai kommunista országok közül elsőként – megkötötte a részleges megállapodást. A Vatikán számára elégséges tapasztalattal szolgált a szovjet rendszer fönnállásának negyven esztendeje, s a többi országban megélt tíz-tizenöt esztendős kommunista uralom. Világossá vált, hogy ezekben az országokban az egyház fölszámolására, vagy látszólagos engedélyezése mellett annak fölhasználására hatékony kísérleteket tettek a kommunisták. Az ateista, materialista ideológia évtizedek során, terrorral párosulva, hatást érhet el, s a helyi egyházak elbizonytalanodnak, hiszen a hatalom minden módon igyekezett meggátolni kapcsolattartását a világegyházzal, a Vatikánnal. Volt olyan ország – például Csehszlovákia –, ahol a katolikus egyház szinte teljesen a föld alá szorult, másutt – így Magyarországon – legálisan működhetett ugyan, ám a hatalom a legális kereteket megtartva igyekezett az egyházat cselekvésképtelenné, sőt politikájának eszközévé tenni. Ismét másutt – különösen Kínában és Vietnamban egyenesen elszakították a püspököket és papokat a Vatikántól, s olyan nemzeti egyházak jöttek létre, amelyekben kommunista megbízottak viselték a püspöksüveget. Bármely lehetőséget tekintjük is, a Vatikán aggodalommal látta a fejleményeket, s viszonylag hamar tudatosítania kellett, hogy igen nagy veszélyt jelent a taktikai szempontból eltérő, ám lényegét tekintve azonos kommunista politika az egyházra nézve. Ekkor fogalmazódott meg Rómában: ha kompromisszumok árán is, de – ahol és ahogy lehet – valamiféle kiegyezésre kell jutni a hatalommal. Hiszen így még mindig nagyobb az esély a keresztények és az egyház érdekeinek védelmére, mint ha oly keresztény nemzeteket, mint a lengyel, cseh és szlovák vagy akár a magyar, az 1950-es évek végén még beláthatatlan ideig uralmon lévőnek tűnő kommunista rezsimek prédájául hagyják. Fájdalmas és súlyos döntés volt ez, hiszen például a hazai ellenálló egyház fölszámolásával kellett fizetni érte.

„Az új taktika vatikáni hívei felismerik, hogy egyre nagyobb tömegek fordulnak el az egyháztól, a Vatikán reakciós politikájától, ami magában rejti a későbbi egyházszakadás veszélyét s ezért megkísérlik új módon megerősíteni pozíciójukat a szocializmust építő országok tömegei között.

Az új taktika alkalmazásának, a politikai lehetőségek felmérésének megbeszélése céljából a Vatikán meghívta a magyar, lengyel, csehszlovák és NDK püspökeit Rómába. Az új taktikának megvalósítása azt is jelentené, hogy a Vatikán politikájában nem kizárólagosan az Egyesült Államok merev erőpolitikáját hirdetné, figyelembe veszi a nyugati vezető kapitalista hatalmak között jelentkező ellentéteket és a kapitalista országokban élő hívő tömegek a béke és a szocializmus kérdésében változó, haladó álláspontját."

Ekkor – 1959-ben – a magyar egyház tagjai, papok és püspökök több mint tíz esztendeje el voltak zárva a világegyházzal, a Vatikánnal korábban fönntartott kapcsolatoktól. A kommunista hatalom jó érzékkel ismerte föl, hogy a Vatikán valóban változtat politikáján, s a

kommunista hatalom ennek tudatában nyeregben érezte magát. Annál is inkább, mivel a kiegyezésre való törekvés megegyezett Kádár János bel- és külpolitikailag egyaránt konszolidálódást erőltető politikájával, így tehát – egészen ellentétes álláspontokból kiindulva – mégis lehetősége adódott valamiféle közeledésnek. Ám míg a Vatikán ésszerű kompromisszumok és a keresztény emberek megmentése érdekében hajlott a tárgyalásokra, a hazai kommunista vezetők saját hatalmuk megszilárdításának egyik eszközét látták benne. Nem csodálkozhatunk azon, ha a Politikai Bizottság vatikáni meghívásra sem engedte ki a magyar püspököket, s ezt szinte magabiztosan tehette, nem kockáztatva vele a későbbi kiegyezést.

„Grősz József és a magyar püspöki kar egyes tagjainak Rómába való kiutazását a Politikai Bizottság most nem tartja időszerűnek. Erről Grősz Józsefet az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke szóban értesítse azzal a kiegészítéssel, hogy a kiutazás megtagadását nem az ő személye iránti bizalmatlanság, hanem a Vatikán és a Magyar Népköztársaság között fönnálló abnormális viszony indokolja. A szóbeli választ írásban is Grősz József rendelkezésére kell bocsátani. Ajánlják neki, hogy a választ a Vatikánnal is közölje…"

A vatikáni irányvonal változását, a II. vatikáni zsinat előkészítését a pártdokumentum az amerikai hidegháborús politika változásaként fogta föl. Ez természetesen így nem igaz, ám tény, hogy a Vatikán politikája több vonatkozásban összefüggött az Egyesült Államok, illetve tágabban a Nyugat elképzeléseivel. Annak kommunistaellenes politikája a demokrácia, a személyi szabadság, a nemzeti függetlenség elnyerése érdekében megegyezett a Vatikánnak a lelkiismereti-és vallásszabadság, az emberi méltóság visszaállítása érdekében tett erőfeszítéseivel.

2. A pápa és politikai hívei taktikai elgondolásukat (néhány részletkérdéstől eltekintve) a gyakorlatban nem tudják teljesen érvényesíteni. Ennek oka, hogy a régi taktikai vonal hívei, akik meglehetősen szilárd politikai pozíciókkal rendelkeznek a Vatikánon belül, harcolnak az új taktika érvényesülésének megakadályozásáért. A régi, merev, reakciós vonal hatalmi pozíciójának erősségére jellemző bizonyíték a Szentszék legutóbbi dekrétuma, amelyben a katolikus hívőknek már azt is megtiltották, hogy a kereszténydemokrata baloldal képviselőire szavazzanak. A vatikáni sajtó és rádió az utóbbi időben feltűnő módon hivatkozik XII. Pius pápára, csaknem gyakrabban, mint a jelenleg uralmon lévő XXIII. Jánosra. Mindez azt mutatja, hogy a Vatikánon belül, a jelenlegi helyzetben követendő taktika kérdéseiben komoly nézeteltérések vannak. Említésre méltó, hogy a régi politikai vonal hívei mögött ott áll az amerikai külügyminisztérium."

Mindezek alapján a Politikai Bizottság rögzített néhány egyházpolitikai elvet, amelyek – kommunista szemszögből – figyelembe vették a változásokat, s azokat igyekeztek saját hasznukra fordítani.

„Egyházpolitikánknak továbbra is arra kell irányulnia, hogy a Vatikán és a magyar katolikus hierarchia közötti politikai kapcsolatokat lazítsuk."

Ennek érdekében egyre gyakrabban kényszerítették az egyházi vezetőket a szocializmus mellett tett hűségnyilatkozatokra. Az egyháznak a hatalommal kiegyezni hajlandó, vagy annak – különféle okokból – behódoló részével kívánták megbüntetni az ellenálló papokat. Föladatul szabták, hogy – megfogalmazásuk szerint – az egyház vezetői és elsősorban az egyházi sajtó, kezdetben indirekt módon, de rendszeresen forduljon szembe a Vatikán reakciós, imperializmust védő, szovjet- és népi demokráciaellenes politikájával.

Az Új Ember akkor az egyetlen katolikus hetilap volt. A békepapi mozgalom lapját, a Katolikus Szót, az Állami Egyházügyi Hivatal hívta életre és támogatta. A Politikai Bizottság határozatából következtetni lehet arra, milyen nyomás nehezedett a lapra, annak szerkesztőire. Akkor, amikor az országban tíz- és tízezrek számára politikai tett, a kommunizmussal való szembenállás gesztusa is volt az Új Ember olvasása, a lap felelős vezetőit a Vatikán, a katolikus egyház elleni – körmönfont – támadások közlésére

kényszerítették. A választás nem sokat engedett: vagy – sokak döbbenetére – vállalták a rájuk kényszerített cikkek közlését, ezért cserébe olvasóikat valamelyest tájékoztathatták, és eligazíthatták a sorok közé rejtett üzenettel, vagy azzal kellett számolni, az ÁEH egyszerűen betiltja a lapot. Ugyancsak a nyilvánosság kérdését érintette, hogy minden eszközzel igyekeztek a vatikáni sajtóval és rádióval szembeállítani a hazai katolikus orgánumokat. Ugyanakkor a párt fölismerte, hogy a magyar katolikus egyház és a Vatikán között még hosszú ideig semmi esélye sincs a szakításnak.

A párt magabiztossága mindig félelemmel társult. Még a különféle okokból behódoló papokkal szemben is gyanúval – „kommunista éberséggel" – viseltettek:

„Az állammal lojális papokkal magatartásukhoz mérten differenciáltan kell foglalkoznunk. Bizonyos értelemben Grősz érsek is lojális, de közte és az olyan progresszív emberek között, akik pap létükre nyíltan a szocializmus mellé álltak, nagy különbség van. Még az ilyen papoknak se adjunk azonban lehetőséget arra, hogy az egyháznak tömegbázist szerezzenek, az egyház tekintélyét növeljék s ezért a tömegek közötti fellépésükre csak kivételesen nagyon fontos és szükséges esetben adjunk lehetőséget."

A magyar püspöki kar vagy néhány tagjának meghívása a Vatikánba igen nagy fejtörést okozott idehaza: ha külpolitikai meggondolásokból engedélyezik az utazást, a belpolitikai cél rovására tehetik csak. Bizonyíték nincs rá, de joggal föltételezhetjük, a belpolitikai szempont volt az erősebb, s a korábban már jelzett vatikáni iránymódosításra nyugodtan támaszkodhatott a párt: ha a Vatikán valóban valamiféle kiegyezésre törekszik, nem csinál nemzetközi diplomáciai ügyet abból, hogy a magyar püspöki kar nem utazhat Rómába. Mint a dokumentum rámutat:

„A kiutazás engedélyezése elsősorban a Vatikán számára jelentene kedvező helyzetet: megszilárdíthatná a magyar katolikus hierarchiával az utóbbi időben jelentősen meglazult politikai kapcsolatokat. Az egyházi reakció – amely jelentős vereségeket szenvedett – aktivizálódna és ha átmenetileg is, de magához térne, amit jelenleg azért sem szabad megengedni, mert a szélsőséges reakciósok és a centrum (püspöki kar) között jelentős harc bontakozott ki."

Ekkor az egyházon belüli erőviszonyokat így látták:

„A magyar püspöki kar jelenlegi összetétele is a kiutazás ellen szól. A szélsőségesen reakciósok (pl. Shvoy Lajos, székesfehérvári püspök, stb.) minden további nélkül szeretnének kiutazni. A kormánnyal az együttműködést valló és megvalósító lojális püspökök (Grősz, Hamvas) félnek ettől az utazástól. A Vatikánban ugyanis Grőszt és Hamvast teszik felelőssé azért, hogy a magyar katolikus hierarchia politikája a kormánnyal való együttműködésre irányul. Hamvas püspököt elítélik a Szovjetunióban tett látogatásért. Grősz érsek ügyét 1958 őszén a Vatikánban különbizottság tárgyalta. A bizottság javaslata alapján a Vatikán kimondta, hogy nem adja hozzájárulását a Grősz által eddig követett politikához. Annak ellenére, hogy ezek az emberek bizonyos kérdésekben hajlandóak az állammal együttműködni, a Vatikánnal szembeni nyílt harcban nem lehet rájuk számítani."

Az egyház vezetői – amint a szöveg is utal rá – pozíciójuk és alkatuk alapján – különféle politikát folytattak. Grősz érsekék vatikáni utazása valóban lehetővé tette volna, hogy az addig többé-kevésbé titkos utakon tartott kapcsolatok közvetlenné váljanak a vatikáni kongregációkkal, s a tárgyaló felek megerősítsék egymást a követendő magatartásban. – A „szocialista" országok pártvezetői ettől kezdve egyeztették vatikáni politikájukat: eszerint tisztában voltak azzal, az egyházak elszigetelése nem tartható fönn sokáig. Ebből azonban politikai hasznot akartak húzni.

*

Az egyház és intézményeinek fönntartását évszázadokon keresztül földbirtokok jövedelméből biztosították. Magyarország hagyományosan mezőgazdasági jellegű ország volt, s ezt a középkortól kezdve földrajzi fekvése még inkább indokolta. A XX. század Magyarországot úgy érte el, hogy tovább élt a nagybirtokrendszer, s Trianon sem változtatott ezen. A harmincas évektől kezdve azonban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az agrárgazdaság szerkezete elavult, a korábban már többször megkísérelt földreform következetes, a mezőgazdaság teljesítményét és a lakosság életszínvonalát egyaránt javító végrehajtása elkerülhetetlen. A katolikus egyházban is akadtak olyanok, akik világosan látták ezt, s figyelmüket a vidékre, a falusi lakosság gondjaira irányították. Az ő fölemelésükkel, életkörülményeik javításával képzelték el az ország modernné formálását, hiszen ebben az időben már igen nagyok voltak Európa két része között a gazdasági, s ebből következően a társadalmi, kulturális, politikai különbségek.

A harmincas években bontottak szárnyat a katolikus agrárifjúsági mozgalmak, amelyeknek célja a falusi ifjúság fölkészítése volt a változások, a földosztás utáni intenzív farmergazdaságra. Egyes vélemények szerint az egyházi birtokok Mária Terézia óta nem működtek rentábilisan (mások szerint a nem kellően irányított és felügyelt gazdálkodási rend volt az oka ennek), s a főpapok között is akadtak már olyanok, akik fölismerték az átalakítás szükségességét. Ez a korszerű folyamat nem bontakozhatott ki szerves módon, mert megszakította a háború, azt követően pedig a magyar politikai, társadalmi élet kényszerpályára került. A földosztást a kommunisták hajtották végre, amelyet kétszer is erőszakos téeszesítés követett.

Az egyházaktól nemcsak földbirtokait vették el, hanem azokat az intézményeket is, amelyeket addig fönntartott. Így a katolikus egyház is mindenféle anyagi alap nélkül maradt, s bár visszaszorították, a püspökségek, plébániák, templomok, műemlék épületek üzemeltetése és karbantartása jelentős összegeket igényelt. A korábbi megállapodás alapján az egyházak államsegélyből éltek. Már az elnevezés is mutatja, az állam anyagi vonatkozásban is teljesen megkötötte a felekezetek kezét és kiszolgáltatottá tette őket. Évente döntött az MSZMP Központi Bizottsága az Állami Egyházügyi Hivatal előterjesztése alapján a következő évben az egyházaknak és felekezeteknek juttatandó államsegély összegéről. A támogatás mértékét folyamatosan csökkentették, s úgy tervezték, 1969 januárjával megszüntetnek mindenféle állami segélyt. (Később, éppen az időközben megkötött részleges megállapodásnak is köszönhetően, módosítottak ezen.)

1959. október 27-én a Politikai Bizottság a következő előterjesztést fogadta el:

„A Központi Bizottság Titkársága 1957. július 5-i határozatával hozzájárult ahhoz, hogy az állam és egyházak között létrejött korábbi egyezmények alapján esedékessé vált államsegély-csökkentést oly módon kell végrehajtani, hogy a csökkentéssel azonos összegű államsegélyt kell biztosítani az egyházaknak. A határozat azt is kimondta, hogy minden évben meg kell vizsgálni, hogy a rendkívüli államsegély további folyósítása politikai szempontból indokolt-e. A határozat arról is intézkedett, hogy a rendkívüli államsegélyt legkésőbb 1964. január l-ig lehet folyósítani, 1964. január 1-jével az államsegélyt 75%-kal kell csökkenteni és 1969. január 1-től az egyházakkal kötött eredeti egyezményeknek megfelelően az államsegélyt meg kell szüntetni.”

Az állam látszólag méltányosan járt el az egyházakkal szemben, hiszen a kemény pénzügyi feltételeket – amelyek az egyház, a papok mindennapi életének fönntartásához elengedhetetlenek voltak, jótékonynak tetsző gesztussal enyhítette. Lényegét tekintve anyagilag megzsarolt helyzetben élt az egyház, és a zsarolás mikéntje – a pénzügyi juttatások csökkentése vagy növelése – attól függött, hogy a hatalomnak éppen milyen tervei voltak az egyházzal. Ez kitűnik a határozat további részéből:

„Az egyházak és felekezetek vezetői azzal a kéréssel fordultak az Állami Egyházügyi Hivatalhoz, hogy biztosítsa a kormány az 1960-as évre is az 50 %-os rendkívüli államsegélyt.

Az Állami Egyházügyi Hivatal– mérlegelve az egyházak jelenlegi helyzetét – politikailag indokoltnak látja, hogy a rendkívüli államsegély még az 1960-as évre teljes egészében folyósításra kerüljön. Az államsegély csökkenése jelenleg az Állami Egyházügyi Hivatal megítélése szerint azzal a veszéllyel járhat, hogy a csökkenés egyrészt az egyházak fokozott támogatására serkentené a hívő lakosságot és ezáltal a lakosságnak az egyházakhoz való kapcsolata erősödne, másrészt a rendkívüli államsegély csökkenése vagy megvonása az állam és egyház viszonyában bizonyos romlást okozna, ami jelenleg nem lenne kívánatos."

A politikai meggondolások az egyház megnyerését célozták anyagi téren is, alig rejtegetett álságos módon: előbb mindent elvettek, majd a csekély anyagi juttatás ellenében kompromisszumokat követeltek. Ebben az időben már világosan kirajzolódtak az egyházon belüli erővonalak, s a hatalom ilyen módon is távolítani kívánta egymástól a más és más fölfogást valló, s azoknak szellemében cselekvő egyházi erőket. Nehezítette az anyagi zsarolással szembeni ellenállást, hogy az állam megakadályozta külföldi segélyek bejuttatását az országba, vagy ha tett is kivételt, szigorúan ellenőrizte, sőt meghatározta a pénz fölhasználásának módját. Így például a mutatóba meghagyott egyházi gimnáziumok fejlesztését sem engedélyezte külföldi pénzen, s a meglehetősen mostoha körülmények fönntartásától remélték az ezekbe az iskolákba jelentkezők számának csökkenését. Ez azonban nem következett be, ellenkezőleg, a szülők nyílt fenyegetésének megszűntével a jelentkező diákok száma folyamatosan nőtt.

A Belügyminisztérium ekkor már hosszú ideje pontosan ismerte az egyházon belül folyó eseményeket, nyomában volt az ifjúsági mozgalmaknak. Amikor például egy csoport kirándulni indult, az erdőt ellepték a figyelő, fényképfelvételeket készítő nyomozók. Pontos adatokkal szolgáltak az egyházi csoportokba beépült belügyi megbízottak, vagy a majdnem mindenütt jelen lévő besúgók is. Ám fordított helyzetre is akadt példa: megtörtént, hogy magas rangú rendőrtiszt figyelmeztette a fiatalokat és vezetőiket, hogy ne járjanak össze, mert a rendőrség nyomoz utánuk. A hatalom arra várt, hogy politikai szempontból mikor érkezik el a számára legalkalmasabb pillanat az ellenálló egyházzal való leszámolásra.

A katolikus egyházat alapvetően a politikai megosztottság jellemzi, állapította meg a Politikai Bizottság 1960. március 1-jei határozata:

„A népi államunkhoz való viszony és a nemzetközi politika főbb kérdéseinek megítélésében a katolikus egyházon belül már a korábbi években különböző irányzatok alakultak ki. Az ellenforradalom leverése óta alkalmazott egyházpolitikánk erőteljesebb lökést adott ennek a differenciálódásnak."

A püspöki karra valóban nagy nyomás nehezedett. A Vatikán kifogásolta azokat az egyházi döntéseket, amelyek megítélése szerint az indokoltnál nagyobb mértékben engedtek az államnak, ugyanakkor szükségesnek tartotta az ésszerű kompromisszumokat. Nem volt könnyű azonban fölismerni, hol húzódnak a kényes egyensúly határai. Másfelől az ellenálló egyház tagjai valóban ostromolták püspökeiket, kitartásra buzdítva őket, ugyanakkor szemükre vetették, hogy magatartásukkal elárulják az egyházat. A szemináriumokból eltávolított papnövendékek felszentelésére hivatalban lévő püspök nem, vagy csak elvétve vállalkozott, s ezért jutott nagy szerep a már hosszú ideje visszavonultan élő Zadravecz István tábori püspöknek. Kirajzolódtak a földalatti egyház körvonalai. Ekkor már világossá vált, hogy ez a helyzet sokáig nem tartható fönn, előbb-utóbb szakításra kerül sor. Ehelyett azonban a hatalom avatkozott be, a tények alapján inkább külpolitikai, mintsem belpolitikai meggondolásokból. A belpolitikai helyzet csupán „jó" hátteret adott az 1961-es letartóztatásokhoz, ezáltal megnyitva az utat a Vatikánnal folytatott puhatolódzó tárgyalásoknak. Amikor XXIII. János pápa néhány kérdésben valóban szembefordult a nyugati hatalmakkal, a kapitalista országokon belüli politikai ellentétek elmélyítése a kommunista országok számára fontos taktikai lépés volt.

Az 1960. március 1-jei Politikai Bizottsági határozat már egyértelműen előrevetíti a várható fejleményeket, s az említett szempontból kiindulva az ellenálló egyházat politikai ellenségként tünteti föl. Azzal pedig a szocializmusban le kell számolni.

„A katolikus egyházon belül jelentős erőt képvisel az egyházi jobboldal. A katolikus papságnak kb. 25–30 százalékát teszi ki és több egyházmegyében (Fejér, Győr, Szombathely, Kalocsa, Pécs) a püspökök közvetlenül, vagy közvetett módon irányítják. Az egyházmegyék többségében a kulcspozíciók 50–55 százalékát kezében tartja.

Az egyházi jobboldal jelentős szervezeti bázisát adják a feloszlatott szerzetesrendek volt tagjai. Többségük a katolikus egyház alkalmazásában van, emellett nagy számban vannak állami kórházakban és rendelőintézetekben, ahol igen aktív tevékenységet fejlenek ki, igyekeznek az egyház befolyását növelni. Az egyházi jobboldal politikai magatartását jellemzi, hogy tartózkodnak az államunk és kormányunk politikájával szembeni nyílt, reakciós fellépéstől. Az az álláspontjuk, hogy a jelenlegi körülmények között nem időszerű a kormány politikájával szembeni nyílt fellépés. Ellenséges megnyilatkozásaik főleg illegálisak. Nyilvános szereplésüket egyrészt tartózkodás jellemzi, másrészt bizonyos fokú alkalmazkodás abból a célból, hogy megzavarják az alsóbb állami szerveket az egyházi személyek politikai megítélésében.

A püspöki kart igyekeznek rávenni arra, hogy a kormánnyal szemben politikai magatartásuk legyen negatív, vagy amennyiben ez nem lehetséges, akkor a politikai passzivitás álláspontjára helyezkedjenek…

A reakciós politikai klerikalizmusnak egyik fő taktikai, politikai vonala a Vatikán melletti politikai kiállás, a Vatikánhoz való politikai hűség erősítése a papságban. Fel kell figyelni arra is, hogy a katolikus egyház jobboldali erői és a nem katolikus egyházakban lévő jobboldali erők közelednek egymáshoz.

Az egyházi jobboldal megnyilatkozásai a tömegek előtt döntően vallási jellegűek. Nagy erővel dolgoznak azon, hogy a vallásos ideológiát minél jobban terjesszék és elmélyítsék a tömegekben. Változatos módszereket alkalmaznak a hitélet elmélyítésére. Céljuk, hogy a tömegekre gyakorolt világnézeti befolyásukon keresztül erősítsék politikai pozíciójukat.”

Az egyházi jobboldal kifejezés használata már jelzi, hogy politikai szempontból ítéli meg a hatalom az ellenálló egyházat. A fenti szövegből kitűnik, megteremtették annak koncepcióját, hogy a hitélet gyakorlása és elmélyítése csak leplezi a valódi célt: a fennálló hatalommal szembeni ellenállást. Ügyüket összefüggésbe hozták más, egyházon kívüli, jobboldalinak minősített csoportokéval, személyekével.

A jelentés további része még egyértelműbben mutatja, minden készen áll a nagy akcióra. Arra is kitér, hogyan kell eljárni ilyen esetekben. Szinte titokban, de mindenképpen a nagy nyilvánosság kizárásával kell megtörni az ellenálló egyházat. Mennyire más eljárás ez, mint a Mindszenty-per idején, amikor a cél szándékoltan a minél nagyobb nyilvánosság biztosítása volt.

„Az egyházi jobboldal elleni harcban, az eddig alkalmazott módszerek összefoglalásaként [!], az alábbi irányelveket kell követni:

a) Azok ellen az aktív reakciós papok ellen, akik nyílt, vagy burkolt tevékenységet fejtenek ki államunkkal szemben, mind a politikai leleplezés eszközeivel, mind pedig adminisztratív rendszabályok alkalmazásával fel kell lépni…

c) A helyi és egyéni jellegű reakciós fellépésekből nem szabad országos ügyet csinálni. Ezek ellen helyileg kell fellépni valamennyi illetékes szerv együttes elhatározása alapján. Nem szükséges, hogy a jelen körülmények között a sajtó országosan foglalkozzék az egyes községeket érintő ilyen jellegű problémákkal…

e) Esetenként az egyes püspököket, vagy az egész püspöki kart is fel kell használni az egyházi jobboldal ellen. [Lásd az 1961. március 15-i körlevelet – E. I.] *Az egyházon belüli*

reakciós megnyilvánulásokkal szemben közvetlen állami beavatkozást csak elkerülhetetlen esetekben alkalmazzunk."

Mint ahogyan a történelemben az események általában váratlanul következnek be, sokszor megmagyarázhatatlan módon éppen az adott pillanatban, ugyanígy a fölsorakoztatott tények csak valószínűsítik, miért éppen 1961. február 5-e éjszakájára esett a választás az 1956-os forradalom leverésétől lassan érlelődő, többféle szempont hatására módosuló-alakuló egyház elleni támadás végrehajtására.

1963. március végén – az általános amnesztiával – a börtönbüntetésre ítéltek legtöbbje szabadult, s titokban nemsokára megkezdődtek a vatikáni–magyar diplomáciai tárgyalások, előbb Bécsben, majd Budapesten. 1964-ben pedig bejelentették a szocialista világon belül elsőként megkötött vatikáni–magyar részleges megállapodást.

A börtönviselt papok jó része kiszabadulása után – állami nyomás következtében – nem kerülhetett vissza egyházi keretbe. A rendőrség állandóan a nyomukban járt, fölkeresni sem volt tanácsos őket. A félelem, a gyanúsítgatások légkörében szinte ismeretlenül, barátoknál, rokonoknál, szociális otthonokban húzták meg magukat; legtöbbjüknek még a templomi misézést is megtiltották.

A letartóztatások jelentős része nem került nyilvánosságra; titokban zajlottak a perek is. Így lehetetlen volt nyomon követni, kinek mi lett a sorsa. Sokan haltak meg a börtönben, vagy az ott elszenvedett kínzások következményeképpen nem sokkal kiszabadulásuk után. A legtöbben azonban túlélték a börtönéveket, s megérték azt az időt, amikor a nagy egyházüldözésről, személyes sorsukról már szabadon beszélhetnek. Az alábbi visszaemlékezések szereplői egy-egy nagy egyházellenes letartóztatási hullám központi alakjai. *Endrédy Vendel* ciszterci főapátot akkor tartóztatták le – 1950-ben –, amikor a terror leginkább dühöngött Magyarországon. *Brusznyai József* teológiai tanárt 1950 augusztusában hurcolták el, a békepapi mozgalommal való szembenállása miatt. *Pálos Antal* jezsuita is még akkor– 1954-ben – került börtönbe, amikor az egyházat diktatórikus eszközökkel akarták megszüntetni. A tizenhét éves börtönbüntetésből „csak" kilenc évet kellett leülnie. *Bulányi György* piarista annak a kisközösségi mozgalomnak volt vezető személyisége, mely a szorongattatás idején a megmaradást segítette. Bulányi páter 1950-től tíz esztendőt töltött börtönben.

A visszaemlékezések további szereplői az 1961-es letartóztatás áldozatai. *Tabódy István* a Központi Hittudományi Akadémiáról eltávolított kispapokkal földalatti szemináriumot hozott létre, az államhatalom megítélése szerint többeket közülük titokban szenteltek föl. Tizenkét év börtönre ítélték. *Halász Piusz* a szigorú ciszterci rendi mozgalom elindítója, később mint az ellenálló egyház egyik szellemi vezetője lett az államhatalom gyűlölt ellensége. *Havass Gézát* a ciszterci ifjúsági mozgalom papi irányítójaként vonták felelősségre. *Máriás Lajos* jezsuita idejekorán fölismerte az üldöztetés veszélyeit. Nem akart külföldre távozni; hazájában vállalta a tíz esztendei bujdosással járó megpróbáltatásokat. *Keglevich István* a nagymúltú Regnum Marianum fiatal papjaként került börtönbe. Ez volt az a mozgalom, melynek tagjait az ifjúság körében végzett lelkipásztori munkáért még 1975-ben is börtönbüntetésre ítélték.

Sokan voltak olyan világiak, akik keresztény meggyőződésük miatt eleve szembekerültek a hatalommal, helyesebben, a hatalom szállt szembe azokkal, akik hitük, s az ezzel együttjáró értékrend szerint élték tovább életüket a diktatúra uralomra jutása után is. *Hontváry Miklós* a ciszterci ifjúsági mozgalomban vállalt szerepével párhuzamosan részt vett a Keresztény Front munkájában is. Néhányan – szerzetesek és civilek – elméleti síkon hozzáláttak, hogy kereszténydemokrata alapokon kidolgozzák a társadalomfejlődés lehetséges változatát. *Dr. Gáldy Zoltán* egyike volt azoknak a fiatal értelmiségieknek, akik a kisközösségi mozgalmakban világi apostolkodásukkal őrizték a kereszténység erkölcsi erejét, a hit fényét.

Elmer István

A tanulmányban fölhasznált, illetve idézett dokumentumok a *Politikatörténeti Intézet* iratanyagában, az alábbi tételszámokon találhatók:

13. lap: Fond 288. 5/75.
14. lap: Fond 288. 4/8.
17. lap: Fond 288. 5/26.; 5/39.
21. lap. Fond 288. 22/1954.
26. lap: Fond 288. 5/82.
28. lap: Fond 288. 5/75.
29. lap: Fond 288. 5/108.
33. lap: Fond 288. 32/1959.
34. lap: Fond 288. 5/130.
40. lap: Fond 288. 5/154.
41. lap: Fond 288. 5/172.

Valamennyi interjú 1991–1993-ban készült; Endrédy Vendel visszaemlékezése 1956 novemberéből való. A beszélgetések részletei vagy némileg változtatott szövegük az Új Ember című hetilapban és a Vigilia című folyóiratban jelent meg.

Endrédy Vendel

A Sopron megyei Fertőendréden született 1895. január 19-én. 1917-ben lép be a ciszterci rendbe. 1919. december 28-án szentelik pappá. 1920-tól 1938-ig a budai Szent Imre Gimnázium matematika–fizika szakos tanára, 1938–1939-ben ugyanott igazgató és házfőnök. 1939-től a zirci, a pilisi, a pásztói és a szentgotthárdi egyesített ciszterci apátságok apátja és a zirci kongregáció elnök-apátja. 1950. október végén letartóztatják. 1956-ban szabadul. 1957. március elején újból letartóztatják, és augusztusban szabadul amnesztiával. Ettől kezdve 1981. december 29-i haláláig a pannonhalmi szociális otthonban él.

A ciszterciek az egyik legtekintélyesebb szerzetesrend volt Magyarországon. Nagymúltú iskoláikban magas szintű képzés folyt, és ezekből a tanintézetekből került ki a magyar értelmiség jelentős része. Ugyanakkor népszerűségre tettek szert a falusi lakosság körében is. A kommunisták kezdetben arra gondoltak, hogy a ciszterci rendet – bizonyos keretek között– tovább engedik működni. Azonban hamar fölismerték, milyen veszélyt jelentene ez számukra. Megkezdődött tehát a ciszterciekkel is a leszámolás. A rendet kapcsolatba hozták a Magyar

Közösséggel, amelyet összeesküvéssel vádoltak. A koncepciós vádak kiagyalása közben a kommunista hatóságoknak kapóra jött, hogy volt ciszterci diákok a diktatúrával szembeni fegyveres ellenállás gondolatával foglalkoztak, és illegális csoportot hoztak létre. Endrédy Vendel apát személyét összefüggésbe hozták a szervezkedéssel, és az egyházüldözés első hullámában is föltűnő kegyetlenséggel igyekeztek megtörni és a valótlan vádak beismerésére kényszeríteni.

Börtönbeli szenvedéseinek történetét közvetlenül 1956-os kiszabadulása után mondta tollba. [Idősebb Endrédy István bocsájtotta rendelkezésemre az élőbeszéd töredezettségét magán viselő szöveget. Ahol szükséges volt, a mondanivaló megőrzése mellett, stiláris javításokat tettem. – E. I.]

Mint a ciszterci rend zirci apátja, 1948 november végén három hétre Rómába utaztam. Több hónapi kérvényezés után, nagy nehezen kaptam útlevelet. *Bánáss László* veszprémi püspöknek és *Cavallier József* meghatalmazott miniszternek kellett jótállni értem. A magyar hatóságok ettől remélték, hogy biztosan hazatérek. Római tartózkodásom idején levelet kaptam Londonból, *Baranyai Lipót*tól, az Európai Bank magyar származású igazgatójától. Megbízható angliai forrásra hivatkozva közölte velem: Moszkva utasítást adott a magyar kormánynak, hogy 1948 karácsonyán tartóztassák le *Mindszenty József* hercegprímást, majd azt követően még öt főpapot, akik közül egyedül az én nevemet ismerték. Számítanom kellett tehát arra, hogy hazatérésem után letartóztat az ÁVO. Mivel két jótállómnak szavamat adtam, időben hazatértem. Rómában *Tardini* helyettes államtitkár, bíboros más forrásból hasonló értesülést kapott. Megkérdezte tőlem, hazatérek-e. Igen, feleltem. A Szentatya nem tette föl nekem ugyanezt a kérdést, ebből gondoltam, hogy egyetért elhatározásommal.

Hazatérve a határon átkutatták csomagjaimat, s azokat a leveleket, melyeket olaszországi találkozásaim során bíztak rám, hogy itthon továbbítsam, elvették. A vatikáni iratokat viszont nálam hagyták. Olyan jól értesültek voltak, azt is tudták, melyik levél melyik zsebemben van. Győrben *Papp Kálmán* püspöknél hagytam valamennyi vatikáni iratot és levelet. Innen Esztergomba mentem, hogy utamról beszámoljak Mindszenty Józsefnek. A prímási palota előtt ekkor már rendőr állt, de nem tartóztatott föl. Távozóban ellenben átkutatták a csomagtartót, s az ülések alatti részt is. Talán azt gondolták, hogy az akkor már házi őrizetben tartott Mindszenty Józsefet így akarom megszöktetni? A prímásnak beszámoltam a vatikáni megbeszélésekről, átadtam a Szentatya üzenetét. XII. Piusz pápának azt az írását, melyben a szerzetesrendek tagjait (betegség, öregség, stb. esetén) fölmenti a szegénységi és engedelmességi fogadalmuk alól. Mindenki belátása szerint bánhat a keresetével – rászoruló társait azonban igyekezzen segíteni. Az eredeti példányt – melybe XII. Piusz pápa saját kezűleg javított bele – magamnál tartottam, és valamennyi rendfőnöknek eljuttattam egy másolatot.

Az angliai levélről beszámoltam *Grősz József* kalocsai érseknek. Föltételezésem szerint ugyanis neki, *Shvoy Lajos* székesfehérvári, *Pétery József* váci püspöknek és a jezsuiták tartományfőnökének, *Csávossy Elemér*nek kellett számítania a letartóztatásra. Grősz József szó szerint megtanulta a levél szövegét, a jezsuita rendfőnök ugyancsak. Lefogásunk után egymástól függetlenül mindhárman pontosan elmondtuk a szöveget. Erre kihallgatóink üvöltve támadtak ránk: hogy merik egy független országról föltételezni, hogy állampolgárai ellen elfogatási parancsot fogad el egy idegen hatalomtól. Föltételezem, ez is hozzájárult ahhoz, hogy Shvoy Lajos és Pétery József püspököt csak Hejcére internálták.

Letartóztatásomnak voltak egyéb előzményei is. 1950. július 14-én Zircen, az apátságban házkutatást tartottak nálam, s ugyanakkor a budapesti rendházban is fölforgatták a lakásomat. Zircen három civil ruhás férfi jelent meg az esti órákban. Házkutatási parancsot nem mutattak, csak ávós igazolványukat. Asztalomon hevert az a még le sem zárt boríték, melyet Rómába szándékoztam küldeni. Gondolom, ezt szerették volna megtalálni, de ahogy lenni

szokott, éppen a legszembetűnőbb helyen nem keresték. Végigtapogatták a bútorokat, a fotelek és a díványok mélyeit, a ruhásszekrényt is fölforgatták. Mint később kiderült, a budapesti lakásban a falburkolatot is lefeszegették, hátha mögé rejtettem a levelet.

A Vatikánnak azt javasoltam ebben a levélben, hogy zárja ki a rendből egyik, a békepapi mozgalomnak elkötelezett társunkat, *Horváth Richárd*ot. Előzőleg megkérdeztem őt, miért nem engedelmeskedik fogadalma szerint. Azt felelte: nem merem megmondani. Nem volt aljas ember, biztos vagyok abban, nem ő jelentette a készülő levelet, hanem azok közül valaki, akiknek beszámolt a velem folytatott beszélgetésről.

Ez után az eset után egy héttel a zirci számvevőségen és a gazdasági irattárban is házkutatást tartottak, s annak végeztével a helyiségeket lepecsételték.

Római tartózkodásom idején a zirci apátság kulcsárnőjét, *Hedvig* nővért elhurcolták a budapesti rendőrfőkapitányságra. Hosszú időn keresztül vallatták az apátság személyi és anyagi dolgairól. Kíváncsiak voltak, kik látogattak oda, milyen a rendtagok és az alkalmazottak közötti viszony. Vallatása kínvallatás volt. Éles tárgyakat feszítettek ujjai közé. Ennek ellenére semmi terhelőt nem tudott mondani.

Ugyancsak ekkoriban a rendőrségen félholtra verték az egyik legbecsületesebb zirci iparost. Kényszerítették, hogy aláírjon egy olyan vallomást, melyben beismeri: biztatásomra kémkedett, s ezért én dollárban fizettem neki. Ebből a pénzből építette emeletes zirci házát.

Ezekből a szörnyű előzményekből pontosan tudtam, mi vár rám. Mindszenty bíboros letartóztatása 1948. december 26-án nagy nemzetközi visszhangot váltott ki, s ez késleltette a többi főpap, köztük az én letartóztatásomat.

1950. október 29-én unokaöcsémtől tértem vissza Budapestre. Az esti szürkületben Budapest határában, a külső Soroksári úton jártunk, titkárom, *Losonczi Timót* vezette a gépkocsit. Hirtelen egy autó vágott elénk és egy másik mögénk. Mindkettőben négy-négy civil ruhás ávós ült. Vezetőjük elfogatási paranccsal lépett hozzám. Elköszönhetek a titkáromtól? – kérdeztem. Ő is velünk jön – felelte. Losonczi Timót igen becsületesen helytállt. Négy évet töltött börtönben. Szabadulása után Pécsre ment a családjához. Azóta nem láttam.

Engem az Andrássy út 60-ba szállítottak. Tizennyolc órán keresztül, két rövid megszakítással folyt a kihallgatás. A szünetekben reflektorokkal világítottak az arcomba, és két ávós ügyelt arra, hogy egyetlen percre se zárhassam le a szemem.

A vizsgálati főosztály vezetője, akinek kilétét nem tudtam, közölte, hogy több éve folyamatosan figyelnek, minden lépésemről tudnak. Megcáfolhatatlan bizonyítékok állnak rendelkezésükre államellenes bűncselekményeimről. Közölte, hogy összeesküvés szervezését, kémkedést és valutabűncselekményt fognak rám bizonyítani. Vétkemül rótták föl azt is, hogy huszonnégy fiatal rendtagot külföldre küldtem, és a szerzetesrendek működésének betiltásakor a rendtagokat az egyház iránti hűségre buzdítottam. Szerintük ezzel az államszervezetet és a demokráciát akartam gyöngíteni. Mindezek részletezésére azonban nem került sor, hiszen akkor kiderült volna, mennyire képtelen állítások. Az első kihallgatás alkalmával a legitimista szervezkedést és a zsidóellenességet még nem rótták fel bűnömül. Ezzel csak később hozakodtak elő.

A vallatás második órájában az alezredes kijelentette, hogy alávaló rágalom az ávós kínvallatásokról terjedő szóbeszéd. Ők soha senkihez nem nyúlnak. Belőlem sem csinálnak mártírt. Mindezt becsületszavával is megerősítette.

Ekkor még valóban nem tudtam elképzelni, hogy egy ötvenhat éves embert – ennyi idős voltam – verjenek és rugdossanak, válogatott kínzóeszközökkel kínozzanak, injekciókkal megfosszanak akaraterejétől.

Rengeteg időt töltöttek azzal, hogy a püspöki kar tagjaira, a szerzetesrendek vezetőire és más ismert egyházi személyek erkölcsi életére vonatkozó rágalmakkal traktáljanak. Közölték

velem, ki a szeretőm, s melyik püspök kivel tart fenn szexuális kapcsolatot. Ezután a fajtalankodások részletezése következett.

Mártírt nem kívántak belőlem csinálni, de személyiségem összetörésével hitvány emberré akartak alacsonyítani – s ezt nem is titkolták. Kilátásba helyezték a belföldi sajtó és a kommunista világsajtó szerepét ebben a sátáni komédiában.

Hetvenkét óra gondolkodási időt kaptam, annak letelte után – fenyegettek – nyilvánosságra hozzák az általuk tudott kompromittáló adatokat. Nemcsak személyemet állítják pellengérre, hanem a ciszterci rendet és az egész egyházat is.

Egyetlen perc gondolkodási időre sincs szükségem – közöltem velük –, mivel nincs mit meggondolnom.

A vallatások végén lekísértek a pincebörtönbe. Első alkalommal a jéghideg kövezeten meztelenre vetkőztettek, hogy így győződjenek meg arról, nem rejtettem-e el valamit magamnál. Fölfejtették kabátom hajtását, bélését és cipőm belső talpát. A gumi sarkot levették, inggombjaimat, nadrágtartómat elvették, még a szemüvegemet is. A pincebörtönben csak egy kosztól ragadó priccs volt. Az első két hónapban takarót sem adtak, később kaptam egy lópokrócot. A helyiségben állandóan égett a villany. Az utcai forgalomból tudtam következtetni, mikor van nappal. Támaszkodás nélkül kellett ülni a priccsen, és csak takarodó után lehetett lefeküdni. Kezeket a takarón kellett tartani, s csak kifelé fordított arccal volt szabad aludni.

Az 1948 őszén tett két külföldi utamat – Svájcba, majd Rómába – is terhelő bizonyítékként hozták föl ellenem. Egyhetes svájci tartózkodásom célja az volt, hogy Amerikában élő Nagy Anzelm rendtársammal, aki ez alkalommal átjött Európába, találkozzam. Mindkét utazást kémkedésnek és hazaárulásnak minősítették. Kijelentették, hogy az egyház igazi feje a Wall Street, a pápa csak ennek ügynöke. Ismételten hangsúlyozták: a Vatikánnak a szerzetesrendek a legelvakultabb kiszolgálói, ezért minden szerzetes eleve a Vatikán ügynöke. Nem azt mondták, hogy minden kém jezsuita, hanem azt, hogy minden jezsuita kém. A külföldön élő magyar papok közül különösen *Mihalovits Zsigmond, Deer Iván, Zágon Gyula, Csertő József, Magyary Gyula, Lépold Antal, Gianone Egon, Varga Béla, Ádám György, Közi-Horváth József és Füz Balázs* iránt érdeklődtek.

Többször hivatkoztak kihallgatóim arra, hogy Moszkva közölte velük, mennyire veszélyes kém vagyok. Tudomásuk volt arról, hogy az olasz követség kulturális attaséjának közvetítésével levelet váltottam a Rómában tartózkodó rendtársammal, *Füz Balázzs*al. Letartóztatásom előtt fél évvel egy orosz katona Bécsben fölkereste a kalocsai érsek volt jószágkezelőjét, *Lehmayer Bélát*, és ötszáz dollárért megvételre kínálta neki az én egyik levelemet, melyet azokban a napokban írtam Füz Balázsnak, s mely diplomáciai csomagban indult Róma felé. Ebből a tényből biztosra vehettem, hogy a diplomáciai posta egy részének tartalmát ismeri az ÁVO. Kihallgatásaim során ismételten meggyőződhettem arról, hogy a legbizalmasabb leveleim és az azokra érkezett válaszok mennyire ismertek az ÁVO előtt. Ezekben a levelekben a magyar ciszterciek rendi életéről, rendtársaink deportálásáról és bebörtönzéséről, tanítói és lelkipásztori munkánk akadályozásáról írtam. 1950-től tértem ki a többi szerzetesrend fontosabb eseményeire. A szerzetesrendek 1950. júliusi betiltása és tagjaik deportálása után az állammal folytatott tárgyalásokról számoltam be, melyben részt vett *Grősz József* érsek, *Czapik Gyula, Hamvas Endre* püspök, *Sárközy Pál, Schrotty Pál* és *Sík Sándor* rendfőnök.

Bűnömül rótták fel az is, hogy 1945-ben, amikor a magyar kormány jegyzékben tájékoztatta az Amerikai Missziót a szovjet katonaság által elvett magyarországi ipari, mezőgazdasági, szállítási, közlekedési értékekről, a misszió felkért arra, hogy a rend is számoljon be az őt ért károkról. *Hagyó-Kovács Gyula* rendtársamat bíztam meg az előszállási birtokról elvitt értékek jegyzékének összeállításával. Mintegy ezer tehenet, ugyanennyi ökröt, két-háromezer növendék marhát, nyolcezer sertést, hatszáz lovat, közel tízezer juhot hajtottak

el, s több száz vagon gabonát vittek magukkal a katonák. Hiába érveltem, hogy a háborús jóvátételi összeg csökkentését reméltem a jegyzék bemutatásával, az ÁVÓ-n nem fogadták el. Szerintük a Szovjetunióval szemben érzett gyűlölet irányított engem.

Kémkedésnek minősítették beszélgetéseimet az Egyesült Államok és a British Council budapesti megbízottaival. Sem katonai, sem ipari titkokat nem adhattam át külföldieknek, hiszen ilyenek soha nem voltak a birtokomban. A letartóztatásom előtti években ügyeltem arra is, hogy azok a volt tanítványaim, akik vezető munkakörbe kerültek, ne látogassanak meg, s így még csak a gyanú árnyéka se vetődhessen rám. Az pedig, hogy a katolikus iskoláknak mennyi diákja van, milyen társadalmi osztályokból valók, milyen az előremenetelük, milyen szakképesítéssel rendelkeznek a tanárok, és a szerzetesrendekben hogyan folyik a lelkipásztori tevékenység, józan ésszel nem nevezhető hírszerzésnek. Ezt ők is érezték, ezért a bírósági tárgyalás előtt meg kellett ígérnem, ha a bíró erre vonatkozó kérdést tesz föl, megkerülöm a választ. Mint mondták: ha az a szamár bíró ilyet kérdez, halandzsázzon.

Valuta bűncselekménynek minősítették, hogy a külföldi rendtársaktól kapott dollárokat nem a Nemzeti Bankon keresztül értékesítettem. Ezeket az összegeket nagyobb részt templomaink, iskoláink, rendházaink rendbehozatalára és a rendtársak szükségleteire fordítottam. Felújíttattam azokat az épületeket is, melyekről tudtuk, hogy rövidesen államosítják. Így a nagyvenyimi olajgyárat, a szentgotthárdi fűrésztelepet, az előszállási föld kezelésére pedig új majort építtettem.

Sokat vallattak az Emericana szervezetről. Megvádoltak a Habsburg-uralom visszaállítására tett törekvésekkel és a Horthy-fasizmus támogatásával, valamint zsidóellenességgel is, mert előfordult, hogy egyetemi ifjak két zsidó származású fiút megvertek. Mi közöm lehetett volna nekem vagy a rendnek ehhez?

Az egyik fő vádpont ellenem szervezkedés vezetése volt. Mire alapozták ezt? 1947-ben Mindszenty hercegprímás felkérésére megbeszélést folytattam az akkor alakuló Katolikus Néppárt kiszemelt vezetőivel. A párt legálisan indult, s amikor nyilvánvalóvá lett, hogy tevékenységében mégis gátolják, ilyen irányú munkámat azonnal abbahagytam. Az ÁVO megfogalmazásában a vád így hangzott: tevékenyen részt vett Mindszenty József forradalmi úton való pártalakításában.

Elfogatásom előtt egy évvel budai rendházunkban felkeresett *Friedrich István,* egykori miniszterelnök. Mivel egyik ismerősöm kíséretében érkezett, kezdetben azt sem tudtam, kivel állok szemben. Az igazat megvallva, Friedrich Istvánt én már rég halottnak hittem. Arra kért, szerezzek neki egy kedvesnővért házvezetőnek és betegápolónak, aki gondoskodik róla. Beszélgetés közben elmondta, hogy Magyarországon rövid időn belül jelentős politikai változásokra lehet számítani, s az ország a Nyugathoz fog tartozni. Közölte azt is, a nyugati hatalmak őt jelölték ki az átmeneti kormány vezetésére.

Kétkedő reagálásom szemmel láthatóan meglepte őt. Kifejtettem, ha tíz vagy húsz esztendő múlva mondaná mindezt, talán időszerűnek találnám megállapításait, de az adott helyzetben teljes képtelenségnek tűnnek.

Ennyi történt, ám az ÁVO mindvégig kitartott amellett, hogy ezzel részt vettem forradalmi úton történő kormányalakításban.

Demokrácia elleni tevékenységemnek nyilvánvaló példáját látták abban, hogy a ciszterci rend tagjai, hasonlóan a jezsuitákhoz, erélyesen ellenálltak a szerzetesek deportálásának. A ciszterciek és a jezsuiták ezekben az időkben is megtartották sajátos rendi lelkületüket. Szememre vetették azt is, hogy 1950. augusztus elsejétől a Zircen tartózkodó apácákat én tartottam együtt, mert nekik nagyon kellemetlen volt ez a szerzetközi társaság.

Az ávósok hírszerzésére jellemző, hogy mindarról, ami a rendfőnökök értekezletén elhangzott, pontosan tudtak.

Igen-igen dühítette őket a volt tanítványokkal fönntartott lelki kapcsolat. Faggattak, kivel, mikor találkoztam, kiket, mikor eskettem. Beszámolómtól függetlenül minden lépésemről értesültek.

A népi demokrácia megvetésének, a reakció melletti nyílt színvallásnak nevezték a korábban börtönbe kerültek meglátogatását. Miért kerestem föl *Hagyó-Kovács Gyula, Mészáros Gellért, Fehér Tamás, Papp Kelemen* rendtársamat és *Hóman Bálint,* illetve *Kunder Antal* volt minisztert?

Rám akarták bizonyítani – s mint később kiderült, döntő szerepet játszott megkínzatásomban –, hogy részt vettem diverzáns illegális csoportok létrehozásában. Tény, hogy egy volt budai ciszterci diák, *Papp Ervin* valóban szervezkedett. Szóban és írásban is kifejtettem neki, amikor erről tudomást szereztem, hogy bármiféle szervezkedést értelmetlennek, kilátástalannak és veszedelmesnek tartok a jelenlegi helyzetben. Kértem őt, hogy levelemet elolvasás után égesse el. Sajnos nem tette meg, s így az ÁVO birtokába jutott. Annak ellenére, hogy a volt diákot lebeszéltem a szervezkedésről, a levelet ellenem fordították.

Első kínvallatásomra egy elegánsan berendezett szobában került sor. Meztelenre vetkőztettek, majd egy fiatal ávós tiszt előtt kellett guggoló gyakorlatokat végeznem. Az ávós csizmáját minden guggolásnál meg kellett csókolnom. Addig tartott ez, amíg össze nem estem. Közben kérdésekre kellett felelnem. Többszöri elájulás után a pincebörtön büntetőcellájába kerültem. Két hetet töltöttem a két méterszer egy méter harmincas kriptaszerű zárkában. A priccs fölött vezetett a szennyvíz csatorna, mely állandóan csöpögött. Alig feküdhettem le, s csak napközben, ülő helyzetben tudtam aludni egy keveset. Takarót nem kaptam. November volt. Fáztam. Ezekben a szörnyű napokban legfőbb imádságom ez volt: bárcsak az Úristen magához szólítana, nehogy vallomásommal bárkinek ártsak.

Két hét eltelte után folytatódott a kihallgatás. A szobában, hatalmas íróasztal mögött egy alezredes, valószínűleg a nyomozati főosztály vezetője. Vele szemben ültettek le, s öt-hat civil ruhás vett körül. Oldalt a bőrdíványon hárman ültek, egy ávós őrnagy és két százados. Csak a szervezkedő diák ügyében faggattak. Újból azt mondtam: nem vettem részt semmiben. Akkor még nem tudtam, hogy Papp Ervin valóban szervezkedett. A jelenlévő detektívek az arcomba köptek. Az alezredes kérdésére, hogy a kínvallatáson kívül tudnak-e más eszközt akaratom megtörésére, a három ávós tiszt nemleges választ adott. Ekkor áthurcoltak abba a szobába, ahol első alkalommal megkínoztak. Ugyanaz a három ember fogadott: egy hatalmas termetű őrnagy, egy főhadnagy és egy civil ruhás.

Ismét meztelenre vetkőztettek és összeesésig tornáztattak. Közben valamiféle lapos tárggyal hatalmas ütéseket mértek a hátamra. Ennek következtében két-három napig nem tudtam mozdítani a fejemet. Erős rúgásokat kaptam a gerincemre is. Az ütések és rúgások nem okoztak éles fájdalmat, de öntudatom pillanatokra ki-kihagyott, bár nem hiszem, hogy elájultam volna. Arra koncentráltam, nehogy rosszul szóljak, s a hozzám intézett kérdések özönére azonnal válaszoljak. Mert ha nem, hallgatásomat beismerő vallomásnak tekintik.

A fizikai megpróbáltatások többféle változatát kellett kiállnom. Arccal a fal felé állították, homlokomhoz szorított, ceruza nagyságú fémtárgyon kellett megtámaszkodnom. Sarkam alá szögekkel és tűkkel kirakott lapot helyeztek. Izzásig hevített rezsót tettek két oldalamhoz. Mikor összeestem, elkapták a szöges deszkalapot, és néhány rúgással talpra állítottak.

Másik módszerük a guggoltatás volt. Tíz-tizenöt kilogrammos súlyokat adtak a kezembe, a lábam alá helyezett éles szögek felett kellett guggolnom, az összeesésig. Ilyenkor is ütésekkel, rúgásokkal térítettek magamhoz.

Villanyárammal is kínoztak. Ajkamba, szemembe, orromba, fülembe, sőt szeméremtestembe is áramot vezettek.

A keresztcsókoltatás abból állt, hogy egy fém keresztet és egy fém lapot, az „evangéliumos könyvet” kellett megcsókolnom. Az áramkör a kezem és az ajkam között

záródott. Azt mondták, ha igazat vallok, nem lesz semmi bajom, ha nem mondok igazat, akkor megráz és belepusztulok. Kétfillér nagyságú égett seb maradt a számon. Amikor összeestem, a padlón lévő valamilyen éles tárgy megsebezte a térdemet, s a sérülés tenyérnyi gennyes sebbé fertőződött. Két ávós orvos a legnagyobb gonddal kezelte a sebeimet. Az egyikük megkérdezte: mi történt magával? – Halkan feleltem: tegnap a vallatásnál… Ekkor a spanyolfal mögül előlépett az egyik ávós, és durván közbeszólt: a lépcsőn esett el!

A kínvallatások során egy idő múlva már nem éreztem, hogy ütnek. Néha a börtönőr szólt, hogy töröljem le a vért a homlokomról. Nekem már föl sem tűnt.

Kétheti alvatlanság után, amikor mindkét térdem sebes volt már, átvittek egy igen piszkos helyiségbe. Ezt nevezték írószobának. Itt íratták a rabokkal életrajzukat és beismerő vallomásukat. Nagyon fáradt voltam, ledőltem a vértől és a gennytől mocskos ágyra. Ekkor egy felcser lépett be, kezében injekciós tűvel. Azt mondta, az orvos küldte, és olyan injekciót kapok, mely sokkal hatásosabb az altatónál. Két adagot nyomott belém. Tíz perc elteltével csak azt éreztem, valami furcsa történik velem. Így, ebben a megnevezhetetlen állapotban azonnal kihallgatásra vezettek, mely egész éjszaka tartott. Ezek voltak életem legkínosabb órái. Minden erőmet meg kellett feszítenem, hogy ura maradjak értelmemnek és akaratomnak. Nyilvánvalóvá lett, hogy valamiféle kábító anyagot fecskendeztek belém. Sikerült megőriznem önkontrollomat. Ám sem később nem tudtam, és ma sem tudok visszaemlékezni arra a szörnyű éjszakára. Nem tudom, miket kérdeztek.

Fél évvel később szembesítettek a szervezkedő diákkal. Amikor rádöbbentem, hogy valóban szervezkedett, kijelentettem: igaz ugyan, hogy semmi részem nem volt benne, de ha ezzel segíthetek a vádlottaknak, vállalom. Ezt a megjegyzésemet soha nem vették jegyzőkönyvbe.

Ilyen előzmények, nyolc hónapi ávós vizsgálati fogság után a Markó utcában *Olti Vilmos* tanácsa tárgyalta az ügyemet. A bírósági eljárás a legteljesebb komédia volt. A vádat *Alapi Gyula* főügyész képviselte, s így hangzott: hazaárulás, kémkedés, szervezkedés, valutázás. 1951. június 28-án hirdették ki az ítéletet. Tizennégy esztendei börtönbüntetést kaptam.

A per folyamán pontosan előírták, mikor mit kell mondanom. Nyomatékosan figyelmeztettek, ha netán az ügyvéd a forgatókönyvben nem szereplő kérdést tenne föl, arra nem válaszolhatok.

Ítélethirdetés után majd három esztendeig a Conti utcai börtön lakója voltam. Teljes magányban éltem, senkivel nem találkozhattam. Az ún. titkos rabok közé tartoztam. Később megtudtam, hárman voltunk ott ilyenek: *Grősz József* kalocsai érsek, *Szakasits Árpád* és én. Ebben a börtönben igen sokat szenvedtem az őrök miatt. Kopogtatásra sem engedtek ki WC-re, és néha a legnagyobb kínok közepette kellett órákat várnom, mire elvégezhettem a dolgomat. A szörnyű piszoktól háromszor kaptam orbáncot az arcomon, és más bőrbetegségekben is szenvedtem. Dohos lisztből sült kenyeret kaptam. Télen azonban jól fűtöttek, két-két cellának volt közös kályhája.

A letartóztatásomat követő napon engedélyt kértem misézésre. Először 1950 Karácsonyán, majd 1951 Húsvétján engedtek misézni. Naponkénti misézésre 1951. május 3-tól, Áldozócsütörtöktől nyílt alkalmam. Törött kelyhet hoztak a cellámba, melyet spárgával átkötöttem és egy ferences misekönyvet. Öt és fél esztendőn át minden nap misézhettem. Karácsonykor és Halottak Napján három misét is bemutattam. Kezdetben zavartak a liturgia közben, de amikor látták, hogy észre sem veszem, fölhagytak a további próbálkozással. Letartóztatásom elejétől kértem, hogy gyónhassak. Az igazságügy-miniszterhez több ízben fordultam ez ügyben, de beadványaimra választ sosem kaptam. Minden erőmmel azon voltam, hogy lefoglaljam magam. Mindent, ami jó és szép volt az életemben, többszörösen átéltem. Így duplázódott meg bennem az Isten kegyelme, mely állandóan erősített a rabéletben.

1953. augusztus 7-én Szent Kajetán napján mehettem először sétálni. Egy kört 68 lépéssel tettem meg. 12 kört engedélyeztek. Később fokozatosan hosszabbították a séták időtartamát. A Gyűjtőfogházban az utolsó évben már kétszer is sétálhattam naponta. Napra mehettem, sőt olykor le is ülhettem. 1954 vagy 1955 nyarán a váci fegyházban egy pillanatra megálltam egy kis gyom előtt gyönyörködni. Az őr nyomban durván rám szólt: folytassa a sétát!

Fogságom első nyolc hónapjában se könyvet, se írószert nem kaptam, ítélethirdetés után számozott papírlapokat adtak, és gyakran ellenőrizték, mit írok. Számtani feladatokat oldottam meg és börtönbeli olvasmányaimat jegyzeteltem. A börtönkönyvtár legnagyobbrészt szovjet szerzők műveit tartalmazta. Az ítélethirdetés előtti napokban fölajánlották, hogy kérhetek néhány könyvet. A *Szentírás*t és a *Szerzetesjog* című munkákat, illetve egy fizika és matematika tárgyú könyvet kértem. Az első kettőt azonnal elutasították. A fizika és matematika könyvet szabadulásom napján, 1956. november 1-jén kaptam kézhez. Tény viszont, hogy a *Breviárium* négy kötetét a bírósági tárgyalás után két hónappal megkaptam. Rózsafüzért azonnal az ítélethirdetés után adtak, igaz, nem a sajátomat.

Reggel fél hat körül volt az ébresztő a börtönévek során. Felkelés, mosakodás, öltözködés, cellatakarítás. Reggeli nyolc órakor. Az első években rántottlevest kaptam, később katonai feketekávét. A napi kenyéradag harminc deka volt, három részletben. Tizenkét óra körül ebédre rendszerint szárított zöldséglevest és fél liter főzeléket adtak. Hetenként egyszer tíz deka főtt hús volt az étrenden, szombat és vasárnap este pedig hideget, kolbászfélét adtak vacsorára. Este kilenc órakor volt takarodó.

Az utolsó évben, 1956-ban a Gyűjtőfogházban már olyan koszton éltem, mint a börtöntisztviselők. A Conti utcában számozott csajkát és kanalat kaptam: a 201-eset. Ugyanezt vittem magammal Vácra is. Éveken át a 201-es csajkából étkeztem, nehogy életjelt adhassak magamról a rabok nyelvén és postáján.

Az Andrássy úton a folyosót fűtötték, s abból jutott, ha jutott egy kis meleg a cellákba is. A pincebörtön egyébként nem volt hideg, csak elmondhatatlanul piszkos és bűzös. A Conti utcában három esztendeig nem fáztam. Vácott viszont, ahol majdnem két esztendőt töltöttem, egyáltalán nem volt fűtés. Ott fagyott el valamennyi kézujjam, jobb lábamon három, bal lábamon két ujj és a bal fülem. A Gyűjtőfogházban kielégítő volt a fűtés.

A szokásos rabbetegségekből én is kivettem a részem. Gyomor- és bélbántalmakkal, vitaminhiánnyal küszködtem, fogaim meglazultak, s részben kitörtek. Egyensúlyzavarban szenvedtem, szívgyöngeség, álmatlanság kínzott. Idegállapotom jó maradt, és humorérzékem sem mondta föl a szolgálatot. Tudtam örülni annak a kis négylevelű lóherének, melyet a Gyűjtőfogház udvarán találtam. Be is tettem a breviáriumomba. Ma is megvan.

Börtönbetegségeim idején mindenkor orvosi kezelésben részesültem. Ávós orvosok gyógyítottak; viselkedésük és a kezelés kifogástalan volt. Az olyan, titokban fogva tartott rabokhoz, mint én, raborvost nem engedtek.

Az ávós börtönhelyiségek és a WC-k borzalmasan piszkosak voltak. Nem takarították őket, s takarítóeszközöket sem adtak. A Conti utcában kaptam először külön törölközőt, szappant, lavórt. Itt a padlót olajjal bekenhettem. Vácott rengeteg poloska tanyázott a zárkámban. Amikor 1954. május 13-án odakerültem, az első három napon hétszázötvenet pusztítottam el. Más börtöneimben nem volt féreg.

Áldás volt, amikor 1956. március 30-án, Nagypénteken elkerültem a Gyűjtőbe. Örültem, hogy végre tiszta helyen lehetek. Ugyanabba a zárkába tettek, melyben Mindszenty is jó ideig raboskodott. Bár továbbra is teljesen el voltam zárva mindenkitől, mégis elviselhetőbbek lettek a körülmények. Papírt és írószert kaptam, és olvashattam is.

A Conti utcában éjszakánként harminc alkalommal is fölkapcsolták a villanyt, hogy a rab véletlenül se tudjon aludni. De a legborzalmasabb az volt, amikor az Isten, az Úr Jézus és a Szűzanya nevét káromolták, förtelmes trágárságok kíséretében. De találkoztam az őrök között

emberségesebbekkel is, még az Andrássy út 60-ban és a Conti utcában is. Vácott és a Gyűjtőfogházban pedig csak rendes őröket találtam, ők még a régiek közül valók voltak.

Csak a vizsgálati fogság idején kaptam cellatársat. Eleinte azt gondoltam, beépített emberek. Első társam a Fő utcában 1951 januárjában egy tábornok volt. Bemutatkozását azzal kezdte: ne tessék mondani semmit magáról. Ebből arra következtettem, nem lehet beépített ember. Később egy vezérkari századossal, majd egy mérnök alezredessel voltam együtt. Ezután hat esztendeig magánzárkában töltöttem napjaimat.

Börtönéveim alatt egyetlen alkalommal, szabadulásom előtt három hónappal, 1956. augusztus 3-án fogadhattam bátyám fiát. Abból sejtettem, hogy látogatóm lesz, mert soron kívül megborotváltak. Fél órát beszélhettünk az őr jelenlétében. Unokaöcsémtől tudtam meg, hogy édesanyám 1951. január 16-án meghalt. Ekkor értesültem *Baranyai Jusztin* haláláról is, és elmondhatatlanul fájlaltam, hogy fogságból való szabadulása után nem nyerte vissza többé értelme világosságát.

Szabadulásomkor a letartóztatás idején használt ruháim már nem voltak meg. Csak a cipőzsinóron lógó órámat, az apáti gyűrűmet és a papi civil ruhámat kaptam vissza. Hatéves börtönéletem szenvedéseit semmi földi kincsért nem adnám oda. Óriási értéktöbbletet kaptam ezáltal. Nem haragszom senkire bántóim, kínzóim közül.

1956. november l-jén az őr kinyitotta magányos börtöncellám ajtaját. Három polgári ruhás férfi lépett be, ezzel az álomszerű köszöntéssel: Dicsértessék a Jézus Krisztus! A zirci apátúr szabad…

Este hat óra lehetett, amikor utolsóként átléphettem a budapesti Gyűjtőfogház kapuját, azért utolsóként, mert nevem sehol sem szerepelt az elítéltek listáján.

Brusznyai József

Derekegyházán 1922. november 8-án született. Iskoláit Hódmezővásárhelyen, Pusztamérgesen, Kiskunhalason, a kecskeméti piaristáknál és a szentesi Horváth Mihály gimnáziumban végzi. 1941-ben teológus a váci hittudományi főiskolán. 1942–1945: a bécsi Pazmaneum növendéke. 1945. szeptember 8-án szentelik pappá. Csongrádon, Mezőtúron lelkipásztor, majd 1947–1950 között teológiai tanár Vácott. 1950–1953: Kistarcsára internálják. Szabadulása után az Állami Egyházügyi Hivatal megvonja működési engedélyét. Fizikai munkából tartja fönn magát. 1954–1957: Nagykökényesen, 1957–1965: Kállón, 1965–1971: Kiskundorozsmán, 1971–1992: Dunakeszin plébános. 1992 óta segédlelkész Dunakeszin.

Azon papok egyike volt, akit a békepapi mozgalommal való szembeszegülése miatt mindenféle bírósági eljárás nélkül internáltak, s a határozatlan idejű rabságból 1953-ban szabadult. Sorsa jól példázza, a hatalom milyen engesztelhetetlen volt mindazokkal szemben,

akik az egyházi törvényekhez igazodva, és az engedelmesség szavára hallgatva útjában álltak az államnak az egyházzal kapcsolatos elképzelései megvalósításában.

A váci szemináriumban tanítottam 1948-tól megszüntetéséig, 1950 júliusáig. *Balogh István* páter vezetésével akkor indult meg a békepapi mozgalom szervezése. Az alakuló ülésre meghívták a váci egyházmegye lelkipásztorait is. *Pétery József* püspök mindenkinek személyes üzenetet küldött (a postában ekkor már valószínűleg nem bízott), hogy az egyházmegyéből senki ne vegyen részt. Végül tizenheten mégis megjelentek a békegyűlésen. Közülük hármat a püspök beidézett a püspöki szentszék elé, azokat, akik az összejövetelen készségüket fejezték ki a rendszerrel való együttműködésre, s kérték, az állam védje meg őket saját püspökükkel szemben.

Pétery püspök a Vácra rendelt három pappal személyesen nem találkozott, neheztelését ezzel is kifejezésre juttatta. Megbízta a püspöki szentszéket, hogy négy kérdésre kérjenek választ:

1. Tudtak-e a papok a püspök tilalmáról? 2. Ha tudtak, miért nem engedelmeskedtek? 3. Hajlandók-e jóvátenni engedetlenségüket? 4. Ha igen, milyen formában?

Széll Kálmán officiális vezette a bizottságot, *Oetter György* kanonok, irodaigazgató fölolvasta a kérdéseket, én pedig, mint jegyző, leírtam a válaszokat. Ezek a papok azonnal az ÁVH-hoz fordultak. Kettejüket tudtuk csak kihallgatni, mert Urunk színeváltozásának napján, augusztus ötödikéről hatodikára virradó éjszaka letartóztattak bennünket.

Az Andrássy út 60-ban három hétig tartottak fogva. Kihallgatásom rövid idő alatt befejeződött. Püspököm illegális tevékenységéről érdeklődtek. Arra gondoltam, újabb látványos pert akarnak előkészíteni, most Pétery püspök ellen, s ehhez kívánnak fölhasználni bennünket.

Fizikai bántalmazásban nem volt részem. Inkább lélektani módszerekkel igyekeztek megtörni. Többeket azonban valószínűleg kínoztak a kihallgatások során. Az augusztusi hőségben nyitva voltak az ablakok, a rácsokat dupla drótháló fedte. A szellőzőudvaron keresztül többször egyre hangosabb beszédet, kiabálást hallottam – a szavakat nem lehetett érteni –, majd zuhanás és jajongás következett. A jajveszékelés eltompítására bekapcsolták a rádiót, amely éppen Liszt *Szerelmi álmok* című művét játszotta.

1950. augusztus 30-án a püspöki kar – kényszer hatására – aláírta az állammal kötött megállapodást, így mi tovább már nem voltunk érdekesek a hatalom számára. Amit akartak, úgy gondolták, az egyezmény kikényszerítésével elérték. Kistarcsára szállítottak, az internáló táborba.

Előbb a fogdának nevezett részbe kerültem, amely a földszinten volt. Az ablakot befalazták, egy szellőző kürtőn keresztül kaptunk levegőt, fényt csak akkor láttam, amikor az őr beadta az ételt. A fa priccsen se szalmazsák, se pokróc. Az újoncokat, börtönnyelven a cuvaxokat a szűrőnek nevezett részben tartották néhány hónapig, nehogy friss híreket vihessenek az ezredhez, ahová később beosztották őket. Az internáló tábor katonai rend szerint, annak megfelelő szervezeti fölépítéssel működött. Kimustrált katonai köpenyt kaptunk, ez volt a ruházatunk s egyben takarónk is.

Sétán hatos sorban, kezeket hátratéve, fejet lehajtva kellett ütemre haladnunk. Ha valaki mégis fölnézett, attól vagy a havonta engedélyezett csomagot vonták meg, vagy egyhónapi mellékhelyiség-takarítással büntették.

Az ötödik ezredbe kerültem, s ekkor bizonyosodtam meg arról, hogy Oetter kanonok és Széll Kálmán is ott raboskodik. A kisméretű papi cellában helyeztek el, amelyet annak idején, a szomorú emlékű nyilas időkben nyolc ember számára építettek. Én lettem az ötvenhatodik lakó. Nemcsak a priccseken aludtunk, fejtől-lábtól, hanem a priccsek közé deszkákat fektettek, s a cella teljes alapterületét éjszakára szalmazsákokkal terítettük le. Olyan szorosan feküdtünk, hogyha valaki meg akart fordulni, az egész sornak vele együtt kellett mozdulnia.

Az esztergomi egyházmegyés papok közül emlékezetem szerint a zárka lakója volt *Giegler Károly* kanonok, akit azért fogtak le, mert a székeskáptalan nem volt hajlandó az állam emberét megválasztani apostoli kormányzónak. Akit Mindszenty József letartóztatása után először kineveztek, *Meszlényi József* püspök, már korábban Kistarcsára került, s haláláig a szűrőben tartották. A székeskáptalan következő választása Giegler kanonokra esett, ezért őt is internálták. Így került az esztergomi székbe az Andrássy út 60-ban megkínzott *Beresztóczy Miklós*.

Rabtársam volt *Jankovich József* győri kanonok, a csanádi egyházmegyéből *Marich Győző,* akit káplánjával együtt hurcoltak el, *Weiner Ferenc* piarista tanár, *Botz József* bátaszéki és *Bíró Bertalan* kistarcsai plébános. Nyári időben délután három óra tájban mindig az ablak alá állt: „Figyeljetek, mindjárt rikolt a pávám!" Plébániája olyan közel esett az internáló táborhoz, hogy behallatszott az állat hangja. *Regőczy István* atyának, az árva gyerekek istápolójának a földön sem jutott hely, arra a padra szorult, amelyen az ivópoharakat tartottuk. *Vári Feri* bácsi, a kerekegyházi plébános mellett számos jezsuitát is internáltak: *Mócsy Imre, Horváth Mihály, Fricsy Ádám,* páter *Perényi* volt többek között a zárda lakója. Internálták a kisjezsuiták egy részét is. A rend külföldre menekítette fiataljait. A növendékek a vasúti kocsik alatt lévő trepnire feküdtek, s odakötözték magukat. Két-három csoport ilyen módon sikeresen átjutott a határon, de az utolsó lebukott. Az egyik vasutas krampácsoláskor véletlenül a tengely mellé sújtott, s valami puhába ütközött… Emlékszem még *Lantos Kis Antal* paptársamra, aki WC-papírra jegyezte föl a fontosabb eseményeket. Nem tudom, sikerült-e jegyzeteit szabadulásakor kihoznia. *Fábián János,* a Mátyás-templom mostani plébánosa, *Holtzer Gyula,* aki ma a Nyírségben szolgál, *Hölvényi Olaf* ciszterci szerzetes, *Singer Ferenc* szegedi plébános szintén zárkatársam volt.

A jezsuiták működtették nevezetes börtönszemináriumukat. Kispapjaik mellett két ferences növendéket oktattak a teológiai tanárok. Ott végezte tanulmányait például a jelenlegi irgalmas rendi provinciális, *Dömötör Hilár*.

Egy évig nem tudtuk, hogy miért s főként, hogy meddig tartanak fogva bennünket. Akkor egyenként hívattak a törzsépületbe, amelyben az ÁVH hivatalai voltak. Fölolvasták előttem a véghatározatot, amely így szólt: internálása indokolt, mert püspökének segítséget nyújtott az alsópapság megfélemlítésében. Kérdezték, kívánok-e föllebbezni? Jelent ez valamit, tudakoltam, mire azt válaszolták: semmit. Zárkatársaim éltek a föllebbezés jogával, de ők sem szabadultak korábban. Az internálás határozatlan időre szólt. Fogvatartóink mindig azt mondták: itt fognak elrohadni!

Öt óra körül volt az ébresztő, majd szobarend, létszámjelentés következett. Szeneskályha állt a szobában, tüzelőnek szénport adtak, amit a szoba közepére hordattak be velünk. A port meglocsoltuk vízzel, brikettszerű gombócokat gyúrtunk belőle, s száradni a priccsek alá tettük. Másnap már lehetett vele tüzelni, igaz, meleget nemigen adott.

A létszámjelentés után reggeliosztás következett. A szappanokból súlyrendszert állítottunk össze, s így tudtuk, hogy negyed kiló kenyeret kell három étkezésre elosztanunk. Reggeli után szabad foglalkozás volt. Ekkor miséztünk. Még bekerülésem előtt, amikor a tábor Buda-délen volt, a papok a misézéshez szükséges kellékeket maguknál tarthatták. Egy hipis, azaz zárkakutatás során elkobozták. A kelyhet ettől kezdve kis orvosságos fiola, a paténát pedig egy cipőpasztás doboz tisztára mosott teteje helyettesítette. A kenyeret, melyet erre a célra só nélkül sütöttek a hozzátartozók, és juttatták be a csomagokban, apró kockákra vágtuk. Fábián János tisztasági csomagjában a zsebkendőre kenték az élesztőt, mások lekvárba kevert szőlőszemeket küldtek, melyeket azután a zsebkendő segítségével kipréseltünk, az élesztőmorzsákkal pedig erjedésnek indítottunk. Így lett miseborunk. Évtizedekig ez vált gyakorlattá a bebörtönzött papok körében.

A misézést tiltották, ezért kezünkbe vettünk egy-egy marxista könyvet, amelyek olvasását engedélyezték; ültünk a priccsen, s úgy tettünk, mintha olvasásba mélyednénk. Minden nap

más mondta a szentmisét, áldozáskor körbeadtuk a boxos skatulya fedelét, s a kenyér színe alatt áldoztunk. Miseborunkat, egész szép készletünk volt már, egy hipis alkalmával sajnos megtalálták. A megmaradt néhány fiola misebort a Hutter-féle mosószappanba rejtettük. Kifúrtuk, belehelyeztük a fiolát, a tetejét szappannal befedtük.

Amikor fogvatartóink látták, a papi közösség milyen lelki békében él, civil szobaparancsnokot helyeztek hozzánk. Páter Mócsy minden nap kihívta őt egy sakkpartira, s míg ők játszottak az asztalnál, valaki hang nélkül mondta a szentmisét, mi pedig ugyancsak némán belekapcsolódtunk.

Kistarcsáról egyre többeket vittek Recskre, s ekkor ötvenhetünket áthelyeztek egy nagyobb terembe, ahol senkinek sem kellett a földön aludnia. 1953-ban azonban szétszórtak bennünket. Fricsy Ádám és Horváth Mihály jezsuitával, illetve Széll Kálmán bácsival kerültem egy cellába. Ő a rabkórházban halt meg, nem sokkal kiszabadulásunk előtt, Meszlényi püspökhöz hasonlóan.

Havonta kaphattunk csomagot, amely száz Kossuth vagy Munkás cigarettából, egy kiló kenyérből, fél kiló szalonnából vagy zsírból, fél kiló kockacukorból és fél kiló lekvárból állt. Azért kértünk kockacukrot, mert ha a csomagban kristálycukor és mosópor is volt, az őrök „jótékonyságból" összeöntötték a kettőt.

Fogságom kezdetén édesapám is raboskodott: osztályidegennek nyilvánították, és egy alaptalan feljelentés nyomán – így szerezte meg egy ávós a családi házunkat – a szegedi Csillag börtönben tartották fogva. Szabadulása után a havonta engedélyezett látogatáskor ő jött el hozzám. Elmondta, hogy Pétery püspököt nagyon bántotta hármunk internálása: tanszékemre egy évig nem is nevezett ki másik tanárt, ő járt át előadásokat tartani, s azt remélte, egy év alatt majd csak kiszabadulunk.

1952-ben tíz pap szabadon engedését határozták el. Én is a kiválasztottak között voltam. Először a törzsbe vittek át; amíg várakoztunk, az internáltaktól elkobzott könyvhegyben találtam egy kis alakú, angol kiadású Szentírást. Eldugtam a nadrágom szárába, és amikor a szűrőbe kerültem, ott is velem maradt. Azóta is kedves emlékem.

Civil ruhás ávós hallgatott ki. Azt mondta: ne gondolja, hogy jóvátette, amit a demokratikus államrend ellen vétett, de lehetőséget adunk magának a bizonyításra. Vissza fog kerülni Vácra és azt kérjük, időről időre beszélgessen majd el velünk. Ha valami olyasmit hall vagy lát, amiről úgy gondolja, fontos lehet számunkra, kérjük, tudassa velünk. Itt egy ív papír és írószerszám, írja le, hogy a papi cellában ki milyen rendszerellenes kijelentést tett. Másnap a nyomozó elé vezettek, s amikor elolvasta az általam írtakat, dühödt káromkodásba kezdett. Ez állt a papíron: Brusznyai József internált jelentem, a papi zárkában senki nem tett rendszerellenes kijelentést, s a táborrendet mindenki pontosan megtartotta.

Karácsony napján késett a vacsora, egyszer csak döngő léptek hallatszottak a folyosón, s egymás után nyíltak a cellák. Amikor rám került a sor, s a nevemet kérdezték, az őr nem azt mondta: nyomás, hanem visszazárta az ajtót. Kilenc paptársam szabadult ekkor. Gondolom, olyan jelentést adtak, amely elfogadható volt fogvatartóink számára. Közülük ketten később öngyilkosságot követtek el. Ők szabadultak, én továbbra is rab maradtam. A szabadság azonban nagyon viszonylagos fogalom.

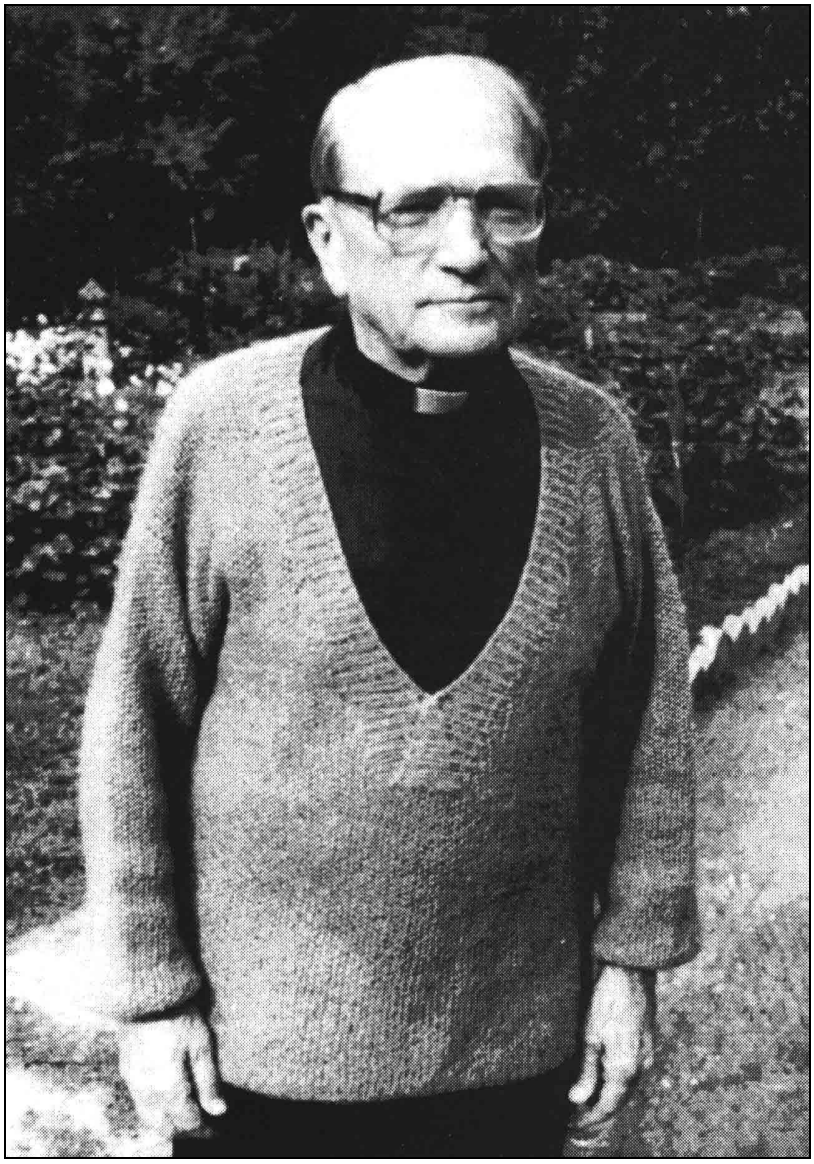
1953 telének végén a sétáknál észrevettük, hogy egyre fogynak a táborlakók. Nem tudtuk, milyen változások történtek az országban. Végül 1953 szeptemberében szabadultam. Rövid pihenő után Ceglédre kerültem káplánnak. A plébános azonban, aki békepap hírében állott, meg akart szabadulni tőlem. Az Állami Egyházügyi Hivatalban oly sikeresen járt közben, hogy megvonták működési engedélyemet. Pétery püspököt időközben Hejcére száműzték, s helyére *Kovács Vince* lépett. Tőle kaptam személyes üzenetet: fiam, ne haragudjon, holnap megkapja a levelet, amelyben eltiltom a papi működéstől. Ezt követelték tőlem.

Kántorkodtam, majd – mert a velem együtt lakó édesapámmal nem tudtunk megélni – egy állami gazdaságban vállaltam munkát. Rövidesen azonban kineveztek plébánosnak

Nagykökényesre. 1957-ben Kállóra, 1965-ben Kiskundorozsmára kerültem. 1971 óta szolgálok Dunakeszin.

Hogyan gondolok meghurcolóimra? Az evangéliumban szerepel egy mondat, amely szerint ellenségeinket is szeretni kell.

Pálos Antal

Bükkösdön született 1914. augusztus 24-én. 1933-ban érettségizik a cisztercita pécsi főgimnáziumában. Ebben az évben belép a jezsuita noviciátusba. Előbb Budapesten, majd Kalocsán és Szegeden folytatja tanulmányait 1944-ig. 1943. június 25-én szentelik pappá. 1944–1946 és 1947–1949: A Szív Újság segédszerkesztője. Közben leteszi az örökfogadalmat. A rend működésének betiltása után a rendi fiatalok elöljárója, majd a provinciális 1951-es letartóztatását követően tartományfőnök. 1954. június 30-án lelkigyakorlat közben letartóztatják. 1956. október 28-án, a forradalom napjaiban szabadul a váci börtönből. 1957. január 9-én ismét elfogják, s csak 1963. május 15-én, az általános amnesztiával kerül szabadlábra. Ettől kezdve 1984-ig a Piliscsaba-klotildligeti katolikus szeretetotthon anyagbeszerzője. 1984 óta nyugdíjas.

A jezsuita rend hagyományai, szigorú következetessége miatt az egyik leginkább gyűlölt egyházi szervezet volt az állam szemében. A rend magyarországi tartományfőnökeit, Tüll Alajost, Csávossy Elemér*t az egyházüldözés első hullámában tartóztatták le. A már titokban*

kinevezett következő elöljárót, Pálos Antalt is őrizetbe vette az ÁVH 1954-ben. Az ő sorsa jól példázza a rend magyarországi történetét ezekben az évtizedekben. Az 1949-es letartóztatások után 1956 elején hirdettek ítéletet egy másik jezsuita perben, utána pedig 1964-ben ítéltek súlyos börtönbüntetésre szerzeteseket – bűnük: jezsuitának tartották magukat.

Nagyon szép, kellemes körülmények között 1954. június 30-án Balatonszabadiban tartóztattak le. Éppen lelkigyakorlatot tartottam. Középiskolás diákokkal voltam ott, hiszen a jezsuita rend utánpótlásáról már ebben a korosztályban is gondoskodnunk kellett. Tizennégyen kibéreltünk egy villát. A második napon éppen egy összefoglalót tartottunk a házban, amikor megrohantak bennünket a három autóval érkezett ÁVH-sok. Egy őrnagy *Piros László* belügyminiszter aláírásával ellátott letartóztatási parancsot lobogtatott az orrom előtt. Nagyon izgultam a gyerekekért, de szerencsére nem lett semmi bajuk, csak engem tartóztattak le. A fiúktól jegyzőkönyvet vettek föl, és az esti vonattal hazazavarták őket.

A Fő utcába vittek. Emlékszem, 30-án napfogyatkozás volt. Az autók és a járókelők megálltak az utcán és az emberek bekormozott, sötétített üvegen keresztül nézték az eget. Na, gondoltam, nekem is jő a napfogyatkozás! Az előzetes kihallgatáson azt kérdezték tőlem: hol vannak a fegyverek? Sületlenségekkel traktáltak. A konspirációs irataim és titkos jelentéseim után érdeklődtek, amelyek természetesen nem léteztek.

A vizsgálati részlegre, a hatodik emeletre kerültem, s azonnal megkezdődtek a kihallgatások, melyek másnap reggelig tartottak. Azt akarták megtudni tőlem, hogy miért vagyok ott: önök hoztak ide, nem a magam jószántából jöttem. Így folyt reggelig a beszélgetés. Üvöltöztek, fenyegettek, de tettleg sem ekkor, sem később nem bántalmaztak. Az akkori miniszterelnök, Nagy Imre, aki szakítani akart Rákosi vad diktatúrájával, megtiltotta a durvaságokat. Már nem verték, nem vasalták, csak fenyegették az embereket. Hányszor mondták előttem: hű, de jól össze tudnám verni! – de aztán nem lett belőle semmi.

Reggel végre visszakerültem a zárkába. Aludni szerettem volna, de nem engedték. Alig öt-tíz percet szunyókáltam, máris vittek kihallgatásra egy másik társasághoz. Kihallgatás kihallgatást követett, kivéve hétvégén. Végül közölték, hogy mindent tudnak, és valóban sokat tudtak. Másrészt mindent elmondtam, hiszen amit tettem, nem volt államellenes, büntetendő cselekmény. Be kellett számolnom valamennyi rendtársamról, hol vannak, mivel foglalkoznak. Úgy látszik, külön pénzt fizettek a jegyzőkönyvek hosszúsága után, annyit irkáltak össze, két ujjal, rosszul gépelve. Egy *P. R.* nevezetű hadnagy volt a kihallgatóm. A csoportnak a vezetője, egy őrnagy, aki egy másik helyiségből figyelte a kihallgatásomat, időnként benézett, olykor közbeszólt és helyesbített. Például akkor, amikor kihallgatóm közölte velem, hogy kinyomozták a hölgyismerőseimet. (Nem így fogalmaztak.) Erre azt válaszoltam: ez nagyon jó, mert így végre megismerem őket! Rettenetesen dühös lett, lehordott engem mindenféle aljas, disznó gazembernek. Rohadt pap és hasonló kifejezésekkel illetett. Ekkor lépett be az őrnagy és közbeszólt: hadnagy elvtárs, hagyja ezeket a hülyeségeket! Máskor viszont ilyeneket mondott: Pálos, maga olyan hülye, hogy nincs még egy ilyen a világon! Nem érti, hogy mi azt bizonyítjuk be, amit akarunk! Mi Rákosi elvtársat is letartóztathatjuk, ha akarjuk! Akkor mit ugrál maga? Írja alá a jegyzőkönyvet és kész!

Beépítettek hozzám egy „téglát". Naiv ember voltam, erre nem gondoltam. A cellatársam *dr. M. B.* nőgyógyász orvosnak adta ki magát, igazából ÁVH-s volt. Ez az ember – később a börtönben derült ki – *Pálffy György* szárnysegédjeként szolgált. Egy koncepciós politikai perben halálra ítélték, de adtak neki egy lehetőséget: ha vállalja, hogy a börtönben besúgó lesz, akkor nem végzik ki! 1956-ig mindig más és más mellé tették a cellába. Részletesen elmesélte a „bűnét". Valakit át akart szöktetni a határon. Állandóan azon sopánkodott, mi lehet a feleségével, a családjával. Én, marha, hónapokon keresztül vigasztaltam: nem szabad elhagynia magát!

A szerepe nagyon ügyesen volt beállítva. Reformátusnak mondta magát, aki a katolikus vallásról, különösen a jezsuitákról alig tud valamit. Örült, hogy végre találkozott egy jezsuitával, s kérdezgette: hogy, mint van nálatok? A trükkhöz még az is hozzá tartozott, hogy azt mondta: mint orvos, el tudja hitetni, hogy beteg, ezért kap más kosztot, mint a többiek. Tény, hogy az ő külön adagjából mindig adott nekem egy keveset. Így remélte elérni, hogy föloldódom és bizalommal leszek iránta.

Nem sokra ment velem, mert a cellabeli megnyilatkozásaim egybeestek a kihallgatáson mondottakkal. Mivel semmi takargatnivalóm nem volt, teljesen őszintén válaszoltam arra, amit kérdeztek. Azt azonban semmiképpen nem akartam megmondani: kit neveztem ki utódomul tartományfőnöknek. Ugyanis a nekem szóló utasításban benne állt, hogy azonnal nevezzem ki az utódomat. Sikerült átejtenem őket. Nagyot hazudtam nekik. Azt mondtam, tekintettel arra, hogy két elődöm már börtönben van, értesítettem Rómát, hogy tőlem függetlenül nevezzenek ki valakit. Ez annyira hihetőnek tűnt, hogy elfogadták.

A rendbe is be volt építve egy-két emberük. Nem haragszom rájuk, megfenyegették őket. Tudtam róluk, s ezt nem volt nagy zsenialitás kitalálni. Mindig ugyanazt a kérdést tették föl nekem, amikor a lakásomon fölkerestek: Atya, nem akarok tolakodni, de honnan van pénze a fiatalok nevelésére, támogatására?

A kihallgatások november végéig tartottak. Akkor az úgynevezett összesítés következett. Odaadták valamennyi jegyzőkönyvet. Nem csak a tőlem fölvetteket, hanem az én ügyemben a gyerekekkel készített jegyzőkönyveket is. Igen vigasztaló volt olvasni ezeket. Mindent letagadtak; azt sem tudták, ki az a Pálos atya, ők nyaralni jöttek a Balatonra. Egyszóval nagyon dörzsölten nyilatkoztak. Jellemző, hogy már 1954-ben mennyire kialakult a középiskolások körében az egész korszakot átható kettősség: mást kell mondani az iskolában, hivatalos helyen és mást otthon. Az a gyerek is letagadta, hogy korábban ismert, aki éveken keresztül ministrált nekem. A jegyzőkönyvből kiderült, hogy a villa tulajdonosának rokona jelentett föl.

A letartóztatásom után rettenetesen izgultam a gondjaimra bízott rendi fiatalokért. Néhányukat kihallgatták. Azok azt vallották, amit én: hetenként jártam hozzájuk.

Az ügyészségi részen egy nagy közös zárkába kerültem. Igen érdekes társaságot találtam ott: *Póhl Sándor*t, Kassa polgármesterét, *Kovács László* kommunistát, Nyíregyháza volt rendőrkapitányát. Nagyon nagy disznóságot csinálhatott, hogy oda dugták. Volt néhány szegény, szerencsétlen, a jugoszláv határ mellett élő egyszerű ember, akiket provokátorok ugrattak be. Sokat szenvedtek a családjuk miatt. Vigasztaltam őket. Az egyik nap bedugták közénk *M. R.*-t, akit azonnal fölismertünk. Három-négy hónappal korábban egészségügyi smasszerként tőle kaptuk a gyógyszereket. Gyógyszert? Mit adtak ilyen címen? Legföljebb hashajtót. Ez az ember lebukott és odabenn sok érdekeset mondott: hogyan éltek az ÁVH tagjaként, a legelegánsabb éttermekben, damasztterítők mellett à la carte lehetett rendelni. Hihetetlenül hangzott ez abban a nyomorúságban, amelyben 1951–1952-ben élt az ország. Elmondta, hogy egy budai villában adtak neki lakást. A korábbi tulajdonost kitelepítették. Mesélte, zongorát is szerzett a hároméves kislányának, hogy legyen min játszania, ha majd megnő. Lopásért bukott le. Minden nap úgy ment haza, hogy két-három térítőt és pokrócot tekert magára a raktárban.

Vártam a tárgyalást. Végre kitűzték 1955. február 22-re. Ilyenkor szokás volt, hogy a letartóztatott ruhát hozathatott be. Akkorra már csupa rongyokban jártam. Június harmincadika óta ugyanazt a tropikál nadrágot és cserkésszerű inget viseltem. Elképzelhető, hogyan néztek ki februárra. Szerencsére ezen a részlegen volt egy kárpitos, aki megszánt engem, lopott valahonnan egy tűt és a fölmosórongyot használva foltnak, szépen megvarrta a ruhámat. Egy másik társamtól kölcsön kaptam a háromnegyedes kabátját. Így jelentem meg a tárgyaláson.

Az ítélethirdetés előtt megkérdezték, hozzá akarok-e szólni. Mondtam, hogy igen, ugyanis a minősítést semmiképpen nem tudom elvállalni. Tevékenységem nem volt államellenes, politikával nem foglalkoztam, nem is nagyon érdekelt. Kötelességemnek éreztem, amit a jezsuita közösség érdekében tettem, hiszen ők képeztek ki, és rengeteget kaptam tőlük lelki, szellemi értelemben egyaránt. A provinciálisi tisztséget pedig nem én vállaltam, hanem kijelöltek erre. Körülbelül ezt akartam az utolsó szó jogán elmondani. De nem került rá sor, mert amikor hozzáfogtam, a bíróság fölállt és kivonult a teremből. Azt mondja erre nekem az őr: kinek beszél, nincs itt már senki! Szóval nagyon törvényszerűen ment minden… Később sietősen visszatértek a bírák, kihirdették az ítéletet, tizenhét év, fölolvasták az indoklást, s máris véget ért a tárgyalás.

Két-három nap múlva átvittek a Gyűjtőfogházba. Ott *Majsai Mór* ferences atyával, *Magasházy László*val, *Horthy Miklós* szárnysegédjével kerültem össze. Érdekes mozzanat: *Demény Pál* ott volt velünk, házi beosztásban. A házi olyan elítélt, aki szabadabban mozoghat, börtönön belüli munkát végez. Demény Pál – bár Rákosival ellentétben állt – mégis csak kommunista volt, így kapta a bizalmi állást. Velünk nagyon emberségesen viselkedett. Egyszer odajön és beszól a zárkába: – Itt a Pálos? – Itt. – Gyere hamar ide! – Kezembe nyomott egy gyufásdobozt. – Csávossy küldi a bal csillagból.

Nézem a dobozt, tele gyufával. Na, gondolom, szegény Csávossy atya megzavarodott a börtönben. Soha életemben nem dohányoztam, tudta rólam, és akkor gyufát küld! Mondják a társak: nézd meg jobban azt a dobozt! És tényleg, az alján kis fehér papírt találtam, rárajzolva egy hal. Rögtön tudtam, hogy Eucharisztiát küldött.

Igen nagy öröm volt! Végre Oltáriszentséghez jutottam a börtöncella sivárságában, a hónapokig tartó magány után, amikor csak a beépített embereket láttam. Demény Pál – nem tudom, hogyan – kijárta nekem, hogy három-négy hónap elteltével áthelyeztek paptársaim közé. Ott volt *Bulányi György, Juhász Miklós, Török Jenő* piaristák, a bencések részéről *Csizmadia Gerő*… mintegy negyven-ötven pap, köztük rendtársaim: *Tüll* atya, páter *Csávossy,* páter *Kerkai.*

1955 során kicsit enyhült a helyzet. Egy-két őr segítségével napközben átmehettünk egymás zárkájába, este, létszámellenőrzéskor pedig vissza a saját helyünkre.

Bulányi Gyurkával sokat beszélgettünk, nagyon tiszteltem őt, igen gerincesen viselkedett. Viszont rengeteget szenvedett a fejfájása miatt. Felejthetetlenül kedves volt *Kovács Arisztid* atya, a volt bencés gimnázium igazgatója, akit tizenöt évre ítéltek. Mindig verseket írt WC-papírra. Ha valakiről megtudta, hogy névnapja van, költött egy kis verset, rajzolt egy madarat, egy virágot. Nagyon-nagyon kedves, szép, emberséges világ alakult ki közöttünk. Meddig tartott ez? Talán március közepéig.

Akkor alapos orvosi vizsgálat következett. Bekerültem abba a csoportba, melyet a csolnoki szénbányába vittek. Körülbelül kétezerötszáz rab dolgozott ott. Fabarakkokban helyeztek el bennünket, szögesdrót, őrtorony… Három műszakban jártunk le a bányába.

Emlékezetes marad számomra az elosztás. Leszálltunk az aknába, majd másfél kilométeres vágaton haladtunk háromszáz méterre a föld alá. Egy nagy teremben osztottak el bennünket. *Budai János* bácsi, aki eredetileg Braunwister vagy hasonló nevű ember lehetett, mert alig tudott magyarul, volt a főaknász. Ő irányította az embereket, bennünket, rabokat is. Engem egy *Kara Jenő* nevű vájárhoz tett. Egy-egy brigád hét-nyolc emberből állt, egy-két szakavatott bányász, a többi pedig rab, valamennyien politikaiak. Ott is találkoztam papokkal: *Erős István*nal, *Ferenczi*vel, *Ispánky Béla*val, a prímás egyik „bűntársával" – később londoni főlelkészként halt meg.

Elosztásnál azt mondja Budai bácsi: ezt a papot, Jenő, vidd el magaddal! – Énnekem nem kell pap, lusta disznók, soha életükben nem dolgoztak. Nem kell, én nem viszem el! – kiabált Kara Jenő. – Jenő, ne… legalább egy hétre vidd el, ha nem válik be, vagy nem tudsz vele mit kezdeni, majd beosztom máshová.

Nagyon jó érzés volt így elindulnom munkára. Ez rettenetesen nagy kommunista lehet, ha ekkora benne a gyűlölet a papok iránt, gondoltam.

Elindultunk a kis lámpákkal a vágatban. Látom ám, hogy Jenő egymás után ereszti előre a régebben nála dolgozó embereket. Odakerült mellém, s azt mondja: – Tisztelendő Úr, ne izguljon ám! Úgy kellett viselkednem az elosztásnál, mert ott voltak ezek a gazemberek! (Az őrökre célzott.) Ne féljen, jó dolga lesz!

Fölajánlotta, hogy elmegy a helybéli plébánoshoz, s kérdezte, mit hozzon: ostyát, misekönyvet, mire van szükségem? Mondtam: misekönyv nem kell, a szöveget tudom, de hozzon ostyát és misebort. Ott miséztem lenn. Az egyórás ebédidőben félrevonultam. A többiek tudták, miért, de békén hagytak. Amíg a bányában voltam, minden nap miséztem!

Mint kis embert, a barakkban a harmadik, legfelső ágyra tettek. Vasárnaponként hajnalban, mielőtt a többiek felébredtek, ott mondtam a misét.

Egyszer, éppen jöttünk föl a második műszakból, üzennek, gyorsan menjek a körletirodára! Mi a fenét akarnak? – gondoltam. Odaérek, azt mondja a törzsőrmester: – írás jött Budapestről, hogy 1955. április 27-én a Fő utcában a Legfelsőbb Bíróság megtartja a másodfokú tárgyalását. El akar menni? – Törzsőrmester úr! Ma április 27-e van, este hét óra. – Nem is lényeges, hogy maga ott legyen! – azzal odébb dobta a levelet.

Éltük tovább a világunkat, ugyanazt a kosztot kaptuk, mint a bányászok. Nehéz munka volt, harmincöt-harminchat fok a föld alatt, egy kis gatyában, sisakban, csizmában dolgoztunk. Nekem a csilletologatás jutott. Nem volt túl nehéz, csak egy helyen, ahol fordítani kellett egy bádoglemezen, és rátalálni a másik sínre.

Óriási kedvezményeket kaptunk. Minden hónapban fogadhattunk látogatót, a tábor területén szabadon mozoghattunk, beszélhettünk egymással.

A tábor messze a falutól, az egyik aknalejárat közelében volt. A drótkerítésben áram, figyelmeztettek bennünket, meg ne próbáljuk a szökést, mert agyonüti az embert.

Sajnos rövid ideig tartott ez a jó világ, mert május elején közölték, hogy elvisznek. Amikor kérdeztem, hová és miért, a nyers válasz az volt: – Majd meglátja! Összebilincseltek egy *J. Sz.* nevű kiskatonával. Vonattal elvittek a dorogi állomásra. J. Sz. gyilkos volt, a debreceni Nagyerdőben megölt egy nőt. Őt a föllebbviteli tárgyalásra kísérték. Az enyém már megvolt, hová visznek?

A Gyűjtőben kötöttem ki, a Kisfogházban. Na, gondoltam, jól nézek ki. A Kisfogház alagsora volt a halálraítéltek helye, onnan vitték akasztani őket. A második emeleten helyeztek el. Jól van, akkor holnap még nem akasztanak! Ebédet nem kaptam, senki nem szólt hozzám. Zörögtem az ajtón: nem kaptam enni! – Ja, maga új ember, még nincs létszámban. Majd, majd hozunk! Nem hoztak. Ellenben másnap reggel már csodálatos reggelit kaptam: azt a bizonyos rabkávét, egy darab kenyérrel. Három napig senki nem szólt hozzám. Mit akarnak még? – járt az eszemben.

Végre, egyszer, déltájban, nagyon elegánsan, utcai ruhában, nyakkendőben jön valaki. – Fogja a cuccát, lemegyünk a raktárba, és fölöltözik civilbe. – Amikor meglátta a toldozott-foldozott rongyokat, kérdezi: milyen ruhája van? – Ilyen. – Miért nem hozatott magának? – Menjünk a Corvinba, majd választok jobbat, önök pedig kifizetik. Beszálltunk egy Pobjedába, hátul ültem a kísérőmmel, bilincs nélkül, s vittek. – Na, hová megyünk? – kérdezte tőlem a kísérőm. – A Fő utcába. – Nem jó, nem jó. A Rákóczi útról a Corvinnál a körútra fordult a kocsi, majd tovább… hová? Végre kijutottunk a hatos útra. Akkor vagy Szekszárdra vagy Pécsre megyünk. Ez jó tipp, kaptam az elismerő választ.

A pécsi ÁVH-ra vittek. Hat-hét földalatti cella volt ott, csak az ágyak alatt járt egy kis levegő az ablaktalan helyiségben. Állandóan égett a lámpa. Ételt kaptam, de senki nem szólt hozzám. Óriási szerencsém volt az egyik őrrel. Minden másnap, este nyolc után, amikor a többiek elmentek már az épületből, benyitott és megkérdezte: nem akar fürödni? – Hogyne akarnék! Begyújtotta a fatüzelésű fürdőszobai kályhát.

Nem akar olvasni? – kérdezte később. – Van itt egy rabkönyvtár, elviszem oda, válogasson, mert én nem értek hozzá. Elolvastam a *Háború és béké*t, a *Karenina Anná*t, Alekszej Tolsztojtól a *Golgotá*t. Négy hónapig ment ez így; közben egyszer elvittek kihallgatásra. Azt kérdezték, ismerem-e *Máriás* atyát. – Hogyne ismerném! – Hol van? – Jótól kérdezik! Én már 1954 óta le vagyok tartóztatva. – Előzőleg hol volt? – Mit tudom én!

Máriás atya az elhurcolásokat megelőzően egy héttel eltűnt a pécsi rendházból és valahol az országban bujkált. Bosszantotta az ávósokat, hogy nem tudják elfogni. Nehéz sorsa volt, mert csak 1960-ban sikerült *Kollár* atyának rendezni az ügyét.

Pécsről valamikor 1955 júliusában vittek vissza a Fő utcába. Betettek a hatodik emeleten egy magánzárkába. Már nem volt „tégla" mellettem. Ötvenhat február tizedikéig tartottak ott. A Fő utcában voltak a legszigorúbbak a körülmények, mert nem adtak könyvet, semmit. Nem tudtam elképzelni, miért kerültem megint oda. 1955. szeptember végén a következő derült ki: augusztus 22-én letartóztattak nyolc jezsuitát: *Süle* atyát, *Tamás* atyát, *Petruch* atyát, *Faragó* atyát, *Luzsinszky* atyát, a kis *Kerkai*t, páter *Palánkay*t és négy civilt.

Akkor kerültem bajba, amikor az egyik atyából kiszedték, hogy ki a provinciális. Tamás atya pedig önként jelentkezett, mert látta, hogy nincs mit tenni, és bevallotta, hogy én neveztem ki őt utódomul. Lehívattak és üvöltözni kezdtek velem: nem szégyellem magam, pap létemre hazudozom nekik! Mindennek elhordtak.

Azért neveztem ki *Tamás János*t, mert nagyon mozgékony, ügyes, okos ember volt, s még egy fontos szempont: egyházmegyei keretben élt, s mint ilyen, szabadon mozoghatott.

Tőlem az újonnan letartóztatott rendtársak vallomásainak kiegészítését várták. Ez nem nagyon sikerült nekik, mert akkor már dörzsölt voltam. Azt mondtam, kérem, fölnőtt emberek valamennyien, mindenki felelős magáért, különben is, én már több mint egy éve itt vagyok. Az egyik atya megtagadott minden vallomást. Akkor engem fölszólítottak, mint elöljárója, parancsoljak rá, hogy valljon. Így feleltem: nem vagyok elöljáró, mert abban a pillanatban, amikor letartóztattak, mindenféle joghatóságom megszűnt. Azért sem parancsolhatok neki, mert tisztelem, mert idősebb.

Nem mentek velem semmire. De azért ott tartottak engem addig, amíg a társak pere 1956. február 3-án le nem zajlott. Akkor visszavittek a Gyűjtőfogházba.

A Gyűjtőben ekkor viszonylag szabadabb időszakot éltünk meg, hiszen fogvatartóink is érezték a kinti politikai feszültséget. Az őrök barátságosabbak lettek. Az egyik éjjel bepakoltak minket, és elvittek Vácra. Először az úgynevezett magánzárka részre kerültünk, majd egy hét múlva beosztottak a gombüzembe. Műanyagból különböző formákat kellett préselnünk. Elég laza volt a fegyelem, érződött már a forradalom előszele.

1956. október 23-án sejtettük, hogy valami rendkívüli történt, ugyanis az éjjeli műszakot már nem engedték dolgozni. A rabfantázia azonnal beindult, annak ellenére, hogy semmit nem tudtunk, mert nagyon jól elszigeteltek a külvilágtól. Huszonharmadika keddre esett, csütörtökön pedig egyikünk azt vette észre, hogy az őr sapkájáról hiányzik a vörös csillag. Erre aztán fölbolydult az egész börtön. A rabok verték az ajtót: eresszenek ki! Zengett az ének: Boldogasszony Anyánk, Himnusz, Szózat, zúgott az egész börtönépület. A börtönkórház brutális orvos-őrnagya jött és kérdezte, kinek milyen gyógyszer kell, nincs-e szükségünk valamire. Ebből azután már végleg megértettük, nem mindennapi események zajlanak.

A zárkában széles, nagy padok voltak, ezeket vették föl a rabok és 26-án, pénteken azokkal döngették a zárkaajtót. Az első eset után az őrök sietve nyitották ki a zárkákat. A tömeg kitódult a folyosóra, kértük a civil ruhánkat. Egyik paptársunk volt a ruhatáros, ő osztotta ki a ruhákat. A börtönparancsnokhoz küldöttség ment azzal, hogy engedjen ki bennünket. Azt felelte, erre nincs módja, de ha kitörünk, nem akadályozhatja meg.

A váci nép hallatlan kedvességgel fogadott bennünket. Amikor kiértünk az épületből, az asszonyok kosarakban kalácsot, tejeskannában tejet, és civil ruhát hoztak.

Tizenöten-húszan lehettünk jezsuiták, mindenki elmondta, mi a terve. Először menjünk a püspökségre! Ott nagy csalódás ért, mert *Kovács Vince* püspök nem fogadott bennünket. Azt üzente, nem ér rá, kérjünk ebédet az egyházi szociális otthonban. Jött a titkára, adott valamennyiünknek száz-száz forintot, és sürgetett, mielőbb hagyjuk el a palotát, mert veszélyes ott tartózkodnunk. Igen nagy pofon volt ez a civil lakosság segítőkészsége után; éppen egyházi részről fogadtak így! A szociális otthonban viszont a kedves nővérek minden jóval elhalmoztak bennünket.

Közben ránk esteledett. Hogyan tovább? – tanakodtunk. Éjszakai szállásunk nem volt. Végül az egyik rendtársunk, *P. Bálint* nővére fogadott be minket. Láthatólag izgult amiatt, hogy ebből még baja származhat, ezért másnap otthagytuk Vácot. Páter *Luzsinszky*vel és páter *Sülé*vel átkeltünk a Dunán. A kompos nagyon kedves volt, nem fogadott el tőlünk viteldíjat. A ruházatunkon látszott, honnan jövünk, talán még mindig börtönszagunk volt.

A Szentendrei-szigetre átérve gyalog indultunk el Tahitótfalu felé. Nagyon megható volt, ahogy a faluban az istentiszteletre igyekvő protestáns hívek megálltak a jöttünkre, és mindenáron hívtak bennünket, hogy megreggeliztessenek. A ruházatunkról ők is azonnal fölismerték, hogy ezek „börtöntöltelékek".

Megköszöntük a szívességüket, de igyekeztünk minél előbb eljutni Leányfaluba, egy nagyon kedves családhoz, aki a szétszóratás ideje alatt, tehát 1950 után nagy segítségünkre volt. Hatalmas kertjük hátsó végén, mely már fölkúszott a hegyoldalra, állt egy kis vityilló. A tulajdonos, aki korábban a Ford autógyár magyarországi képviselője volt, s ebből adódóan tehetős ember, elhunyt feleségét ott temette el. A kis házikóban imádkozott, elmélkedett. Ez a vityilló rendkívül alkalmas hely volt lelkigyakorlatok tartására. Sehonnan nem lehetett rálátni. Kettesével, hármasával jöttünk ott össze lelkigyakorlatokra.

Úgy gondoltuk, fölkeressük korábbi jótevőnket, és nála húzzuk meg magunkat, míg a helyzet ki nem alakul.

Nagyon szívesen fogadtak bennünket a háziak. Naponta hallgattuk a híreket, hogy tudjuk, valójában mi is történik az országban.

Október 30-án közölte a rádió, hogy Mindszenty prímást Felsőpetényből Budapestre vitték. Ha a prímás a fővárosban tartózkodhat, akkor mi, senki-emberek is visszatérhetünk, jutottunk az elhatározásra.

A forgalom szünetelt, gyalog vágtunk neki. Budakalász körül megállt mellettünk egy katonai autó. Mi lesz velünk? – volt az első gondolatunk, ugyanis híre jutott, hogy ávós alakulatok összefogdossák a kiszabadult rabokat. Szerencsére kiskatonákkal találkoztunk, akik azt kérdezték tőlünk, hová megyünk. Budapestre, válaszoltuk. Ugorjának föl, ne járjanak gyalog!

Elvittek bennünket a Krisztina körútig. Ők Buda felé vették útjukat, mi pedig elindultunk, hogy fölkeressük régi lakhelyünket. Közben a járókelőktől megtudtuk, hogy a prímás a Központi Szemináriumban tart eligazítást a papoknak. Azonnal arra vettük az irányt, de mire odaértünk, az eligazítás már régen véget ért.

A Szentkirályi utca 49-be mentem, ahol albérletben éltem egy jogtanácsosnál. Amióta letartóztattak, nem adta ki a szobámat másnak, igaz, nem is lehetett volna egykönnyen. A szobának a folyosóról nyílt a bejárata. Letartóztatásomkor az ÁVH házkutatást tartott, majd lepecsételték a szobát. Levertük a pecsétet, mondván, hol van már az ÁVH. Elfoglaltam a kis szobát, ujjnyi por fedett mindent. Két és fél év telt el lefogásom óta.

Ezután elmentem a Jézus Szíve templomba. 1951. november elsején miséztem ott utoljára. Akkor kaptam meg Hamvas püspök úr levelét, melyben mindenféle papi munkától eltiltott. Pontosan öt év elteltével ismét beléptem a sekrestyébe. Egy békepap volt a templomigazgató, aki a hírre, hogy ott vagyok, nem jött elő. Azt üzente, úgy tűnik, hogy a misézéshez most már neki kell tőlem engedélyt kérni. Ekkor én már ismét egyszerű szerzetes voltam. Nálunk, a jezsuitáknál ugyanis, ha valaki akadályoztatva van, vagy leváltják, nem

rendelkezik tovább semmiféle joghatósággal. Nálunk a volt vezető ugyanolyan közember, akár a többi. A hagyomány szerint legalább három évig el kell hagynia azt a házat is, ahol korábban vezető volt. Nagyon okos megoldás, hiszen jelenléte óhatatlanul is zavarná az új vezető kormányzását.

Megszokott helyemen, a templomban balra lévő Mária-oltárnál miséztem. A templom közönsége megismert, hiszen 1944 és 1949 között naponta miséztem. Oda gyűltek, mise után bejöttek a sekrestyébe, kérdezték, miben segíthetnek. Nagyon megható volt az ajánlkozásuk, s pillanatok alatt fölforrósodott a hangulat.

Amikor visszafelé ballagtam a szállásomra, szembe találkoztam a Szív Újság anyagbeszerzőjével. Megszólított: de jó, hogy találkozunk. Kollár atya üzeni, menjek a Mester utca 37-be, hiszen még délután meg kell írni a Szív Újságot.

P. Kollár volt az akkori provinciális, miután Tamás atyát, az utódomat is letartóztatták. Tamás atyával együtt ültünk a váci börtönben. A szabadulást megelőző vasárnap még nagy ping-pongcsatát vívtunk, egy-egy lett az eredmény. A harmadik játszmára a következő hétvégén már nem került sor, s azóta sem fejeztük be a mérkőzést…

Tamás atya letartóztatása esetére kinevezett valakit provinciálisnak, ahogyan korábban is tettük, de a két levél, amelyben a kinevezést közölte, eltűnt. Az egyik megbízott, amikor Tamás atyát lefogták, rémületében összetépte és lehúzta a WC-n. A másik levél sosem került elő. Nálunk, jezsuitáknál elképzelhetetlen, hogy ne legyen elöljáró. Mivel a provinciai tanácsban Kollár atya volt a legidősebb, ő vette át a vezetést. Később Róma megerősítette tisztségében.

A Mester utcában volt tanítványaimmal találkoztam, valamennyien a Szív Újságot írták. Megörültek a jöttömnek, este hatra valamennyi kéziratot el kellett vinni a József körúti nyomdába, ahol a Szabad Nép készült. *Vásárhelyi Miklós,* a Nagy Imre-kormány sajtófőnöke engedélyezte a Szív Újság kinyomását. Kollár atya tárgyalt a nyomdában. Három szedő meghallotta ezt, előléptek: mi emszósok vagyunk (Egyházközségi Munkásszövetségi tagok). Itt maradunk, ha kell, egész éjjel, mert az újságnak meg kell jelennie, mondták, de egy a föltételük: vihessenek haza belőle a családnak, ismerősöknek.

Az „emszó", a katolikus munkásszövetségi mozgalom 1938-tól működött, egyházközségi alapon. *Freész József, Eglis István* voltak a vezetői. A németek, 1944-ben, a megszállás után lefogták, Dachauba internálták őket. Szerencsésen élve kihúzták a tábor fölszabadulásáig.

Egész éjjel dolgoztunk. Az újság nem volt terjedelmes, két oldal összesen. Reggelre elkészült ötezer példány. Hová szállítsák, volt a következő kérdés. A templomunk előterében raktuk le. A hírre összefutottak a népleányok, akik korábban árusították az újságot, s vitték az utcára. Négyezer példányt Budapesten adtak el, ezer példányt vidékre juttattunk, hogy ott is tudják: élünk.

Közben elérkezett november negyedike. Ágyúlövések, puskaropogás. Az orosz csapatok megszállták Budapestet. A házban, ahol laktam, a férfiak megszervezték az ellenállást. Fegyvert osztottak, és elvonultak valahová.

Nem tartottam velük. Kollár atyának külön figyelmeztetése volt, hogy semmiféle fegyveres harcban nem vehetünk részt. Sűrűsödtek a belövések, jelenlétem miatt izgulni kezdtek a háziak. Akkor elmentem a piaristákhoz, a Mikszáth Kálmán térre. Három napon át a pincében húztam meg magam. Közben a rendházba rengeteg nyugati élelmiszer és ruhasegély érkezett. Amikor a lövöldözés abbamaradt, a piaristák kértek, maradjak velük, segítsek egyházközségek szerint szétosztani az adományokat. Egy hétig ezzel foglalkoztunk. Addigra a harcok elültek, a forradalmat leverték, már csak vidéken volt kisebb ellenállás.

Visszaköltöztem a Szentkirályi utcába. Páter Kollár azt az utasítást adta, folytassam korábbi munkámat, a rendi fiatalok lelki gondozását. Egy Villám utcai lakásban, ahol ketten laktak, gyűlt össze a mintegy harminc növendék. Megbeszéltük, mindenki élje tovább az életét, mint addig, de készüljenek föl, hogy esetleg külföldre kell távozniuk.

A helyzet megítélésében nem voltunk egységesek. Az akkori provinciális, páter Kollár, optimista volt, azt mondta, ilyen csúfos vereség után, melyet a szovjet elszenvedett, azzal, hogy a rendszer három nap alatt szétesett, s a korábbi vezetők kiszöktek az országból – nem lehet a régi módon folytatni.

Mi, börtönviseltek viszont tapasztaltuk, milyen erőszakkal lépnek föl, mi mindenre képesek, ezért nem hittünk abban, hogy a forradalmi kísérlet békés úton fejlődhet tovább. Ezért kértük őt, adjon engedélyt fiataljaink külföldre távozásához. Itthon nem lesz főiskola, nem lesz rend.

Keserves volt ezt így megfogalmazni. Bennünket arra neveltek, hogy az elöljáró szándéka parancs. Nem megbeszélés és a tagok véleményének megkérdezése nélkül, de az elöljáró szándékát, amennyire lehet támogatni kell.

Nehéz hetek voltak ezek, hiszen szembehelyezkedtünk elöljárónk elképzelésével. Végre 1956 november végén, december elején ő is úgy látta, jobb, ha a fiatalok külföldre távoznak. Megadta az engedélyt. Sürgetett az idő, egyre nehezebben lehetett átjutni a határon. Minél hamarabb igyekeztünk kijuttatni azokat, akik még nem fejezték be a tanulmányaikat.

Négy fiatalról úgy döntöttek, hogy annyira előrehaladtak teológiai tanulmányaikban (magánúton, titokban végezték a szemináriumot), hogy nekik már nem érdemes kimenniük. Majd csak akad egy püspök, aki veszi a bátorságot és fölszenteli őket. Erre hajlandó is volt a dunabogdányi számkivetésben élő *Kisberk* püspök.

Ebből azonban nem lett semmi, mert 1957. január 9-én éjjel két férfi jött értem, fölvertek az álmomból, hívatták a házigazdát, és közölték vele, hogy nagyon sajnálják, de engem magukkal kell vinniük. Nem kell megijedni, a személyi igazolványomban akadt valami kiigazítandó. A géppisztolyos férfi és a vele lévő másik fogdmeg a nyolcadik kerületi kapitányságra, a Víg utcába kísért. Borzalmas körülmények közé kerültem. Egy hosszú szobában részeg utcalányok szorongtak a padon. Beültetett közéjük, azok rám dőltek. Sivár, kilátástalan helyzet.

Szerencsére hajnali négy felé az a fiatalember, aki a géppisztolyossal bekísért, arra jött, meglátott és megkérdezte, ugye, ez nem magának való hely? Beteszem egy zárkába. Egy fiatal fiúval kerültem össze, őt a Corvin közből hozták be. Az egyetlen priccsen igyekeztünk megosztozni. Reggel kilenckor elvittek a Markóba.

Nyolcan voltunk egy aránylag nagy zárkában. Csodálatos társaság verődött ott össze: zsebesek, mindenféle bűnözők. Január végéig közöttük voltam. Akkor majdnem szabadultam.

Addigra a politikai vezetők elhatározták, hogy megtorolják a forradalmat. A köztörvényeseket, nem számít, ha visszaeső volt is az illető, minél hamarabb kiengedték: legyen hely a forradalomban résztvettek számára! Egyszer jön egy ÁVH-s őrnagy, és beszól a zárkába: Pálos, itt van? Na, jöjjön ide. Mi volt a maga bűncselekménye?

Fölsoroltam.

A vád ellenem: a Magyar Népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vezetője voltam. Második vádpontként folytatólagosan elkövetett kémkedés szerepelt. Ennek az volt az alapja, hogy én néha a belga követségen keresztül leveleztem a rendi központunkkal. A követségre beépített ember lefényképezte ezeket a leveleket, nem lehetett tagadni őket. A levelekben semmiféle államtitok nem volt – csak szerintük –, a rendi gondokat hoztam elő, és kértem eligazítást. A szervezkedést pedig az merítette ki, hogy mi nem engedelmeskedtünk annak az 1950. szeptemberi hírhedt Elnöki Tanácsi rendeletnek, mely megvonta a szerzetesrendek működési jogát. Az ő szempontjukból így váltunk illegálissá.

Négy nap múlva jön az őrnagy, rám mordul: mit képzel maga, majd most engedünk el egy jezsuitát, amikor a pápa megfenyíti a hozzánk hű papokat? Marad itt tovább! – A Vatikán – Mindszenty kérésére – ekkor szuszpendálta a három legismertebb békepapot, *Horváth Richárd*ot, *Beresztóczy Miklós*t és *Máté János*t. Ezt azonban csak később tudtam meg.

A Markó utcában elég jó dolgunk volt. Minden vasárnap beadhattak nekünk tisztasági csomagot. Ételt nem, ellenben cigarettát igen. A cigaretta nagyon fontos kellék a börtönben. A többieknek vagy nem voltak látogatóik, vagy nem akartak bejönni hozzájuk, könyörögtek nekem, hogy kérjek be cigarettát. Rendben van, mondtam, de nincs több káromkodás. Szinte hihetetlen módon fegyelmezték egymást.

Enni is kaptunk, nem valami sokat, de ki lehetett bírni. Február 10-e körül néhányunkat összepakoltak és elvittek a Gyűjtőfogházba. Az szinte már az otthonom volt. Nagyszerű papi közösség alakult ki. A bizonytalan politikai helyzet érződött odabent. Ha az ember kérte az őrt, tegyen át egy másik zárkába, jó kollégámhoz, megtette. Azelőtt elképzelhetetlen volt az ilyesmi. Együtt voltam *Eglis István*nal, a kiváló szociológussal. Apai ágon svájci származású volt, nagyszerű nyelvtudással, európai látókörrel. *Faddy Ottmár* atya volt a másik cellatársam. A forradalom után őt is hamar visszahozták. Sakktáblát szereztünk, ami óriási dolognak számított, sőt, könyveket is adtak. A fordítók könyvtárában olyan idegen nyelvű művek voltak, melyeket a kommunisták is szerettek volna elolvasni, ezért megbízható fordítókkal, a rabokkal fordíttatták le őket a maguk számára. Ott dolgozott *Göncz Árpád* is.

Volt egy *Fekete László* nevezetű férfi, aki mindenhez értett, legalábbis ezt állította. Sikerült elérnie, hogy kinevezték könyvtárossá. Nekünk kedvezni akarván, hozta azokat a könyveket, melyeket olvasni szerettünk volna. Így jutottam hozzá egy francia szerző olasz fordítású művéhez, melyben leírta, hogy mi minden szörnyűséget követtek el a kommunisták Európában. Mennyi embert végeztek ki, zártak börtönbe, koncentrációs táborokba.

Május–júniusig folyt így az életünk. Akkor már egyre több korábban letartóztatott embert hoztak vissza, vagy újakat, a forradalomban való részvételükért. Megváltozott a légkör, szigorúbb lett a fegyelem, elmaradtak a séták. Azt a részleget, ahol mi papok voltunk, áthelyezték a Kisfogházba. 1958. június végéig tartottak abban az épületben. Nagyon-nagyon szomorú korszak volt. Szinte naponta folyt a kivégzés. Ha este figyelt az ember – és mi igyekeztünk figyelni –, meg lehetett tudni, másnap hány embert végeznek ki. Az udvaron, a bitófáknak kialakított betonmélyedések mellett volt egy fészer. Annak a tetején tartották az akasztófákat. Este onnan dobálták le azokat: egy, kettő, három, négy puffanás – négy akasztás.

A kivégzések reggelén összetartás volt. Ez azt jelentette, hogy senkinek nem lehetett elhagyni a zárkát, még a házimunkásoknak sem, akik a reggelit osztották. Olyankor kilenc-tíz felé kaptuk csak meg. Általában reggel hatkor folytak a kivégzések. A földszinten tartották fogva a halálraítélteket, onnan lehetett fölhallani, amikor vezették őket: – Gazemberek, megbosszulja ezt a nemzet, éljen Magyarország!

Néha nők jajgattak, ami még megrázóbb volt. Egyre több halálos ítélet született. Később hozzánk is beosztottak olyanokat, akiknek a sorsa függőben volt: halálos ítéletet kaptak, de kegyelemért folyamodtak. Előfordult ellenkező eset is, például Pálinkás-Pallavicinié, akit életfogytiglanra ítéltek, de az ügyészség törvényességi óvást emelt súlyosbításért, és ki is végezték.

Megrázó volt látni ezt az összetört embert. A börtönvezetőség szívesen tette papok mellé a lelkileg összeroppant embereket, mert valamelyest megnyugodtak. Beszélgettünk velük, igyekeztünk biztatni őket, amennyire lehetett. Négy halálraítélttel voltam együtt, valamennyit ki is végezték. Így *Földes Gábor* győri színészt, akit a magyaróvári ügyben ítéltek el. Ő magabiztosan viselkedett, párttag volt, kommunista, s mindvégig abban reménykedett, hogy a társai kimentik.

Pallavicini alig bizakodott. Az elítélő katonai bíróság elnöke azt mondta neki: Gyuri, ne izgulj, cifraság az egész, én most halálra ítéllek, de majd másodfokon megváltoztatják. Valóban, életfogytiglanra enyhítették, s akkor kérte az ügyész súlyosbításért a törvényességi óvást. Nagyon rossz lelkiállapotba került. Arisztokrata származása ellenére a rendszer mellé állt, elvált első feleségétől, egy Zichy grófnőtől. Ebből a házasságból két gyermeke született.

Hogy a munkássággal való szolidaritását igazolja, másodszor egy újpesti villamoskalauz lányát vette el. Eleinte Gyuri még dicsekedett: milyen jóba van ez a két nő, együtt látogatnak.

Elvitték a tárgyalásra, s utána már nem került vissza hozzánk. Ebből tudtuk, hogy kivégzik. Megrendítő volt, amikor másnap mentünk sétálni, a kivégzettek rabruháját a kijárati ajtó mellett a földre dobva láttuk. Nyomasztó érzés állandó kivégzések közvetlen közelében élni. Egyre inkább elzártak bennünket, megszűntek a beszélők, nem volt csomag. Levelet írhattak a kintiek, de azokból a cenzúra során rengeteg részt egyszerűen ollóval kivágtak. Összevagdosott papírdarabokat kaptunk.

1958 júniusában minden korábbinál szigorúbb összetartást rendeltek el. Eleinte nem értettük, mi lehet a rendkívüli helyzet oka. Óriási titkolódzás folyt a kivégzések körül, de valahogy mégis beszüremlett hozzánk a hír, hogy akkor akasztják föl Nagy Imréék.

A miniszterelnök és társai halála után ritkultak a kivégzések, véget ért a folyamatos akasztás. Az életben maradottakra irányították a figyelmüket. Kiötlötték, hogy létrehoznak egy „osztályidegen” börtönt. Az egyik éjjel váratlanul fölraktak minket, papokat egy leponyvázott teherkocsira. Vagy ötvenen-hatvanan zsúfolódtunk egymás hegyén hátán, a kocsi végében két fegyveres vigyázott ránk. Elszállítottak bennünket Márianosztrára. Csendőrök, rendőrök, detektívek közé, ha még maradt arisztokrata az országban – hiszen a legtöbben ötvenhatban disszidáltak –, szintén ott voltak. Négyszázan lehettünk a volt pálos kolostorból alakított börtönben. Nagyon durván bántak velünk. Amikor megérkeztünk, meztelenre vetkőztettek. Kaptunk egy pokrócba csomagolt bugyrot, azzal kellett átmennünk a másik épületbe. Megmondták, hányas számú cellába kerülünk. Így, mezítelenül hajtottak föl bennünket az emeletekre. Csak a zárkában bonthattuk ki a bugyrot, abban találtunk alsónadrágot, szumánt.

Egy évig nem volt séta. Egy éven át nem hagyhattuk el a zárkát! Kéthetenként vittek bennünket fürödni, olyankor keresztülmentünk az udvaron. Ez volt a levegőzés. Könyvet se kaptunk. Semmit sem csinálhattunk, csak ülhettünk a zárkában.

Nagyszerű korszaka volt ez a börtönéletemnek. Összekerültem *Söveges Dávid* bencés atyával, akit majdnem agyonvertek a pufajkások. Az volt a szerencséje, hogy a katonai kórházban egy volt bencés diák katonaorvoshoz került, s ő mindent megtett, hogy megmentse az életét. Nem kapott nagy ítéletet, talán két évet. A másik társam, *Szabó József* Sopron környéki pap volt. Napirendet készítettünk, még a Gyűjtőből sikerült átcsempésznünk egy kis bort, úgy hogy egy-egy csöpp segítségével naponta misét koncelebráltunk. Lehetetlen volt külön-külön miséznünk, mert nagyon szigorúan vették, ha valakit rajtakaptak. Az őrségváltás idejét használtuk ki.

Számomra teljesen érthetetlenül üldözték a misézést. Egy materialistának, aki nem hisz, miért érdekes, ha egy pap „motyog” valamit. Megmagyarázhatatlan, hogy a hitetlen ember miért haragszik a misézésre! Mégis, rettenetesen üldöztek bennünket emiatt! Szervezetten leskelődtek. Azt is megtették, hogy kényszerítéssel az egyik papot a másikra állították és követelték, hogy jelentse, ha misézik. Sátáni volt, ahogyan minden módon meg akartak olyasmit akadályozni, ami szerintük nem létezett! Vallásos énekeket se dúdolhattunk, mert azonnal ránk támadtak, és fegyelmi büntetésben részesültünk.

Egy éven át ilyen világ volt Márianosztrán. Söveges Dávid 1959 márciusában szabadult. Így is legalább hatvan pap maradt még benn. Előfordultak protestáns lelkészek is, de lényegesen kisebb számban. Hatan-nyolcan lehettek, akiket a forradalom idején beválasztottak a forradalmi bizottságokba.

Fogvatartóink később rájöttek, micsoda pocsékolás ennyi munkaerőt parlagon hagyni. A rabokkal szőnyegszövő berendezéseket készíttettek. Egy hatalmas teremben legalább tizenkét szőnyegszövő állványt állítottak fel, s ott már elviselhetőbb volt. Munka közben beszélhettünk egymással, sőt, egy óra ebédidő is járt. Később spájzolhattunk. Az őrök által megadott összegben, az általuk megadott áruból lehetett igényelni. Disznózsír, keksz, cukor,

nyári időben esetleg gyümölcs szerepelt a listán. A spájzolható összeg nagysága attól függött, hogyan viselkedik és dolgozik az ember. Harminc, negyven, nyolcvan forint… Aki nyolcvan forintért spájzolhatott, már kissé gyanús volt. Föltételezhető, hogy nem tisztességes úton jutott ekkora kiváltsághoz.

Eleinte nagyon jó világ volt. Hamar bekaptam az ebédet, s szentségi böjt ide, szentségi böjt oda, miséztem. A zárkában ugyanis az egyik életfogytigos paptársam megsúgta: ne misézz itt, mert jelentenem kell. Nagyon kérlek, ne misézz!

Így történt, hogy hétköznapokon, amikor dolgoztunk, miséztem, s éppen vasárnap nem. Mindig a Salve Sancta parens kezdetű rövid Szűzanya-misét mondtam. A miséző papok mazsolából nyerték a bort. Mazsolás kalácsot kértünk a csomagban, a szemeket kiszedtük, nagyon gondosan letisztítottuk, nehogy kovász maradjon rajtuk, mert akkor megsavanyodik. Az így letisztított mazsolát alumínium pohárba tettük, s annyi vizet öntöttünk rá, hogy éppen elfödje. Két nap alatt a mazsola visszanyerte a szőlőszem nagyságát. Egy tiszta ruhával, melyet kapcából téptünk le, majd kimostuk, a szemeket kipréseltük egy fiolába. Fiolát az egészségügyi részlegen dolgozó rabtársaktól lehetett szerezni. Az üvegcsét nem volt szabad nagyon bedugni, mert amikor forrt a bor, kilőtte a dugót és nagyot pukkant. Egyszer valaki így bukott le.

Amikor rájöttek erre, a papok csomagjában nem engedélyezték a süteményt. Ezt is kijátszottuk. Nem pap rabtársaink, hanem például *Ugrin István* repülőstiszt, *Boskó Vilmos* százados és mások süteménye útján jutottunk borhoz.

1961-ben sok letartóztatott pap érkezett Márianosztrára. Sajnáltuk, hogy börtönbe zárták őket is, ugyanakkor örültünk a tőlük hallott rengeteg információnak. Igaz, a kinti viszonyokról nem sok vigasztalót mondtak. A rab, minél több időt tölt benn, annál nagyobb reményt táplál, hogy egyszer szabadul. Az ilyen hírek egy időre letörtek bennünket.

A márianosztrai viszonyokra jellemző az a fölirat, mely az őrök ebédlőjének a falát díszítette: ne csak őrizd, gyűlöld is! Házimunkások mesélték, akik bejutottak oda.

Amikor Budapestről ellenőrzést kaptunk, néhány napig újra megfagyott a levegő. Az őrök indulataiból éreztük, hogy a Rákosi–Péter Gábor-korban nagyon hozzászoktak a veréshez, legszívesebben most is ezt tennék, de már nyíltan nincs erre módjuk. Néha mégis előfordult, hogy egyeseket levittek a pincébe és összevertek.

Később már évente két alkalommal kaphattunk csomagot, négyszer írhattunk, kétszer volt látogatás. A csomagok legföljebb három kilósak lehettek, és megszabták, körülbelül mi lehet benne: szalonna, cukor, sütemény, de semmiféle gyümölcs vagy romlandó, ami valamelyest érthető.

A papok csomagjait megkülönböztetett figyelemmel ellenőrizték. A süteményt valósággal összekaszabolták, hogy megnézzék, nincs-e benne mazsola. Ha valamit találtak, vitték a gyengélkedőn fekvőknek.

Érdekes, szép élet volt ez azért. Az összetartozás, együttérzés megnyilatkozásai közül nekem a regnumistákkal vannak nagyszerű emlékeim.

1962 őszén éreztük, hogy valami változás várható. Akkor már döntöttek a következő évi amnesztiáról. Átszervezték a börtönt. Csoportokban szállították a nosztrai rabokat a Gyűjtőbe, oda pedig Sopronkőhidáról többszörös visszaesőket hoztak. Nekünk kellett őket betanítani a szőnyegszövésre.

Tabódy István állandóan szerzett a börtönben rádiót. Nem tudom, hogyan csinálta, de hallgatni lehetett a detektoros készüléket. A börtönben roppant értéke van a híreknek. Minden információból azt igyekeztünk bizonygatni a magunk számára, hogy rövidesen szabadulunk. Lélektanilag érthető rabmagatartás. 1962–1963 fordulóján egyre sűrűbben érkeztek a biztató hírek. Egyes rabok rokonai ügyészi kihallgatást kértek, s minden azt mutatta, valami történni fog. Így érkezett el 1963 tavasza.

Április negyedikére jelent meg az amnesztiarendelet, aminek következtében a Gyűjtőfogházból körülbelül négyezren szabadultak. Szinte kivétel nélkül politikaiak. 1954-ben tizenhét évre ítéltek, nem számítottam a szabadulásra. A többiek hazamentek, én pedig maradtam. Hiszen nem csak összeesküvő, kém is voltam. Nem is akármilyen, hanem rezidenském! Azt nevezik így, aki egy területről összeszedi az adatokat, egységesíti és úgy adja tovább. Én a Vatikán kémje voltam! Egyetlenegy dokumentum alapján, melyben megírtam, hogy 1953 szeptemberében tizenhét jezsuita szabadult Kistarcsáról. Ez volt a kémjelentés. Logikájuk szerint nem azért írtam meg a hírt, hogy közöljem a kiszabadulásukat, hanem azért, hogy tudják, ennyit zártak be. Ez volt a proletáréberség!

Nagyon lehangoló volt nap mint nap látni, hogy újabb csoportok szabadulnak. Paptársaim fölöslegessé váló holmijukat, egy kis cukrot, ezt-azt bedobták a maradók celláiba. Amikor munka után visszatértem, találtam meg a küldeményeket. Lélektanilag nagyon nehéz volt elviselni ezt, különösen azért, mert *Szabó József*fel azon a részlegen mi voltunk benn a legrégebben.

A nevelőtiszt egy szép napon azzal állt elő, írjak egy kérvényt, melyben hátralevő büntetésem elengedését kérem. A nemzetközi viszonyok miatt sürgős volt minél hamarabb megszabadulni a papoktól. A Vatikán és Budapest között Bécsben, illetve Rómában megkezdődtek a tárgyalások, melyek azután 1964-ben a részleges megállapodással zárultak. Ebben a folyamatban akadályt jelentett volna, ha sok pap továbbra is börtönben ül.

A legfőbb ügyésznek kellett címeznem a kérvényt. Beadtam, majd egy idő múlva jön a nevelőtiszt és mondja: nem jó! Mit képzel maga? Nem szerepel a kérvényben, hogy sajnálja, amit elkövetett, megbánta bűneit, s ígéretet tesz a javulásra.

Elkeseredett állapotban vetettem oda: erre várhatnak! Ilyet nem írok le sosem! Rám támadt: ilyen hülyét még nem látott, egy vacak papír miatt ül tovább! Igen, válaszoltam, csak egy vacak papír, de létezik becsület is!

Egy hét múlva ismét jelentkezett: írjak, írjak új kérvényt! Rendben megírtam: tisztelettel kérem hátralevő büntetésem elengedését. Ez kevés, rivallt rám. Márpedig több nem telik tőlem. Dühösen elvonult.

Közben folyt a „gyomrozás”, börtönéletem egyik legszomorúbb jelensége. Néhány naponként ketten-hárman megjelentek a Belügyminisztériumból, s mindenáron be akartak építeni. Két csoport foglalkozott velem: az egyik volt a jóságos, a másik a durva! A jóságos azt mondta: maga tiszta hülye, magának nincs lelke! Az édesanyja minden vonathoz kimegy a szülőfalujában, és várja, várja. A pécsi püspök telefonált neki, hogy szabadul a fia. Ez igaz volt, a Belügyminisztérium telefonáltatott a püspökkel édesanyámnak.

Az ilyen eljárás a lelki zsarolás legembertelenebb formája. Semmit nem kívánunk magától, folytatták, mi is emberek vagyunk. Csak néha találkozzunk odakinn! Újra és újra, a mérhetetlen lelki teher ellenére ugyanazt hajtogattam: csak szabadon vagyok hajlandó szabadulni! Semmilyen adatot nem kérünk magától, nem állítjuk rá senkire, csak havonta egyszer találkozzunk! – Én ezt nem vállalom, nem és nem!

Az 1962. októberi „látogatásuk” emlékezetes marad. Megkérdezték, mi volt a bűncselekményem. A Magyar Népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése, kémkedés. Mire ők: ugyan, ki hiszi ezt el? Ez csak blabla! Maga néhány tucat fiatalembert a rendszerünk ellen nevelt, mi pedig ezt nem tűrhettük. Ezért ül maga itt. Miért nem mondták ezt a tárgyaláson, kérdeztem. Erre nincs büntetőparagrafus a büntető törvénykönyvben, ki kellett találni valamit. Ez a módszer nagyon jellemző volt rájuk.

Majd következett a durva csoport: itt rohad el, levisszük a pincébe, jól összeverjük! Kell ez magának?

Rettenetes volt, bármelyik csoporthoz vezettek is kihallgatásra, már előre remegett a gyomrom. Ilyen helyzetekben, amikor a többség szabadul, aki a legrégebben van benn, azzal szemben ez a módszer akkora gonoszság, amire nem lehet szavakat találni.

Vérnyomásom fölugrott, szédültem, nem tudtam aludni. Jelentkeztem orvosi vizsgálatra. Egy ápolónő fogadott. Mi a baja? – kérdezte. – A vérnyomásom, szédülök, ki vagyok merülve. – Á, dehogyis! Az a baja, hogy nem fekszem le magával!

Az idegfeszültség hatására kiabálni kezdtem: mit gondol, az én becsületemet nem tapossa meg, ehhez nincs joga! Följelentem ezért! Tudom, nem volt helyes eljárás, de ebben az állapotban kirobbant belőlem.

Másnap bejött a zárkába ez a nő. Azt mondta: biztosan magas a vérnyomása, ezt vegye be, s azzal adott valamilyen gyógyszert. Nem tehettem mást – folytatta –, mert ott volt valaki, akit maga nem látott. – Sok emberség is szorult azért egyesekbe.

Május 15-én, munka végeztével jött egy smasszernő: adja le az összes holmiját, s jelentkezzen!

A körlet parancsnokához, egy őrmesterhez vezettek: kérem, maga szabadul, fél órán belül el kell hagynia a börtönt. Az asztalosműhelyben poros lettem. A házimunkás hozott vizet, mire ráparancsolt: mit gondol, meleg vizet hozzon!

Micsoda? Meleg vizet? Ez már komoly! Visszakaptam a holmimat, s odaadták a keresményemet: háromszázhúsz forintot. Kiléptem a kapun, elindultam a villamosmegálló felé. El voltam kábulva. Bámultam az embereket, a ruhájukat, minden olyan furcsa volt. Nehezen találtam meg a villamosmegállót.

Hová, merre induljak? Elmentem a piaristákhoz, a Mikszáth Kálmán térre. A sekrestyés egy jezsuita, *Kálmán* testvér volt. Kértem, hadd misézhessek a Szent Ignác oltárnál. Esteledett. Elmentem a régi lakhelyemre, a Szentkirályi utcába, de nem találtam senkit. Tovább az Üllői útra, ahol ebédelni szoktam, ott is sikertelenül kopogtattam. Mentem a Hőgyes Endre utcába, *Süle* atyához. Nem volt otthon. Egyedül voltam a városban, szabadon, semmi és senki nélkül. Vártam, míg Süle atya haza nem tért. Örömmel láttuk viszont egymást.

Másnap jelentkeztem a kapitányságon. Megkaptam a személyi igazolványomat. Féltem attól, hogy rendőri felügyelet alá helyeznek, de ez nem következett be. *Kollár* atya még aznap megkeresett, közölte velem, hogy másnap kórházba megyek a Széher útra, ahol a hosszú börtönévek után egy kicsit rendbeszednek, fölerősítenek. *Csengődy* főorvos úr június végéig ott tartott, közben naponta kaptam az erősítő injekciókat. Utána Kollár atya Balatonboglárra küldött pihenni, egy ottani bérelt nyaralóba. Szeptemberben majd eldöntjük, hogyan tovább, közölte.

Nagyon jól éreztem magam, élveztem a napot, a pihenést. Egyszer csak levél érkezett, melyben a piliscsabai apácaotthon vezetője közölte, hogy jelentkezzem az intézetben, ahol szálláshelyet kapok. Dehogy megyek, gondoltam, igen ám, de másnap kézhez kaptam Kollár atya táviratát: jelentkezzem Piliscsabán. Anyagbeszerző lettem, végeztem a ház körüli munkákat.

Később derült ki, hogy a rendőrség kívánta így. Papként sem működhettem. A környékbeli papokat is figyelmeztették, nehogy beengedjenek a templomukba. Óvakodjanak egy börtönviselt, büntetett előéletű jezsuitától!

A börtön után öt éven át, még nagyon „figyelmesek” voltak hozzám. Évente legalább egyszer ketten-hárman kijöttek ide hozzám, kicsit puhítani, szimatolni. Arra akartak rávenni, hogy egy semleges helyen találkozzunk. Miért, nem jó itt? – kérdeztem. Megkínálom önöket jó villányi borral. Majd hozzátettem: akkor megyek el más helyre, ha hivatalos idézést kapok. Erről persze szó sem lehetett.

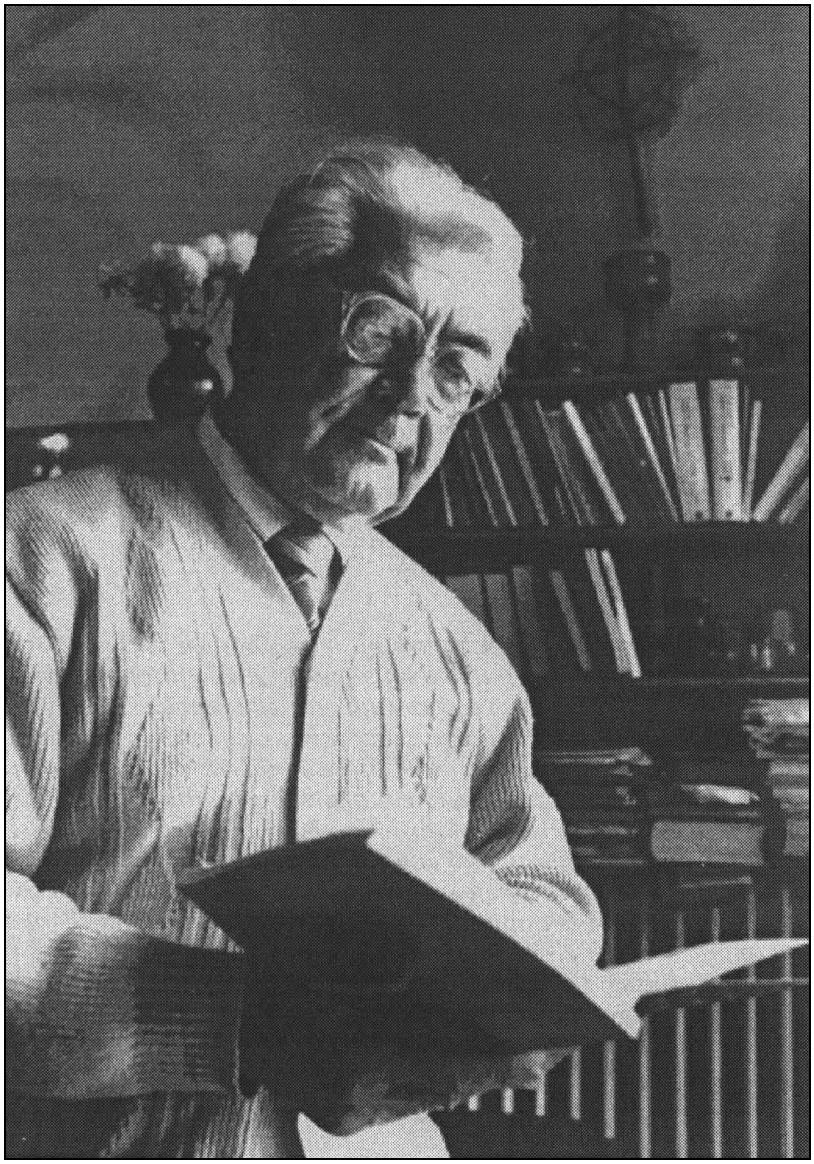
Külföldre soha nem akartam kimenni. Ötvenhatban sem, amikor nyitva volt a határ. A fiúk, akiket neveltem, 1956-ban, mielőtt disszidáltak, hívtak, nógattak: hiszen el van ítélve, nem maradhat itthon!

Nem mehettem ki, két okból. 1949-ben, amikor látszott, hogy mi következik Közép- és Kelet-Európában, így Magyarországon is, a generális atya úgy intézkedett, hogy akik a

tanulmányaikat nem fejezték be vagy az idegállapotuk olyan, hogy az elkövetkező nehézségeket nem fogják bírni, azok menjenek Nyugatra. Akik azonban jó fizikai és idegi állapotban vannak, maradjanak itthon, hiszen nem lehet, hogy éppen a jezsuiták hagyják itt a népet, a hívőket. Ehhez tartottam magam.

A fiúknak mindig azt mondtam, a szerzetes állapotnak még a papi működés nélkül is megvan a maga súlya és értéke. Ezt még akkor is érdemes vállalni, ha csekély az esély arra, hogy előbb-utóbb papok legyenek. Itt kell maradni, itt kell a magyar néppel együtt szenvedni és tenni, amit lehet.

Bulányi György

Budapesten született, 1919. január 9-én. A piaristák budapesti gimnáziumában érettségizik 1936-ban. Ugyanebben az évben belép a piarista rendbe. Ezzel párhuzamosan a Pázmány Péter Tudományegyetemen magyar–német szakos tanári diplomát szerez. 1943. január 31-én szentelik pappá. 1943-tól tanár a piaristák sátoraljaújhelyi, tatai és debreceni gimnáziumában. 1948. szeptember 1-től egyetemi lelkész Debrecenben. 1952. augusztus 28: letartóztatják, életfogytiglani börtönre ítélik. 1960. december 9-én amnesztiával szabadul. 1961–1969: szállítómunkás. 1969–1979: fordításokból él. 1979 óta nyugdíjas.

Az egyházüldözéssel párhuzamosan megerősödtek a kisközösségi mozgalmak. Általában fiatal értelmiségiek, diákok tartották egymással a kapcsolatot, s minden csoportnak volt lelki vezetője.

A kisközösségek egyszerűségre, ősegyházi életformára törekedtek. Egy részük a hivatalos egyház tudta nélkül működött, amelyekről pedig tudomásuk volt a püspököknek, azoktól a

hierarchia igyekezett elhatárolni magát, mivel attól tartottak, hogy a kisközösségek veszélyeztetik az egyház állam által engedélyezett tevékenységét.

Idővel teológiai és egyházfegyelmi kérdésekben ellentétek jelentkeztek a kisközösségek és a hierarchia tagjai között. Ezeket az ellentéteket a kommunisták élezni igyekeztek, s így a katolikus egyházon belüli megosztottságot erősítették.

Bulányi György *piarista szerzetes a második világháború befejezését követően azonnal hozzálátott kisközösségek megteremtéséhez; később az ő mozgalmából fejlődött ki a Bokor-közösség.*

Az első kisközösségi per, a később rólam elnevezett Bulányi-per során tartóztattak le, 1952 augusztusában. Ekkor a hivatalos egyházat a már ismert módszerekkel – „megfegyelmezte" a hatalom: 1948 végén Mindszenty bíborost letartóztatták, 1950 nyarán a szerzeteseket elhurcolták, majd ugyanennek az évnek az őszén létrejött az első „megegyezés" a magyar kormány és a püspöki kar között. 1951 tavaszán a megegyezési tárgyalásokat vezető *Grősz József*ről is kiderítették, hogy hazaáruló. Az ÁVH-sok beköltöztek a püspöki aulákba, átvették az egyházmegyék pecsétjeit, minden küldeményt ők bontottak föl, levél a püspökségről csak az őáltaluk rátett pecséttel mehetett ki. A hivatalos egyháznak gyakorlatilag semmiféle mozgástere nem maradt. Bármit akart cselekedni, csak ÁVH-s engedéllyel tehette, vagy amit tett, kénytelen volt ÁVH-s parancsra tenni.

A kisközösségek – a hihetetlen mértékű, az egész társadalmat átható félelmi állapotban – úgy éltek, ahogyan élhettek. A korra, a gyanúsítgatásokra, és a fölszított bizalmatlanságra jellemző, hogy 1951 végén valaki azt mondta rólam az egyik püspöki aulában: Bulányi biztosan ÁVH-s megbízott, valószínűleg beépítették, mert különben volna annyi esze, hogy tudná, ebben a helyzetben mindent abba kell hagyni.

A mi letartóztatásunkkal elkezdődött a kisközösségek üldözése, mely két évtizedig tartott. 1970-ben a regnumi atyák pere volt az utolsó a sorban.

1951. november 30-ig kellett az egyházmegyéknek végrehajtaniuk azt a rendelkezést, mely szerint azokat az egyházmegyei szolgálatba átvett szerzeteseket, akiket az állam nem fogadott el, meneszteni kellett, így engem is kiköltöztettek abból az egyházi épületből, melyben addig laktam.

Formailag debreceni egyetemi lelkészi státuszba kerültem. Azért formailag, mivel egyetemi lelkészi státuszomat is csak kisközösségi, az állam szempontjából illegális formában tudtam betölteni. 1948 decemberében az egyik reggeli hittanórán benyomult háromszáz népi kollégista, és fölszólítottak, hagyjam el a nép egyetemét, mivel reakciós vagyok. Az előző héten fölkeresett egy diákküldöttség, azt kívánták, hogy ítéljem el Mindszentyt reakciós politikája miatt. Mondottam nekik, el nem ítélem, de az tény, hogy én más nemzedékhez tartozom, mint a bíboros, s nem feltétlenül nézem úgy a világot, mint ő. Például nem vagyok legitimista. A bíboros és az én nézeteim közötti különbségeket szívesen elmondom abban az esetben, amennyiben ők is elmondják a sajtóban, hogy miben nem értenek egyet Rákosi Mátyással.

Fölszólítottak tehát az egyetem elhagyására. Dicséretükre legyen mondva, megvárták, míg befejezem az előadásomat. Éppen Isten bizonyításáról folyt a szó ama téli hajnalon, hiszen a hittanórák ideje reggel negyed nyolc volt.

Ilyen előzmények után 1952. augusztus 28-án tartóztattak le. Éppen annak a napnak reggelén érkeztem haza. A nyári hónapokban az országot jártam, lelkigyakorlatokat tartottam.

Éjfél tájban hatoltak be az ÁVH-sok. Mélyen aludtam, ezért szállásadó gazdáim, egy idős házaspár nyitott nekik ajtót. A szobában fölkapcsolták a villanyt, az ágyamhoz léptek, elkapták a két csuklómat, megkérdezték, van-e nálam fegyver. Nincs – válaszoltam. Öltözködjön fel, parancsoltak rám. Az órámat, a breviáriumomat magammal vihettem. Gyors öltözködés után kétoldalról belémkaroltak, kivezettek a házból, s beültettek egy Pobjeda

hátsó ülésére. Két markos letartóztatólegény vett közre, hatalmas vállukat rászorították az én vállamra. Bekerültem a rendőrségi fogdába. Nem tudtam, megbilincselve hogyan szokás tartani a kezet, ezért fölemeltem, mire az őr „kedvesen” figyelmeztetett, hogy nyugodtan leeresztheteM.

Egy-két órát feküdtem a priccsen. Ezalatt mindent összeszedtek a lakásomon, amit csak találtak. Később se kaptam vissza egyetlen holmimat sem, nemzeti ajándékként mindent odaadtak egy debreceni ÁVH-snak: könyveimet, fényképezőgépemet, írógépemet, sőt alsónadrágjaimat is. A szállásadó idős házaspárt is kiköltöztették a lakásból.

Amikor végeztek a házkutatással, visszaültettek a Pobjedába és elindultunk. A Kossuth utcából a Piac utcába, tovább a Széchenyi utcába, mely beletorkollott a Budapest–Záhony országútba. Feszülten figyeltem, balra fordulunk-e, Budapest felé, vagy jobbra, s akkor a Szovjetunióba visznek. Nagy megkönnyebbülésemre balra fordultunk. Amikor Szolnokra értünk, már világosodott. Megkérdeztem, breviáriumozhatom-e. Nagy kegyesen megengedték. Két mackós vállával a vállamon, megbilincselve mondtam a 29-i matutinumot. Keresztelő Szent János napja volt.

Valamikor hajnalban értünk a fővárosba. Behúzták az autó ablakán a függönyöket, ne lássam, merre visznek. Amikor megálltunk, egy épület udvarán találtam magam. A falhoz állítottak. Szabály szerint a homlokot a falhoz kellett érinteni. Rogyadozva állhattam, mert odalépett egy őr és megkérdezte, nem óhajtok-e reggelizni. Nem óhajtottam. A fogságba esett állat sem képes eleinte enni, nekem is csak negyvennyolc óra elteltével ment le valami a torkomon.

Így álldogáltam, mígnem elkapták a bal vállam fölött a ruhát és tuszkolni kezdtek. Bevittek egy irodahelyiségbe, ahol rengeteg ÁVH-s tartózkodott. Meleg volt, a szolgálati övük ledobva. Fölszólítottak, hogy vetkőzzem le. Na, gondoltam, most következik a kínzás.

Tévedtem, anyaszült meztelenül alaposan megvizsgáltak, nem dugtam-e valamit el. A nadrágról levágták a szorítókat, elvették a nadrágszíjat, a cipőfűzőt, sarokvasat, majd kincstári alsót és inget adtak. Erre vehettem a saját fölsőruhámat. A nadrágot kézzel kellett tartanom, különben leesett volna. Közben megkérdezték, hogy én vagyok-e én. Sikerült azonosítaniuk! Ismét elkapták a bal vállam fölött a ruhát, kivittek a helyiségből és beraktak egy szekrénybe. A szekrény negyven centiméterszer negyven centiméter alapterületű lehetett. Onnan hamarosan kikaptak, megint továbblökdöstek. Bevittek egy fürdőhelyiségbe. Vetkőzzön le, álljon a csap alá, nyissa meg a vizet, szappanozzon, mossa le, törölközzön meg – két-három másodperc telhetett el a vezényszavak között.

Magánzárkába kerültem. Egyedül voltam. Mérhetetlen megkönnyebbülés vett rajtam erőt: most már nem felelek semmiért. 1952-ben szinte már elviselhetetlen volt odakinn a ránk nehezedő nyomás. A kisközösségek legnagyobb hősei is ingadoztak: meg vagyunk őrülve, akkor, amikor minden éjszaka egy sor ember tűnik el az országban, mi ahelyett, hogy meghúznánk magunkat, folytatjuk Krisztus tanításának hirdetését a vallásüldözés idején?

Számomra nyilvánvaló volt, hogy az elkezdett munkát nem hagyhatom abba, csak az jelentette az igen súlyos lelki terhet: felelős vagyok a többiekért. 1952 nyarán ettől már olyan állapotba kerültem, hogy szomatikus megbetegedés tünetei jelentkeztek.

„Vigyázzállásban” ücsörögtem a Fő utcában. A fej fölemelve; ha az őr benéz, ne a hajat, hanem az arcot lássa. Ha pedig fel akartam állni, az őrtől külön engedélyt kellett kérnem. Sétáltam a száznyolcvan centiméter széles zárkában, a két priccs elvette a terület jó részét. Az ágyak között harminc centis, a priccsek előtt egy méteres szabad tér maradt.

Hamarosan betettek mellém valakit, aki elmondta, nemsokára szabadul, akarok-e valakinek üzenni valamit. Elutasítottam az ajánlatát. Akkor még nem tudtam, hogy az illető hazudik, beépített ember, akinek az a dolga, hogy valamit kiszedjen belőlem. Az ösztönöm segített. Egyébként is: mit üzenjek, s kinek?

Elkezdődtek a kihallgatások. Ugyanahhoz az őrnagyhoz kerültem, aki a letartóztatást vezette. Pesti értelmiségi zsidó fiú volt. Az ő feladata az volt, hogy lélektanilag összetörjön. Nagyon könnyű az ilyesmit elérni. A technika a következő: föltesz egy kérdést, amire elkezdek válaszolni, de mielőtt a mondatot befejezhetném, jön a következő kérdés.

Közben ilyen megállapításokat tettek: na, Bulányi, maga egy szemét alak! Előre fölmenti magát az alól, hogy helyt kelljen állnia.

Pillanatok alatt képtelen helyzetet teremtettek. Megállapították, hogy a velük szemben álló vádlott erkölcsi nulla. Ennek hatására nem cinizmus született, hanem a teljes elveszettség érzése. Az egyetlen kincs, amit ilyen állapotban az ember még birtokolhat, az önérzete. Ragyogóan megtalálták azokat a pontokat, melyek hatására erősödött a kételkedés: valóban jól cselekedtem-e?

Rövid szünetekkel három alkalommal vittek kihallgatásra. A harmadik után már annyira össze voltam törve, hogy elhatároztam, a negyedik kihallgatáson úgy fogok viselkedni, hogy ne bántsanak tovább. Nem fizikailag bántalmaztak, kizárólag lélektani eszközökkel kínoztak.

Vittek negyedszer is – legnagyobb meglepetésemre egészen másvalaki elé kerültem. A nagyjából korombeli őrnagy tiszteletteljes hangon beszélt velem. Szabadkozott: mégsem mondhatja, hogy Bulányi atya, helyette mesternek fog szólítani. Az inasok is így csinálták annak idején, tette hozzá.

Hatvan napon át, a vasárnapok kivételével napi tíz órában hallgatott ki engem az őrnagy. A kora reggeli órákban kezdődött, délidőben visszavittek a zárkába, a csajkából megettem az addigra már kihűlt ebédet. Kihallgatóm úgy rendelkezett, hagyjanak egy óra hosszat feküdni, hogy délután használható legyek. Akkor ismét hívatott, s éjfélig folytatódott a kihallgatás. Gondolom, közben referált és instrukciókat kapott a főnökétől. Az őrnagy munkaideje minden nap reggeltől késő éjszakáig tartott.

Tanulmányozta a kisközösségek életét. Két hónap után aláíratták velem a mintegy tizenöt-húsz oldalnyi jegyzőkönyvet. Némileg rossz lelkiismerettel tettem meg, mert nem az általam használt kifejezések szerepeltek benne. Én csoportösszejövetelt említettem, ők illegális államellenes találkozót írtak. Nem ezt mondtam, közöltem vele, mire megnyugtatott: nem számít, a bíróság előtt majd mindent elmondhat.

Egy szép napon átszállítottak a Markó utcába. Ez volt az „ökör-úr” szállítás. Nem rendelkeztek elegendő fülkés „rabó”-val, ezért leponyvázott teherautón vittek. Hogy ne lássuk egymást, piszkos rongyot húztak a fejünkre, azt motoros szemüveggel szorították le. Így kellett fölmásznunk a kocsira. Az ember mindig mellélépett, mire az őr röhögve mondta: ökör-úr, ne oda tegye a lábát… Nem volt szabad szólni, így azt sem tudtam, ki ül mellettem.

A Fő utcában csak nappal és éjszaka nem lehetett aludni, máskor mindig. Éjszaka a túlzsúfoltság miatt; a hetven centis priccsen két embernek kellett meghúznia magát. Fűtés nem volt, de le kellett vetkőzni. Egy vékony pokrócot kaptunk. Részint tehát a helyszűke, a hideg, illetve a „vigyázzalvás” miatt nem lehetett pihenni.

A „vigyázzalvás” azt jelentette, hogy hanyatt, kezünket a fejünk mellett hátra téve kellett aludnunk. Ha ilyen helyzetben az ember mégis képes volt álomba merülni, óhatatlanul változtatott a testhelyzetén. Ha viszont fordult, az őr már nem lehetett biztos afelől, nem harapja-e el közben az ereit. Ilyenkor az egyszerűség okán a csizmájával hatalmasat rúgott a bádoggal borított ajtóba. Ettől a szomszédos zárkában is fölébredtek. Valaki mindig elfordult, az őr tehát egész éjszaka rugdosta a bádogajtót.

Ezzel szemben a Markó utcában szalmazsákon aludtam, nem fáztam és még a fejem is eldughattam a pokróc alá. Mindenféle zsivány megfordult ott. Javarészt köztörvényesekkel találkoztam, akik az őszi-téli hónapokra húzódtak oda be. Dolgozni azonban nem akartak. Ezért a Markó utcában nekem is éheznem kellett. Az ételadag sok volt az éhenhaláshoz, de kevés a jóllakáshoz. Így tudták a zsiványokat rászorítani a munkára.

A Markó utcában a cellatársak azonnal azt kérdezték tőlem: megnézted-e, mi van kiírva a kapura? A kérdés értelmetlen, hiszen rabóban szállítják az embert. Zavarodottan azt feleltem: nem. Pedig érdemes lett volna! – Miért, mi van fölírva? – Hogy itt szép lehetsz, de okos nem.

Egy-két hét elteltével került sor az ügyészségi kihallgatásra. Az ügyésznő megállapította, hosszú a jegyzőkönyv, majd ő készít belőle egy rövidebbet. Ez a hölgy is, korábbi kihallgatómhoz hasonlóan, zsidó volt. Jézusi elkötelezettségű ember vagyok, a zsidó nemzetet – komoly okok alapján – valamennyi nemzet közül a legmagasabbra helyezem. Viszont nem vagyok hajlandó részt venni a mindenkor kívánt hazudozásokban és elhallgatásokban. A zsidóságnak, mely joggal emlegeti legnagyobb sérelmei között Auschwitzot, tudomásul kell vennie azt a tényt, hogy a háború után Magyarországon a fasizmus sztálini formájának megvalósításához számarányát meghaladó mértékben járult hozzá. Ez a történelmi igazság. Nemcsak azt kell elmondani, hogy milyen krisztustalanok voltunk, amikor mi keresztények és papok nem ültünk le karinggel és stólával a vasúti sínekre, hogy megakadályozzuk a zsidók elszállítását – de azt is el kell mondani, hogy a hazatérő zsidók teljes mértékben beálltak a Sztálin és Rákosi Mátyás karmesteri pálcája irányította társadalom-, nemzet- és ember-tiprásba. Nem igaz, hogy antiszemita és fasiszta az, aki megállapítja a történelmi tényeket.

Nagyon aranyos teremtés volt az ügyésznő. Kifejezte csodálkozását, hogy egy fiatalember miért lelkesedik olyan régi dolgok iránt, mint Jézus és az első keresztény századok.

Lassan sor került a tárgyalásra. Tizenketten szerepeltünk a kisközösségből, s ha jól emlékszem két órán belül véget ért valamennyiünk tárgyalása. Ez alatt kikérdezték az adatainkat, a bűnösségünkre vonatkozó összefoglaló és részletes kérdések, az ügyészi vádbeszéd, az ügyvédek védőbeszéde, a vádlottak utolsó szó jogán előadott szavai is elhangzottak; a bíróság visszavonulása és az ítélethirdetés – minderre elegendőnek bizonyult két óra. Papok és apácák szerepeltünk a perben, hárman-hárman kaptunk egy kijelölt ügyvédet, akit valamennyi „védencéről" néhány sorban tájékoztattak.

Az ügyész elmondta, hogy Mindszentyvel együtt a Habsburgokat vissza akartam hozni a magyar trónra. Erre majdnem elnevettem magam. Tizenkét éves koromban apámtól három csárdás pofont kaptam szabad királyválasztó nézeteim miatt. Az ügyvéd mentő körülményként klerikális neveltetésemet említette.

Nagyon szép beszédet óhajtottam mondani az utolsó szó jogán, de *Jónás* bíró a második mondat után leintett: hagyjam abba! (Jónás 1956. november 2-án vagy 3-án öngyilkos lett, félelmében nem tudta kivárni november 4-ét, az orosz csapatok bevonulását.)

A vád a népi demokrácia megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése volt. Ezért akár kötelet lehetett kapni. Az ügyész a legszigorúbb büntetést kérte számomra, de papot és szociáldemokratát a kommunisták lehetőleg nem akasztottak. Ha nagyon útjukban volt valaki, agyonverték. A vádlottak közül két apáca, *Vadas Éva* és *Jósvai Hedvig* szociális missziós nővér tíz-tíz esztendőt, a piarista *Juhász Miklós* tizennégy évet kapott. Külön perben ítélték el *Török Jenő*t, szintén tizennégy évre, *Zsigmond Ernő*t és *Lakatos Bandi*t, aki a szegedi ifjúsággal foglalkozott, tíz évre. *Ikvay Laci* a munkásifjúsággal való törődésért ugyancsak tíz évet kapott; *Boros Pistá*t és egy kapucinus atyát, akinek a nevére már nem emlékszem (ő később 1956-ban külföldre távozott) hét-hét évre ítélték. Jómagam életfogytiglant kaptam. Nagyon meg voltam illetődve, nem gondoltam, hogy úgy fölértékelnek, mint Mindszenty bíboros urat. Reménykedtem, hogy szerény tizenöt esztendővel megúszom. De az ügyész kötél általi halált kért!

Amikor meghallottam az ítéletet, szédülés fogott el, de ez csak rövid ideig tartott. December 9-t írtunk. A „népellenes elemeket" az ÁVH ítélet után visszakérte. Január 21-én ávós börtönbe kerültem, Kőbányára, a Kisfogházba.

Cifra világ uralkodott ott. A könyv nélküli magánzárka ideje következett, melyről nem lehetett tudni, meddig tart. Volt, aki éveket húzott le így, én hat hét múlva kerültem ki belőle.

Március elején átvittek a bal csillagba *Juhász Miklós*sal, *Lakos Endré*vel és *Berta Lali* bácsival, tábori főesperessel, aki az apánk lehetett volna.

Ebben az időben séta nem volt, szabad levegőt hetente egyszer szívhattunk, amikor fürödni mentünk. Lehajtott fejjel kellett haladnunk a börtönudvaron. Aki fölemelte a fejét, abba belerúgtak.

Néhány hónap múlva munkára vittek bennünket. A vasalóüzembe kerültem. Beszélgetni nem volt szabad. Aki vétett a szabály ellen, megbüntették. Vétettem, vasba húzást kaptam érte. Ez nagyon elmés találmány. Szombat délután, a munkaidő elteltével kezdődött a büntetés. Törökülésben a jobb csuklót lánccal behúzták a bal bokához, a bal csuklót az átellenes bokához, a láncot meghúzták és csavarral rögzítették. Volt, aki két órát, mások négy-hat órát töltöttek ebben az állapotban. Legtöbben elájultak. Olyankor közbelépett az orvos, utasítást adott, hogy öntsék le a rabot egy vödör vízzel.

1953 júniusában kaptam ezt a büntetést. Éppen azon a szombat délutánon görnyedtem ily módon összetörve, amikor Nagy Imre elmondta nevezetes Rákosi-ellenes beszédét. A falakon túl a temető kocsmárosa úgy állította a hangszórót, hogy hallani lehetett. A beszédet követő héten a láncokat ünnepélyesen elszállították. Ekkor lett a haláltáborból szigorú szocialista börtön. Korábban haláltábor volt, hiszen a jelszó így hangzott: itt fogsz elrohadni, hiába telt le a büntetésed, akkor se engedünk szabadon, legföljebb átteszünk egy másik műintézetbe. A haláltáborban természetesen a levél, csomag, látogatás ismeretlen volt.

A Nagy Imre-kormány idején valamelyest normalizálódott a helyzet. Zárkarendezés kezdődött. Mindenki máshová került. Egyszer csak azt vettük észre, hogy az egyik szárnyban együtt van valamennyi nyilas, háborús bűnös, csendőr, pap, rajkosok. Ezek alkották az X-eseket, a legveszélyesebb „bűnözőket". Az egyik nyilas erre azt mondta: abból, ha mi így együtt vagyunk, semmi jó nem remélhető.

Az összes többi részlegben kiosztották a levelezőlapot, a csomagkérő, látogatást engedélyező cédulát – mi ebből kimaradtunk. Azért ránk is szabadabb idők jöttek. Naponta egymásba fogódzva sétálhattunk, ki-ki azzal beszélgethetett a séta alatt, akivel akart. Ennek a „bűnös lazaságnak" meglett a következménye. Összeszövetkeztünk arra, hogy éhségsztrájkba kezdünk. Mi is jogerősen elítélt rabok vagyunk, jár a csomag, a beszélő, a levél.

1954 januárjában egy napon tizenöt-húszan nem vettük át a reggelit. Az ilyesmi mindig nagy ijedelmet jelentett a kommunista börtönvilágon belül, talán éppen azért, mivel megmutatta a fogva tartóknak, hogy még van akarata a rabnak. Rájuk nézve az önálló akarattal bíró, gondolkodó személy volt a legveszélyesebb: kínozni, agyonverni bárkit lehet – de ha éhségsztrájkba kezd, akkor nagy baj van. Megtörésünk lelki masszázzsal kezdődött: ne tegye tönkre magát, még élnie kell!

Ennek hatására ebédidőre öten maradtunk. Elkülönítettek bennünket. Az ötödik napon már csak hárman folytattuk. Két „jugós" fiú tartott ki még. A jugósok is az X-esek közé tartoztak, hiszen kémek voltak. Amikor Tito átdobott egy kémet Magyarországra, áteresztett száz sorköteles kiskatonát is: keresgélje a magyar ÁVH-testvérvállalat, melyikük a kém. Ezeket a fiúkat minden további nélkül börtönbe zárták, futószalagon kapták az életfogytot, tizenöt esztendőt.

Az ötödik napon együtt voltunk hárman a cellában. Ekkor átszállítottak bennünket a kisfogházba, a börtönkórház épületébe, mert úgy gondolták, tovább nem kockáztatják az egészségünket. Következett a mesterséges táplálás. A két jugó srác megijedt ettől, s inkább hajlandók voltak enni. Így egyedül – mint később rabtársaim mondták –, börtöncsászárként továbbra is kitartottam.

A mesterséges táplálás a következő módon folyt: egy hosszú ujjú köpenybe bújtattak. Az ujjak végén nem volt nyílás, hanem madzag, s ezek segítségével kezemet a testemhez szorították. Tehát kényszerzubbonyba kötöztek. Leültettek egy fogorvosi székhez hasonló alkalmatosságra, hátrahajtották a fejemet, befogták az orromat, mire kinyitottam a számat.

Erre a két fogsor közé egy kis nikkelezett szerkezetet helyeztek, mellyel szétfeszítették az állkapcsomat. Körülbelül egy centiméter átmérőjű gumicsövet nyomtak le a torkomon, a végén pedig tölcsérbe töltötték az elkészített finom ételt.

A kórházban magánzárkát kaptam, sodronyos ággyal, lószőrmatraccal, ahol kipihenhettem az élet fáradalmait. Akkoriban Mindszenty prímás is azon a részlegen tartózkodott; természetesen semmi esélyem nem volt, hogy találkozzam vele, vagy csak láthassam.

Feküdtem az ágyon, egyszerre belibbent fehér köpenyben egy ÁVH-s hölgy. Az adataimat kérdezte. Mondom, 1919-ben születtem. Erre megszólal: ő is. Ez a megnyilatkozás az emberségnek olyan foka volt ott, mellyel nem találkoztam addig. A megjegyzése azt jelentette, hogy emberszámba vesz. Amikor megmondtam a foglalkozásomat, a hölgy így szólt: az ő bátyja ferences pap. Óhajtok-e valamilyen gyógyszert, vitamint? Nem, ingattam a fejem, egy kerek fehérre vágyódom leginkább.

Megértette, hogy az ostyára gondoltam. Van lelki áldozás is, mondja nekem. Igen hosszú ideje gyakorolgatom.

Naponta folyt a mesterséges táplálás. Február 2-án, Gyertyaszentelő Boldogasszony napján tizenegy évvel az első misémet követő napon belépett a hölgy, még egyszer körülnézett a folyosón, tiszta-e a levegő, majd odajött az ágyamhoz, letérdelt, a keblébe nyúlt, kivette az Oltáriszentséget a következő szavakkal: a bátyám ma reggel önért misézett, azonnal vegye magához, mert ha így találnak, engem falhoz állítanak.

Éhségsztrájkba kezdtem azért, hogy csomagot, levelet kaphassak. Ehelyett Oltáriszentséget kaptam. Ennek a pillanatnak a felemelő érzése költővé tett. A hozsanna különböző melódiáira verseket szerzettem.

Többé nem találkoztam a hölggyel, hiába kerestem. Ki lehetett vajon?

Az éhségsztrájkot akkor hagytam abba, amikor az orromon keresztül akartak táplálékot juttatni a szervezetembe. Ezt már nem, mondtam, mivel nem tudtam, hogy az képtelenség.

Fölkerestek a minisztériumból is. Igyekeztek a lelkemre beszélni, hogy hagyjam abba. Az egyik belügyes így szólt: azért nem tudunk magával mit kezdeni, mert pap; a haláltól nem fél, a többi módszert pedig már megpróbáltuk.

Időnként „előadók” jelentek meg nálam az ország különböző területeiről. Az előadók olyan urak, akik előkészítik a magyar állampolgárok börtönbe jutását. Ebből tudtam, hogy a kisközösségek tovább élnek. Az egyik előadó mondta is: a vetés kizöldült. Ilyen örömök értek odabenn.

1955. december 24-én a nevemet kiáltották: minden holmijával a trepnire! Mi lehet ez? A cellatársakkal már készültünk a Szentestére.

Beraktak egy rabóba, irány a Fő utca. Magánzárkába kerültem. Két hét telt el anélkül, hogy hozzám szóltak volna. Később értettem meg az eseményeket.

1956-ban végigsöpört a második kisközösségi letartóztatási hullám. Akkor már nem tizenkét, hanem hatvan embert állítottak bíróság elé. Mivel a kint lévők működését az én filiációimként tartották számon, az előadók újra és újra kihallgattak. Négy hónapot töltöttem ezért a Fő utcában. Éltem az elítélt rab jogaival. Tiltakoztam a vigyázzban való alvás ellen; mondtam, a Gyűjtőben diétás kosztot kaptam, ami persze ugyanolyan rossz volt, mint a nem diétás. A Fő utcában azonban a diétás koszt a csirkét jelentette. Életemben összesen nem ettem annyi csirkét, mint akkor. Magyar és idegen nyelvű könyvekhez jutottam. Irodalmi műveltségemet ebben az időben jelentősen sikerült gyarapítanom. Négy hónap elteltével hazavittek a Gyűjtőbe. Ötvenhat nyarán már érkeztek a hírek a kinti politikai eseményekről. Annyira hihetetlennek tűntek, hogy kételkedtünk a valódiságukban. Éppen akkor szabadult az egyik rabtársunk, a belvárosi plébános. Azt hitte, a plébániáját is visszaveheti. Prédikált a templomban, mire gyorsan visszahozták. Ő mondta, olyan erős a támadás Rákosi ellen, hogy egy hónapon belül meg kell buknia.

Október elején átszállítottak Vácra. A gombüzembe kerültem. 23-án délutáni műszakos voltam. Beszélni nem volt szabad, de anyagátadás közben lehetett váltani néhány szót: Az egyik rabtárs odasúgta: Balhé van Pesten! – Honnan tudod? – Az őr mondta.

Este tízkor befejeztük a műszakot, fölmentünk aludni a teréziánum részbe. Mária Terézia a váci piarista atyáknak csodálatos palotát létesített: a nemesi ifjak konviktusát. Hatalmas barokk teremben voltak a hálószobáink. Világosodott, mégsem költöttek bennünket. Órája nem lehetett a rabnak. Később azt a furcsaságot láttuk, hogy a házimunkás davajgitáros őrökkel a háta mögött adja be a reggelit. Ez meg mi? A folyosón nem szokott fegyveres őr tartózkodni.

Még jobban elcsodálkoztunk, amikor délelőtt nem vittek sétára bennünket, ebédre pedig a megszokott adagon fölül mindenki kapott egy nagy darab linzertésztát. Sőt, igényelhettünk egy fél csomag cigarettát. Ilyen ünnep nem volt még a raboknak a magyar népi demokrácia fönnállása óta!

Huszonötödikén már nem maradt el a séta. Dolgozni azonban nem jártunk. Hírek szivárogtak be arról, mi folyik Pesten. Így érkezett el huszonhetedike reggel. Láttuk, hogy a szemközti szárnyban a rabok az ablakokba kapaszkodva röhögnek, s az őr nem zavarja el őket. Mutogattak, hogy nézzünk mi is lefelé. Erre fölkapaszkodtunk. Odalenn a szűk belső udvaron ácsorogtak az őrök, bámultak fölfelé, vigyorogtak, sapkájukról hiányzott a vörös csillag – a mellükre kokárdát tűztek.

A magánzárkából valaki rázendített a *Himnusz*ra. Mi is átvettük, csatlakoztunk… majd kiáltások: haza akarunk menni, le a kommunistákkal! A cellákban a háromlábú székeket egymás után vágták bele a rabok az ablakokba, ajtókba. A házimunkások ijedten jártak körül: hagyjátok abba, mindjárt jön az őr, kinyitja a zárkákat, de nem találják a kulcsot. Ha nincs kulcs, baltával verik le a zárakat, hazamehettek, csak hagyjátok abba.

Ez nem hatott meg senkit, tovább folyt a székekkel az ajtók döngetése. Végül nyíltak a cellák, a tömeg kitódult a folyosóra. Az egyik őr félelmében elájult. A folyosó végén azonban vasrács tartóztatott föl bennünket. Annak a másik oldalán négy géppisztolyos kíséretében megjelent a börtönparancsnok. Közölte, két órán belül szabadulunk. Mindenki megkapja a ruháját, pénzét. Parlamentereket kért, akikkel tárgyalhat. A mieink közölték a parancsnokkal, azonnal meg kell nyitni a börtönt, a géppisztolyosok pedig tűnjenek el, mielőtt nem történik nagyobb baj.

Öt perc múlva nyíltak az ajtók. Volt, aki a pénzét akarta fölvenni, mások – mint én is – azonnal elhagyták a börtönépületet. Éppen kiléptem, amikor gépfegyverropogást hallottam. Az őr megnyugtatott, csak a váci nemzetőrség indult el kiszabadításunkra. A hatemeletes börtönkórház tetején a főorvos géppuskafészket állított föl, ő lövöldözött rájuk. Vácott egyedül a börtönorvos védte a „demokráciát”.

Ma is előttem az akkori kép: kinn az utcán a közeli faluból való őr fölszáll a kerékpárjára, hatalmasat hajít a sapkájával: ennek a műszaknak is vége!

A váci zárkában velem volt egy szabolcsi görög katolikus pap tizennyolc éves fia. Oltalmam alá vettem, nehogy a hirtelen jött szabadság mámorában valami bolondságot kövessen el. Együtt bandukoltunk a kisváros utcáin rabruhánkban, a szumánban. Amikor meglátták, az egyik házba behívtak bennünket. Civil ruhát kaptunk, mert ha sokáig szumánban járkálunk, azonnal fölismerik, hogy rabok vagyunk, és újra elfognak. A háziak mosdóvizet készítettek, sok tojásból rántottat sütöttek, teát főztek. Nagy újdonság volt az ilyen étel, annyi esztendő után.

Civillé átalakulva, teli gyomorral bementünk a városba. Az elöljáróságon szereztünk igazolást, hogy a váci fegyházból szabadultunk. Mindenki kiörvendezte magát, délután szétszéledtünk. Október végén korán sötétedett, s még az este beállta előtt el akartuk érni Budapestet. Útközben fölvett bennünket egy teherautó, mellyel eljutottunk Dunakesziig. Budapest felől lövöldözést hallottunk, ezért a tehergépkocsi vezetője nem mert továbbhajtani.

Befogadtak bennünket az egyik házba. A házigazdák a földön aludtak, ágyukat átadták nekünk, pedig mindketten fiatalok voltunk. Másnap reggel, huszonnyolcadikán elváltam a fiútól, s toronyiránt megcéloztam Mátyásföldet. Hazatértem a szüleimhez.

Hirtelen jött a nagy öröm, alig tudtunk betelni vele. Később bementem a rendházba, ott is eufórikus hangulat uralkodott. Találkoztam Frida nénivel, akivel 1952 előtt együtt dolgoztam. Akkor, ötvenhatban ismét megjövendölte: atya, az egyházat mindig a nyárspolgár katolikusok viszik előbbre, akiket ön annyira bánt. Nem hittem el neki, ma már igen.

Gyönyörű mondatok fogalmazódtak a felfokozott hangulatban: Mindszenty hercegprímás és a maga neve zászló – mondta Frida néni. Sík Sándor így szólt hozzám: most majd szerzünk neked valami nagyon szép beosztást. Fölkerestek az 1952 előtti kisközösségek budapesti tagjai – egyszóval a nagy nemzeti lelkesültségből én is bőven kivettem a részemet.

November 4-én délelőtt – mindenféle erőszak elvetése ellenére – úgy éreztem, nekem is fegyvert kell ragadnom. Bejutottam az egyetem jogi karának épületébe, ahol fegyveres egyetemi ifjak tartózkodtak. Reverendában voltam, fölajánlottam szolgálataimat. Annak idején tartalékos tábori lelkészi kiképzésben részesültem. Nincs más szolgálatra mód, mondták, mint hogy megragadok egy davajgitárt és kimegyek az utcára harcolni. A nagy nemzeti elkeseredés ellenére is mozgott bennem a keresztény tudat. Én, a *Szeretet, az Isten* című kis könyvecske írója mégsem foghatok embertársaimra puskát. Közben az oroszok előrenyomultak. A pincerendszeren keresztül hagytam végül el a veszélyes környéket. Az oroszok gondolkodás nélkül lőttek, ahol a legkisebb ellenállással találkoztak.

November 4-e után majdnem az egész magyar társadalom nemzeti önáltatásban élt. Emlékszem *Balanyi Gyuri* bácsira, aki *Világpolitika* címmel írt könyvet a húszas években. A rendházban arról igyekezett meggyőzni bennünket, hogy nem lehet egy nagyhatalom érdeke az, hogy Magyarországon visszaállítsa a korábbi állapotokat.

Az akkori piarista generális, *Tomek Vince* külföldre irányította a kereten kívül lévő piaristákat, de *Lénárd Ödön*nek, *Török Jenő*nek, *Juhász Miklós*nak és nekem, akik kisközösségekben dolgoztunk, engedélyezték, hogy maradjunk. Török Jenő menni szeretett volna. Biztatott, tartsak vele. Fölkereste Sík Sándort, a provinciálisunkat, s kérte őt, parancsoljon rám, hogy hagyjam el az országot. Sík Sándor így felelt: hogy képzeled? Parancsoljak rá, amikor a határon átjutni, ha lehetséges is, életveszélyes vállalkozás!

Az orosz megszállásig a rendházban éltem, de azt követően a helyzet „stabilizálódásával" párhuzamosan egyre kevésbé lettem szívesen látott személy. A rendtársamat, aki befogadott a cellájába – amikor a Kádár-rendszer kezdte összegyűjteni azokat, akiknek valamilyen szerepük volt az október 23-a és a november 4-e közötti időszakban – gyakran beidézték a rendőrségre. Elsőként az én befogadásom szerepelt a bűnlistáján. Ezért lassan elmaradtam a rendházból.

Egykori börtöntársam mellett lettem káplán. Szereztem egy albérletet, s mivel kápláni tennivaló nemigen akadt, befeküdtem a Széher úti kórházba, a már sürgető sérvoperációra.

Attól a pillanattól, amikor a szovjet tankok restaurálták az 1945-től 1956-ig terjedő korszakot, a nép ellenségének számítottam. Időközben lassan tavaszodott. Köztudomásúvá vált, hogy március 1-én nagy razziára készülnek a börtönből kiszabadultak összefogására. Azon az éjszakán nem aludtam otthon. Jól tettem, mert kerestek.

Ezzel elkezdődött életemben a bujdosás korszaka, mely egy esztendeig tartott. Előbb-utóbb azonban mindenkit elkapnak, különösen azt, aki nem azért bujdosik, hogy a saját bőrét mentse, hanem folytatni akarja a munkáját. Ezzel a hatóságok is tisztában voltak. S mindenhová beépítették a maguk embereit, s így ráakadtak a nyomomra.

1958 tavaszán a Fekete Gabriella és bűntársai elnevezésű per elsőrendű vádlottjával az 59-es villamos Farkasréti temető főbejáratához közel eső megállójába igyekeztem, amikor hirtelen éles hangokat hallottam: kezeket föl! Álljon a falhoz!

A Fő utcába vittek, s azonnal kihallgattak: na, most mondja el szépen, hol mindenütt járt ez alatt az idő alatt? Számomra erkölcsi kötelesség, hogy ne beszéljek azokról, akik jót tettek velem, közöltem. Igen?! – üvöltött, és kirohant a kihallgató. Na, gondoltam, most jön a kínzás.

Hamarosan egy idősebb tiszttel tért vissza. Mi folyik itt? – kérdezte. Elmondtam, hogy azt kívánják tőlem, adjam ki azoknak a nevét, akik jót cselekedtek velem. Ennek megtagadása számomra erkölcsi parancs. Az idősebb tiszt bólogatott: jó, jó, akkor vigyék a zárkába.

Újabb példáját láttam annak, hogy nem kell túl hamar megijedni. Talán két nappal később beszállítottak a Gyűjtőfogházba, ahol azonnal beosztottak a cipészműhelybe. Folytattam korábbi büntetésemet, mintha mi sem történt volna.

Kinn lépéseket tettek az érdekemben. A Legfelsőbb Bíróság elnökének, *dr. Lee Tibor*nak az unokahúga kisközösségi tag volt. *Dr. Holló,* kommunista ügyvéd, aki ötvenhatban a kisközösségi perben védte a vádlottakat, biztatott, hogy a politikai helyzet változni fog, s hamarosan szabadulok. Rövidesen bebizonyosodott azonban, hogy hiú ábránd volt az enyhülésben reménykedni. Kádár ugyanis a maga garnitúrájával teljes restaurációra törekedett.

A kommunista *Demény Pál,* akit frakciózás miatt már 1945-ben börtönbe zártak elvbarátai, sokáig volt a zárkatársam. Ilyen helyzetben megmutatkozik, milyen a másik egyénisége. Embertársait szolgálni vagy azokon uralkodni akaró-e. Az első típussal nagyon kellemes együtt lenni, a másodikkal óhatatlanul konfliktushelyzetek alakulnak ki. Palival soha nem kerültem konfliktusba. Tisztelte az embert. Reggel fölkelés, mosakodás, a szalmazsákok összerakása után a falhoz állított kis asztalkánál miséztem. Visszaemlékeztem a trienti miseszövegre, így ezt a szentmisét mondtam. Kekszhez hozzájutottam, mazsolából bort készítettem. A trienti misének valamennyi szertartásos mozdulatát végigcsináltam. Pali némán nézte, s egyszer azt mondta: olyan szép mozdulataid vannak.

Munkavezető volt a műhelyben. Idősebb papoknak és nem papoknak valahogy elintézte, hogy akkor is spejzolhattak, ha nem tudták teljesíteni a normát.

Később, amikor szabadultam, már az Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Irodán dolgozott. Az ő nevén kaptam műszaki fordításokat. *Vadas Éva* pedig később Demény Pali gépírónője lett.

Nem tudom, Demény Pali mit gondolt a szíve mélyén: van-e Isten vagy nincs? Felesége, mozgalmi nevén *Csepeli Teri,* kommunista volta ellenére hívő katolikusként élt. Rózsafüzérét rám hagyta. Amikor meghalt, párttemetés járt neki, bár az volt az utolsó kívánsága, hogy egyházi szertartással búcsúztassák. Pali engem kért meg erre. Civilben mentem ki a nagy kommunista temetésre. Elővettem a kis könyvecskémet, mások csak annyit láthattak, hogy van ott egy fekete kabátos ember, aki valamit olvas közben.

A gyűjtőbeli egy-két hónap után Márianosztra következett. A Gyűjtőben mindig tudtuk, mikor folynak a kivégzések. Fölhallatszott a hóhér lovasszekerének igen jellegzetes zörgése. Tudtuk, Bogár akkor szállította a hullákat.

Márianosztrán rövid ideig a fordítóirodán dolgoztam. Később be kellett volna venni közénk valakit, aki semmilyen nyelven nem beszélt. Spiclinek szánták. Bebizonyítottam, hogy fordításai használhatatlanok. Végül nem került be, engem viszont kitettek a perzsaszőnyegszövő üzembe. Nagyon megszerettem ezt a munkát. Egy műszak alatt ötezer csomót teljesítettem, s ez bent abszolút csúcsnak számított. Odakinn a norma nyolcezer csomó volt.

Ketten-hárman ültünk egy gép előtt, s munka közben jókat beszélgettünk. Az őr még azt is megengedte, hogy a vaskályhán kenyeret pirítsunk, s megkenjük spejzolt zsírral. Emberséges körülmények uralkodtak. Emlékszem, egyszer még jutalmat is kaptam. Vasárnap délelőtt tíz percet pingpongozhattam. Amikor rám került a sor, éppen megszólalt a nagymisére hívó harang. Erre az őr, akitől a jutalmat kaptam, megszólalt: na, maga is finom

egy pap! Amikor beharangoznak, pingpongozik! – Még ez a kijelentése is emberségesnek számított!

Reményvesztett voltam. Az ügyvéd sem biztatott már, csak azt ismételgette, hogy tizennégy és fél esztendő után kérhetem az enyhítést. Valami mégis történt. Szüleim *Grősz* érseknél próbáltak közbenjárni az érdekemben. Úgy tudom, végül *Balogh* páter kereste föl *Nezvál Ferenc* igazságügy-minisztert. Jogi körökben abszurdumnak számított, hogy a nyolcadik vagy kilencedik évet üljem olyan cselekményért, melyet az 1956 utáni joggyakorlat gyülekezési joggal való visszaélésnek nevezett, s a fölső büntethetőségi határa két esztendő volt.

Amikor Balogh páter belépett Nezvál Ferenchez, a miniszter úgy fogadta: ne is mondd, tudom, miért jössz.

Ilyen előzmények után 1960. december 9-én szabadultunk: Vadas Éva, akit velem együtt ítéltek el, Kalocsáról, Juhász Miklós, Zsigmond Ernő és én Márianosztráról. Kemény téli nap volt. Egy zötyögős teherautóval vittek le bennünket a szobi vasútállomásra. Zsigmond Ernő, apám korabeli férfi állt mögöttem a jegyváltó ablaknál. Odaszólt: retúrt veszel? – Nem, elég volt – ráztam a fejem.

A kommunizmus hatalomra jutásának kezdetétől földalatti kisközösségeket szerveztem az egyház továbbélésének biztosítására. Szabadulásom után tovább folytattam ezt a munkát. A helsinki paktum aláírását követően a pártállam már nem zárhatott börtönbe, hanem egyházi bíróság elé állíttatott, amely elmarasztalt tévtanítás miatt, és megvonta tőlem a nyilvános papi működés jogát. *Casaroli* bíboros, vatikáni államtitkár és *Joseph Ratzinger,* a Hittani Kongregáció bíboros-prefektusa a pártállam szorításában meghozott ítélethez hasonlót foganatosított ellenem. A pápa 1993. január 29-én fölszólította a magyar hierarchiát: „Mutassatok megbocsájtási készséget, ha megváltoztatják nézeteiket.” A hierarchia a mai napig nem közölte velem és a Bokor-mozgalommal, mely nézeteinket kellene megváltoztatnunk.

Tabódy István

Budapesten született 1921. április 1-én. 1930–1938 között a Hunyadi Mátyás Katonai Főreáliskola diákja Kőszegen. Érettségi után a Ludovika Akadémia hallgatója. 1941. augusztus 20: hadnaggyá, 1944. január 1: főhadnaggyá nevezik ki. 1944. szeptember 16: Varsóban megsebesül. 1947 márciusában századossá léptetik elő, röviddel utána, április 25-én letartóztatják, és előbb a Buda-déli, majd a kistarcsai internáló táborba kerül. 1950–1953 között Recsken raboskodik. Szabadulása után szállítómunkás. 1954-ben szeminarista a székesfehérvári egyházmegyében; püspöke a Központi Hittudományi Akadémiára küldi. 1955. május 3: állami nyomásra kitiltják az intézményből. 1956. október 11-én visszaveszik. Közben fűtő, magánúton végzi a teológiát. 1957. május 17-én ismét letartóztatják, ez év december 17-én szabadul. 1958. június 13-án szentelik pappá, de püspöki utasításra továbbra is a szemináriumban marad. 1959-ben számos hallgatóval együtt ismét eltávolítják onnan. 1961. február 6-án letartóztatják, tizenkét évi börtönre ítélik. 1972. december 30-án szabadul. 1973-tól a székesfehérvári Bazilika káplánja, 1975-től Csabdiban, 1982-től Kislángon, 1987-től Bicskén plébános. 1991-ben tartalékos alezredessé, 1993-ban tartalékos vezérőrnaggyá

nevezik ki. 1993 óta kanonok. Ugyanebben az évben megkapja a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztjét. A Vitézi Rend főkapitány-helyettese.

Tabódy István *a leghosszabb büntetést az 1961-es perben kapta. Tizenkét esztendőre ítélték, nem utolsó sorban azért, mert jelentős részt vállalt abban, hogy az egyházüldözés évtizedeiben a papság ellenálló része állami engedély nélkül, a hatalom szempontjából titokban szentelt papokat. Bűnéül róták föl, hogy külföldi követségeken, így a francia diplomáciai képviseleten keresztül kapcsolatot tartott a Vatikánnal.*

Az 1961-es letartóztatás előzményei 1959-re nyúlnak vissza, amikor a Hittudományi Akadémia hallgatóit rá akarták venni arra, hogy vállaljanak aktív szerepet a békemozgalomban. Akkoriban az akadémia főduktora voltam.

Miután 1958-ban, viharos események után pappá szenteltek, Shvoy püspök úrnak az volt a véleménye, hogy nagyon szűken teljesítettem a kánonjogilag előírt időt, hiszen közben 1956 után egy időre lefogtak, tehát éppen csak két évet voltam a szemináriumban. Azt mondta, „még paposodnom kell", vonuljak be még egy évre a teológiára. Akkor már elég gazdag múlttal rendelkeztem, s tíz-tizenöt évvel voltam idősebb kurzustársaimnál.

Talán nagyobb tekintélyre tettem szert a kispapok előtt, mint egyes elöljárók, bár én ezt soha nem használtam ki. Miután a legtöbb püspököt személyesen ismertem, és a saját püspökömtől, *Shvoy Lajos*tól első kézből kaptam meg, miről tanácskoztak, milyen gondok vannak a kispapokkal kapcsolatban, esténként informáltam társaimat a velük kapcsolatos hírekről: milyen nyomást gyakorol az állam a püspöki karra, és a püspöki kar mit várna a kispapoktól.

A püspöki kar nyugalmat szeretett volna, hogy az állam ne zaklassa őket a kispapok miatt. Nagyon nehéz ma beszélni arról, milyen körülmények között nevelődtek akkor a kispapok. 1956 után az ellenünk folytatott nyomozást szemináriumi elöljáróink végezték. Volt köztük olyan is, aki később püspök lett. Ezek az elöljárók az állam által valamilyen ok miatt kényszeríthető emberek voltak, kivéve az akkori spirituálisunkat.

A letartóztatásra bármikor számítani lehetett, az évek során ugyanis folyamatosan fogták le a papokat. 1957-ben, amikor a szemináriumból elvittek bennünket, ért csak váratlanul minket, hiszen a kispapok a forradalomban, ami a fegyveres részét illeti, teljesen ártatlanok voltak. Olyan esetek előfordultak, hogy reverendát adtak a menekülő egyetemistákra, segítettek röpcédulákat sokszorosítani, terjeszteni. Az 1957-es letartóztatásra az igazi indítóokot csak a közelmúltban tudtam meg. Mindszenty bíboros úr engem bízott meg, hogy menjek ki az Állami Egyházügyi Hivatal Pasaréti úti épületébe tíz kispappal, és biztosítsam, hogy onnan ne tűnjenek el az iratok. Más idők jártak akkor, más idők a mostaniak, amikor – gondolom – a rendszerváltozás során teherautószám égették el a kompromittáló iratokat. 1956-ban ezt meg lehetett akadályozni. Kijelöltem a tíz kispapot, de én már nem jutottam el az épületbe, mivel 1956. november 4-én az oroszok megszállták Budapestet. Az egyik kispap látta, amint az ÁEH dolgozója zsebre tette a páncélszekrény kulcsát és el akart távozni. *Vígh Szabolcs* rászólt az egyházügyi tisztviselőre, vegye ki a zsebéből a kulcsot, és tegye vissza a helyére. Az illető így is tett, majd távozott.

A forradalom leverése után az az egyházügyi hivatalnok szembetalálkozott Vígh Szabolccsal az utcán. Fölismerte őt – másnap letartóztatták és a központi szeminárium ellen bosszúhadjárat indult. Sajnos a szeminárium nem egy vezetője aktívan részt vett a nyomozásban és jelentéstételben. Féltek tőlünk, hogy tevékenységünkkel esetleg lebuktatjuk professzorainkat, püspökeinket. Nem mindenki képes vállalni azt, amit Szent Ignác mondott: az Úr búzája vagyok, örülök, hogy megőrölnek.

Amikor rövid őrizet után visszakerültem a szemináriumba, s tulajdonképpen itt kellene kezdenem, rendkívül furcsa helyzetet találtam. A Hittudományi Akadémia ekkori rektorának

ÁVH-s tiszt volt a testvére. Nagy tudós hírében álló, de korántsem hősi lelkületű szerzetes volt a dékán. Valamennyien rendkívül fagyosan fogadtak. Nem tudták, Shvoy püspök egyéni akciója révén kerültem vissza a szemináriumba vagy pedig az állam beleegyezésével. Shvoy püspök úr ugyanis rossz püspök, szálka volt az állam szemében. Az ÁEH közölte, hogy az ő tudtukkal helyeztek oda engem, s fölszólította a rektort, az elöljárókat, hogy feledtessék velem a korábbi sérelmeket.

A spirituálisom, *Papp Imre,* aki nagyszerű ember volt, behívatott és nevetve azt mondta nekem: ide figyeljen Pista, most tegyen úgy, mintha még sosem járt volna ebben a szemináriumban. Menjen be a rektor úrhoz, jelentkezzen nála, a többit bízza rám.

A rektor, amikor meglátott, szó szerint kirúgta maga alól a széket, s kitárt karokkal futott felém. Megölelt, összevissza csókolt. Milyen öröm, hogy újra itt vagy!

Majd átküldött a dékánhoz, aki hasonlóan viselkedett. Megölelt és biztosított arról, hogy bármire szükségem van, mindig mellettem áll.

Később egyházi vonalon a fejemhez vágták, hogy én tettem tönkre a Központi Szemináriumot. Az egyház bizonyos köreiben elterjedt, hogy forró fejemnek és katonás, lazító magatartásomnak köszönhető, ami 1958-ban a Hittudományi Akadémián történt. Beszédeim hatására – állították egyesek – az egyébként jámbor és szent életű kispapok fegyelmezetlenségre szánták el magukat: nem voltak hajlandók részt venni a békepapi gyűlésen.

Hamvas érsek úr mint esztergomi adminisztrátor, három szeminárium fölött rendelkezett. Ezek élére talán nem a legszerencsésebben válogatta ki a rektorokat. A békegyűlés előtti estén megkérdezte tőle: mit gondol, el fognak menni? – Érsek Úr, véleményem szerint nem. Erre így válaszolt: rendben van, nem mennek el, az ÁEH kidobja őket innen, de mi lesz az épülettel? – mármint a Hittudományi Akadémia és a szeminárium épületével. Emiatt aggódott.

1958 decemberében, a békegyűlés előtti utolsó együttlétünkkor felálltam, és azt mondtam a kispapoknak: két jó megoldás lehetséges. Vagy elmegyünk mindnyájan, és az nem baj, vagy egyikünk sem megy el. Baj csak abból származik, ha megyünk is, maradunk is. Hiszen ez az ÁEH célja, hogy megosszanak bennünket és fölmorzsolják az akadémiát. Én nem foglalok állást, döntsön a Jóisten, menjünk el a szeminárium kápolnájába, énekeljük el a *Jöjj, Szentlélek Úristen*t, utána maradjunk csöndben egy ideig, majd mindenki vonuljon vissza a cellájába, ne szóljon a másikhoz egy szót se, és holnap reggel úgy dönt, ahogy akar!

A hetvenöt hallgatóból hárman vettek részt a békegyűlésen. Ezt követően rövid úton kirúgtak elsősorban engem, tíz főkolomposnak tartott kispappal együtt. A bentmaradóktól nyilatkozatot akartak kicsikarni, melyben elítélnek bennünket. A püspökök nagy agitációba kezdtek saját kispapjaiknál, írják alá az elítélő nyilatkozatot, hogy ezzel mentsék a saját bőrüket.

Továbbra is szabadon jártam ki-be a szeminárium épületébe. Aznap délelőtt is bent voltam, amikor a püspökök győzködték a saját egyházmegyéseiket. Számomra mulatságosnak tűnt az egész, mert már tudtam, hogy a kispapok visszautasították az ajánlatot, és az elítélő nyilatkozatot egyikőjük sem írja alá. Shvoy atya észrevett, magához hívott és megkérdezte: hogy döntöttek a többiek?

Senki nem írja alá! Nem ítélnek el bennünket! Erre így szólt: Jaj, fiam, szaladj, hívd össze azonnal az enyémeket, mert én rábeszéltem őket! Hívd gyorsan valamennyit, és közöld velük, az én nevemben, hogy a világért alá ne írják a nyilatkozatot. Ezt követően valamennyi kispapot kitiltották a Hittudományi Akadémiáról.

Miután láttam a sorsukat, értettem meg a sajátomat, és értettem meg az Istent. Az Úristen velem már előre végigcsináltatott mindent, hogy utána én megmenthessem a többi szeminaristát.

A kispapok eltávolítása egyébként példátlanul aljas megoldás volt. Az *Actio Catholica* akkori elnöke, *Várkonyi Imre* teljesen jogtalanul vett részt a püspökkari konferencián. Állítólag mint kispapneveléssel foglalkozó szakembert hívták meg. Korábban csak annyit tudtam róla, hogy a Grősz érsekre terhelő iratokat ő adta ki a bíróságnak, és önmagát később valahogy prépposttá neveztette ki.

A püspökkari konferencián, melyen sajnos Shvoy püspök úr elaludt – nagyon öreg ember volt már ekkor –, fölállt és azt mondta, tiltakozik az ellen, hogy a becsületes és rendes kispapokat megfertőzzék az olyan alakok, mint amilyenek a Központi Szemináriumban vannak, s itt nyilván rám gondolt. Követelte, hogy ezeket az embereket távolítsák el. Várkonyi száz százalékig az állam embere volt. A mi kirúgásunkhoz az ő felszólalása adta a döntő lendületet.

Ha jól emlékszem, Marellának hívták a párizsi pápai nunciust, aki tízezer forint segélyt küldött nekünk, s abban a hitben juttatta az Actio Catholicához, hogy biztosan megkapjuk. A tízezer forint az AC-nál „elveszett”…

Néhány kispap azonnal hazautazott, a többiek Pest utcáin csatangoltak, s tanácstalanul várták, hátha történik valami. Akkoriban az angolkisasszonyoknál miséztem. Apácák, kidobott káderek jártak oda. Amikor megtudták, mi történt, reggelente pénzt dugdostak a zsebembe. Itt ismerkedtem meg három arisztokrata hölggyel. *Cséry Hanna,* erdélyi származású grófnővel, gróf *Andrássy Ilonáv*al és *Károlyi Erzsébet* bárónővel. Nagyszerű nemzetközi kapcsolatokkal rendelkeztek. A liechtensteini uralkodó főherceg is szerepelt a névsorban. Valószínűleg bosszúból ítéltek el engem tizenkét évre, mivel a nevüket a kihallgatások során természetesen nem árultam el. A liechtensteini uralkodóherceg és a bécsi nuncius közvetítette a mi kéréseinket a Vatikánba. Andrássy Ilonának unokatestvére volt az akkori francia nagykövet, *Paul Boncourt* felesége. Mindszenty bíboros úrral is volt összeköttetésünk. A bíboros tudta, hogy mit csinálunk, és egyetértett azzal. Boncourt-né nagyon szerette a bíboros urat és bejárt hozzá az amerikai követségre.

Megemlítettem Károlyi bárónőnek, akivel korábban, 1956-ban már együtt ültünk a börtönben, hogy mi történt. A bárónő a forradalom leverése után a francia követségtől jelentős segélyt kapott és osztott szét. Ezért kellett bűnhődnie.

Hetvenöt fiatalt kellene megmenteni – mondtam neki. Egyházi felhatalmazásra és pénzre lenne szükségem. Akkor már elhatároztam, hogy a megmaradt negyvenöt-ötven papnövendék számára létrehozom a földalatti szemináriumot. A pápától a bécsi nunciuson keresztül kaptam meg az egyházi jóváhagyást és felhatalmazást.

Most már hozzáláthattam a szervezéshez. Rengeteg ismerősöm volt Budapesten: korábbi rabtársaim és családi kapcsolataim révén. Az ország népe nagy rokonszenvvel kísérte munkánkat, a világsajtó is hírt adott rólunk. Erzsébet néninek barátnője volt Ausztriában egy *Auersperg* hercegnő, aki ügyünk érdekében az egész osztrák sajtó szimpátiáját megszerezte. Rendkívül jóban volt *Löwenstein* herceggel, *Adenauer* kancellár korábbi tanácsadójával. Ő a nyugatnémet sajtót informálta rólunk. 1959 szilveszterén a BBC magyar adásában hallottam, hogy az év hazai történései között az egyik legnagyobb eseményként említették a kispapok viselkedését és szemináriumunk létrejöttét.

Igen nagy nemzetközi visszhangja volt a történteknek, ezért tartottam nevetségesnek – mint a bírónak is említettem –, hogy kémkedéssel vádolnak, hiszen már két éve mindenki előtt nyilvánvaló volt, amit tettünk.

Munkahelyet és albérletet kellett szereznem a fiataloknak. Anyagi ügyekben Erzsébet néni intézkedett. Hat héten belül kezembe nyomott egy csomagot. Legalább ötven-hatvan ezer forint volt benne. Nem az első, de a legjelentősebb összeg volt. A bécsi nunciustól kaptam a francia nagykövetségen keresztül. A bécsi nuncius, *De Lapiane* összeköttetésben állt velem, anélkül, hogy tudta volna, valójában ki áll a másik oldalon. Tanácsot kért *XXIII. János* pápától ügyünkben. Egyszer írásos pápai áldás érkezett a nevemre, s ebből én a

legalizálást és a biztatást olvastam ki. Az áldást tartalmazó iratot természetesen a rendőrség letartóztatásomkor elkobozta. Kispaptársaim közül a jezsuiták és mások ekkor már külföldön voltak, többen közülük Rómában működtek, s ők is segítettek.

A kezdet kezdetén elhatároztam, ha egyszer létrejön a szeminárium, azt nemzetközi tekintélyű professzorok vezessék. Könyörögtem *Bánk József* és *Cserháti József* 'teológiai tanároknak – később püspököknek –, hogy vizsgáztassanak, vagy legalább ismerjék el a vizsgákat. Sajnos, nem merték vállalni.

Minden fiatalnak elegendő pénzt adtam ahhoz, hogy legyen miből megélnie az első fizetésig. Lehetőség szerint egy munkahelyre legalább kettőjüket helyeztem el, ahogy ez az ősi egyházban is szokás volt. Ketten lakjanak, tanuljanak, egy helyen dolgozzanak.

Összegyűjtöttem néhány hatodéves, jól képzett, de még nem doktorált korrepetitort, így *Nagy Imré*t, a jelenlegi budapesti érseki helynököt, *Rédly Elemér*t, aki ma a győri szeminárium rektora, *Simmer József*et, ezt a kiváló képességű embert, aki később sajnos kilépett. Ők a legjobb tanulóknak számítottak az egyházban. Professzornak páter *Mócsy Imre* jezsuitát, páter *Petruch*ot, aki a szegedi szemináriumnak hosszú időn keresztül volt a rektora és még két-három hasonló rangú szellemet kértem föl. Később mondta nekem Mócsy Imre, hogy az ő vizsgáit valamennyi európai egyetemen elfogadták. A jezsuitáknak már gyakorlatuk volt ebben, hiszen ők saját kispapjaik részére a kistarcsai internáló táborban is létrehoztak földalatti szemináriumot.

Így éltünk egy éven át, de rájöttem, ha nem történik valami előrelépés, a fiatalok belefáradnak ebbe az életbe. Féltettem őket a széthullástól. Mindenképpen papszentelést szerettem volna, hogy az alsóbb évfolyamosoknak ezáltal erőt adjak. A sikeres vizsgák letétele után azonban egyházjogi problémával kellett szembenéznem. Ki szenteljen? A gond elsősorban kurzustársaimmal volt, akik már diakónussá lettek szentelve. Jogilag nagyon nehéz az egyik egyházmegye diakónusát egy másik helyen pappá szentelni. Ehhez külön kértük a pápa hozzájárulását, s ő a bécsi nunciuson keresztül üzent nekünk: tegyünk belátásunk szerint. Áldását adja ránk.

Megpróbáltuk elérni a püspököknél, hogy szenteljék föl saját kispapjaikat. Shvoy püspök úr Székesfehérváron két diakónusát pappá szentelte. Az akkori egri érsek ezért megneheztelt a püspökre, mondván, megszegte a megállapodást, elárulta a püspöki kart.

A megyéspüspökök nem merték vállalni a szentelést, sőt egyikük még azt is mondta nekem: minek erőltetni a kirúgott kispapok fölszentelését, így legalább könnyebben megnősülhetnek – különösen jámbor személy volt az illető.

Miután a püspökök elzárkóztak, más megoldás után kellett néznünk. *Rédly Elemér*rel és *Kelényi Tibor*ral sokat gondolkodtunk, mitévők legyünk. Az egyházjog előírása szerint *Endrey* püspök úrnak joga volt szentelni. A pápai évkönyvben, az *Annuario Pontifició*ban mint esztergomi ordinárius szerepelt, azzal a megjegyzéssel, hogy akadályoztatva van. Így lett *Schwarz-Eggenhofer Artúr* az egyházmegye apostoli kormányzója. A püspök úr szimpatizált elképzeléseinkkel, de maga nem akart részt venni azok megvalósításában.

Hogyan tovább? Egyszerre villant belém, gondolom a Szentlélektől származó sugallat, hogy a jogot és a bátorságot kell ötvözni. *Zadravecz* püspök úrról tudtam, ő szentelte a szerzetesi utánpótlás papjait. Endrey püspök úr az engedélyt boldogan kiadta egy másik püspök részére. Ezzel az irattal kerestem föl Zadravecz püspököt Zsámbékon, ahol visszavonultan élt. Édesapámat nagyon jól ismerte. Közöltem vele, szeretnénk fölkérni papszentelésre. Ehhez engedély kell! – válaszolta. Erre elővettem a fölszentelendők névsorát és az Endrey püspök által kiadott engedélyt. Így már semmi akadálya – nevetett föl. Beszéljük meg, mikor és hol.

Március 17–19-ben állapodtunk meg. A helyszín pedig az én albérleti szobám volt, a Tanács körúton. Társaim beöltözve izgultak, vajon megérkezik-e a püspök.

A kérdéses napon a Moszkva téri autóbusz pályaudvarra siettem a Zsámbékról érkező püspök elé. Meglepetésemre egy közismert békepappal együtt szállt le. Futó pillantást vetett rám, akkor már mindketten elég rutinosak voltunk, tudtam, nem szabad mozdulnom. Elhaladtak előttem, majd nem sokkal később a püspök elbúcsúzott kísérőjétől. Nevetve jött vissza, taxiba ültünk és elmentünk a lakásomra. Társaim fölsóhajtottak, amikor megpillantották. Hetüket szubdiakónussá és diakónussá, *Somogyi Sándor* regnumistát pappá szentelte.

A további szentelésekhez ismét a bécsi nunciuson keresztül kértünk engedélyt XXIII. János pápától, aki minden további nélkül megadta azt. Később az egyik püspöknek igyekeztem megmagyarázni, ne vegye személyes sérelemnek, hogy Zadravecz püspök átvállalja azt a veszélyt, mely az állam részéről fenyegeti a szentelő püspököt. Az idős püspök atyát arra is kértem, ne híresztelje a papszentelések ügyét, mert ezzel saját püspöktársát hozza veszélyes helyzetbe.

Kurzustársaimat egy mátyásföldi villában szentelte pappá Zadravecz püspök úr. Ott már magnetofonról hallgattuk a Sixtina kórus előadásában a Tu es Petrust. A püspök az én szobámban a 185. titkos szentelésénél tartott. Akkor a kissé ünnepélyesebb vacsorán mondtam neki, nemsokára eléri a kétszázat. Mire rám nevetett: azon én már rég túl vagyok.

Zadravecz püspökre mindenféle rosszat mondanak, gúnyolódva emlegetik a frank-perrel kapcsolatos szerepe miatt. Fiatalemberként, politikai tapasztalatok híján került bele. Arról megfeledkeznek kritikusai, hogy isteni küldetést töltött be évtizedeken keresztül. Nélküle nagyon sokan nem lehettek volna pappá Magyarországon. A magyar egyház és a magyar katolicizmus sokat köszönhet neki.

Még egy, az állam szempontjából földalattinak tekinthető papszentelésre került sor a Hermina mezei kápolnában. *Bohán Béla* jezsuitát, aki ma Kárpátalján folytatja papi hivatását, ott szentelte föl Zadravecz püspök úr. A Központi Szemináriumból eltávolított kispapok közül tizenheten így lettek pappá. Tíz kispap szentelését – ha szabad ezt a kifejezést használnom – kizsaroltuk. Két veszprémi, három váci, három esztergomi egyházmegyést Schwarz-Eggenhofer Artúr apostoli kormányzó engedélyével *Szabó* püspök, s mint említettem, két székesfehérvári diakónusát Shvoy püspök szentelte.

Ki kell mondanom, a kispapok ilyen föllépésére, szereplésére soha nem került volna sor, ha saját püspökeink bevallják nekünk, hogy aláírták azt a nyilatkozatot, melyben támogatták a békemozgalmat. Ezt az iratot letartóztatásom után, legnagyobb megdöbbenésemre az ÁVH-n mutatták meg nekem. Mi mindannyian azzal a meggyőződéssel cselekedtünk a szemináriumban, hogy a Szentszék akaratát teljesítjük, és a püspökeink egyetértenek velünk.

Amióta eltávolítottak a szemináriumból, az ÁVH emberei állandóan követtek. Ezért teljesen váratlanul ért letartóztatásom. Annyira természetes volt, hogy figyelnek, tehát mindent tudnak rólam. Nincs mit rejtegetnem, így nincs miért letartóztatniuk. A Fő utcában a nyomozás során elmondták, milyen nehezen tudtak követni az utcán; s hogy sokszor leráztam a kísérőmet. Egyszerű trükk az egész, feleltem. Az Astoria előtt beálltam a buszmegállóba, elengedtem az arra közlekedő három-négy járatot. Aki végigvárta ezt, s végül velem együtt szállt föl, az volt a követőm.

Akkoriban valamennyi fiatalokkal foglalkozó közösséget, csoportot – ma úgy mondják, bázisközösséget – rendszeresen figyelték. A Budapest körüli kirándulóhelyek, Makkosmária, Máriaremete hemzsegett a bennünket és más csoportokat figyelő, fényképező nyomozóktól. Szabályszerű őrjáratokat tartott az ÁVH.

Hogy miért éppen 1961. február 6-án, a nagy razzia során tartóztattak le, nem tudom.

Volt olyan időszak, amikor negyvenöt egyházmegyei szolgálatból eltávolított pappal álltam kapcsolatban, akiknek igyekeztem misézési lehetőséget szerezni. Ha Budapesten vagy környékén bármely plébániára kisegítő kellett, nekem telefonáltak a plébánosok, küldjék valakit. Az ÁVH természetesen lehallgatta ezeket a beszélgetéseket.

Ilyen előzmények után később arra gondoltam, a békepapi mozgalom ellensúlyozására a kereten kívül rekedt papokból és a kispapokból földalatti egyházmegyét kellene szervezni, s élére ordináriust állítani. Erre a boldog emlékű, általam igen tisztelt *Belon Gellért* atyát szerettem volna fölkérni. Róla mindenki tudta, hogy kinevezték püspökké, de az állam megakadályozta beiktatását.

Két fiatal papot küldtem hozzá. Ők elmondták neki a tervemet, s azt, hogy nekem módomban áll új okmányt beszerezni a kinevezéséről. Amennyiben vállalja, Zadravecz püspök azonnal püspökké szenteli. Ekkor én már kívülről tudtam a püspökszentelés szertartásának egész menetét.

Belon Gellért kifejtette, hogy a környező országokban mindenütt lebuktak a titkosan szentelt püspökök, ezért nem támogatja az elképzelést. Üzentem a bécsi nunciusnak, hogy Belon Gellért püspökké szentelése tárgytalan, s később újabb személyre teszek fölterjesztést.

Csakhogy a nuncius is osztotta Belon Gellért véleményét: a Szentszéknek rossz tapasztalatai vannak a titkos püspök személyével kapcsolatban, ezért nem hiszi, hogy bárkit ki lehetne neveztetni.

Közben *Horváth János*, az ÁEH elnöke levelet írt *Grősz József*nek, a püspöki kar elnökének. Ebben kijelentette, hogy a kispapok rossz hatással vannak a püspöki karra, ezért az ÁEH fontolóra veszi, hogy állami engedélyhez kössék a papszentelést. Az érsek úr a levél másolatát minden püspöknek elküldte. Megszereztem az egyik példányt és a francia nagykövetségen keresztül eljuttattam a bécsi nunciushoz. Elolvasása után azt mondta: Magyarországon ezzel teljesen új helyzet állt elő, s belátja, hogy most már szükség van egy titkosan szentelt püspökre. Erről tárgyal a Szentszékkel.

Nehéz lett volna mindezt az akkori egyházi vezetők közül bárkivel is megosztani. Olyan papok szolgáltak mellettük, akik az ÁEH-t pontosabban tájékoztatták a lehallgatókészüléknél, hiszen az információkhoz még magyarázatokat is fűztek. Így senkihez nem fordulhattam, magamnak kellett döntenem és cselekednem.

Lenin megállapítására gondoltam, aki azt mondta: az az igazi konspiráció, amikor a legális az illegálissal keveredik. Ezért három működő plébánost terjesztettem föl, akik óriási tekintéllyel bírtak, s nem szorultak olyan leinformálásra, ami a püspökök kinevezése előtt megszokott. Az egyik jelölt *Takács* professzor, törökszentmiklósi plébános volt, a másik *Halász Piusz*, ugyancsak országos tekintélyű pap, a harmadik pedig, aki hírhedt és konok mindszentystának számított, *Márk Lajos* újpest-megyeri plébános.

Fölterjesztésünk eljutott a bécsi nunciushoz, a püspökszentelésre azonban a letartóztatások miatt már nem kerülhetett sor. Talán a Jóisten nem akart szakadást a magyar egyházban, bár eszünk ágában sem volt ilyesmi. Arra gondoltam, hogy alulról fölfelé építkezve talán nagyobb nyomást lehet gyakorolni a püspöki karra, és ezzel segíteni őket abban, hogy határozottabban szálljanak szembe az egyházellenességgel.

Egyik társam, *Rózsavölgyi László* igen kiváló pap volt, akiben azonban élt az a szenvedély, amely manapság majdnem minden emberre jellemző. Meg akarta örökíteni és őrizni a múltat, a dokumentumokat az egyháztörténelem számára. Elkérte tőlem Endrey püspök úr szentelési engedélyét azzal a megokolással, nem bízik abban, hogy elégetem. Ó viszont nem semmisítette meg, hanem eldugta. A nyomozók a házkutatás során azonnal megtalálták. Igaz, velem is történt hasonló. A felszentelendő kispapokkal aláíratott okmányokat szüleim házában rejtettem el. A nyomozók jó érzékkel azonnal ott keresték, ahol volt.

Az iratot tehát Rózsavölgyi Lacinál megtalálták, s ez a tény letartóztatásaim egyik legválságosabb pillanatát idézte elő. Amikor nevetve válaszoltam a nyomozóknak, mondván semmiféle püspöki irat nem létezik, egyszerre csak elém tették ezt a levelet. Majdnem összeomlottam.

Amikor kiszabadultam, felkerestem Endrey püspök urat. Beléptem a szobájába, s szegény püspök úr így szólt: Kedves Tabódy, ugye nem akar semmi fontosat mondani! – Nem! – tiltakoztam. – Csak tisztázni szeretnék valamit. Tizenkét esztendőn keresztül bántott a börtönben, mit gondol rólam püspök úr, amiért nem semmisítettem meg a levelet. – Hagyja kérem, Rózsavölgyi László fölkeresett engem, és mindent őszintén elmondott.

1961. február közepén újabb szentelésre készültünk Mátyásföldön. Két évi figyelés után az ember eltompul, nem nagyon érdekelt már, követ-e valaki az utcán. Este hazatértem albérletembe, a Tanács körút 10-be, s lefeküdtem. Abban a pillanatban, amikor eloltottam a villanyt, csöngettek. A háziasszonyom fia nyitott ajtót, s máris előreszegezett pisztollyal ÁVH-sok rontottak a szobába. Fölkeltem, megkérdeztem, mi járatban vannak. Közölték, hogy letartóztatnak, öltözzem föl. Harmadszor vittek el, odabent mondták is, csodálkoztak, menynyire nem idegesítem magam.

Tudtam, hová visznek. Miután beraktak a zárkába, képtelen voltam aludni. Föltűnt az egész éjszaka tartó nyüzsgés. De csak Márianosztrán tudtam meg, hogy azon az éjszakán mennyi papot, szerzetest, apácát és világit tartóztattak le.

A házkutatás során a nyomozók kis cédulára akadtak, mely véletlenül ott maradt az íróasztalomon. Nagyon ügyeltem arra, hogy valamennyi, tevékenységünkkel kapcsolatos írást megsemmisítsem. Ezeknek – hangsúlyozom – sosem volt semmiféle politikai vonatkozásuk! A megtalált cédulán a bécsi nunciusnak számoltam el a tőle kapott pénzzel. Az elszámolás elment, a piszkozat ott maradt az asztalomon. Kezdetben sem én, sem kihallgatóim nem tulajdonítottak ennek jelentőséget. Közben azonban valahonnan, vagy a Szentszéktől vagy a bécsi nunciatúráról (nyilván beépített ember segítségével) az ÁVH megszerezte a jelentésemet. Az erről készült fényképet röhögve mutatták meg a kihallgatás során. Egy kéz tartja a jelentésemet, az arc sajnos hiányzott. A fényképen látszó íráson a pénzösszegek ugyanolyan sorrendben szerepeltek, mint a piszkozaton. Nem volt értelme tagadni.

Az egyik zárkatársam egyfolytában azt magyarázta, engem előbb-utóbb tarkón lőnek és belöknek a Dunába. Sok mindenen keresztülmentem már, s tudtam, kémkedéssel is vádolnak, így elhittem ezt a beépített embernek. A nyomozók szünet nélkül hajtogatták: Tabódy, maga már mászik fölfelé a bitófán; nagyon jól tudja, mi a kémek sorsa!

Az első zárkámban a 25. zsoltár szavait véstem fel a falra: Ments meg Uram engem az istentelenektől, akiknek egyik kezük telve van gonoszsággal, a másik kezük pedig ajándékot nyújt.

A gonosz kéz mellett az ajándékozó kéz is nyúlt felem. Alkut ajánlottak: ha beépülök, püspököt csinálnak belőlem. Akkoriban még nagy idealista voltam, s azt gondoltam: ugyan, hogyan tudnának belőlem püspököt kreálni? Ma már tudom, hogy hatalmukban állt.

Folyton ismételték: mindent tudnak, s valóban így is volt. Egyet azonban nem fejtettek meg: hogyan, milyen úton jutnak ki külföldre az egyház ügyeivel foglalkozó levelek, információk. Én voltam az a láncszem, mely hiányzott egy nagy nemzetközi perhez. Óriási, nyilvános bírósági tárgyalást akartak, diplomaták, püspökök, hercegek, grófok, papok részvételével – amiről egy igazi ÁVH-s szív álmodik. Láncszem voltam, s nem szakadtam el.

Száznál több jegyzőkönyvet vettek föl tőlem. A vizsgálati fogság idején paptársakkal nem találkoztam, köztörvényesek közé kerültem. Kémkedés, hazaárulás, a társadalmi rend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése volt ellenem a vád. Kémkedésnek számított, hogy egy idegen hatalmat – a Vatikánt! – értesítettem a kirúgásunkról. Nevetséges egy papot kémkedéssel vádolni azért is, mivel a Vatikántól kér engedélyt papszentelésre.

Erzsébet néninek, aki igen közel állt ügyünkhöz, megígértem, hogy soha nem árulom el. Betartottam. Őt szegényt, becsapták, közölték vele mindazt, amit az ÁVH a püspököktől megtudott, és mondták neki, valljon be mindent, hiszen én is így tettem. Az ő életének, s az enyémnek is az egyik legfájdalmasabb pillanata volt a szembesítésünk. Bimbó bíró így szólt hozzá: Na, mondja Tabódy szemébe az igazat! És ő elmondta, amit tudott, az igazságot. – Na,

Tabódy – így a bíró –, mit szól ehhez? – Kérem – feleltem –, ebből egy szó sem igaz! Nem is tudom, szegény hölgyből milyen módszerekkel csikarták ki ezt a vallomást.

Erre a bíróság majd fölrobbant a dühtől. A hölgy pedig összeomlott, zokogni kezdett, mert akkor döbbent rá, hogy az ÁVH-sok becsapták.

A bennünket segítő hölgyeket csak hónapokkal később tartóztatták le. Az a pap, aki korábban kiadta nekem Horváth János Grősz érseknek írt levelét, felkereste őket azzal, hogy lebukásom esetén vele tartsák tovább a kapcsolatot. Ez persze nem volt igaz, a hölgyek azonban, mit sem sejtve mindent elmondtak neki. Ő adta föl őket.

Amikor szabadultam, ezt még nem tudtam. A följelentő pap azonnal megkeresett, szállást adott nekem az előkelő plébániáján. Arra kért, szerezzek neki valahonnan valutát. Én a hölgyekhez fordultam, mire azok szinte rám támadtak: annak az embernek?! Tudja, hogy kicsoda ő? Mit tett!

Nem sokkal ezután, egyik este ez a paptársam odajött hozzám. Nézd – mondtam neki –, mindent tudok. Nem haragszom rád, Isten bocsásson meg neked. Nem sokkal később külföldre távozott.

Bimbó bíróval a vitám a papszentelések körül éleződött ki. Kifejtettem, illegális papszentelés nem létezik. Mindegy, hogy templomban vagy az én szobámban szentelnek valakit, vagy az őserdőben. A papszentelés lényegénél fogva nem lehet illegális – de ezt nem értették, nem is akarták megérteni.

Bennünket letartóztattak, társaságunkat szétverték, de áldozatunk mégsem volt hiábavaló. Államegyházi körökben óriási riadalmat váltott ki annak lehetősége, hogy föld alá vonul az egyház, s inkább engedményeket tettek. Ezért a fiatalokat fölvették a szemináriumba, sőt letartóztatásom után a korábban eltávolítottak egy részét is visszavették.

Más egyházi csoportok tevékenységével nem igyekeztek összekapcsolni bennünket, de a perünkben szereplő valamennyi pap különféle egyházi csoportosulás – regnumisták, ciszterciek, Mária-légió, kisközösségek – vezetője volt. Az egész ellenálló egyházat akarták megtörni.

Kihallgatásom nyolc hónapig tartott. Az ÁVH nagyon félt attól, hogy „elrontom" a pert. Az ítélethirdetés nagy, zsúfolt teremben, nyilvánosság előtt zajlott. Nem tudtam elképzelni, mi történik, amikor mondták, öltözzek föl rendesen. Tizenhat ÁVH-s kísért a tárgyalásra. Kinyitották a terem ajtaját, s az ÁVH-sok gyűrűjében léptem be. Abban a pillanatban a bíró fölállt, kihirdette az ítéletet, s még mielőtt megszólalhattam volna, már ki is vezettek.

Mindegyikünket, letartóztatott papokat, meggyőződésünk és az Isten iránti szeretetünk vezetett. Tévedés, hogy nyaralással végig lehet élni az életet. Mi papok, lényegesen könnyebben viseltük a börtönt másoknál, hiszen nem sírt utánunk se gyerek, se asszony. A papi nőtlenségnek évszázadokon keresztül az volt az értelme, amit Szent Pál így fejez ki: akinek családja van, annak az a gondja, akinek nincs, annak az Isten. Nem mondom, hogy olyan könnyű csak az Istent szolgálni. Egyébként érdekes, hogy a kommunisták sem engedték az illegalitásban tevékenykedő tagjaikat megnősülni.

Az én ügyem miatt egyetlen püspöknek sem görbült meg a haja szála, és a társaimat is megvédtem. *Rédly Elemér*t, *Hrotkó Gézá*t és *Nagy Imré*t letartóztatták, ők egy-két éves ítéletet kaptak. Mégis a legtöbb kispap, akikért mindent vállaltam, a börtön után úgy nézett rám, mint aki tönkretette őket. Részben az évek során elhitették velük, másrészt engem okoltak azért, mivel nem jutottak előbbre a ranglétrán. Csak most, amikor kezdek „divatba jönni" változik velem szemben a hangvétel.

Pápai Lajos, a jelenlegi győri püspök, füredi káplán korában az állomáson várt, amikor megtudta, hogy arra utazom. Az egykori kispapok közül nem soktól kaptam ilyen gesztust. Nem a szemrehányás, még csak nem is a sértődöttség mondatja velem. Amit tettem, nem a hálálkodásért tettem. Isten megfizet nekem, eddig is megfizetett.

Az egyik elöljárómat beengedték a börtönbe, hogy találkozhasson az elítélt papokkal. A többiektől elkülönítve vittek a főpap elé, aki két ÁVH-s között ülve elmagyarázta nekem, hogy a világot az Úr Jézus megváltotta, nekem már teljesen fölösleges ugrálnom. Amikor befejezte, fölálltam, szó nélkül odaléptem és kezet csókoltam neki. Az ÁVH-s őrök előtt megadtam a püspöknek kijáró tiszteletet. Jót is tett velem. Kaptam tőle két tábla csokoládét, s én, akit külön őr kísért, annyira hírhedt alak voltam a Gyűjtőfogházban, csokoládétáblát lengetve mentem végig a folyosón. A fegyőröket ettől majd megette a méreg.

A beszélgetés után visszaszállítottak Sopronkőhidára, ami nem volt öröm számomra. Aki elhagyja a helyét, azét a többiek elfoglalják. Így megint lekerültem a földre, s időbe tellett, míg újra fölkerültem az ágyra.

Egy operaházi öltöztetőfiúval, aki népszerű primadonna volt a börtönben, egy munkahelyen dolgoztam. Tudtam róla, hogy rövidesen szabadul. Írtam a főpapnak egy levelet, nem különösebben lágy hangút, a fiúval betaníttattam a rövid, nyolcsoros szöveget. Addig gyakoroltattam, míg pontosan nem emlékezett rá. Az aláírásomat nem nehéz hamisítani, megkértem, odakinn adja föl ezt a levelet.

Később visszakerültem a Gyűjtőbe. Az operatív tiszthez vezettek, aki keresetlen szavakkal így fordult hozzám: maga, piszkos csirkefogó, már megint mit csinált? Ebből tudtam, hogy a srác föladta a levelet.

Ugyanaz a főpap ősszel, amikor egy másik papcsoportot látogatott meg a börtönben, szabadkozott előttük: nem úgy gondolja, ő csak jót akar. Mindez 1967-ben történt.

A Gyűjtőben sikerült rádióhoz jutnom. Különféle műhelyek voltak a börtönön belül, ott készítettek ilyeneket, egy kis fémgombból, egy mágneses tekercsből, membránból és a neoncsövek végéről levágott biztosítékból. Szerelés közben jöttek rá egyes rabok, hogy így fogni lehet a Kossuth rádiót. Egyre tökéletesebb példányok készültek. A központi fűtés csőhálózata óriási antennarendszerként szolgált. Ha a cső festését az ember levakarta, egy nagyon vékony dróttal rá lehetett csatlakozni. Az őr ezt nem vette észre a rosszul világított zárkában. Ha baj volt, a rádiógombot a számba vettem.

A rádiózással sokszor lebuktam. Egy alkalommal, 1970-ben vagy 71-ben Karácsonykor az őr észrevette, hogy ismét rádiózom. A gombot azonnal bekaptam a számba. Az őr bejött, nem találta meg, erre rám parancsolt, vetkőzzem meztelenre. Előttem feküdt egy nagy nyitott kés, amit ugyancsak a rabtársak gyártottak. Dühbe jöttem, fölkaptam és elkiáltottam magam: kifelé, gazember!

Az összes többi rab verni kezdte az ajtót, mire megijedtek. A börtönparancsnok egészen sötét, aljas ember volt. Azt mondta: na, majd megmutatom Tabódynak, hogy ezért még öt évet fog ülni!

Tíz éve voltam benn. Ilyenkor az ember idegileg már eléggé megviselt. Emberibb helyen az öreg rabot már nem piszkálják, de ezek szadista gazemberek voltak.

Mégsem sikerült rám sózniuk semmit, mivel az őrök elfeledkeztek a legelemibbről, a „bűnjel" lefoglalásáról. Az egész börtön megmozdult az érdekemben. Rabtársaim eltüntették a kést, egy börtönbugylit – tehát engedélyezett evőeszközt – raktak helyette a zsebembe.

Bíróság elé kerültem. A bíró fönn ült az emelvényen, fogta a bugylit, s mondta: nem értem, nem értem! Nézte a szinte magától lekonyuló bugylibicskát. Egyik börtöntársam, egy ügyvéd volt a koronatanú ellenem. Sikerült a többi rabtárstól kapott információk segítségével annyira megzavarnom, hogy végül beismerte, az operatív tiszt kényszerítette, milyen vallomást tegyen ellenem. A bíró végül négy hónapra ítélt, amibe belenyugodtam. Összbüntetésbe vették, s mint ilyenkor szokták, a másodikat felezték, tehát maradt két hónap. Ezt már nem ültem le. Az utolsó három hónapot Casaroli közbenjárására elengedték.

Nem akartam elhagyni a börtönt, nem hittem a szabadulásban. Úgy gondoltam, egy másik helyre visznek. 1972. december 30-án szabadultam, a szilveszteri műsorhoz már zsebemben volt a rádió, a lekvárban pedig forrt a bor a priccs alatt. Féltem, hogy lebukom.

A szabadulás után a beépítésnek megvan a maga lélektana. Ha odabenn sikerül elérniük, hogy az illető ráálljon arra: hajlandó a cukrászdában találkozni velük, akkor már belépett az egyre szoruló hurokba.

Valószínűleg egyike vagyok azoknak, akik a legtöbb börtönbüntetést szenvedték el, de ezt én rendkívül jó „üzletnek" tartom. Több millió embernek fogalma sincs arról, mi következik a halála után. Én nem csak hiszem, hanem tudom is, milyen odaát. Ezért vagyok ilyen derűs. A börtönévek érlelték meg bennem a papi hivatást, s egy nemhívőnek nagyon nehéz megmagyarázni, amit Szent Pál így mond: aki a fület alkotta, ne hallana? Aki a szemet alkotta, ne látna? Ne tudna beszélni?

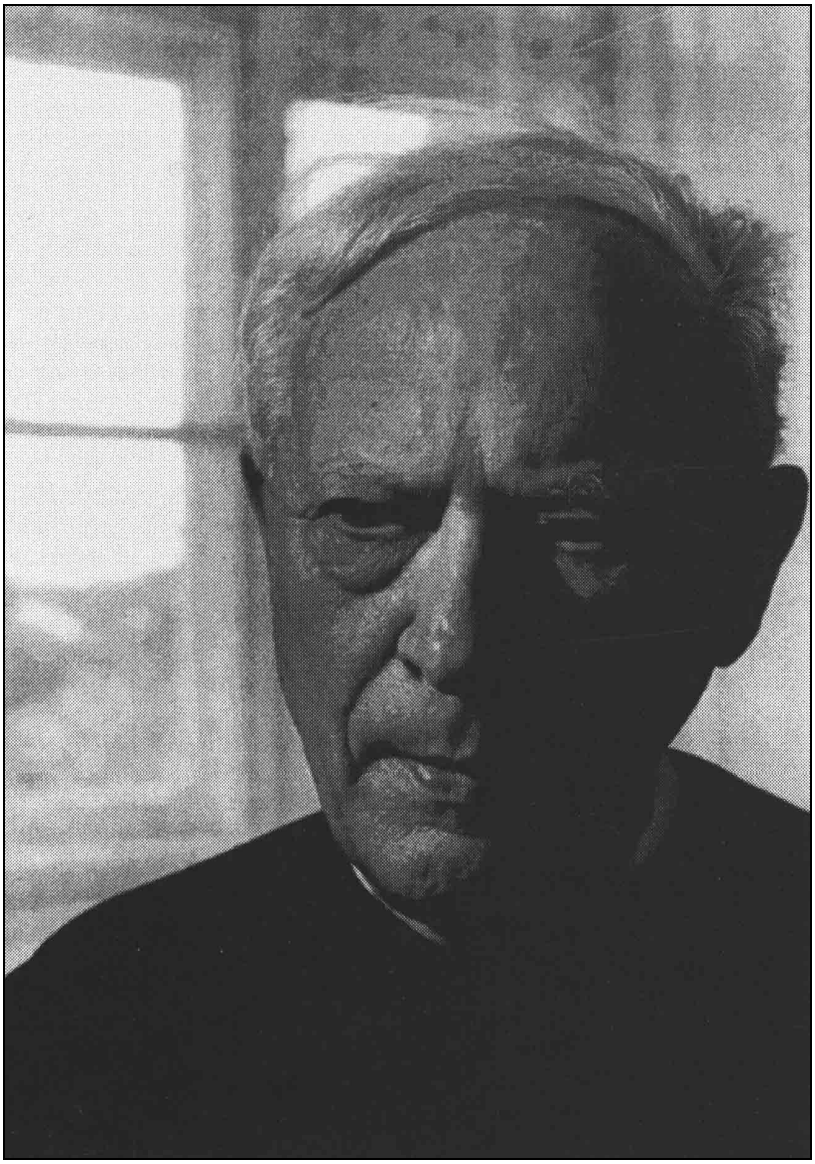
Tud beszélni, méghozzá olykor hangosan. Az ember nem adja oda bármiért az életét. Egy hallucináció miatt nem ültem volna három részletben tizenkilenc évet. A Jóisten még Recsken három képben megmutatta a jövőmet. Nem álmomban, hanem ébren, beszámítható állapotban.

Az első: megyek a macskaköves úton, teljesen egyedül egy hatalmas palota felé, melynek az erkélyén Lenin áll. Amikor odaérek, Lenin hirtelen lehajol, hatalmas szikladarabokat kap föl, és ezeket felém hajítja. Rémülten húzom össze magam, ám a hatalmas, kemény sziklatömbök, mint a hópihe, hullanak le rólam.

A második: gyönyörű templomi mennyezetet láttam. Amikor később beállítottam Shvoy atyához azzal, hogy pap akarok lenni, ő bevitt a kápolnába imádkozni. Fölnéztem a mennyezetre, ugyanazt láttam…

A harmadik még nem mondható el.

Halász Piusz

Pécsett született 1909-ben. Tanulmányait a Nagy Lajos ciszterci gimnáziumban végzi. 1928. augusztus 29-én lép be a ciszterci noviciátusba Zircen. 1932–1934 között Rómában teológiát hallgat. 1934. június 29-én szenteli pappá Rott Nándor veszprémi püspök. 1935-ben Szentgotthárdra kerül hittanárnak, majd Rómában befejezi tanulmányait. 1946-ig Zircen teológiai tanár. Ekkor néhány rendtársával Borsodpusztán megalapít egy szigorú fegyelmű ciszterci monasztikus házat. A rendek működésének betiltása után, 1950-ben Csatkára kerül plébánosnak, 1961. február 6-i letartóztatásáig. 1963. március 23-án az általános amnesztiával szabadul. 1965-ben ismét elítélik, s csak 1968. március 6-án helyezik szabadlábra. A pannonhalmi szociális otthonba kerül, később Orbán György pap barátjánál lakik Nagykovácsiban, végül szentendrei hívei fogadják be. 1994-ben hunyt el Budapesten.

A ciszterci rendi szerzetes a második világháborút követően néhány társával kivonult a zirci apátságból. Visszatértek a szigorú ciszterci életformához. Egy majorsági pusztán gazdasági munkából tartották fenn magukat; a liturgikus életben való elmélyedéssel és

elmélkedéssel töltötték az idejüket. Egyre nehezebb körülmények között, a szerzetesrendek működésének 1950-es betiltásáig élték a szerzetesség megújítására törekvő életüket. Később egyházmegyei szolgálatba került, kisfalvakban volt plébános. Szociológiai, történelmi, teológiai tanulmányaival a papság körében országos hírnévre tett szert. Az államvédelmi hatóság ebből arra következtetett, hogy Halász Piusz az ellenálló egyház egyik lelki, szellemi vezetője. Ha ez így nem volt is igaz, tény, hogy írásaival és életével, elmélyült lelkiségével példát adott arra, hogy az üldöztetés idején milyen magatartást kövessen egy pap.

Személyét az ÁVH igyekezett összekapcsolni más egyházi mozgalmakkal, s ezért súlyos börtönbüntetést róttak rá. 1968-as szabadulása után – többekhez hasonlóan – ő sem kerülhetett vissza egyházi keretbe. Élete alkonyán újból az újjászerveződő zirci apátsághoz tartozott.

Minden évben a magyar értelmiség más és más csoportját vették célba. Az egyik évben ügyvédeket, a másik évben közgazdászokat, a harmadik évben papokat és szerzeteseket tartóztattak le. Ez a megfélemlítési akció folyt 1961-ben is. Rám úgy terelődött a figyelmük, hogy a házkutatások során nagyon sok helyütt találtak tőlem származó írásokat.

Március 29-én éjszaka arra ébredtem, hogy kopogtatnak az ablakomon. – Plébános úr, beteghez hívják. – Ki a beteg? További kérdésemre erélyesen fölszólítottak: – Rendőrség. Nyisson azonnal ajtót!

Megkezdődött a házkutatás. Hatan lehettek. Rögtön lecsaptak húsz kötetnyi, dossziékba gyűjtött kéziratomra. Ezek az írások, bár semmi kompromittáló nem volt bennük, különböző családoknál voltak elhelyezve. Néhány nappal előtte, anélkül, hogy sejtettem volna, mi következik, hazahoztam őket. Ki akartam választani, melyek legyenek kezem ügyében, és melyek rejtőzzenek tovább. Kicsit kesernyésen gondoltam arra: ha értéküknél fogva a jövőben is szükség lenne rájuk, a Gondviselés bizonyára megőrizte volna őket. Most megengedi, hogy megsemmisüljenek. Tehát „palea sunt”, ahogy Szent Tamás mondta saját írásairól. „Csak pelyva.”

Később tudtam meg, hogy több száz helyen tartottak házkutatást. Mindenütt találtak néhányat az írásaimból. Ennek alapján a per folyamán az a kép alakult ki rólam, hogy az ellenálló papok szellemi irányítója vagyok.

A nyomozók hajnaltájt végeztek. Az iratok között rengeteg itthon készült brosúra volt, mások külföldről származtak. Zsákokba gyömöszölték, kofferjaimba szórták őket. Engem két nyomozó közé ültettek, ölembe tették az írógépemet. Elindultunk. A csatkai templom mellett elhaladva lélekben elköszöntem az Úr Jézustól, azzal a tudattal, hogy ide többé nem térek vissza. Kegyetlen hideg volt. Útközben azon gondolkodtam, mi lehet a háttérben. Az új falusi párttitkár, a Felvidékről származó iskolaigazgató ellenségem volt. Ügyem mégsem lehetett csatkai ügy. Bent tudtam meg, hogy szorgalmasan jelentgetett rólam. Azt sem tudtam még, hogy velem együtt ezen az éjszakán mintegy hetven egyházi és világi személyt gyűjtöttek be.

Fogalmam sem volt, hová érkeztünk. Egy udvari ajtóhoz kísértek, aztán eltűntek. Az ajtó becsukódott mögöttem, fogoly voltam. A befogadóban néhány tiszthelyettes leltárt készített holmijaimról. Amikor a rózsafüzéremre került sor, undorra találgatták, milyen néven jegyezzék be.

Kezembe nyomtak néhány toldott-foldott ruhadarabot, s pucéran vezettek föl a harmadik emeletre. Arra kellett volna gondolnom, hogy Nagycsütörtök éjjelét Jézus is rács mögött töltötte, de még annyira a váratlan esemény hatása alatt álltam, hogy semmi jámbor gondolat nem merült föl bennem. Kicsit úgy éreztem magamat, mint akit hirtelen fejbe kólintottak. Csak másnap kezdett fölszivárogni lelkem mélyéből az új kegyelem.

Megkezdődtek a kihallgatások. A vizsgáló tisztem becsületes falusi gyerek volt, s ebből valamit most is megőrzött. Hivatalból sokat kellett hazudnia, de ez mindig meglátszott az arcán. Az első hetekben az volt a vád ellenem, hogy a földalatti egyház titokban fölszentelt

püspöke vagyok. Hol püspök úrnak, hol kegyelmes úrnak tituláltak, s figyelték az arcomat, hogyan reagálok.

Nagy kő esett le a szívemről, amikor ez a szakasz lezárult.

Következett Shvoy püspök ügye. Vele székesfehérvári tartózkodásom alatt kerültem közelebbi kapcsolatba. Különböző előadások megtartását kérte tőlem. Megszeretett. Az ő ötlete volt, hogy nekem püspökké kellene lennem. A kihallgatások során az volt a benyomásom, hogy kirakatpert terveznek, középpontjában Shvoy püspök állna, homoszexualitás vádjával. Szegény *Hídvégy*t már a mi letartóztatásunk előtt ezzel a váddal ítélték el. A Horthy-rendszerben valamelyik minisztériumban államtitkár volt. A fordulat után elvégezte a teológiát és pappá szentelték. Tárgyalására Székesfehérvárról autóbuszokon szállították a diákokat, hadd tudják meg, milyen aljasok a papok. Ő állította a tárgyaláson, hogy Shvoy püspök ugyanezt teszi a titkárával.

A házkutatás alkalmával találtak néhány levelet nálam a püspök úrtól. Kérések voltak benne, tartsak lelkigyakorlatot a papjai számára. Egy szép napon aztán kihallgató tisztem közölte velem, van már néhány jegyzőkönyvük olyanoktól, akik a tárgyaláson vallani fogják, hogy homoszexuális kapcsolatban voltak a püspökkel. Cinikusan megjegyezte: – Ha te is elvállalod, hogy a partnere voltál, egészen másként kezeljük majd az ügyedet.

Ajánlata elképesztett. Azzal zártam le ezt a förtelmes beszélgetést: – Nézze, Shvoy püspök úr nyolcvanéves, talán pisilni is csak katéterrel képes. Mindenki nevetni fog, ha a tárgyaláson buzinak állítják oda.

Egyszer csak észre lehetett venni (a hosszú magánzárkás idő alatt az ember érzékei kifinomulnak), nem lesz már kirakatper. Később megtudtam, hogy Hruscsov veje járt a pápánál, s ez után már kényelmetlen lett volna számukra egy ilyen jellegű kirakatper. Közben írásszakértők jöttek és otromba, vallásellenes szövegeket diktáltak. Letettem a tollat, ilyesmit nem vagyok hajlandó aláírásommal szignálni. Ketten voltak. Az egyik folyton a papokat és a vallást gúnyolta. A másik komolyabbnak látszott. Megnyugtatott, hogy ez csupán íráspróba. Előadóm ilyenkor ócskán viselkedett, tanúsítani akarta, hogy ő is megveti az egyházat és utálja a papokat.

A kihallgatásokra mindig fölborzolt idegekkel és dobogó szívvel mentem. Nem tudtam, megint ki ellen akarnak fölhasználni, hogy majd a tárgyaláson terhelő tanúja legyek. A kihallgató szobában kis asztal állt előttem, arra kellett tennem a kezem. Kihallgatom azt figyelte, mikor kerülök olyan idegállapotba, hogy az ujjaim reszketni kezdenek. Ilyenkor jött a végső támadás ordítással, minősíthetetlen kifejezésekkel. Egyik alkalommal végig az édesanyámat szidta. Csöndesen csak annyit jegyeztem meg: – Magának is volt édesanyja. Többé nem neveztem százados úrnak, csak önnek vagy magának.

Egyik céljuk az önérzet széttaposása volt. (Te hülye, nézz a tükörbe, már nem vagy ember!) Előfordult, hogy reggel nyolckor kezdődött a kihallgatás. A jegyzőkönyvre fölírta a személyi adataimat, hányadik kihallgatás, „Szigorúan bizalmas” –, de délben még nem volt szöveg. Miről számol majd be a kiértékelésen? Egyre ingerültebb lett. Úgy jött felém, hogy hasba rúg. Az egyik kihallgatáson fölöttese, *Csillag* őrnagy is megjelent: – Nézze, Piusz atya (sic!), ne játssza meg a butát. Tud maga nagyon sok mindent, ilyen olcsón ne próbálja eladni magát. Volt, hogy a kihallgatáson valamelyik írásom feküdt előadóm előtt. Kijelentette, ha olyan vallomást teszek, amilyenre szükségük van, akkor kopogjak ki a zárkából, s az írásom megmenekül. Egy hetet ad. Mivel nem kopogtam ki, fölvezettek és szemem láttára összegyűrte a lapokat: – Megy a forró levéltárba (ez azt jelentette, hogy elégetik)!

Ezek a fölvezetések is emlékezetesek maradnak: – 482. Kilépni!

Megmotoztak. Aztán a folyosók végtelen során, előre… föl… le. Végül megálltunk a páncélajtó előtt. Ez választotta el a zárkákat az irodáktól. Gombnyomásra az ajtó megnyílt, végig piros lámpák villogtak és berregés jelezte, hogy valakit kihallgatásra visznek. Ilyenkor minden léleknek el kellett tűnni a folyosóról. A vádlottat senki sem láthatta. Ahol kihallgatás

folyt, ott az ajtón tábla függött: „Belépni tilos.” Aki mégis kíváncsi volt a színdarabra, az már előre beült. Fantáziájuk kevés volt, mindegyik ostoba dajkamesével jött: őt a csendőrök jól megverték, mert levente korában nem ment szentmisére… az ő plébánosuk is a gazdaasszonyával él… az ő házukban is lakik egy országgyűlési képviselő, vasárnapoként vastag imakönyvvel megy templomba, mert nálunk vallásszabadság van… stb.

Amikor „őrangyalom” sehogy sem boldogult velem, „vamzert” (besúgót) tétetett mellém. Ő kapott könyvet, olvashatott, nekem ez nem járt, így többet imádkozhattam. Hamarosan tisztába jöttem szerepével. Időnként őt is elvitték „kihallgatásra”. Visszatérése után jött a mese: miközben az ő ügyével foglalkoztak, hallotta, hogy a telefonban az én nevem is előkerült valami K. atyával kapcsolatban. Ismerek-e ilyen valakit, kérdezte, és ki az illető? Néhány hét múlva elvitték tőlem. Jött megint az áldott magány. Egyedül voltam, de sohasem magányos. Vizsgáló tisztem időnként így küldött vissza a zárkába: – Én most kimegyek és élem világomat, te pedig rohadsz tovább a cellában.

Dehogy rohadtam! Hála korábbi szerzetesi életemnek, Borsodpusztán megtanultam, hogy a csend beszélni tud. Minden igaz szó a csendben születik, és csupán annak az igének van súlya, amely a csend hűvös és tiszta harmatát viseli homlokán. Mert a szűk börtöncella négy fala között, s a kívülről bezárt ajtó mögött egy másik kapu nyílik, a Csend kapuja. Belépek rajta, s az igazi világba jutok.

Persze azért akadtak nehézségek. Reggel ki kellett menni a mosdótálért, bent a zárkában a földön megmosakodni, utána ezzel a vízzel fölmosni a zárkát, végül a vizet kivinni. Ebben nem volt semmi kellemetlen. Így ment ez celláról cellára, s hosszú időt vett igénybe. Csak ezután következett a szükségletek elintézése, akár volt inger, akár nem, megint sorjában. A mi oldalunkon a WC kívül az előtérben volt. Az őr a nyitott ajtó előtt állt, időnként odaszólt: – Fejezze már be, hagyjon valamit holnapra is!

Amikor hideg az idő, a vesék fokozottabban működnek. Hiába kiáltottam ki a zárt ajtón keresztül, hogy kisszükségemet akarom elintézni, az őr visszaszólt: Várjon a sorára! Órákon át így toporogni bizony kínos dolog. A szemben lévő soron a WC-k bent voltak a zárkákban. Kértem, helyezzenek át arra az oldalra. Nem teljesítették. Tudok olyan esetről, hogy valakit egyáltalán nem engedtek ki, s amikor kínjában odabent végezte el a nagyszükségét, lehordták érte, majd fölmosatták vele a zárkát. Így ment ez heteken át, míg végre vállalta a homokosság vádját.

A zárkában csak priccs volt, beleágyazva a betonba, rajta két elnyűtt pokróc. Napközben szabad volt ülni, de a falhoz támaszkodni nem. Ha álmosságomban megtettem, s az őr a „cirklin” keresztül észrevette, jött a durva letolás és fenyegetés. Amikor a nyári nagy melegben a zárka olyan lett, mint a tüzes kemence, az ember nyelve kilógott a szomjúságtól. Bent az ajtó fölött egész éjszaka erős fényű villany égett. Ha valaki álmában elfordította a fejét, az őr máris belerúgott az ajtóba: Ne fordítsd el a fejed, azt az erre meg arra! Egy idő múlva megszokta az ember, hogy hanyatt fekve aludjon, reggelre azonban begyulladt a szeme, sőt kötőhártya-gyulladást kapott.

Éjszaka halálos a csönd, az őrök is nyúlcipőben járnak. A mellettem levő zárka lakója az egyik éjjel bepörgött, és kiáltozni kezdett: „Nem bírom tovább! Állítsanak bíróság elé! ítéljenek el végre”! Fejjel nekirohant a zárkaajtónak, majd ledobta magát a priccsre. A magasban levő kis ablakot rács és sűrű drótháló fedte, arra felé fordulva kiáltozta: „Emberek, segítsetek! Fatimai Szűz Mária, segíts!” Hiába csitították az őrök a „tátikán” keresztül, órákon át tartott e kínos éjjeli csendháborítás. A kulcsok ilyenkor az őrparancsnoknál voltak letéve. Egyszer hallottam: „Gyorsan a mentőszekrényt! Összevérezte magát.” Előkerült a kulcs. A rabot elvezették. Ki lehetett, s mi volt a vád ellene? – soha nem tudtam meg. Azt hiszem, ezen az éjszakán az egész körletben senki sem hunyta le a szemét.

A vizsgálati fogság közel nyolc hónapig tartott. Egy idő után fölengedett a feszült légkör. A kihallgató szoba falán világtérkép függött, rajta a szocialista országokat pirosra színezték. –

Nézz a térképre, te hülye! – mondta a vizsgálóm. – A világ egyharmada már kommunista. – Ez csupán festék kérdése – válaszoltam. Nem tudta, játssza a dühöset vagy nevessen.

Hány párttag van az országban? Egymillió? – kérdeztem. – Annyi nincs, talán hétszázezer. – Mégis az egész ország vörösre van föstve. – A többi szimpatizáns. – Ötvenhat megmutatta. – Nos, az a pár hőzöngő… – Hát én se hőzöngő, se kommunista nem vagyok, mégis vörösre vagyok festve a térképen – zártam le a vitát.

Egy másik alkalommal szidta az egyházat, mert megáldotta a fegyvereket. Én is tartalékos tábori lelkész voltam. A számunkra rendszeresített szertartáskönyvben sokféle áldás volt, fegyverek megáldására azonban nem.

Persze a hosszú idő alatt az inkvizíciónak is elő kellett kerülnie, mert jó alkalom az egyház gyalázására. Elismerem, hogy szégyenletes dolog volt.

Mennyivel könnyebb maguknak – mondottam –, modern és fölvilágosult korban élnek, ezért sem Sztálin börtöneiben, sem Rákosi ávósainak kihallgatási módszereiben kínzásról – tehát inkvizícióról – szó sem lehetett. Furcsán nézett rám. Megtudtam tőle, hogy Kádár János megtiltotta a foglyok fizikai bántalmazását.

Az ilyen beszélgetéseket, gondolom, ebéd közben elmondta társainak is, mert másnap jöttek, hogy megnézzék, ki ez a hülye. Egyik írásomban megemlítettem, hogy a történelmet mindig meglepetések viszik előre. Ezeket sem megtervezni, sem elképzelni nem lehet. – Ugye, arra gondoltál, hogy ilyen váratlan esemény lesz, ha kínai testvéreinkkel összeveszünk? Nem, ez a meglepetés nem fog bekövetkezni.

Már nem tudom, hogyan került elő a bűnözés kérdése: – Kis idő és teljesen megszűnnek a közbűntények. – Milyen alapon állítja ezt? – Marx megmondta, hogy a bűnözés a nyomor szülöttje; megszüntetjük a nyomort, s megszűnik a bűn. Ahogy ma nem lehet fényes nappal ruha nélkül sétálni, ugyanolyan lehetetlen lesz a bűnözés. – A statisztika igazolja ezt? – kérdeztem. – Hülye, most átmeneti időben élünk.

Arra is rájöttem, hogy időnként a kihallgatónak falazok. Reggel fölvezettek kihallgatásra. Ilyenkor a körletparancsnok bejegyezte: „482-est kihallgatásra fölvezették.” Én meg egész délelőtt ott ültem őrangyalom előtt. Ő közben telefonon beszélt a feleségével – szintén a testület tagja –, levelezését intézte. Délben fölhívta a körletet, hogy kihallgatásom végeztével kísérjenek vissza.

Az utolsó hetekben fölkerültem az ötödik emeletre, az „aszalóba”. Oda azokat tették, akikkel nagyjából már végeztek, de nem adhatták át a bíróságnak, mert az „ügy” más tagjaival még foglalkoztak. Odafönt egész nap csönd volt, béke és magány. Uram, kivezettél és elvezettél a magányba, imádkoztam *Saint-Thierry Vilmos*sal, akiről annak idején disszertációmat írtam.

Naponként elmondtam a szentmise szövegét, a három rózsafüzért, a keresztutat, a Te Deumot. Amikor elfáradtam az imádságban, lehunytam a szemem és lélekben visszatértem csatkai híveimhez. Utcáról utcára, házról házra jártam, minden családért imádkoztam, számba vettem a gyerekeket, hiszen valamennyiüket ismertem, tudtam, kinek-kinek hol szorít a cipő. Elengedtem a fantáziámat is, hiszen annyi szépet láttam utazásaim közben, és annyi kedves emléket őriztem szívemben.

Az egyik éjjel fölzavartak. A sötétbe borult hosszú folyosók végén égett az irányfény, alatta géppisztolyos őr. Mindig nagyon nyugtalanító az éjszakai kihallgatás, a vége minden lehet… Svejknél kötöttem ki. Mindenki így hívta ezt a kövérkés, jó humorú nyomozót. Leültetett és megkérdezte, olvastam-e a Svejk, a derék katona című könyvet. Bólintottam, erre elővette a maga „bibliáját”, szövegeket olvasott föl belőle és nagyokat nevetett. Aztán elmondta, hogy ő is vizsgál közülünk valakit és naplójában plátói szerelméről olvas. – A hülye! Amikor nekem szerelemre fájt a fogam, csak lementem a sarki presszóba, fölvittem egy lányt és el volt intézve. Arról is beszélt, hogy ahol ő most lakik, mindenki összkomfortos jólétben él. Bezzeg a gyerekkora nagy szegénységben telt. Megkérdeztem, hány gyerek van

azokban a családokban. Lefeljebb kettő, válaszolta. Amikor ő gyerek volt, ugye, minden családban négy-öt. No, látja, mondtam, ma gyerekekkel vásárolják meg a jólétet. Hajnal tájban kértem, engedjen ki a WC-re, majd leszakad a vesém. Ez nem olyan egyszerű, az őrséget kellett volna mozgósítani. Ezért inkább lemondott rólam. Most már világossá vált előttem, Svejk az éjjeli szolgálatban unatkozott, hát kért magának egy foglyot, akivel társaloghatott.

Előadóm meggyőződéssel állította, hogy a vallás magától megszűnik majd, mert az osztálytársadalom képződménye, ők azonban ezt adminisztratív úton meggyorsítják. Azt is mondta, hogy ők védik meg a magyar püspöki kart az ilyen huligán papoktól. (Szegény püspökök!)

A vizsgálati fogságban mintegy hetvenen voltunk egyháziak. Kisebb csoportokban állítottak bennünket bíróság elé. Minden esetben Bimbó volt a bíró. (Állítólag az ötvenhatos forradalomkor rosszul lépett, ezért büntetésként neki kellett ezeket a pereket vezetnie.) Ha jól emlékszem, a mi csoportunkban tizenheten voltunk, köztük egy apáca és néhány fiatal civil is. Az ítéleteket már előre elkészítették. Kihallgatásaim végén egyik alkalommal nyomozó tisztem értésemre adta, hogy a másodrendű vádlott, azaz én, többet kaphat, mint az elsőrendű. Így is történt, hat évemmel szemben ő csak ötöt kapott.

A színielőadás a „homokos" ügyekkel kezdődött. A vádlott úgy meg volt dolgozva, hogy alig lehetett ráismerni emberi formájára. A tanúkat, kiskatonákat és főiskolás diákokat egymás után szólították be. Csupán annyit kérdeztek tőlük, volt-e ilyen kapcsolatuk a vádlottal. Igen, volt, vallották. Máris mehettek ki. Az egyik diák azonban, negyedik gimnazista, kereken visszautasította. – Vádlott, mondja a szemébe! – kiáltott a bíró. A vádlott előrebotorkált és rekedt hangon mondta: – Fiam, ne tagadd, én már mindent bevallottam. – De tanár úr, ez nem igaz. A bíró az asztalt verte, s a fiúhoz fordult: – Hazug fráter, hiszen itt áll a vallomásod a rendőrségi jegyzőkönyvben. – Igen, mert megfélemlítettek, ha nem vállalom, sohasem fogok érettségizni. – Az ilyen hazug fráter nem is fog, erről gondoskodunk – csattant föl a bíró. – Rosszul érzem magam, kérek egy pohár vizet, és kérem, hívják be édesapámat, kint van a folyosón. Az apa bejött, orosz–magyar szakos középiskolai tanár. – Kérem, bíró úr, a fiamnak sosem voltak ferde hajlamai. – Nem is neki – kiabált a bíró –, hanem a vádlottnak. Ezért kellenek a minisztránsok. Nyilvános tárgyalásra lenne szükség, hadd tudja meg a világ, milyenek a papok.

A hatás kétségkívül valamennyiünket lesújtott. A harmadrendű vádlott odasúgta nekem: Meg kell halni a szégyentől. Visszasúgtam: De hiszen mindez hazugság. Engem inkább az rendített meg, hogyan képes egy hivatásos bíró így visszaélni a hatalmával, hogyan képes ilyen szennyes színdarabot játszani.

Mikor rám került a sor, azt sem tudtam pontosan, mi a vád ellenem. A tárgyalás előtt néhány nappal ugyan kaptunk egy papírt, melyen mind a tizenhetünknek föl volt tüntetve három vagy négy sorban a bűncselekménye. Ezt a papírt azonban újra elszedték tőlünk. Az első kérdés így hangzott: Bűnösnek érzem-e magam? – Lelkiismeretemben nem. Ha az önök törvényébe ütköztem, önök a jogászok, állapítsák meg. A következő kérdés: Amennyiben államunk szembekerül a Vatikánnal, melyik oldalra áll? – Nem kerülhetnek ellentétbe, mert mindegyiknek más az illetőségi köre. – De ha mégis szembekerülnek? – Akkor gondolkodás nélkül a Vatikán oldalára állok.

A vád tehát igazolt: hazaáruló leszek, szembefordulok népemmel. Az egyik ülnök meg is jegyezte: írásaim szolgálati szabályok az ellenálló papok számára. Magyarázzam ennek a csacsinak, hogy lelkigyakorlatos szövegekről van szó, egyetemes keresztény igazságokról? Ha „lelkigyakorlatról" hall, biztos valami katonai gyakorlat jut az eszébe.

Az egyik tanú azt vallotta, hogy valamelyik lelkigyakorlaton azt mondtam a papoknak, ne bántsák a püspököket, éppen elég gondjuk van azzal, hogy eleget tegyenek az egyházi

törvényeknek is, meg az állami előírásoknak is. (Ma sem látom be, milyen vád kovácsolható ebből a kijelentésből.)

Ciprián atya, aki ugyancsak a csatkai plébánián élt, is azt vallotta, hogy püspökeinket árulóknak neveztem. – Igen – válaszoltam –, több szempontból bíráltam a püspököket, de – fordultam Ciprián atyához – emlékszik-e arra, hogy valamikor is árulóknak neveztem őket? – Nem, ez a szó sohasem került elő – válaszolta. Most az ügyész háborodott föl, s hazugoknak nevezett bennünket.

Gizi néni is tanúskodott. Társaival többször járt Csatkán, lelkinapokat tartottam számukra. A bíró megkérdezte: – Hallott tőle a templomban prédikációt? – Igen. – Izgatott a szószékről a rendszer ellen? – Burkoltan – válaszolta Gizi néni, ártatlan naivitással. Később széltében-hosszában azzal dicsekedett, hogy megvédett engem a bíróság előtt. Sohasem említettem neki, hogy ő volt a legsúlyosabb terhelő tanúm.

A tárgyalás később siránkozásba, kapkodó, szívós védekezésbe fulladt. Szánalmasan hatottunk. Az Úr Jézus szavaira kellett gondolnom: „Véssétek szívetekbe: ne törjétek fejeteket előre, hogyan védekezzetek. Én olyan ékesszólást és bölcsességet adok nektek, melynek egy ellenfeletek sem tud ellenállni vagy ellentmondani.” (Lk 21,14) Itt bizony nyoma sem volt ennek. Egyikünk sem gondolt arra, hogy a kihallgatások hosszú sorával meg lehet törni a személyiséget és a pszichét áthangolni. Fölkészültem, mit fogok mondani az utolsó szó jogán. De az általános megalázottság képébe sehogy sem illettek volna bele a nagy szavak. A bíró idegesen az óráját nézte, maga is félt valami hitvallástól, siettette a vádlottakat. Talán két semmitmondó kijelentést tettem, aztán leültem.

Még néhány nap telt el az áldott csöndben. Jött a másodfokú bírósági tárgyalás. A Fő utcának ezt a szakaszát lezárták, kissé távolabbról nagyon sok kíváncsi figyelte, hogyan kísérnek valamennyiünket megbilincselve a rabszállító autókból be az épületbe. Bizonyára semmi kétség sem merült föl bennük; a lakosság többsége tudta, hogy a legtöbb embert ártatlanul tartóztatták le.

Megerősítették az elsőfokú bíróság ítéletét. Tehát hat év. Itt sem kaptunk vádiratot, sem a végén az ítélet indoklását. Tulajdonképpen ma sem tudom pontosan, miben állt az én „államellenes szervezkedésem”. A színdarab véget ért.

Szeptember 8-án a csatkai búcsú napján, szállítottak el bennünket. Egyenként vezettek le egy sötét folyosóra. A fal mellett egyszemélyes fabódék álltak, ide kellett belépnünk. Mikor valamennyien együtt voltunk, megint egyenként vezettek a „rabóhoz”. Ebben jobbról és balról egyszemélyes alumínium fülkék sorakoztak. Középen folyosó húzódott a fegyveres őrség számára. Még a bilincset sem vették le rólunk, így indultunk Márianosztrára a szigorított politikai börtönbe.

Börtönéletem legszebb esztendejét töltöttem a hajdani pálos kolostorban. Derék, becsületes emberek éltek itt együtt, bűnük csupán az volt, hogy egy másik rendszerben éltek és harcoltak. Egy tábornok mondta: ültem a németek alatt, most ülök az oroszok alatt; majd ha az angolok alatt is ülni fogok, tudom, hogy jó magyar ember vagyok.

Perzsaszőnyegeket szőttünk. A norma olyan magas volt, hogy talán egy finom kezű fiatal lány tudta volna csak teljesíteni, ő is ritkán. Ennek következtében keresetünk igen csekély volt.

Beszivárgó hírekből tudtuk, hogy összeült a II. vatikáni zsinat. *Szigeti* atya, a kitűnő teológus és tomista dolgozott egy ideig mellettem. Erősen remélte, hogy a zsinaton végre pontot tesznek a tomista–molinista vita végére, persze a tomisták javára. Az volt a benyomásom, e jó ember valami fátyolos holdfényben, elvarázsolt szigeten él, ahol a mozdulatlan csillagok némán sugározzák fényüket, s az idő megállt. Az egyháziak jelentős része a daltonizmus áldozata. Apróságok mellett kötelezik el magukat, miközben a szellem óriási hullámai egész más területen és egész más módszerekkel sodorják a világot az

ismeretlen jövő felé. Én is tomista egyetemen nevelődtem, ekkora naivitás láttán mégsem tudtam, mit feleljek.

Itteni életemet két epizód tarkította. Az egyik Nagyszombathoz fűződik. Behallatszott hozzánk a föltámadási körmenet éneke. Nem tudtuk elfojtani ünnepi örömünket, halkan mi is bekapcsolódtunk. Az őr mégis azt állította, hogy már a folyosó végén is hallatszott. Följelentett bennünket, annak ellenére, hogy gyermeke akkor készült az elsőáldozásra. Szigorított zárkába kerültem, amely jégveremhez volt hasonló. Az egy szál pokróc alatt egész éjjel dideregtem, fogaim vacogtak. Reggelre kötőhártya-gyulladásban égett a szemem.

A koszt egyik nap semmi, a másik nap fél adag.

Egy későbbi alkalommal egyik paptársam, *Ikvay Laci* ezüstmiséjére készültünk. Az erre szánt konszekrált szentostyát kenyérbe rejtve őriztük. A kenyérből kivágtunk egy kockát, ide rejtettük a nylonba csomagolt Oltáriszentséget. Valaki elmondta: kenyereinket széttördelték, a benne talált szentostyát a disznók moslékába dobták. A mi zárkánkból elsőként *Tabódy István*t vitték az operatív tiszthez kihallgatásra. Mikor visszajött és az ajtó bezárult, csupán ennyit mondott halk hangon: Ti nem tudtok semmit, a balhét én viszem el.

Akármilyen „dörzsölt" rab valaki, követhet el hibát. Néhány perc múlva rám került a sor. Az első kérdés: mit mondott Tabódy, amikor visszatért a kihallgatásról? Nem mondott semmit, válaszoltam fönntartással (restrictio mentalis), mert a kihallgatásról tényleg nem mondott semmit. Erre az operatív tiszt lármázni kezdett, hazug, jellemtelen alaknak nevezett. Az ajtó előtt álltam és hallgató csővel tisztán kivettem: – Ti nem tudtok semmit. Sajnos engem is elfutott a méreg és a szemébe vágtam: engem pedig úgy neveltek, hogy az a jellemtelen, aki más ajtajánál hallgatózik. Ezzel kihallgatásom véget is ért. Fölháborodottan telefonált a börtönparancsnoknak. Néhány perc múlva már ott álltam előtte. – Igaz, hogy mondta ezt a sértő kijelentést? – Igaz.

Így fenyítettek meg másodszor is, és másodszor is átélhettem a sírból való föltámadás boldogságát.

Egy idő múlva megszüntették Márianosztra politikai börtön jellegét. Kezdtek bennünket közbűntényesekkel kicserélni. Először cigányokat hoztak, ők takarították a műhelyeket. A mi időnk Márianosztrán lejárt. Agyonzsúfolt rabóval a Gyűjtőfogházba szállítottak.

Ez idő tájt a Gyűjtőfogházban körülbelül kétezer politikai foglyot őriztek, zömével ötvenhatosokat. Ítélőbírám említette, hogy nyelvismeretem miatt majd a fordítócsoporthoz kerülök. Ehelyett a cipészetbe osztottak. Tornacipőket gyártottunk a hadsereg számára. Egy őrnagy, *M. Sz.* volt a részleg vezetője. Egyetlen mondatot sem volt képes trágárság nélkül kimondani. Valamikor a bőrös szakmában dolgozott, majd a Szovjetunióba távozott és annak tisztjeként tért vissza. Hamarosan rájött, hogy börtönőri vonalon sokkal jobbak az anyagi föltételek, hát átnyergelt. Otthon a fiával közösen dolgoztak abból az anyagból, amit bentről hazahordott. Volt, hogy a stancolók jelentették neki, hogy nem tudnak új talpakat készíteni, mert elfogyott a gumi. Őrnagyunk erre vadonat új, még gyári csomagolású teherautógumikkal jelent meg. Hamarosan kiderült, hogy valamelyik katonai raktárból lopták – vissza is vitték eredeti helyükre. Máskor a bélésanyag fogyott el. Erre egy kórház kidobott véres rongyait hozta, nekünk kellett kiválogatni és kimosni őket.

Egy alkalommal megdöbbentő jelenet tanúi lehettünk. Új munkatársakat kaptunk. Köztük volt az az ötvenhatos fiatalember, akit minden munkahely továbbadott, mert mindenütt szervezkedett. Így került hozzánk. Őrnagyunk szokott trágár és káromló szavak kíséretében kijelentette, hogy itt nem fog szervezkedni. A vamzerek azonban hamarosan jelentették, hogy megint fiatalok csoportosulnak körülötte. Az őrnagy elvesztve minden józanságát, berohant a munkaterembe, s az illető anyját szidalmazta. Erre a rab is emelt hangon válaszolt mindenféle cifraságot.

A rabot elvezették, de a parancsnok az őrnagyot is figyelmeztette, hogy nem szabad szidni a rab anyját. Ezt abból tudtuk meg, hogy az őrnagy az egész műhelyhez fordulva kérdezte: ugye, én ilyeneket nem mondtam? Hallgattunk.

Egyik beosztottja görög volt, századosi rangban. Annak idején Görögországból sok kommunista igyekezett a Szovjetunióba, ott azonban nem fogadták be őket. Így itt ragadt Magyarországon. Az őrök és sofőrök között szép számban előfordultak. A százados leült a munkapadunk mellé a fűtőtestre és a családjáról mesélt. Kislánya rajzfüzetét lapozgatta, s a gyerek egy idő múlva kivette a kezéből: papa, tovább már nem lapozhatsz benne. Mikor a kislány elaludt, látta, hogy a magyar címert rejtegette előle. Kesernyésen jegyezte meg, hogy görög hazáját elveszítette, leánya pedig már magyar.

Második büntetésem alkalmával ő kísért valahová kihallgatásra. Mikor egyedül voltunk, megkérdeztem tőle, mi van a családjával. Keményen rám szólt, fogjam be a számat, a rab nem beszélhet. Nehezen tanultam meg, hogy aki eladta magát, attól ne várjunk humánumot. Persze lehet, hogy időközben összeszidták, amiért a foglyokkal társalog, s azóta megnőtt a félelme. Elvégre itt kapott szép lakást, jó fizetést, veszélyességi pótdíjat.

Márianosztrán kezdtük el naponta a szentmise bemutatását. A kintiek már tudták, hogy bőven kell mazsolát sütni a beküldött kalácsba. Ebből készült a misebor. Hiányzott még az ostya. Keresetünkből nápolyi-szeleteket tudtunk vásárolni. Megtisztítottuk a tölteléktől, kis részekre vágtuk. A műhelyben naponta három-négy rab jelentkezett, hogy másnap áldozni szeretnének. A részükre szánt partikulákat cigarettapapírba csomagoltuk. (A zsinat előtt még a pap is csak két fölszentelt ujjával érinthette.) A WC előterében áldoztattuk meg rabtársainkat, vagy pedig átadtuk nekik, hogy majd a zárkába visszatérve áldozzanak. A konszekrált szentostyákat duplafenekű gyufaskatulyába rejtve vittük át az üzembe. Gyufát szabad volt magunknál tartani. Ha az őr kivette zsebünkből és kinyitotta a dobozt, csak gyufát talált benne. Nem is sejtette, hogy a gyufa alatt más is rejtőzik. Műszak után mondtuk el a szentmisét. Korán volt vacsora, utána pedig zárás. Ilyenkor már nem zavargott senki. Fehér kartont vontam be nylonnal, ez lett az oltár, a kanál pedig a kehely. A szövegeket – annyi év után – emlékezetből tudtam. Vasárnap a Szentháromságról, hétfőn az egyházról, kedden az angyalokról, szerdán Szent József tiszteletére, csütörtökön az Oltáriszentségről, pénteken Jézus Szívéről, szombaton a Szűzanya tiszteletére mutattam be a szent áldozatot. Egyedül én voltam pap a zárkában. A többiek ezalatt olvasgattak. Ha az őr belesett, nekem csak a hátamat látta, a többi háromnak pedig a dicséretes békéjét. Ha közben új tag került a zárkánkba, szentmise előtt figyelmeztették: Feri bácsi most vallásos kötelességét teljesíti, kis időre maradj csöndben. Volt, hogy prédikáltam is, főként, ha kiskatonákhoz tudtam szólni. Egyikük eltökélte, ha kiszabadul, kinyírja a vizsgálótisztjét, annyira el volt keseredve a nagy ítélet miatt. Mikor elvitték tőlünk, így búcsúzott: Feri bácsi, az Isten áldja! Megígérem, ha szabadulok, új életet kezdek.

Amikor nappal vittek sétálni, mivel egy szót sem volt szabad beszélni, mosolyogva intettem a többieknek, elhaladva mellettük pedig odasúgtam: Szabadságunkat elvették, jókedvünket ne adjuk oda. Úgy látszik, valamit ez is jelentett.

Műszak előtt – téli időben még sötétben – végeztük egészségügyi sétánkat. Az oldalzsákban a napi kenyéradag, evőeszközök, lépésről lépésre, némán róttuk a köröket. Mindenütt reflektorok ontották a fényt. De létezik az interferencia jelensége, néhol sötét volt, ilyenkor gyóntattunk. Aki gyónni akart, minden új körnél helyet cserélt. Két-három forduló után már ott volt mellettem. Én is úgy cseréltem, hogy legszélső legyek a sorban, tehát gyónását senki sem hallhatta.

1963 elején egyre határozottabb formában keringett a hír: amnesztiát kapunk. Ez valósággá vált. Máricusban majdnem teljesen kiürült a fogház. Ám nincsen öröm üröm nélkül. Zárkánk egyik tagja, volt csendőr, nem részesült a közkegyelemben. Felesége a tüdejével és a szívével betegeskedett. Kislánya szokott megjelenni a beszélőn. Éjszakákon át,

míg vártam, hogy rám kerül a sor és szabadulok, igyekeztem megvigasztalni. Megígértem, hogy fölkeresem és támogatom a családját… Szegény embert 1945-ben törvényesen igazolták. Azóta kőművesként dolgozott, mindaddig míg 1960-ban le nem szólították az állványról. Beültették az autóba, és elvitték. A családja hónapokon át semmit sem tudott róla.

Napokon át folyt a szabadulás. Volt, akit zenével, virágokkal vártak. Mi papok, szép csendben hagytuk el a „fekete kolostort". Én 1963. március 23-án szabadultam. Visszatértem a plébániámra, Csatkára, de most már nem egyházi beosztásban; betegszabadságon, havi négyszáz forint segéllyel. A megélhetésre még soha sem volt gondom, a falu most is törődött velem. Ekkor tudtam meg, hogy letartóztatásom után kisebb lázadás tört ki az emberek között. A termelőszövetkezet zárszámadása botrányba fulladt, mert az emberek egyre kiáltozták: Hozzák vissza a papunkat! Az egyik derék ember börtönbe is került emiatt. A helyi párttitkár lakását pedig egy ideig őrizni kellett, nehogy baja essék.

Egy másik szomorú hír is várt: helyemre alkoholista papot küldött az egyházmegyei hatóság. Előfordult, hogy az árokból szedték föl, máskor a kézbesítő a földön elterülve találta a plébánián. Mentők vitték kórházba, ahol hatalmas adag tömény szeszt távolítottak el a szervezetéből. A falu ekkor tisztelettel, de határozottan fölszólította, hogy távozzék. Megállapodtak a szomszédos plébánossal, ki, melyik misét vállalja Csatkán. Kocsival hozták és vitték őket. Utódom egy ferences szerzetes lett, öreg édesanyjával és egy nyugdíjas tanárnővel lakott a plébánián.

A Szentkúti utcában volt *Ciprián* atya és *Konrád* testvér kis háza, oda költöztem. Reggelenként onnét jártam ki misézni a szentkúti kápolnába. Azt hittem, szabad vagyok. írógépemet nem kaptam vissza, de hamar került másik. Lelkesen kezdtem újra írni. Húsz kötet kéziratomat elkobozták vagy megsemmisítették, volt hát mit pótolnom. Letartóztatásom előtt mindig tudtam, ki van rám állítva, az illetők jöttek és közölték, mit kérdeztek rólam, és ők mit válaszoltak. Most naivan azt hittem, már nem vagyok érdekes a számukra. Pedig a tanácselnök gyerekei folyton ott cirkáltak az ablakom előtt, s otthon jelentették apjuknak, hogy megint gépelek.

Csúnya, sáros, esős nap volt. Budapestről valaki levelet hozott nekem és sürgős választ is várt. Ekkor kopogtak. Testes fiatal férfi állt az ajtóban. Odabenn elnyertük a „lelkek megkülönböztetésének" (discretio spiritus) adományát. Rögtön tudtam, hogy nyomozó tiszt. Bevezettem az ajtó melletti fűtetlen szobába, s megkérdeztem, mit óhajt. Azt felelte, hogy az általuk gondozott személyeket időnként meglátogatják. Isten mentsen, hogy maguk gondozzanak minket! – válaszoltam félig nevetve, félig bosszankodva. – Hallja, itt meglehetősen hideg van – mondta. – Négyszáz forintból nem lehet meleg fogadtatásra várni – feleltem. – Akkor most bejárnám a lakást.

Megborzongtam: bent az asztalon a nyitott levél, az asztallal szemben ül az, aki a levelet hozta. Hirtelen válaszoltam, ha van házkutatási engedélye, kitárom az összes ajtót, de ha nincs, akkor tiltakozom, hogy szabad országban, szabad ember lakásán járjon-keljen. Meghökkent, egy pillanatig habozott. –Jó, akkor eltekintek tőle.

Azzal elment. Csatkai papkollégám egyetlen szóval sem említette, hogy előtte nála járt, s hosszan kérdezősködött felőlem. Úgy látszik, egy békepapnak inkább a nyomozó tiszt állt közel a szívéhez, mint én. De lehet, hogy csak megijedt.

Egy idő múlva, éjjel, újabb házkutatás következett. Még a szentkúti kápolnához is kimentünk, a jégen csúszkálva, hátha ott vannak elrejtve a dolgaim.

Ezután folyamodtam, hogy beutaljanak a pannonhalmi bencés kolostorban levő szociális otthonba. Mikor a végzést kézhez kaptam, jeleztem Pannonhalmának, hogy mikor érkezem. Teherautót is kértem. Este csöndben összecsomagoltam. Azt nem tudtam, hogy ment a telefonjelentés: „A madár visszarepült fészkére." Ismét letartóztattak. Mivel szociális otthon lakóját nem szabad csak úgy egyszerűen letartóztatni, a beutalás dátumát későbbire változtatták.

Tatabányára vittek. Az egyik rabot sebtiben fölébresztették, más zárkába tették, engem a helyére csuktak. (Pokróca még meleg volt.) Úgy látszik, részt kellett vennem az „ismerd meg hazád börtöneit" című mozgalomban; börtönről börtönre vittek, végül ismét a Gyűjtőfogházban kötöttem ki. Az előző börtönéveimben nagyszerű emberekkel éltem együtt, most meg kellett ismerkednem az alvilággal.

Az egyik helyen, Komáromban, húszan voltunk egy zárkában. Fekvőhelyem lábánál volt a kübli, éjjel-nappal itt végezte mindenki kis- és nagyszükségletét. Éjjelente a rabok fele az ágyakon, másik fele az ágyak alatt feküdt. A mellettünk lévő zárkában nők voltak. Megszületett az elhatározás, lent a sarokban a férfiak átfúrják a falat, hogy a nőkkel levelezhessenek. A zárkánkban lévő szakács azonban lebuktatta őket. Ebben a börtönben is sok volt a szexuális bűnöző. Egy anya kamaszodó fiával tartott fönn ilyen kapcsolatot; egy öreg trafikos kislányokkal kezdett ki; egy munkásőr-parancsnok saját bérmalányát erőszakolta meg. Átmenetileg zárkánkba került egy rendes férfi is. Évekig tartott, mire hajlandó volt hozzámenni az, akibe halálosan szerelmes volt. Felesége egy hétre Budapestre utazott kisgyermekük kezeltetésére. Visszatérve férjét már rács mögött találta, erőszaktevés vádjával. A beszélőn az asszony a rács egyik oldalán, férje a másikon zokogott. Akadt néhány utcalány is; szállításkor az áttüzesedett rabóban nagyon lengére vetkőztek a férfiak rajongó gyűrűjében. Kopaszra kellett nyírni őket, mert tele voltak tetűvel.

Napközben zárkatársaim általában tisztelték jelenlétemet. Alig várták azonban, hogy elaludjak, akkor ömleni kezdett a tömény szenny. Nagyon éberen alszom, így hát kénytelen voltam megismerni az élet legundorítóbb mélységeit… és azt is, hogy ebben nem csak a börtönlakók úsznak, hanem szinte az egész társadalom. – Uram, hol a megváltás? Hol Krisztus megváltó halála és föltámadása? Lett valamivel is jobbá a világ? Börtönéletem e második szakaszában mennyi vívódás kísérte ezeket a kérdéseket!

Végül a járásbíróság 1965. augusztus 9-én írással való izgatás címén újabb egy évi szabadságvesztésre ítélt. Erről a tárgyalásról csupán egy epizódot említek. A kihallgatások során a szervezkedést is rám akarták bizonyítani. Azzal védekeztem, hogy ha egy orvos várószobájában a betegek összeismerkednek, ebből még nem következik a szervezkedés. Tanúkkal nem tudták vádjukat alátámasztani. De volt egy kis bökkenő. Birtokukba került egy hozzám intézett levél, melyben az állt: Nem bízom a 72-ben, ezért X. Y.-nal küldöm e levelet. Folyton faggattak, ki volt ez a 72-es, és hány tagból állt a közösség. A tárgyaláson megkérdezték a tanút, aki a levelet írta, ki volt a 72-es. A tanú mosolyogva válaszolta, a 72-es postahivatal, innét mennek vidékre a levelek. Általános derültség. A bíró komoly arccal állította, hogy postánk abszolút diszkrét. Erre szót kértem: mikor letartóztattak, az egyik nyomozó azt állította, hogy disszidálni akartam. Hát ezt meg honnét veszi? – kérdeztem. Válasza: Németországba küldött levelemben megköszöntem a meghívást, de – mint írtam – nem teljesíthetem, mert hosszabb kórházi kezelés áll mögöttem, s orvosaim nem látják jónak az utazást. Megkérdeztem a bírót, vajon honnét tudta ezt a nyomozó, mikor is lezárt borítékban írtam ezeket a sorokat. Erre elhallgatott.

1965. december 29-én az esztergomi megyei bíróság, mint másodfokú hatóság megerősítette az ítéletet és visszakaptam azt a négy évet is, amit az amnesztia során elengedtek. Tehát újabb öt év állt előttem. A Legfelsőbb Ügyészség enyhének találta ezt az ítéletet, végül mégsem emelt óvást. (Talán ebben része volt egyik rendtársamnak, szegény *Horváth Richárd*nak, az ismert békepapnak is, akit sógorom tudtomon kívül fölkeresett.)

Ami a disszidálást illeti, lett volna módom rá. Valaki, akit teljes titokban én eskettem, elárulta nekem, hogy újra ég a talpam alatt a föld. Volt, aki azt tanácsolta, menjek külföldre. Megszervezték az utamat. Pécsett kaptam volna kis-határátlépési engedélyt Jugoszláviába, majd azonnal le kellett volna utaznom az olasz határra, átadni egy levelet egy ottani erdőmérnöknek, aki ismeri a határőrség mozgását. Kivitt volna egy erdei nyiladékhoz, melynek a másik vége már olasz területen van. Generális apátunk három működési helyet

ajánlott föl: Dániában az ottani apácáink lelkésze, vagy Ausztriában apácáink iskolájának hittanára lettem volna. Ő legszívesebben a generális-házba invitált a növendékek mellé. Nem mentem.

Ismét a Gyűjtőfogházba kerültem, a cipész részlegbe. A változatosság kedvéért most elhasznált, befülledt bakancsokat kellett szétszedni, s a még használható részeket különválogatni. Nagy darab ötvenhatos rab, civilben darukezelő, volt a műhelyfőnök. Bűncselekménye: egyetlen pofont adott egy ávósnak. És ezért életfogytos? Igen, mert az ávós nyomban meghalt. A zárkák lakóit gyakran változtatták, nehogy összebarátkozzunk. Mindig kis szorongással néztünk az új jövevények elé.

Bizony jó néhány akasztás volt a körletünkben. *Forgó Feri* húsz év körüli, durva fiatalember volt. Valahol egy mellékúton letepert egy szerencsétlen asszonyt, s fölnyársalta. Betegsétán sikerült mögéje kerülnöm. Feri, mondtam neki, az életet nemcsak elrontani, de rendbehozni is lehet. Ha a Jóisten előtt megbánod bűneidet, tiszta lappal indulhatsz ítélete elé! Elhatároztam, hogy legközelebb tovább folytatom, többé azonban nem hozták le. A siralomházban már kora hajnalban rugdalta az ajtót: mit gatyáztok, húzzatok már föl!

Volt ott egy fiatal házaspár, közös megegyezéssel ölték meg az asszony anyját, hogy hozzájuthassanak a lakásához… Ugyancsak fölhúzták a demokratikus hadsereg egyik főhadnagyát, akit le kellett szerelni lopkodásai miatt. Maszek lakatosnál helyezkedett el, s annak a feleségét szúrta agyon. Egy rendész éjjel bement a gyárba, s agyonverte azt, aki a másnap esedékes fizetéseket őrizte. Mikor visszatért a halálos ítélettel, büszkén hangoztatta: emelt fővel megyek a bitó alá, de mi lesz a gyermekemmel? Eszébe juttattuk, hogy akit agyonvert, annak is volt gyermeke, annak a sorsa nem aggasztja?

Ott volt egy kis homokos is: bűntársát megölte és elásta. A holttestére az építkezés során akadtak rá.

Legfájdalmasabban azoknak a sorsa hatott rám, akik politikai perben kaptak halálos ítéletet. Mikor Nyugat-Németországban pontot tettek a háborús bűnökre, erre feleletül nálunk kirakatpert rendeztek. Sétán mind a hármat föl tudtam oldozni. Megkérdeztem az egyiket, hogyan tudta aláírni azt a jegyzőkönyvet, melyről tudta, hogy halálos ítélet lesz a következménye. Meghalni könnyebb lesz, mint ami előtte folyt, válaszolta. Soha életében nem volt nyilas, a vezérkarnál volt összekötő tiszt. Egy idős parasztemberrel is összekerültem, ő is ebben az ügyben kapott nagy ítéletet. János bácsi, kérdeztem tőle, hogyan tudtál tagja lenni egy ilyen zavaros és felelőtlen társaságnak? – Dehogy voltam nyilas, felelte, följártam a pártházba melegedni és újságot olvasni.

Politikai fogoly ekkor már alig akadt. Hőzöngő fiatalok föl akarták robbantani a „Sóder Marcsát" (fölszabadulási emlékmű a Gellérthegyen). Mások egy lőszert szállító orosz vonatot. Egy ideig zárkánkba került – valami fegyelmi ügy miatt – a főkönyvtáros (Sitiprinc). Repülőtisztnek képezték ki a Szovjetunióban, aztán magasabb beosztásban a határvédelemhez, majd az amerikai és az angol követségünkre került. Ötvenhatban itthon a forradalom mellé állt. Halálos ítéletét életfogytiglanra változtatták. Innét szabadult azzal, hogy a kínai követtel vegye föl újra a barátságot. (Annak idején tagja volt a kínai–magyar társaságnak.) Mikor néhány hónap múlva kiderült, hogy nem onnét ide, hanem innét oda viszi a híreket, visszahozták. Rengeteg érdekes dolgot tudtam meg tőle. Hosszabb ideig zárkatársam volt egy kém, akit Kanadában képeztek ki, s az egyik itthoni rakétakilövő állomásról szerzett információkat.

A börtön egy részében elektromérnökök dolgoztak, ők készítettek olyan kis rádiókat, amit csak fülbe kellett dugni, s egy kis dróttal, a vaságy segítségével biztosítani a földelést. Az őrök akárhogy is buzgólkodtak, szinte minden zárka rendelkezett ilyennel. Ha új tag került hozzánk, néhány perc után a WC-re ült, s végbeléből előkotorta a nylonba takart kis készüléket. Ezért valahányszor visszatértünk a munkahelyről, mindig kiszólítottak közülünk

néhányat motozásra. Ilyenkor bizony a rab fenekében is kotorásztak. Állítólag ötszáz forint jutalmat kapott az az őr, aki rádiót talált.

Az ítéletben a bíróság kimondta, hogy negyed-kedvezményben részesülhetek. Mikor eljött ennek az ideje, összeült a tanács. Bejött egy bíró, jelen volt a helyi párttitkár, a nevelőtiszt, az őrszemélyzet egy tagja. Lefolytatták az eljárást. A bíró első kérdése ez volt: – Mi a véleménye a papi békemozgalomról? – Az, ami Rómáé – válaszoltam. – Minket nem Róma véleménye érdekel, hanem a magáé. – Elítélem. – Hogyan, hát nem híve a békének? – Annak híve vagyok, de a békemozgalomban a béke csupán fedőnév.

A bíró észrevette, hogy ingoványos talajra tévedt, gyorsan váltott. Megkérdezte, szabadulásom után hol akarok elhelyezkedni. Mondtam, hogy Pannonhalmán, az ottani szociális otthonban. A tanács többi tagjához fordulva kérdezte, volt-e ellenem fegyelmi eljárás, és megadható-e részemre a kedvezmény? Megadható. Erre közölte velem, hogy 1968. március 8-án szabadulok. Velem egy időben egy másik ügyet is tárgyaltak. A bíró megkérdezte tőle is, mit szándékozik tenni szabadulása után. Pártunk és kormányunk intencióihoz igazodom, válaszolta. A bíró méregbe jött: maga csak ne igazodjék, hanem helyezkedjék el az építő munkában. Amint a jelentések igazolják, idebent sem végezte rendesen a munkáját. A kedvezményt nem kapja meg.

Szabadulásom előtt betettek hozzám két vamzert. Egy raborvost, vele az orvosi rendelőben többször találkoztam. A hosszú börtönévek alatt eléggé megtört. A másik besúgó ötvenhatos elítélt volt. Állítólag úgy szabadult meg az akasztófától, hogy maga helyett mást juttatott oda. Végül hozták Sándor bácsit, egy aranyos lelkű, szálegyenes jellemű református papot. Azért volt bent, mert a Budapesten tartott gyűlésen külföldi előadók beszédét nyilvánosságra hozta.

Nyilvánvalóvá lett, azt várták, hogy a református pappal nagy vitákat rendezünk, a vamzerek majd provokálnak bennünket, s ezt lehallgatják. Ebből nem lett semmi. Nagyon jó barátság alakult ki köztünk. Mikor elbúcsúztunk, közölte velem, ebben az életben többé nem találkozunk, súlyos vesebajban szenved. Valóban, még a börtönben meghalt.

A szabadulás előtti napon elvittek a szabaduló zárkába. Ennek már belül is van kilincse. Cipőm talpában volt egy titkosírással írt levél. Az egyik kém akarta kijuttatni velem. Az utolsó percben úgy döntöttem, hogy nem vállalom. A papírt kivettem és lehúztam a WC-n. Abban a pillanatban léptek be az őrök. Megkezdődött az utolsó nagy „hipis”. Bizony még a cipő bélését is átkutatták. Nagy kő esett le a szívemről, amikor befejezték.

Lelkiismeret-vizsgálat és hálaadás töltötte ki az utolsó benti éjjelemet. A latin különbséget tesz a hostis és az inimicus között – a magyar nyelv is, mert más az ellenfél és más az ellenség. Mindvégig ellenfeleimnek tartottam azokat, akik elítéltek és fogva tartottak. Ők egy ideológiát védtek, én pedig ateista és materialista rendszerüket támadtam.

Rendtársam és kedves tanítványom kocsival várt, s vitt el Pannonhalmára. Komáromban a rendőrségen bekopogtam az illetékes hivatalba: – Jó napot kívánok, eljöttem a személyi igazolványomért. A rendőrtiszt elkezdett ordítani: – Nem tanultál meg a börtönben szabályosan jelentkezni? Takarodj ki! – Néhány percig vártam. Civilben volt, rendfokozatát nem tudhattam. Visszamentem. – Felügyelő úr, Halász Ferenc, föltételesen szabadlábra helyezett elítélt, tisztelettel jelentkezem. – Minden héten bejössz, majd megtanítalak a becsületre!

Mondtam neki, erre nem lesz mód, mert ebben nem illetékes. Dühösen odavágta az igazolványomat. Le kellett mondania arról, hogy velem kapcsolatban kiélje szadista hajlamait. Pannonhalmán egészen más volt a légkör. Hetenként jelentkeztem: – Eljöttem hazafias kötelességemet teljesíteni. – Üljön le – mondta a főtörzs kis mosollyal a szája szélén. – Ültem én már eleget, üljön most már más.

A pannonhalmi papi otthonban is biztosan rám volt állítva valaki. Két év múlva Nagykovácsiba, majd 1985-ben Szentendrére kerültem. Azóta is itt élek. Az egyházi

vezetéssel semmiféle kapcsolatom nincs. A híveim mindent előteremtettek a számomra, amire szükségem volt. Életemnek egyik legszebb emléke, ahogyan gondoskodtak rólam.

Ez rabéletem szerény története. Nincs benne semmi romantika, nem illik hozzá se lírai hang, se pátosz. Aki járt a svájci Fribourgban, biztosan fölkereste Canisius Szent Péter sírját. Ezt olvashatta rajta: „Christo, Mariae, Petro adhesit." Ez volt az én börtönéletem rövid foglalata is: Krisztusért, a Szűzanya oltalma alatt, Péter egyházáért.

Havass Géza

Budapesten született 1913. augusztus 26-án. Iskoláit előbb a fővárosban, majd a család Szegedre költözése után a Tisza-parti városban végzi. 1932-ben egy szemesztert a pesti egyetem jogi karán hallgat; 1933-ban belép a Szeged-csanádi egyházmegye szemináriumába. 1938. május 1-én szentelik pappá. 1938–1941 között tanyaközpontokban, falvakban és kisvárosban lelkipásztor. 1942: udvari káplán a püspökségen és középiskolai hittanár. 1949. szeptember 30-án letartóztatják, de még aznap szabadlábra helyezik. 1949 novemberétől a budapesti szentimrevárosi ciszterci plébánián, 1950-től a városmajori plébánián, 1952-től a Szent István bazilikában kisegítő lelkész. Az 1956-os forradalom idején műtős a Tétényi úti kórházban. 1957. február 1-től számvevő a Szeged-csanádi püspökségen. 1961. február 6-án letartóztatják, az 1963-as általános amnesztiával szabadul. 1968-ig a szegedi Dómban kisegítő lelkész, majd 1988-as nyugdíjazásáig újszegedi plébános.

A szegedi papot először az 1940-es évek végén akarták letartóztatni, akkor azonban áthelyezéssel sikerült ezt elkerülnie. 1961-ben olyan „összeesküvésben” ítélték el, amelyben a

vádlottak többségét nem ismerte, s szerepét a nyomozóhatóságok koncepciója határozta meg. A ciszterci ifjúsági mozgalom vezetésével vádolták, amelyhez nem, vagy csak ifjúsági lelkipásztorként, érintőlegesen volt köze.

1948 szeptemberétől a szegedi tankerületi főigazgató megvonta tőlem a hitoktatási engedélyt. Helyembe *Majtényi Béla*t küldte a püspöki hatóság.

Ezekben az években Mindszenty bíboros kemény hangú püspökkari körlevelekben szólalt fel. Az országban a bíboros részvételével többfelé rendeztek Mária-napokat, melyeken százezrek vettek részt. Végül a bíborost 1948 Karácsony másnapján letartóztatták.

Ezt követően elkezdődött az egyházellenes kampány. Voltak plébánosok, akiket kikergettek állomáshelyükről. A nép melléjük állt. Ez történt 1949-ben Vízkeresztre virradóra Mezőkovácsházán. Szegedi rendőralakulatok szállták meg a községet. A politikai rendőrség szegedi vezetője, *I. T.* százados éjjel 11 órakor felhívta a püspökséget és követelte, hogy valaki menjen ki a községbe és oszlassa fel a népet, ellenkező esetben minket tesz felelőssé, bármi történik. A nép a templomban gyűlt össze és őrizte a sekrestyében alvó plébánost.

Sopsich irodaigazgató engem küldött ki taxival. Hajnali fél 2-kor odaérkezve a szószékről kértem az embereket, hogy térjenek haza. A tömeg erre hazaindult, mire az ÁVH azonnal elfogta a plébánost. Riadóautóba tuszkolták *Marycz Győző*t és *Nagy Tibor* káplánt, engem pedig arra kényszerítettek, hogy menjek velük Medgyesbodzásra, ahol a plébános, *Szabó Árpád* a népet ugyancsak „fellázította". Közbenjártam a plébánosért s végül otthagyták. Utána bizalmasan értesítettem, hogy tűnjön el a faluból. Nem tette. Hetek múlva letartóztatták és börtönbe került. Maryczot és Nagy Tibort Kistarcsára internálták.

Az ezt követő hónapok alatt *I.* százados és munkatársai folyton zaklattak, legyek informátoruk *Hamvas* püspök mellett. Erre nem voltam hajlandó. Szeptember 30-án reggel, mise után az utcán elfogtak és betuszkoltak az egyik mellékutcában álló, lefüggönyözött autóba. Elvittek a rendőrségre és ott letartóztattak. Egész nap fenyegettek. Többek között erkölcsi perrel, mely szerint visszaéltem volt növendékeimmel. Erről azonban már tudtam, mert a diákok kényszervallomásuk után titokban felkerestek és előre is bocsánatot kértek azért, mivel aláírattak velük egy ilyen értelmű nyilatkozatot.

Letartóztatásomnak híre ment a városban. A vezetők közül *Dénes Leó* polgármester és mások is közbeléptek. Este szabadon engedtek azzal, hogy majd Budapesten folytatják ellenem az eljárást.

A következő napon, a püspökkel sétálva még mutogattam magam a városban, majd vele egyetértve október 2-án éjjel eltűntem Szegedről.

Egy hónapig bujkáltam, előbb Budapesten, a Huba utcai karmelita rendházban, majd leutaztam Pécsre, ahol a ciszterciekénél szálltam meg. Október vége felé rendelet jelent meg arról, hogy mindenkinek be kell jelentkeznie az állandó lakhelyére. Mivel nem akartam ismeretlen ember maradni az országban, írtam a szüleimnek, hogy jelentsenek be. Addig a politikai rendőrségen azt hitték, hogy disszidáltam.

Endrédy Vendel ciszterci apát fölajánlotta: hozzájuk bármikor mehetek, így kerültem vissza gyermekkorom színhelyére, a budai Szent Imre plébániára. *Kalmár Ödön* plébános mellett lettem kisegítő lelkipásztor. Ekkor kapcsolódtam be a ciszterciek ifjúsági munkájába.

Távoli atyafiságomból egy régi ismerősöm, *Károly Ibolya* biztosítási tisztviselő fogadott be a Bartók Béla út 53. szám alatti lakásába. Megkaptam a konyha melletti kis cselédszobát. Társbérletben éltünk öten a lakásban. Ebédet és vacsorát a Szent Vincé-s nővérek Ménesi úti anyaházában kaptam. Ezt a plébánosom intézte el.

A gyermekek templomi hitoktatását vezettem. Vasárnap reggel 8-kor volt a templomban a gyermek-mise, majd utána felmentem a Ménesi úti Emmausz kápolnába, ahol a környékbeli fiatalok gyűltek össze.

Nagyon jól éreztem magam a ciszterci környezetben. Sokat voltam együtt az atyákkal mind a plébánián, mind pedig a családok látogatása alkalmával.

Gyóntatószékemre a „Lucián atya" kiírás került, mivel a karmeliták harmadik rendjében ezt a nevet kaptam. Sok gyerek és diák gyónóm volt, akikkel így személyes kapcsolatom alakult ki.

Hétköznap reggel felváltva prédikáltunk a templomban. Este közösen énekeltük a *Salve Reginá*t. Utána lakásomon fogadtam az egyénileg hozzám forduló fiatalokat. Sokszor a késő éjjeli órákig húzódtak el ezek a beszélgetések.

Ez a békés együtt-munkálkodás 1950 júniusában a szerzetesrendek szétszóratásával véget ért. A plébánián dolgozó ciszterci papokat 1951 júliusáig meghagyták egyházmegyei keretben, majd onnan is menniük kellett. A plébániát *Horváth Richárd* ciszterci vette át, a hírhedt békepapi mozgalom vezetője. Behívatott és megkérdezte, a plébánián akarok-e maradni. A válaszom nemleges volt. Néhány nap múlva átkerültem a Városmajorba, ahol *Láng János* plébános szintén kisegítőként alkalmazott 1951. augusztus l-jétől. Kiváló papokat találtam ott: *Tóth János* káplánt, *Endrefalvi Ottó*t, *Balogh András*t és *Dán György*öt.

A szerzetesrendek szétszóratása után nem étkezhettem tovább a Szent Vincé-s nővéreknél. A XI. kerületi hívek sorkosztot hordtak a lakásomra. Később étkezdében ebédeltem, vagy otthon csináltam magamnak valamit. Több mint egy évet töltöttem a Városmajorban. A szentimrevárosi ifjúság jelentős része utánam jött, és ott vettek részt a szentmiséken, s keresték föl gyóntatószékemet.

A XI. kerületi kiscsoportos hitoktatás a hívek lakásán folytatódott. Nagyobb fiúk és lányok vezették a foglalkozásokat. Engem csak mint szakmai tanácsadót vettek igénybe.

1952 nyarán felmentették Láng János plébánost. Helyébe egy békepapot tettek. A Városmajorból 1952. szeptember 15-én egyházhatósági intézkedésre távoztam. Az érseki helytartó a budapesti Bazilikába küldött kisegítőnek. Ott a papi közösséget *Barabás (Belányi) Ferenc* adminisztrátor vezette, mivel *Tarnóczy János* plébánost az állam nemkívánatos személynek minősítette. Káplán *Turányi László* és *Németh János* volt.

A gyermekek templomi hitoktatása itt is feladatom maradt. Részt vettem a lelkipásztori munkában, sokat temettem, eskettem, gyóntattam. A XI. kerületi ifjúság egy része ide is követett. Szombat délutánonként hosszú sorban álltak a diákok gyóntatószékem előtt. Vasárnap a 9 órai szentmisére is eljöttek Budáról.

Beosztottak az irodába is, ahol naposként teljesítettem szolgálatot. Továbbra is a XI. kerületben laktam. Villamossal jártam be kora reggel, a félhetes misét gyakran én mondtam. A kialvatlanság miatt sokszor 50 percig is elhúzódott egy csendes mise.

Így teltek az évek egészen az 1956-os októberi népfölkelésig. Október 23-án délután esperes-kerületi gyűlés volt a rókusi plébánián. Az esperest, egy váci megyés papot több más vidéki pappal együtt az Állami Egyházügyi Hivatal hozta be a főváros kulcspozíciót jelentő plébániáira. A gyűlés után a Rákóczi úton hatalmas forgalomra figyeltem fel: ifjúmunkásokkal megrakott teherautók rohantak és a fiatalok nemzetiszínű zászlót lobogtatva harsogták: lengyel–magyar barátság, vesszen a zsarnokság! A Nemzeti Színháznál gépelt felhívások voltak kiragasztva az oszlopokra: vissza az uránbányákat! A szovjet csapatok haladéktalanul távozzanak az országból!

Ezeket látva és olvasva öröm, egyúttal szorongás fogott el: mi lesz ebből? Mivel a villamosok, buszok nem jártak, gyalog igyekeztem haza. Mindenki izgatottan fogadott. Hozták a híreket a városból. A csepeli munkások teherautókon, felfegyverkezve érkeztek a Kálvin térre, ilyen kiáltásokkal: pusztuljon a rendszer! Megszállták a Bródy Sándor utcát, a Rádió környékét. Mentőautókon, álcázva érkeztek az ÁVH-sok. Bevették magukat a szomszédos házakba, és kitört a harc. Az ablakokból a tömegre lőttek. Este Gerő Ernő a rádióban elmondta nevezetes, az ország lakosságát felháborító beszédét.

Másnap kora reggel Kelenföld felől lassú ütemben orosz tankok vonultak fel a Móricz Zsigmond körtérig. Itt a munkásfiatalok kőzáporral fogadták őket. Az oroszok nem lőttek, csak tankokkal fenyegették a felkelőket. A fővárosban mindenfelé folytak a harcok. Több helyütt a fiatalok barátságot kötöttek az oroszokkal, és magyar zászlót tűztek ki a tankokra. Ezek a barátságos orosz katonák a székesfehérvári tankhadosztályból valók voltak, akiket azután gyorsan kivontak az országból.

Október 30-án katonai autón Budára hozták felsőpetényi rabságából Mindszenty József hercegprímást. A Parlamentből Tildy Zoltánék hajnali négy óra tájban telefonáltak, hogy a prímás megérkezett a várba. A bazilikai papok a plébániáról átmentek a templomba és meghúzták a harangokat. Utána nem győzték a sok érdeklődő telefonhívást.

November 1-jén délben egy nyugatnémet televíziós autó érkezett a Bazilikához. Érdeklődtek, hogyan juthatnak fel a várba a bíboroshoz. Vállalkoztam felkísérésükre, és így jutottam el az Úri utca 62-be, a prímási rezidenciára. A házon belül hatalmas tömeg nyüzsgött. Jobbára középkorú férfiak, a régi világ emberei, akiken látszott, hogy valamit várnak a bíborostól. Fölismerve ezt az ellenszenves érdeknyüzsgést, elkeseredetten hagytam el az épületet. A bíboros november 3-án este rádiószózatot intézett a magyar néphez és a világhoz. Amit mondott, abban nem volt semmi, amitől felszisszenhettem volna. Mérsékelten és tárgyilagosan beszélt, számolva az addig kialakult helyzettel.

Másnap hajnalban ágyúdörgésre ébredtem. Szobám ablakából az udvar feletti égen, a Gellérthegy irányából torkolattüzek villogását láttam. A rádióban felhangzott Nagy Imre kétségbeesett segélykérése a nyugati világhoz.

Elszabadult a pokol. A magyar felkelők több helyütt még sokáig harcoltak a szovjet túlerővel szemben. A Körtéren tankok cirkáltak és lőtték az épületeket. A mi házunk is belövést kapott. Az egyik lövedék, átütve háziasszonyom szobájának a falát az előszobaajtón keresztül bevágódott a ruhásszekrényembe. Ott függtek a reverendáim. A lövedék belecsavarodott piros gombos talárisomba, leszakította a vállfával együtt, majd „leült" a szekrény aljára. Kora reggel nagy naivan kigöngyöltem a reverendát és kivettem belőle a fel nem robbant lövedéket. Kivittem az előszoba előtti erkélyre. Hívtam a házban lakó *Liszka György* honvéd alezredest, hogy hatástalanítsa. Hála Istennek, nem történt nagyobb baj.

Az utcai ablakból láttam a Bartók Béla úton sebesültekkel megrakott teherautókat Kelenföld felé a Tétényi úti kórházba rohanni. Mivel nem mehettem be a Bazilikába, s hogy mégse nézzem tétlenül az eseményeket, elindultam a Tétényi úti kórházba a betegek lelki ellátására. Addigra azonban már több pap tevékenykedett a betegek körül, így én – ismerve a műtősnőt – beálltam a műtőbe és műtétek közben vezettem a műtéti naplót.

A harcok alatt a Körtéren az orosz tankok között liturgikus egyházi ruhában jártam, és ahol kellett – például rögtönzött temetés volt a házak udvarában – elvégeztem a szertartást.

A szovjetek leverték a felkelést. Amint lehetett, kölcsönkerékpárral bejártam szolgálatra a Bazilikába. A Ferenc József-híd pesti hídfőjénél egyszer beakadtam a villamossínbe, és egy ott álló orosz tank elé estem. De nem történt semmi bajom, s haladtam tovább a Váci utcán át.

Két-három hét múlva, amikor már viszonylagos nyugalom volt, elkezdtük a temetéseket. Ennek során jártam a Kerepesi temetőben, ahol egy nagy helyiségben feküdtek a halottak, nagyobbrészt már megbarnulva. Ugyanígy a Kozma utcai temetőben, ahol az út mentén nyílt koporsóban feküdtek az elesettek, hogy a kereső hozzátartozók megtalálhassák őket. A Farkasréten temettem el volt szegedi diákomat, *Danner János* műegyetemistát, aki a harcok alatt a Honvédelmi Minisztérium és az egyetem között tartotta a kapcsolatot. A Dunaparton autóból tüzelő ÁVH-sok lőtték le. Sokáig az egyetem előcsarnokában feküdt, és már egészen megbarnult. A temetőben koporsója nagy nemzetiszínű zászlóval volt letakarva. Ebben a temetőben kísértem ki sírjához egyik XI. kerületi diákomat, *ifj. Benedicty Ernő*t, aki a pesti oldalon esett el a harcokban.

November 4-e után Belányi a Bazilikából küldött be liturgikus felszerelést és misebort az amerikai nagykövetségre a bíboros számára. Úgy tudtuk, hogy tájékoztatta is Mindszentyt a kinti helyzetről. Így vált érthetővé a bíboros cédulákra írt több intézkedése, mint például az idegen egyházmegyékből az ÁEH által a püspökségekre helyezett békepapok hazairányításának kísérlete.

Valószínűleg az egyik ilyen információban szerepelhettem én is, mert Hamvas püspök – aki akkor egyidejűleg a főegyházmegye apostoli adminisztrátora volt – felszólítást kapott a bíborostól, hogy engem is rendeljen haza. Ehhez akkor az ÁEH nem járult hozzá, csak 1957. február 1-jén kerültem vissza Szegedre. A püspök nem vehetett vissza titkárának, ezért megbízott a püspöki számvevőség intézésével, és kinevezett a Radnóti Gimnázium hittanárává. Szüleim lakására költöztem és onnan jártam be a hivatalba.

A püspöki hivatal légköre egészen megváltozott 1949-hez képest. Az ÁEH békepaposította, mégpedig „ejtőernyősökkel". Nekem nem sok dolgom akadt velük. Külön szobában, egy félreeső helyen volt a kis irodám. Hónapok múltával, úgy tudom, vatikáni intencióra leváltották őket. Helyükbe egyházmegyések kerültek. A helyzeten, a püspökség békepaposításán ez nem változtatott.

Szegedre való visszahívásomkor, mivel hittanári kinevezést is kaptam, jelentkeztem a Radnóti Gimnázium igazgatójánál, *Bánfalvi József*nél. Kétségtelenül zavarta őt ez az ügy, és csak hímelt-hámolt. Végül a hitoktatásból nem lett semmi. Hogy mégis megtartsák a látszatot, a humán tagozatú gimnáziumokból jelentkezők számára összevont csoportot szerveztek a Ságvári Gimnáziumban. Hetenként egyszer, reggel 7 órakor tartottuk a hittanórát. Így ment ez a tanév végéig, de szeptemberben már ez is elhalt.

Misézni a Szent József templomba jártam, ahol kisegítőként szolgáltam. Rendszeresen gyóntattam és prédikáltam. Később nagyobb diákoknak a templomban tartottam hittanórát.

Mivel a budai ifjúságból többen igényelték a velem való személyes kapcsolat fenntartását, időközönként, amikor a püspök a fővárosba utazott, fölkéredzkedtem az autójára és fölutaztam a fővárosba. Mint az utóbb bekövetkezett eseményekből kitűnt, utazásaimat számon tartotta az ÁVH. Ez minősült végül is szervezkedésnek, melynek következményeképpen 1961. február 6-ra virradóra letartóztattak.

Ezen az éjszakán az országban nyolcszáz helyen folyt házkutatás. Nálam a szomszédok voltak a tanúk. A püspöki hivatali irodámat is átkutatták. Azon az éjjelen sok ifjúsági lelkipásztort fogtak össze az országban. A szegedi rendőrségre vittek. Innen autón szállítottak Budapestre. A budai Gyorskocsi utcai rendőrségi vizsgálati osztályra kerültem.

Fölvezettek az osztályra, ahol levetkőztettek. Benti alsóneműt kaptunk, fölsőruhánkat megtarthattuk. Számom 742 lett. Betettek egy zárkába, ahol egy magát ügyvédnek mondó negyven év körüli férfi fogadott. Barátságosan viselkedett. Kezdő voltam a börtönvilágban, naiv, jóhiszemű. Ezért nem gyanakodtam arra, hogy zárkatársam nem az, akinek mondja magát, s rám van állítva. Erre csak hónapok múlva jöttem rá.

Kérdezte, hogy miért hoztak be? Őszintén mondtam, fogalmam sincs róla. Majd elvittek kihallgatásra. Egy magát *L. M.*-nek nevező rendőrszázados fogadott. Nagyon barátságos volt. Megkérdezte, tudom-e, hogy miért kerültem be? Válaszom ugyanaz volt, mint korábban: fogalmam sincs róla.

A kihallgatások során lassan „kiderült", hogy a ciszterci-vonalhoz tartozom és az ottani ifjúsági tevékenységem minősült szervezkedésnek. Nem tudtam mást mondani, mint azt, hogy kizárólag politikamentes hitoktatással foglalkoztam. A ciszterci papok működésének betiltása után a fiatalok számára elérhető ismerős pap maradtam, akihez szakmai tanácsért fordultak a katekéta nagyfiúk és nagylányok. Egyébként egyénileg foglalkoztam azokkal, akiknek erre volt igényük, így ment ez heteken át, mert nem volt egyéb érdemi mondanivalóm.

Márciusban az egyik alkalommal kihallgatóm elém tette az 1961. március 15-i keltezésű sokszorosított körlevelet, melyen a „Magyar Katolikus Püspöki Kar" aláírás szerepelt. Ebben közölték, hogy államellenes szervezkedésben való részvétel miatt eljárás indult egyes papok ellen. Ezeket a püspöki kar, „mint a magyar nép ellen vétőket, elítéli". A körlevélben felelőtlen elemeknek minősítettek bennünket.

A vizsgálat még csak folyt, de máris prejudikáltak minket a püspökeink? – Nem tudtam erre mit mondani. Letettem a fegyvert és úgy döntöttem: lesz, ami lesz… nem harcolok tovább az ártatlanságomért. Úgyis hiába. Ez utóbbit később a kihallgatóm is hangsúlyozta. (Eszembe sem jutott, hogy ez a sokszorosított „körlevél" talán nem is az aláírók tudtával vagy akaratával jelent meg. A szabadulás után hallottam, hogy az egyik prominens békepap műve lett volna. Tény és való, hogy *Schwarz-Eggenhofer Artúr*t, akkori esztergomi apostoli kormányzót egyes papok megkérdezték: Artúr bácsi, hogyan lehetett ilyen körlevelet kiadni? Erre azt felelte: Azt hiszitek, hogy én erről előzőleg tudtam valamit? Csak miután megjelent, szereztem róla tudomást!)

A vizsgálat folyamán nyíltan kimondták: magukat nem azért fogják elítélni, mert hitoktattak, hanem azért, mert egy jövőbeni rendszerváltozásra várva, kádereket képeztek, vagyis elit-nevelést folytattak. – Ez lett a vád magva, és ez volt a koncepció. Közben egyik kihallgatótól a másikhoz vittek. Közölték „bűntársaim" vallomásait, melyek „beismerések" voltak. Az ügy egyre húzódott.

Elérkezett 1961. május elseje. A zárkában ülve gondoltam, végre lesz egy nyugodt nap. De délután kulcscsörgésre leszek figyelmes. Kivágódik az ajtó, és bemondja az őr: 742! Kihallgatásra.

Megszokott kihallgatom, *L.* százados sápadtan fogadott. Szinte kérlelt: mondja meg végre Géza bácsi, ki volt a szervezkedés vezetője? Nem tudok mit mondani. Ilyen nem létezik, válaszoltam.

Folytak tovább a kihallgatások. Egykedvűen ültem és mondtam a kihallgatónak: írjon, amit akar, százados úr!

Hamarosan új kihallgatót kaptam *O. Sz.* őrnagy személyében, akit a Belügyminisztériumból küldtek, hogy felkészítsen a nyilvános tárgyalásra. Udvarias, jómodorú ember volt. Megkérdeztem egyszer tőle: hogy jövök én ahhoz, hogy az elsőrendű vádlott legyek? Mert magának neve van! – volt a válasz. – De biztosítom, nem maga fogja kapni a legtöbbet. Így is lett. Tehát már az ítéleteket is előre eldöntötték.

A tárgyalás a Markó utcai Fővárosi Bíróságon folyt. Június 7-én mind a 12 vádlottat rabszállítón vitték át a bíróságra. A kísérők börtönőr egyenruhába átöltöztetett rendőreink voltak. Mindvégig a rendőrségi vizsgálati osztályon tartottak bennünket, s nem kerültünk át az ügyészségi fogdába. Megbilincselve vezettek föl a tárgyalóterembe. A folyosón ismerősök tolongtak, mert a tárgyalás nyilvános volt. Egyházi részről megjelent *Várkonyi Imre* prépost. Ő mondta az érdeklődőknek: Géza nagyon súlyos dolgokat követett el.

Elsőnek engem hallgattak ki. Vádlott-társaim ekkor még nem tartózkodtak a teremben. A tárgyalást Bimbó István bíró vezette. Így ment ez egy hétig, s naponta gyarapodott a kihallgatandó vádlottak száma. A tizenkét vádlott-társból személyesen csupán ötüket ismertem a ciszterci vonalról, mégis úgy szerepeltünk a nyilvánosság előtt: Havass Géza és társai.

Az ítéletet 1961. június 14-én hirdették ki. A Fővárosi Bíróság *Havass Gézá*t 5 év és 6 hónapi, *Merényi Gyulá*t 4 év és 6 hónapi, *Nobilis Gábor*t 4 év, *Hontvári Miklós*t 3 év és 6 hónapi, *dr. Gáldy Zoltán*t 2 év és 6 hónapi, *Barlay Ödön*t 8 év, *dr. Ikvay László*t 6 év, *Emődy László*t 7 év, *Földy Endré*t 6 év és 6 hónapi, *Lénárd Ödön*t 7 év és 6 hónapi, *Tabódy István*t 12 év és *Kölley György*öt 3 év börtönre ítélte.

Az ítélet ellen senki sem fellebbezett. Így azonnal jogerőssé vált.

Ekkor jelent meg ellenünk *Mihelics Vid* hírhedt cikke a Vigiliában. Az Új Ember se mellettünk szólalt föl, tehát a magyar katolikus közvélemény is félre volt informálva a katolikus sajtón keresztül. Nem írhatták meg az igazságot. Úgy kellett elfogadni a miénket, mint egy valóságos pert!

Elítéltként még hónapokig a rendőrségi vizsgálati osztályon tartottak, mint lehetséges tanút. Közben egyik zárkából a másikba helyeztek át, mindig új zárkatársak közé. 1962 tavaszán átvittek az ugyanabban az épületben lévő katonai börtönbe. Ott rövid ideig voltam, majd innen átszállítottak Márianosztrára. Itt, az „osztályidegen börtönben" együtt voltunk papok, akik ebben a perben összetartoztunk, beleértve a nem nyilvános tárgyalásokon elítélteket is.

A szőnyegszövő üzemben dolgoztam. Sorban ültünk egymás mellett a szövőszék előtt, és minta után perzsaszőnyegeket csomóztunk. Keresetem minimális volt, s ezt eltartásomra levonták. Otthonról küldtek pénzt a spájzolásra.

Ilyen jó papi társaságban huzamos ideig még nem voltam. A szövőszéknél *Szunyogh Xavér Ferenc* bencés atya mellett ültem. Aranyos kedélyű ember volt. Tartotta bennünk a lelket.

1962. október 8-án Magyarok Nagyasszonya ünnepén, váratlanul elvittek néhányunkat a munkahelyről. Engem a vizsgálati osztályról általam már ismert *Hermann* alezredes fogadott. Barátságosan előadta a következőket: tisztában vagyunk azzal, hogy az egyházat nem lehet múzeumba tenni, s hogy még hosszú évtizedekig egymás mellett kell élnünk. Ezért a kormányzat kéri, mondja meg őszintén a véleményét az egyház és az állam kapcsolatáról.

Kedélyesen megkérdeztem: miért történik ez a nyomozó hatóságon keresztül? Talán ez új káderezés? A válasz így hangzott: tudja, mi is politizálunk… De biztosíthatom: teljes őszinteséggel elmondhatja a véleményét. Semmi bántódása nem lesz belőle. Bővebben nem nyilatkozhatom, de higgye el, az önök javára fog szolgálni. (A párt akkor készült VIII. kongresszusára.)

Mosolyogva válaszoltam: nem félek az őszinteségtől, hiszen az önök szempontjából én már a helyemen vagyok… De engedje meg, hogy megkérdezzem: mi a magyar helyzet jellemzője? Az alezredes kissé meglepődve nézett rám. Tovább folytattam: ugyebár proletárdiktatúra? A válasz ez volt: igen! No kérem, mondtam, ebben az esetben „viszonyról" nem lehet beszélni, csak állapotról. Viszony csak jogilag egyenrangú felek között lehetséges. Köztünk erről nem lehet szó, mert az egyház csak addig a határig mehet el működésében, ameddig ezt önök – bizonyos politikai meggondolásból – tűrik!

Az első probléma tehát: a kölcsönös bizalom hiánya! Önök ideológiai és politikai szempontból az egyházban a kapitalizmus támogatóját, világhatalomra törő intézményt látnak. Miként vélekedem én a kialakult helyzetről?

1944. október 10-én kerültünk Szegeden szovjet megszállás alá. Az ezt követő néhány évben, Rákosiék uralomra jutása előtt is érezhető volt a Belügyminisztérium akkor még lefékezett, de határozott nyomása az egyházra. A tulajdonképpeni Rákosi-korszak pedig már nyíltan fellépett ellene. Mindszenty elítélése után a püspökök kényszerhelyzetbe kerültek. 1950-ben házi letartóztatásban voltak. Így „előkészítve" őket, került sor az eskütételre, amire addig nem voltak hajlandók. Majd a szerzetesek elhurcolása által teremtett helyzetben ültek le tárgyalni a kormányzattal. Meg kell jegyeznem: az így létrejött egyház és állam közti „megegyezés" katolikus egyházjogi szempontból semmis volt. Az egyház helyzetéről az államhatalommal kizárólag az Apostoli Szentszék illetékes tárgyalni.

Ezután felsoroltam az adminisztratív intézkedéseket, az ifjúság elszigetelését tőlünk, a sajtó, a könyvkiadás teljes megsemmisítését. Az irányításuk alatt mutatóba meghagyott Új Ember, illetve a békepapok újsága nem tétel. Az ÁEH nyomását, a püspöki joghatóság gúzsbakötését, az egyház megosztását a papi békemozgalommal.

Van-e ezek után megoldás?! – kérdeztem. Nincs! Mert a tüzet és vizet nem lehet összebékíteni. Abból gőz lesz… Szó lehet azonban reálpolitikai meggondolásból a rendszer részéről a „modus vivendi" kereséséről. Erre azonban egyházi részről Magyarországon nincs olyan tényező, amely a megoldáshoz döntő lehetne. A hatalom egyet tehet: keresse az utat az Apostoli Szentszékhez! Ha 1959-ben a Szentszék szovjet-Litvániában törvényes püspököt nevezett ki, ez rugalmas hozzáállását mutatja még a Szovjetunióval szemben is! Bizonyára nem lesz merev a Szentszék, ha a magyar katolikus egyházról kívánna vele tárgyalni a hatalom.

Befejezésül hozzátettem: ha így, ahogy őszintén elmondtam, megfelel, akkor ezt kész vagyok írásban elkészíteni. Az alezredes teljesen egyetértett velem és közölte, másnap maradjak a zárkában. Kapok írógépet és papírt, cigarettát és ebédet. Így is történt.

Délután, a munka befejeztével visszatértek a zárkatársaim. Az elkészült véleményt elolvastattam *Faddy Ottmár*ral, aki ennyit mondott: Jól írtad meg, Géza! Este azután jött az írásért a börtönben szolgálatot teljesítő operatív rendőrtiszt. Jutalmul rendkívüli látogatást kaptam, de erre már csak a Gyűjtőfogházban került sor.

Másnap, a déli cigaretta-szünetben azok, akik hasonló felkérést teljesítettünk, megbeszéltük, amit írtunk. Előre nem beszélhettünk össze. Véleményünk egyöntetű volt: keressék az utat az Apostoli Szentszékhez.

Hogy ezt követően az 1963 tavaszán tényleg megkezdődött vatikáni tárgyalásokhoz mennyiben járult hozzá a börtönben lévő papok véleménye, nem tudom… Csak sejtem, hogy nyomott valamit a latban!

Az egyik alkalommal éjszaka felköltöttek bennünket és kiparancsoltak a zárkából. A trepnin álltunk, ezalatt az őrség feldúlta a zárkákat és mindent átvizsgált. Ezt nevezték börtönnyelven „hipisnek". Miután nem találtak semmit, visszatérhettünk és lefeküdtünk.

Időközben megszüntették az „osztályidegen" megkülönböztetést. Ez a márianosztrai börtönre is vonatkozott. A sopronkőhidai börtön közbűntényeseit áthozták Márianosztrára. A munkahelyen a terem egyik felét foglalták el a közbűntényesek. A mi trepninkkel szemben lévő zárkákat kapták ők. Az egyik reggeli sorakozó alkalmával valamelyik közbűntényes becsapta maga mögött a zárka ajtaját, de valamit bent felejtett. Ügyes fiúk voltak, mert kanállal rögtön sikerült az ajtót kinyitniuk.

Megtudtuk, hogy bennünket, politikaiakat a budapesti Gyűjtőfogházba visznek. Erre ősszel került sor, amikor is egy napon felpakoltunk és elszállítottak minket. A „visszaesőket", köztük *Bolváry Pál* pálost, akit őszintén megszerettünk, a szigorú hírű sátoraljaújhelyi börtönbe vitték. Nagyon sajnáltam Bolváry atyát. Szabadulásunk után úgy hallottam, Amerikába emigrált.

A gyűjtőfogházi börtön földszinti befogadó zárkáiban kötöttünk ki. Első „élményünk" az idős, jovális börtönőr volt, akinek elmondtuk, hogy a WC-kagylóból patkányok ugrálnak ki és lefekvés után az ágyakra is felmerészkednek, sőt az emeletes ágyak vasvázain felkapaszkodva, még a legfelső ágyakra is felszemtelenkednek. Erre az őr nevetve mondta: fogják meg őket… Néhány napig ki kellett bírni a patkányok éjszakai látogatásait, amikor is a földre esett papírokat görgetve, zajongtak körülöttünk.

Munkára még nem osztottak be minket. Átmeneti zárkában kaptunk helyet. Zömmel a cipészműhelybe kerültünk, ahol autógumi külsőkből kivágott talpakat tettünk a kiszabott katonai tornacipőkre.

Előkelő papi társaságot képeztünk. Velünk volt *Sigmond Lóránt* ciszterci, *Halász Piusz* ciszterci házfőnök, *Pálos Antal* jezsuita tartományfőnök, *Werner Alajos* főiskolai tanár, egyházi zeneszerző és még sokan mások.

A mérnökök a tervezőkhöz kerültek. Ma sem tudom, ők voltak-e mögötte, de nem egyszer a zárkába bedobva nylon-zacskóban élelmet találtam. Jólesett, mert nem spájzolhattam, viselve a nyomást azért, mivel nem vállaltam a besúgó szerepét. *Aszalós János*

és *Keglevich István* tanári munkát végeztek, vagyis börtönön belül oktatták az iskolázatlanokat. Az volt a benyomásom, hogy a jótékony „postások" közülük kerültek ki.

Egy zárkában voltam *Rózsavölgyi László* regnumi atyával. Ő misézett vasárnaponként, amikor is tésztába sütött és beküldött mazsolaszemeket beáztatva, majd azokat kicsavarva, egy pléhkanálban konszekrálta a „vinum de vitae"-t és a győri kekszet mint kenyeret. A vélemény az volt, hogy ezek anyaga érvényes a miséhez. Mások is miséztek. Apró kenyérdarabkák formájában, gyufaskatulyába téve juttatták el az Eucharisztiát azoknak, akik áldozni akartak. Az egyik mérnök, *Rozgonyi Gyurka*, akinek beosztása folytán szabad mozgása volt a börtön területén, juttatta el a szentséget másokhoz. Az őrség tudta, hogy a papok miséznek, és ezért gyakran volt „hipis" mind a zárkákban, mind pedig munka után, a fal mentén sorba állítva bennünket. Egyszer nálam is volt egy gyufaskatulyában szentség, amit sikerült továbbadnom a sorban állás közben. Hála Istennek, nem találták meg. A zárkákban különösen a WC-tartályt kutatták, mert a mazsolát oda rejtették a rabok. Az otthonról küldött csomagokat egy idő után szigorúan vizsgálták. Az egybesütött tésztákat többfelé vágták, keresve benne a mazsolát.

Mindig voltak kintről értesüléseink, mert a mérnökök apró rádióvevőket szereltek össze munkahelyükön és éjjel hallgatták. De voltak köztünk 56-os kommunisták, akiknek *Rajk Lászlóné*hoz volt „drótjuk" és így is jutottunk információkhoz. 1963 elején hírt kaptunk a készülő amnesztiáról. Ez végül is igaznak bizonyult, mert márciusban kihirdették.

Tisztességes katolikus értelmiséget akartunk a jövő számára nevelni azzal, hogy megadjuk nekik a katolikus tanítást. A kommunisták a saját illegális múltjukban követett logikát húzták ránk, mintha mi is azt tennénk, amit ők tettek. Ez már önmagában koncepciós elem!

Csak azt nem értettük, mi indította 1960–61-ben a Kádár-rendszert, hogy belénk harapjon? U Thant és XXIII. János pápa korszakában rá kellett döbbenniük, hogy valamit elrontottak, ezért jött az 1963-as amnesztia.

A belügyből felkeresett négy rendőrtiszt. Arra akartak rávenni, ha kikerülök, tartsam a kapcsolatot a rendőrséggel. Kereken megtagadtam. Erre megfenyegettek: minden lépését figyeljük, még az álmaira is vigyázunk! Válaszom ez volt: az álmaimat is nyugodtan lefényképezhetik!

Egyenként kerültünk a bíró elé, aki közölte szabadulásunkat. Március 29-én délután 5 óra tájban léptem ki a börtön kapuján azzal, hogy haladéktalanul utazzak Szegedre és ott jelentkezzem a rendőrségen.

A villamosról leszállva, vonszoltam kopott bőröndömet. Alaposan lefogytam. Keresztlányomékhoz mentem az Ugocsa utcába. Még aznap késő este indult a vonatom, mellyel másnap hajnalban értem Szegedre. Bátyámékhoz indultam, majd a rendőrségre, végül hazatértem szüleim lakására, az Attila utcába.

Jelentkeztem *Hamvas Endre* megyéspüspöknél, akit arra kértem, hogy tekintettel évek óta betegen fekvő édesanyámra, osszon be a város területén bárhová kisegítőnek. Édesapám az év januárjában meghalt. Addig a rókusi plébánostól kértem engedélyt, hogy templomában – mely hozzánk legközelebb esett – reggelenként misézhessek. A püspök május elsejei hatállyal Szeged-Belvárosba helyezett kisegítőnek. Ezüstmisémet, mely éppen május 1-jére esett, még a rókusi templomban tartottam. A 8554. szentmisémet, 28 hónapi megszakítás után, hálaadásul ajánlottam fel. Ezzel kapcsolatban írta egyik régi hívem névtelenül a következő sorokat:

„Ezüstmisén vettem részt évekkel ezelőtt. A félig meszelt templomban alig volt kivilágítás, hiányzott az orgonaszó, prédikálás, még elegendő szentostyára sem futotta. Nem voltak kíváncsi emberek a padokban, csak azok, akik szerették és tisztelték, együtt imádkoztak vele és érte – akinek kézvezetője Krisztus volt. Ennél szebb szertartást soha nem fogok látni."

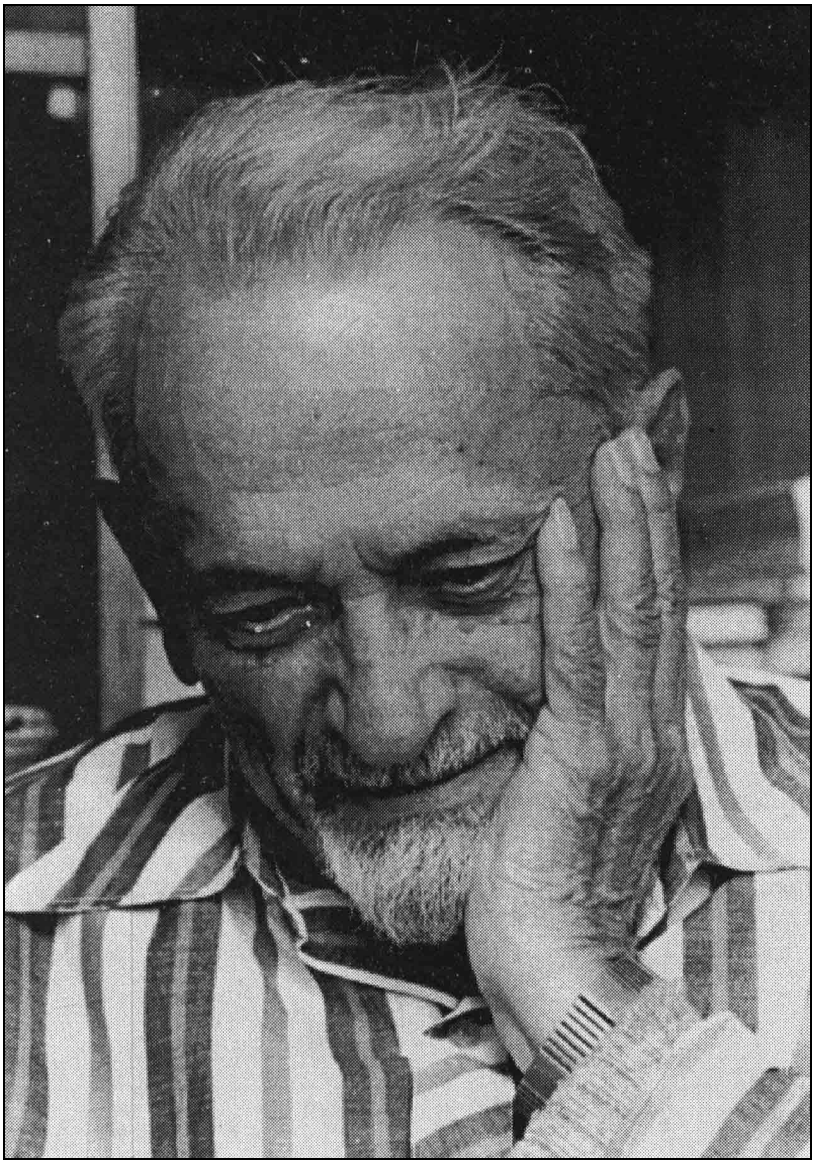
Sokan jöttek össze. Régi lelki gyermekeim közül a két *Bérczi* ikerfiú, *Szaniszló* és *Alajos* ministráltak. Valóban szép volt, megható és emlékezetes.

Néhány hét elteltével az egyik délután megjelent a budapesti rendőrségi vizsgálati osztálytól *Cs.* „őrnagy elvtárs", aki kihallgatásom alatt munkás származásával dicsekedett. Kivitt Szőregre egy presszóba és ott beszélgetett velem. Eközben kérdezte: mit gondol, miért került a dómhoz? Hogy szem előtt legyek – válaszoltam. No lássa, nevetett, milyen okos ember maga! Majd a rendőrséggel való kapcsolattartást kerülgette, de nem haraptam rá.

Hónapokkal később, az egyik este ugyancsak a vizsgálati osztályról felkeresett két ismerős rendőrtiszt, *Gy. F.* és *L. M.* Elvittek vacsorázni. Mindvégig úgy éreztem, nem hivatalos, inkább rokonszenv-látogatás ez részükről. Gy. F. kedélyes, kövér férfi volt, aki mindig zsebében hordta a csehek híres könyvét, a *Svejk, a derék katona* címűt. A kötet zsíros, használt volt, mint egy papi breviárium. A kihallgatások alkalmával sokszor olvasott fel belőle. Ha kopogott valaki, letette és lefödte egy ügyirattal.

L. M. elpanaszolta, hogy elvált a feleségétől. Kihallgatás közben sokszor fültanúja voltam a telefonbeszélgetésüknek. Késő estére járt, amikor elbúcsúztak. Többé nem találkoztam velük.

Máriás Lajos

Kalocsán született 1908. július 4-én. Gimnáziumi tanulmányait a nagyváradi premontrei gimnáziumban és Kalocsán végzi. 1925-ben, tizenhét esztendős korában lép a jezsuita rendbe. Szegeden, Pécsett, Innsbruckban végzi tanulmányait. 1937 júniusában pappá szentelik. 1939-től a Pázmány Péter Tudományegyetem földrajz–történelem szakos hallgatója. A diploma megszerzése után a rend kalocsai és pécsi gimnáziumában tanít az iskolák 1948-as államosításáig. 1948–1950 között Kishajmáson lelkész. 1950-től 1960-ig, tíz évig, a várható letartóztatás miatt rejtőzik az országban. 1960-ban a pannonhalmi szociális otthon lakója, 1990 óta a sülysápi plébánián él.

Nem jellemző Máriás Lajos jezsuita atya sorsa; az egyházüldözés idején a szerzetesek és világi papok közül ugyanis csak néhányan választották a bujdosást, ők is rövidebb ideig. A tíz évig tartó rejtőzködés azonban igen jellemző az 1950 és 1960 közötti magyarországi politikai és társadalmi viszonyokra.

Miért, milyen körülmények között választotta Máriás Lajos az „önkéntes börtönt”, hogyan tették ezt lehetővé a diktatórikus hatalommal szembenálló, kockázatot is vállalni merő emberek, s milyen hitbéli lelki gazdagodást adhat az üldöztetés– minderről tanúskodik a jezsuita atya visszaemlékezése.

A második világháború után Pécsett éltem a jezsuita rendházban. 1949-ben Rákosiék utasították a helyi ÁVH embereit, hogy az aktív papokkal, az ő szóhasználatuk szerint, fasisztákkal, le kell számolni. A püspökségen szolgálatot teljesítő egyik paptársam közölte velem: vigyázz, mert szerepelsz a letartóztatandók listáján. Honnan tudta, vagy csak sejtette, fogalmam sincs. Akkoriban még gazdag egyházi élet folyt. Engesztelő napokat, heteket rendeztünk, sőt a pálos templom előtt, ahol már a kommunizmus ideje alatt letörték a Szűzanya-szobor kezét, körmenetet tartottunk. Az ÁVH nem akadályozta meg a körmenetet, akkor még „szőrmentén” bántak velünk. Az egyik kórházban dolgozó kedvesnővér pedig elmesélte, hogy a sebészeten fekszik valaki, akit állandóan fegyveresek őriznek. A pécsi ÁVH kínzókamrájából szállították kórházba. Amikor egy percre egyedül maradt a nővér vele, a férfi odasúgta neki: pap vagyok. Borzalmas kegyetlenséggel bántak el vele. Összeroncsolták a végbelét. Gondoltam, ha letartóztatnak, ilyen sors várhat rám is.

Ekkor határoztam el, hogy eltűnök. A gimnáziumunkat már 1948-ban elvették, így a Pécs környéki Kishajmás plébániájára kerültem. *Dési Jancsó* rendtársammal 1949 februárjában missziót tartottunk Hertelend községben. Amikor megérkeztem oda, rendőr várt a vasútállomáson. Közölte, hogy a következő vonattal térjek vissza Kishajmásra. A helybéli plébános szorongva állt a háttérben, várta, mit válaszolok erre. Nem megyek vissza, feleltem, itt az írás, a püspököm küldött ide. A falusi rendőr elbizonytalanodott. A plébános ekkor így érvelt: a missziót már meghirdettük, nem lehet lemondani.

A pécsi ÁVH és a helyi rendőrőrs között sűrű telefonálás kezdődött a további tennivalókról. A postáskisasszony kiadta nekünk a beszélgetések tartalmát, s ez később az állásába került. Dési Jancsóval nagyon vigyáztunk minden szavunkra a nyolcnapos lelkigyakorlat alatt. Minden este két órán át együtt tartózkodott a hívő közösség. Egyikünk tartotta a szentbeszédet, másikunk az engesztelő imaórát. Szombaton a szentbeszéden szinte az egész falu jelen volt. Akkor így szólt a plébános: itt a megfelelő alkalom.

Kimentem a vasútállomásra. Az ÁVH már ott volt. Közben télikabátot öltöttem magamra, így nem ismertek föl. Bementem az állomásra, ahol egy templomkerülő, ateista fiatalemberrel találkoztam a faluból. Egyszeriben odalépett hozzám egy részeg bányász: maga pap! Mondtam neki, az vagyok. Itt van az én hívem! – s rámutattam a hitetlen fiatalemberre. S a fiatalember beleegyezően bólintott, s ezzel megvédett attól, hogy a papok ellen föllazított bányász esetleg rám támadjon.

Autóbuszra ültem. Késő este érkeztem vissza Pécsre, a rendházba. Tudtam, másnap onnan is el kell tűnnöm. De bénaság vett erőt rajtam. Becsomagoltam a legszükségesebb holmikat, mégsem indultam el. Végül az egyik testvér nógatott: tessék már elmenni!

Nem tudtam, hová, merre induljak. Közben még tartottam egy nyolcnapos lelkigyakorlatot, de az ÁVH ekkor már nyomomat vesztette. Pálos atyának, a rektornak ugyanis azt mondtam: nagyon szeretnék Békés megyében lelkigyakorlatot tartani. Amikor az ÁVH érdeklődött felőlem a rendházban, Pálos atya csak azt tudta mondani, amit tőlem hallott: valahová Békés megyébe távozott.

A szüleimhez mentem Kalocsára, onnan tovább Hercegszántóra, ahol valóban megtartottam a nyolcnapos lelkigyakorlatot. Pálos atya megüzente, hogy keresett az ÁVH, ne térjek haza. Jóval később, amikor már a pannonhalmi bencés szociális otthonban éltem, mondta nekem valaki: mennyit keresték atyát a békési falvakban! Heteken át figyelték a plébániákat, hátha fölbukkan.

Szegedre mentem, *Hunya* atyához, a fiatal teológusok spirituálisához. Kikértem a tanácsát. Ő ajánlotta a szigorú ciszterci apácák otthonát a Bakonyban. De nem sokáig maradhattam ott, mert egyik nap *Naszályi* atya szólt, hogy az ÁVH, igaz, nem én miattam, de már figyelte őket.

Budapestre utaztam, ahol *Szörényi* atya gondoskodott búvóhelyről számomra. Egy hónapig abban a Budakeszi úti villában tartózkodtam, ahol később, miután az épületet elvették az Erzsébet-nővérektől, az utolsó demokratikusan választott köztársasági elnököt, *Tildy Zoltán*t tartották házi őrizetben.

Ezt követően indultam el hosszan tartó magányomba.

Eszembe jutott Chesterton egyik regényéből a következő részlet, amelyben azt kérdi a szereplő: ha egy fűszálat el akarok rejteni, az asztalra helyezem vagy a rétre? Ilyen meggondolásból választottam a nagyvárost, ahol jól el lehetett tűnni. Ha valamely városrészben razzia kezdődött, egy másik helyre távoztam.

Rendtársaim kerestek nekem helyet megbízható családoknál. Az elsőt, *Siska* atya szerezte, aki kapcsolatban állt a *Zsemberi* családdal. Úgy gondoltam, ahol nem fogadnak be, azt a Jóisten nem akarja.

Három évet töltöttem egy Podmaniczky utcai lakásban. Rendes szobát kaptam, velem volt az oltáriszentségi Jézus, tehát egyáltalán nem voltam magányos. Kezdetben angoltanulással próbálkoztam, később az elmélyült remeteéletet választottam. Hétközben nem mozdultam ki, vasárnaponként a temetőkbe mentem sétálni.

Az utcán nyugodtan mozogtam. Akkoriban még nem volt személyi igazolvány, kis bejelentőcédulával igazolta magát mindenki. Rendtársaim megszerezték nekem egy kórházban lévő öregember papírját, bár tudtam, soha nem lesz rá szükségem. Volt ugyan hamis papírom, de lélektanilag nem ez nyugtatott meg. Ami igazi megnyugvást jelentett: tudtam, hogy a Jóisten átsegít a megpróbáltatásokon: „Írás nélkül átvezetlek."

Rendtársaim, akik közül eggyel-kettővel tartottam a kapcsolatot, egy idő után szerették volna, ha munkát vállalok. Fölajánlották, szereznek ehhez megfelelő papírokat. Egyik alkalommal hozták az iratot. Gazdája géplakatos, ilyen munkakörben nem lesz nehéz elhelyezkednem. De atyák, feleltem, nézzék meg ezt a kezet, ezt az arcot. Adjam ki magam géplakatosnak? Ki fogja elhinni! Belátták, hogy igazam van. Néhány évvel később újra próbálkoztak, akkor személyi igazolványt akartak szerezni nekem. A kiállító hatóságnál dolgozott egy megbízható ember. Igen ám, de a körözöttek listája, rajta az én nevemmel, ott volt az asztalukon. így abból sem lett semmi.

A magányban figyelmem a tisztítótűzben szenvedő lelkek felé fordult. Éppen azért, mert a temetőket jártam. Volt, amikor a temető egyik eldugott sarkában miséztem. A vasárnapi sétáim után azt vettem észre, micsoda nyugalom, mennyi fölismerés van bennem. Úgy gondoltam, a tisztítótűzben szenvedő lelkeknek segítek a rózsafüzér imádkozásával, a szentmise áldozat bemutatásával, tőlük pedig a Krisztusban való elmélyedést kapom. Odatúl az elmúlt élet nagy ellenőrzése folyik. Üzentem a rendtársaimnak, négy plébániám van: a Kerepesi, a Farkasréti… S nagyon jó híveid vannak, mondta *Faragó* atya.

A tisztítótűzben szenvedő lelkek vezettek el az angyalvilágba. Azon gondolkodtam, honnan van ekkora erejük és ekkora gonoszságuk a kommunistáknak. Nem lehet mással, mint démoni erőkkel magyarázni. *Schütz Antal*nál olvastam, hogy az emberi történelemben néha olyan magas fokú a gonoszság, hogy nem lehet démoni erők együttcselekvése nélkül megmagyarázni. Miért képesek olyan hatalmat elérni? Azért, mivel a bűnük következtében vagy a fölesküvéssel átadták magukat a démoni erőknek.

Amikor Hitler föltűnt a politika színpadán, s egy müncheni sörözőben előadást tartott, a jelen lévő jezsuita atya exorcizálta őt. A vezér hirtelen hebegni kezdett, majd távozott a pódiumról. Később, amikor már Németország ura volt, egy rádióbeszédét hallgatva két atya a távolból exorcizálta. Nem derült ki, hogy valójában mi történt, de megszakadt a beszéd

közvetítése. Nem tudtam másként elképzelni ezt, mint a démoni és angyali erők küzdelmeként, a jóért folytatott erőfeszítésként. Vajon miért nem segítenek az angyalok? – tettem föl a kérdést, s akkor fordultam a világuk felé.

További sorsomban jelenlétüket, föltűnő védelmüket figyeltem meg. Egy ízben Siska atya figyelmeztetett, hogy a végtelenségig nem bujkálhatok, előbb-utóbb úgyis a nyomomra akadnak. Akkor majd legyek okos, ne keressek fölöslegesen feszültséget, mert végül még agyonvernek. Tehát fölkészített arra az esetre, ha elfognának. Erre azt válaszoltam: atya, ne vegye el a hitemet! Jegyezze meg, ha az ajtómat ököllel verik az ÁVH-sok, az angyalok akkor is segítenek rajtam! Így is történt.

Időről időre Siska atyától kaptam pénzt, hiszen ellátásomért mindvégig fizettem az engem befogadóknak. Az egyik nap elindultam ahhoz a hölgyhöz, akitől akkoriban ebédet kaptam. Ebéd után panaszkodni kezdett: jaj, de fáj a fejem, jaj, de fáj a fejem! Pihenjen le, mondtam, majd én eltörölgetek. Eközben váratlanul verni kezdték a lakás ajtaját. Nem gondoltam még semmi rosszra, beszóltam a szobába a hölgynek: verik az ajtót. Nagy nehezen fölkelt, odament, kikémlelt az ajtónyíláson, s látta, hogy négy férfi áll készen a lépcsőház sarkaiban. Gondolom, hogy kifecsegett, aminek következtében a nyomomra akadtak az ÁVH-sok. Nem nyitottunk ajtót. A lakás erkélyéről figyeltük őket. Láttuk, amint lementek az utcára. Ketten a szemközti kapualjban maradtak. Igazi egérfogó. Félni akkor sem, mint ahogyan mindvégig, nem féltem. A háziak, a jótevőim miatt aggódtam csak. Ekkor léptek be az angyalok. Szépen elrendeztem a holmimat, a nálam levő iratokat összetéptem, majd imádkozás után nekiindultam. A két figyelő addigra megunta a várakozást, a szürkületben föl-le sétáltak. Amikor kiléptem a kapun, az egyik odakapta a fejét. Teljes nyugalommal indultam el. Ügyet sem vetettek rám. Másnap visszamentem a helyszínre. Még mindig figyelőszolgálatot tartottak, hátha fölbukkanok.

Három év elteltével távoznom kellett a Podmaniczky utcából. Talán már féltek a háziak, hogy lebuknak miattam, s megköszönték az ottlétemet.

Ideiglenesen átköltöztem abba a nyolcadik kerületi lakásba, ahol a jezsuiták titkos lelkigyakorlataikat, összejöveteleiket tartották. Egy nagyon bátor hölgy volt a házigazda. Ott tettek novíciusaink fogadalmat. Megmutatta az egyik szobát, s kérte, hogy a másik helyiségbe ne lépjek be. Miért? – kérdeztem, mire kiderült, hogy az akkori provinciálisunkat, *Kollár* atyát bújtatta. Figyelmeztetett, véletlenül se mozogjunk együtt. Egy alkalommal, mert olykor ki kellett mozdulni levegőzni, a kapuban összefutottam Kollár atyával. Elfordítottuk a tekintetünket, s mentünk a magunk útján. Igyekeztünk betartani az illegalitásra vonatkozó szabályokat.

Nem tudom pontosan, mennyi időt töltöttem ott. Közben megindult az újabb lakáskeresés. Azt ajánlották, menjek le egy Balaton parti nyaralóba. Hatalmas villa volt, a háború után igényelték az elhagyott javakból. Mint nyugdíjas tanár szerepeltem. Szabadabban mozoghattam, sokat sétáltam.

Mária néni, annak ellenére, hogy nagyon korrektül viselkedett, mégis elfecseghette mindazt, amit rólam tudott. 1957 októberében, az 1956-os forradalom első évfordulóján rendőrautó állt meg a villa bejárata előtt. Átfésülték az egész települést, bujkálók, szervezkedők után kutattak. Bejött hozzám a néni és így szólt: most tessék átmenni a másik szobába. Beléptem a nappaliba, a rendőrök éppen akkor lepték el a kertet. Ha fölnéznek, láthattak volna az ablakban. De nem néztek föl.

Megkérdezték Mária nénitől, tartózkodik-e még valaki a házban. Nem, válaszolta, mire a helybeli rendőr megerősítette: biztosan így van! Odakinn a falubeliek már gyülekeztek, mert gondolták, hogy most viszik el a „tanár urat”, vagy aki annak adja ki magát. Ezért az esetet követően el kellett tűnnöm a házból, hiszen az érdeklődés középpontjába kerültem. A szomszédban kedves idős házaspár lakott. Hozzájuk kerültem. Nyaranta üdülőknek adták ki a

ház egy részét, s azoknak föltűnt, hogy valaki még tartózkodik az épületben. Erre a két öreg úgy döntött, a házat el kell hagynom. De hová menjek?

A kert végében fából elkészítették egy kis helyiségnek a vázát, azt bevonták ponyvával, majd szénát dobtak rá. Úgy nézett ki, mint egy boglya. A nyaraló gyerekek érdeklődését fölkeltette a két öreg munkája, nézelődtek, de sikerült elrejteni előlük a bejáratot.

A néni lélekjelenléte bámulatos volt. Egy alkalommal tejért jött valaki, s én kiléptem, tehát megláttak. Hol van Pista bácsi, kérdeztem, hogy a természetesség látszatát keltsem. Az istállóban, szólt vissza, s közben mérte a tejet, majd hozzáfűzte: na, ez is elkésett! Telket akar vásárolni, de már eladták, amit kinézett magának. Hazugság nélkül, mindig el tudta terelni a figyelmet.

A boglyában jó sorom volt, az egész nyarat ott töltöttem. Amikor elmentek a nyaralók, visszaköltöztem a házba. Következő szezonban ismét a boglya volt a lakásom. Olyan messze esett a háztól, hogy nyugodtan gépelhettem, nem hallatszott el a zaja.

Itteni tartózkodásom idején nem igen mozdulhattam ki a házból, nehogy előző befogadóm meglásson, s jószándékkal ugyan, de elhíresztelje az ottlétemet.

Orvos sógorom üzente – hiszen a családdal is tartottam a kapcsolatot –, nem fogom a végtelenségig bírni ezt az életet, mert előbb-utóbb megbetegszem. Így is történt. A szoba, ahol három évet töltöttem, nedves volt. Ízületi fájdalmak, bénulási tünetek jelentkeztek. Egyik alkalommal leállt a gyomorműködésem. Mondtam a háziaknak, ha meghalok, temessenek a boglya alá, így majd nem tűnik föl senkinek. A rokonságnak pedig annyit írtam, ne nyugtalankodjanak. Nem értették, miért közlöm ezt velük.

Korábbi szállásadóm, akinek az ajtaját verte az ÁVH, meglátogatott és igen nyomorult állapotban talált. Ápolni kezdett és olyannyira rendbe hozott, hogy utazóképes lettem. Tovább maradni már igen kockázatos lett volna, annyira legyöngült a szervezetem, ezért elindultam Budapestre. A vonaton a kalauzt lefizette, aki beengedett egy lezárt kis fülkébe. Útközben detektívek tartottak ellenőrzést. Hallottam a folyosón az erős lépteiket, s amikor odaértek hozzám, a kalauz azt mondta: ez szolgálati szakasz – erre továbbmentek.

Elöljáróim a pannonhalmi bencés papi otthonban helyeztek el. Így ért véget 1960-ban a bujdosásom. Addigra valószínűleg már levettek a körözöttek listájáról.

Eleinte figyeltem a külvilág történéseit. Később leszoktam róla. Hallgatva a rádió híreit, egyre inkább erősödött bennem az érzés: olyan ez számomra, mintha egy négy-ötórás filmet kimerevített kockánként néznék végig. A történelmi, politikai folyamatok érdekeltek ugyan, de ebben a lassú, mindennapos apró eseménytörténetben, ahogyan a rádióból követni tudtam, egyre kevésbé. Közben gazdagodott a krisztusi hitvilágom. Mit kell tennünk, hogy a démoni erőket megfékezzük, megbénítsuk és a szent angyalok világa hatalmasan segítségünkre siessen a mi „arányos együttcselekvésünkkel”. (Ef 4,16)

Keglevich István

Budapesten született 1929. október 27-én. Az érettségit követően 1948-ban Mindszenty József bíboros veszi föl az esztergomi papnevelő intézetbe. 1953. június 14-én szentelik pappá. A Regnum Marianum közösség iránt elkötelezett lelkipásztor 1953–1954-ben Endrefalván, 1954–1961 között Kelenföldön káplán. 1960 őszén letartóztatják. Az 1963-as amnesztia után rakodómunkás, s folytatja az ifjúság nevelését. 1964-ben ismét elítélik, öt esztendőre, de le kell töltenie az amnesztiával elengedett két és fél évet is. 1971-ben kerül ki a Gyűjtőfogházból. Húsz éven át rakodómunkás, majd ablaktisztító. Szabadulása óta tovább folytatja ifjúságnevelő tevékenységét.

A Regnum Marianum közösség Prohászka Ottokár püspök lelki-szellemi kezdeményezésére, a Szűz Mária-tisztelet jegyében, 1900-ban jött létre, amikor „a budapesti középiskolás ifjúság buzgalmának, és vallásosságának, központja" lett.

A regnumi atyák elsősorban a szegény, tanulási költségeiket fedezni képtelen, ám tehetséges fiúk felkarolását tűzték ki célul.

A Regnumról így vallott az egyik – később börtönbüntetést szenvedett – atya: „Jó hittani tudás. Magas igényű keresztény nevelés. Katolikus világnézet. A történelem, a művészet olyan cserkész-módú közreadása, ami mindenkihez közel hozza, elfogadhatóvá és vonzóvá teszi az evangélium világát. A kirándulás megmaradt. De abból a keresztény aszkézis gyakorlása lett. A táborozás is megmaradt, sőt továbbfejlődött. Ez lett az együttes keresztény élet nagy fóruma."

A Regnum Marianum Damjanich utcai házától nem messze emelték az 1919-es rövid kommunista uralomtól való megszabadulás emlékére a mozgalom nevét viselő kegytemplomot. Amikor Rákosiék hatalomra kerültek, a kegytemplomot 1951-ben fölrobbantották és kommunista emlékművet emeltek a helyén. A Regnum-mozgalom papjait több alkalommal letartóztatták. Az ifjúsággal való foglalkozás „bűne" miatt került Keglevich István is börtönbe.

Kis pont voltam az egyházüldözés idején sérelmet elszenvedettek között. Annak azonban örülök, hogy nem maradtam ki abból, amikor így kellett megvallanunk a hitünket. Az Apostolok Cselekedeteiben olvasható ez a mondat: Boldogok voltak, mert Jézusért megvesszőzést szenvedtek. Ennek igazságát sorsommal hitelesen tudom tanúsítani. Börtönéveim alatt végig boldognak éreztem magam. Tudom, erre azt mondhatják, utólag megszépül a szenvedés, a nélkülözés, de valóban félvállról vettem a megpróbáltatásokat. Kölyöknek számítottam, harminc év körül jártam. Nem a legkeményebb időkben, tehát az 1956-os forradalmat megelőzően tartóztattak le, hanem a Kádár-korszakban, amikor a korábbiakhoz viszonyítva enyhült a belpolitikai helyzet. Így a vallatások, majd a börtönévek során kevesebb brutalitással találkoztam. Ebben valószínűleg közrejátszott az a tény, hogy Magyarország ekkor már el akarta fogadtatni magát a külfölddel, és a nemzetközi közvélemény figyelme – nem utolsósorban az 1956-os forradalom miatt – sokkal inkább ide irányult.

Először 1957-ben tartóztattak le. Két regnumos társammal 1956 októberében, röviddel a forradalom előtt fölszólaltunk, ha már korábban jogtalanul elítélteket rehabilitálnak, a bebörtönzött papok és Mindszenty hercegprímás ügyét is vizsgálják fölül. Az egyik legismertebb békepap, ciszterci szerzetes, *Horváth Richárd* ránk üvöltött: aljas intrika ez részünkről, értsük meg, az egyház sorsa csak vagonkérdés Magyarországon, nem lehet a hatalommal packázni.

Bizonyára ő jelentett föl. Sérült lelkű ember volt, aki elöljáróival is összeütközésbe került. Ő volt az első kollaboráns papi egyesület megalapítója. Ivott is, így próbált nyugalmat erőltetni magára. Följelentésünkkel is magát akarta menteni. Félt attól, ha elhallgatja a történteket, neki eshet baja.

A forradalom győzelme után vissza akartuk szerezni a régi regnumos házat és kápolnát is. 1958 márciusában is lefogtak, de elsősorban azokkal akartak leszámolni, akiknek valamilyen szerepük volt az októberi forradalomban. Így a mi ügyünket elnapolták, s szabadlábra helyeztek bennünket.

A forradalmárok között arra gondoltam, hozzájuk képest mi szinte semmit sem tettünk. Ám azt vallottam, amit az egyház is, nem a papság dolga a rendszer megdöntése, majd megdönti az saját magát, hiszen alapvetően emberellenes, nélkülözi a társadalom nagyobb részének támogatását.

Második peremben az utolsó szó jogán ezt ki is fejtettem. Elmondtam, az ítéletet az ateista agresszió nyílt színi vereségének tartom. A rendszert nem óhajtottuk megdönteni, mert annak magától kell megbuknia, s az előbb-utóbb be is következik.

1956-ban egy rendőrtiszt, aki regnumos fiatal volt, s valamiképpen a testülethez keveredett, megmutatott nekünk egy tablót, melyen regnumosok voltak föltüntetve: vigyázzatok, figyelnek benneteket! Amikor a forradalom leverése után visszaállt a régi

diktatúra, egyik társa megmentette őt, attól kezdve azonban kézben tartották, s kötelezték arra, hogy bizalmunkba férkőzve folyamatosan adatokat szolgáltasson rólunk.

Azt gondoltuk, ha ismerik az ifjúsági munkánkat, s mégis kiengedtek, akkor nyugodtan folytathatjuk. A következő három évben a regnum-mozgalom föllendült, vagy ahogyan az egyik ávós tiszt mondta: túlságosan elszemtelenedett. Jogtalan előnyökhöz jutottak! Mik voltak ezek? Budapest fölött sétarepülésre vittem a gyerekeket; táboroztunk, farsangi mulatságot, szellemi olimpiát rendeztünk, az eseményeket filmre vettük, vitorláshajóink, s elég jó fölszerelésünk volt. Vezetőképzőket tartottunk, s ők ezt vezérkari tisztképzőnek fogták föl.

1960 végén, tehát röviddel az 1961. februári nagy letartóztatási hullám előtt fogtak le ismét néhányunkat. Közel egy esztendeig folytak a vallatások. Egy idő után már csak a saját fontosságukat és a mi veszélyességünket akarták bizonyítani.

Annyira váratlanul ért a letartóztatás, hogy amikor megjelentek nálam azzal, hogy beszélni akarnak velem, mondtam, üljenek le, állok rendelkezésükre. Nem, ők benn, a rendőrségen akarnak elbeszélgetni velem. Erre sajnos nem lesz módjuk, mert oda nem vagyok hajlandó bemenni. Elővették a letartóztatási parancsot. Az első vallatások idején azt hittem, másnap hazaengednek. Mondtam is a többieknek, meglátjátok, rájönnek, ártatlanok vagyunk. Nem számoltam azzal, hogy elszánt csibészekkel kerültem szembe.

Egy évig voltam vallatózárkában, magányosan. Időnként mellém helyeztek valakit, de arról tudtam, az a föladata, hogy adatokat szedjen ki belőlem. Nagyon nehéz volt hosszú időn keresztül úgy élnem – állandóan ismétlődő vallatások közepette –, hogy véletlenül se mondjak senkire nézve terhelőt. Ha bármilyen összefüggésben előkerült egy név, azonnal belekapaszkodtak és igyekeztek összekapcsolni a mi ügyünkkel. Arra is gondolni kellett, hogy a szabadlábon lévő ártatlan emberek nincsenek fölkészülve a lelki kínzások, a vallatások sorozatára. Véletlenül sem járulhattam hozzá ahhoz, hogy – akár tudtomon kívül is – elősegítsem mások meghurcolását.

Egy idő után nem álltam szóba kihallgatóimmal, így védekeztem saját esetleges gyöngeségem vagy figyelmetlenségem ellen. Ők erre azt mondták: megfosztom magam a védekezés jogától. Kijelentettem, nem óhajtok sem védekezni, sem támadni, elfogadom a helyzetemet, más nem tehetek, s azt tesznek velem, amit akarnak.

Öt évre ítéltek, ebből két és fél évet ültem le az 1963. márciusi amnesztiáig. Mondtam a bírónak, akár tizenöt évre is elítélhet.

Márianosztrán, a szigorított börtönben több mint háromszáz elítéltet tartottak fogva, valamennyien a „népi demokrácia” ellenségei voltak. Több mint egyharmaduk pap, vallásos civil. Az őröknek ateista tanfolyamot szerveztek, nehogy megtérítsék őket a foglyok. Keményen bántak velünk. Egyik paptársam leírta a Hiszekegy szövegét, ezért tíz nap szigorított zárkát kapott. A másikat az Ave Mária elénekléséért fenyítették meg. Nagypénteken a húsétel visszautasítását éhségsztrájknak nevezték, s ismét csak büntették érte a papokat.

Negyedévenként írhattunk egy húsz soros levelet. Továbbítás előtt természetesen alaposan átolvasták. Egy alkalommal írtam, remekül érzem magam ebben a tágas környezetben; elődeimnek, a pálos szerzeteseknek lelkét és szellemét sugározzák a falak. Nagyszerű, hogy mellettem még százan zsolozsmáznak és mondják a rózsafüzért. Ilyenkor úgy érzem, imafelhőben járok.

Ez a stílus kihozta fogvatartóimat béketűrésükből. Üvöltöztek velem: micsoda disznóság ilyeneket írni. Miért, kérdeztem, nem igaz? – Mit képzel maga? – Nem képzelek semmit, ezt tapasztalom. – Majd megkeserüli – fenyegettek. – Tudom, hogy pálos kolostorban vagyok, mely jelenleg másféle funkciót tölt be.

Tabódy István jó partner volt ezekhez a beszélgetésekhez. Már harmadszor ült börtönben, rengeteg tapasztalattal rendelkezett, ismerte a rab valamennyi jogát és kötelességét. Az őrök viszont lusták voltak mindezt fejben tartani, így könnyen zavarba lehetett hozni őket.

A szabadságra való várakozás idegileg tönkre teheti az embert. Aki folyton büntetésének lejártára várt, hamarosan kikészült. Arra gondoltam: gyerekek, rögtön elrepül az öt év. Mit csinálunk majd utána odakint, hogyan folytatjuk tovább? Ez sokkal inkább foglalkoztatott, így nekem elszállt az idő, mások ellenben beleőszültek abba, hogy még három hónapjuk hátra van. Naponta számolgatták, húzták a vonalakat a börtöncella falán. Ettől fölőrlődik az ember.

Amikor többen voltunk papok egy zárkában, szerzetesi életet éltünk, közösen mondtuk a rózsafüzért. Egyesek féltek, mert akadtak olyan őrök, akik azt hajtogatták: – Egy mise egy év, ha rajtakapom! A közös imádkozás pedig összeesküvés!

Gondoltam, de jó volna még egy évet kapni azért, mert miséztem. Mazsolából, amint ez ma már közismert, borhoz jutottunk, de föltűnően, közösen mégsem vállaltuk a misézést, hogy újabb évet sózzanak ránk. Pedig – s ezt nem csak ma mondom – ez lett volna szép. Nem a fölösleges hősködés kedvéért – én ugyanis mindig arra törekedtem, hogy nyilvánvalóvá tegyem az egyházüldözést.

Ettől a megjegyzéstől mindig roppant haragra gerjedtek. Kiáltoztak velem: Magyarországon nincs egyházüldözés, az egyház szabadon működhet. Államellenes cselekményekért vannak elítélve, és még azt sem érdemlik meg, hogy papnak nevezzék magukat. Az egyház elhatárolja magát az ilyen emberektől. Visszaéltek papi helyzetükkel, azt hitték, ez sértetlenséget biztosít. Mi azért büntetjük meg magukat, mert föl akarták forgatni a társadalom „rendjét”.

Visszatérő érvelésük volt: amit tettek, a klerikális reakció palástja alatt aljas módon szervezett összeesküvés. Erre én mindig azt válaszoltam: a törvényesség palástjába bújtatott egyházüldözés folyik.

Fontos, hogy a szenvedés, a megaláztatás, a börtönbüntetés idején a nyolcadik boldogságot érezze az ember, mely így szól: boldogok, akik üldözést szenvednek az igazságért – ehhez azonban az kell, hogy valóban az igazságért cselekedjen. Ne valami más szempont vagy ügy vezérelje. Akadtak olyanok, akiknek korábban erkölcsi botlásaik voltak, őket ezekkel zsarolni tudták. Állandóan azzal fenyegetőztek, hogy bármikor kitudódhatnak. Akiket ilyen módon zsaroltak, azok egy idő után egyre rosszabb idegállapotba kerültek; közülük egyeseket besúgásra is be lehetett szervezni. Aljasságnak tartottuk, hiszen tudtuk, hogy végül is az ember eredendő gyöngeségével éltek vissza. Nagyon sajnáltam súlyos lelkiismereti válságba került paptársaimat.

Mi, regnumista papok, az igazságért cselekedtünk, ezért velünk szemben tehetetlenek voltak, s ezt időnként ők is elismerték. Hinnünk kellett abban, hogy valóban az Isten ügyében vagyunk a börtöncellában. Ez az Isten ügye, s nem nekünk kell különféle ügyeskedéssel megmentenünk magunkat. Fölösleges a jövőért való aggódás, ezt is az Istenre bízhattuk. Szent Ágoston mondja egyik homíliájában: amíg bárányok vagyunk, nem kell félnünk a farkasoktól, mert van valaki, aki törődik velünk, hogy ne essék bajunk.

Mindvégig éreztem a természetfölötti segítséget. Sosem törtem a fejem azon, mit és hogyan mondjak nekik – a végén megtagadtam minden választ. Társaim elszörnyülködtek feleleteimen, mondván, az alvó oroszlán bajszát két kézzel tépkedem. Azt kérdeztem tőlük: igaz vagy nem igaz, amit mondok? Igaz. Nektek nincs belőle bajotok, folytattam, a többit pedig bízzátok rám. Az igazság tudatában én soha nem voltam elkeseredve. Mosolyogni tudtam akkor is, amikor szemembe mondták súlyos, cinikus ítéleteiket, s azt várták, hogy hatásuk alatt összeroppanjak.

A cellákban tartottuk egymással a kapcsolatot. Amikor megtudtam, hogy valakit éppen ítélethirdetésről hoztak vissza, ebédosztáskor bekiáltottam a cellájába: Mi volt? Mennyit kaptál? – Öt esztendőt. – Az semmi, feleltem, olyan hamar véget ér, hogy még mozogni fog

fejeden a kalap, s máris szabadulsz. – Borzalmas, ez kibírhatatlan! – Ha így fogod föl, azzá fog válni.

Valóban nem bírta sokáig. Szombat délután, amikor mindenki a zárkájában volt, és csak a felügyelő őrség maradt az épületben, a síri csöndben egyszer csak fölhangzott kétségbeesett üvöltése: azonnal vigyenek az ügyész elé! Erre az őr mosolyogva vágta oda: az ügyész most talán éppen a Balatonnál nyaral, értse meg, nem törődik magával senki. Erre ököllel ütni kezdte a vasajtót. Átszóltam neki: ne tedd, ezzel csak rontod a helyzetedet. De ezt már meg sem hallotta.

Berohantak az őrök, hozzánk csak a hörgés hallatszott át, amint kényszerzubbonyba bújtatták és elvitték. Később éhségsztrájkba kezdett. Igyekeztem meggyőzni, csak magával tesz rosszat, semmi értelme, attól, hogy nem eszik, nem fogják csökkenteni a büntetését. Mesterségesen táplálták, az így bejuttatott ételt állandóan visszaöklendezte. Látszott, hogy teljesen elveszítette a józan ítélőképességét. Sajnáltam, de semmit sem tudtam tenni érte.

Én dúdolva csináltam végig. Talán részben horvát származásom is közrejátszott ebben, mert azok közismerten nem egykönnyen adják meg magukat, ahogyan ez a mostani, nemzeti függetlenségükért folytatott harcokban is megnyilvánul.

Elvem mindvégig az volt: nem kell félni tőlük. Aki fél, előidézi a bajt. Belső biztonságomat fölényességnek tartották. Mondtam nekik, úgy beszélek magukkal, mintha egy presszóban üldögélnénk, mert maguk beszélgetni akarnak velem. Bármiről lehet beszélgetni, csak olyasmiről nem, amivel bajt okozunk másoknak. Márpedig azzal, amit meg akarnak tudni tőlem – bár igaz – bajt hozok másokra, ezért nem mondhatom el.

A börtönben együtt voltunk ötvenhatos elítéltekkel. Olyan emberekkel kerültem kapcsolatba, akikkel egyébként aligha. Találkoztam olyanokkal is, akik hitetlenek voltak, de nem a kommunista demagógia befolyása miatt, hanem mert addigi életükben nem találkoztak a tisztességes egyházzal. Megismerve bennünket, meggyőződhettek arról, a papok nem olyanok, mint amilyeneknek a propaganda beállította őket. A papság, amennyire lehetett, összetartott a börtönben. Idővel az őrök is megtanulták, hogy nem érdemes a papokat fölöslegesen zaklatniuk, mert egymást támogatva fordultak a börtönparancsnokhoz. De azt is tudták, hogy a papok nem jelentik föl az őröket, azért mert nem jól látják el a szolgálatot.

A börtönben üldözték a rádiózást. Külön csoportnak volt fő feladata a rádiók összegyűjtése. Ez azonban nem sikerült nekik, mert igen szolidárisak voltak ebben a nem-pap elítéltek, igaz, néhányan akadtak közöttük, akik elhitték a hamis ígéretet, hogy korábban szabadon engedik őket, ha segítenek lebuktatni a rádiózókat.

Sosem hittem nekik, s ebben igazam volt. Hányszor traktáltak ilyenekkel: itt sír az édesanyja a szomszéd zárkában, behoztuk maga miatt… Erre én odavágtam: ha ez igaz, elég disznóság, amit művelnek.

A cellában két besúgót is rám állítottak. Azt gondolták, börtönlázadást fogok szervezni. Eszem ágában sem volt, de élveztem a helyzetet, hadd izguljanak! Akkor már túl voltunk a varsói és brassói lázadásokon. Ekkor már ők féltek a börtönben lévőktől, és nem fordítva. Óriási változás volt ez. Egy szép napon zörrent a zár, nyílt az ajtó, hét őr nyomult be a négyszemélyes zárkába. Egyikük azonnal odalépett, ahol a fal mészrétegébe volt elrejtve a rádió. Megtalálta, s kiabálni kezdett: kié ez? Megfagyott a levegő, az őr a besúgótól már tudta, kié a rádió. A dermedt csendben váratlanul megszólaltam: az enyém. Az őrök elképedtek, nem számítottak arra, hogy másvalaki helyett magamra vállalom. Mindvégig azt tapasztaltam, hogy kiestek a szerepükből, hiszen folytonosan másként reagáltam, mint amire fölkészítették őket. Nem tudták, mit tegyenek a váratlan helyzetben.

Ekkor az egyik nagyhangú, lelkileg deformálódott őr dühösen felém fordult: nem igaz. Hogy mondhatja, kérdeztem, honnan tudhatná, hogy nem az enyém? Kivittek a cellából, győzködtek: értse meg, mi tudjuk, hogy nem a magáé. Ha tudják, miért kérdezik, fordultam hozzájuk, s ha én azt állítom, az enyém, milyen alapon merik megkérdőjelezni ezt? Végül

húsz nap fogdára ítéltek azok, akik folyton azt állították, büntetlenül senkit nem csuknak le. Az igazság ereje segített. Az ilyen eljárások erkölcsileg elbizonytalanítottak őket, s láttam a jeleket, melyek arra mutattak, egyre inkább szembe kerülnek önmagukkal.

Márianosztrán a többiek szőnyeget szőttek, engem büntetésből a kötélveréshez osztottak be, az egykori pálos kolostor oratóriumában. Ennek hatására még lelkesebben dolgoztam. A többiek figyelmeztettek, gazdálkodjam az energiáimmal, nem fogom bírni a tempót, s nekik sem jó, ha kiugró a teljesítményem. Iránt uk való szolidaritásból csökkentettem az iramot.

Nagyon jó érzés volt hallani a harang szavát. Elhatároztam, kiszabadulásom után nagyobb harangot helyeztetek el a márianosztrai templom tornyában, hogy mindenki – rab és szabad ember – egyaránt hallhassa. Eddig azonban nem sikerült még az ehhez szükséges pénzt előteremtenem.

A papok közül nagyon kemény magatartást tanúsított *Kuklay Antal, Tabódy István. Pálos Antal* mindig jókedvű volt, humorával a többiekben tartotta a lelket; a civilek közül az 1956-os forradalmi tevékenységéért elítélt *Pákh Tibor.*

A készülő amnesztiának a rádióból hírét vettük. Egyszerre dobtak ki bennünket a börtönből, s együtt vezetett első utunk *Schwarz-Eggenhofer Artúr*hoz, aki akkor apostoli kormányzó volt az amerikai követségen száműzetésben élő Mindszenty prímás helyett. Nagy örömmel fogadott bennünket. Ő is bizakodott abban, hogy most már jobbra fordul a helyzet.

Elhatároztuk, mi regnumosok, ha valamennyiünket nem vesznek vissza oda, ahonnan elhurcoltak, egyikünk sem foglalja el a helyét. Később ez rossz pontnak bizonyult, ugyanis ellenszegültünk az Állami Egyházügyi Hivatal utasításainak.

Egyenként behívtak bennünket a Városházára, tehát nem az ÁEH hivatalába. Amikor beléptem, durva hang mordult rám: sok bajunk volt magával! – Nem ismerem magát, nekem magával semmi bajom nem volt. Ő csak erre várt, elővette a korábbi ítéletet és fölolvasta. Mit szól hozzá: szervezkedés, hazaárulás, kémkedés. – Akkor elmondtam a véleményemet erről, most is ugyanazt vallom. Különben is, kivel van dolgom? – Nem hallott a püspökkari megegyezésről? – Nem. – Nem hallott az ÁEH-ról? – Nem. – Erre két hatalmas verőlegény lépett a szobába, erődemonstrációt rendeztek. Végül a hivatalnok így szólt hozzám: takarodjon. Azzal búcsúztam: nem én kértem a találkozót.

1964-ben már több száz fiatallal kirándultunk a budai hegyekbe. Állandóan figyeltek bennünket, s a gyávábbak közül többeket beszerveztek besúgónak. Akkoriban találkozott egymással XXIII. János pápa és Hruscsov. A nemzetközi politikai feszültség enyhülésében reménykedtünk, s hogy ez hatással lesz az ország belső életére is. Ebben az évben a Vatikán a magyar állammal részleges megállapodást kötött.

Egy szép havas estén, december nyolcadikán azonban ismét letartóztattak. Sosem a főbejáratot használtam, hanem a kerten át vagy a hátsó kapun tértem haza. Egy plébánia területén lévő félreeső épületben laktam, mivel korábbi helyemre nem fogadott vissza a plébános. A templom melletti Közért-raktárban vállaltam munkát, így megoszthattam időmet a templom és a fizikai munka között.

Hazatérésem után fél órával dörömböltek az ajtómon. Egész csapat nyomozó fogott körül, föltúrták a lakást, a Szentírást is besorolták az államellenes, izgató iratok közé. Bevittek a Fő utcába, ismét letartóztattak.

Öt évre ítéltek, s hozzácsapták az amnesztia miatt korábban elengedett időt is.

1965-ben láncra verve, kettesével vezettek át bennünket a Markó utcába. Perünk ekkor már nem zárt ajtók mögött folyt. A beidézett tanúk hozták ismerőseiket, akiket értesíteni tudtak, így emberek sorfala között, virágesőtől kísérve, zörgő láncainkkal vonultunk föl a tárgyalóterembe.

Amikor a bíró bejött, ugyancsak meglepődött: pulpitusa is föl volt virágozva. Üvöltözni kezdett: ki tette ezt? Miért nem volt éberebb az őrség! Hogy engedhette! Majd jöttek a tanúk. Először felénk fordultak: Dicsértessék a Jézus Krisztus – majd a bíró felé: Jó napot kívánok.

Szeretném visszavonni a vallomásomat! – Milyen alapon? – mordult a bíró. – Mert kényszerítettek rá. – Nem igaz, senkit sem kényszerítenek – üvöltött pulykavörösen. Jó, jó, a tanú elmehet. Dicsértessék a Jézus Krisztus, hagyták el egymás után a termet. A kintiek, tudva és látva azt, hogy mi tartjuk magunkat, fölbátorodtak, s folytatták a regnumos hagyományokat. Becsületesen és bátran vállalták az ifjúság lelki gondozását.

1971 augusztusában közölték velem, kidobnak a börtönből. Így búcsúztak tőlem: – Tovább nem tarthatjuk itt legálisan. – Eddig sem volt jogalapjuk rá! – feleltem. – No, ne gondolja, hogy megszabadul tőlünk. Ezután a püspökei és barátai révén intézzük el magát. – Szeretném azt látni – vetettem oda vidáman, magabiztosan. – Legyen türelemmel. A kezünkben vannak – tették hozzá. – Az kellemetlenebb lesz magának, mint ez volt. Lázálmomban sem mertem volna gondolni, hogy ez nem csak keserű, utólagos fenyegetés. Sajnos tévedtem. Beigazolódott. S ez valóban fájó. Nem az én helyzetem, hanem az, hogy idáig jutottunk.

Ha börtönlelkésznek neveztek volna ki, akkor is börtönben töltöttem volna az életemet, erre gondoltam, amikor a szabadságvágy fölerősödött bennem. A háború alatt a francia munkáspapok önként követték a deportált francia munkásokat Németországba.

Úgy éreztem, a helyemen vagyok. Elfogadtam Szent Pál apostol mondását: Isten kegyelméből vagyok, aki vagyok, s ha talán szerénytelenségnek tűnik is, hogy Pál apostolhoz hasonlítom magam, éreztem, hogy Isten kegyelme bennem van, s igyekeztem mindent elkövetni, hogy ne hiába legyen. Sokan izgágaságnak tartották, amit tettem, de erre azt feleltem: az igazságért teszem, s fogvatartóim megátalkodottan tudják, hogy igazunk van, s miközben nyugtatják magukat, jobban idegesíti őket az egész, mint bármelyikünket. Amíg mi benn vagyunk, és ezzel erősítjük a Vatikánt, hogy ne hagyja a magyar egyházat fölszámolni, s értünk, túszokért ne engedje, hogy az egyház hithű, megalkuvásra nem hajlandó tagjait békepapokra cserélje le az állam – addig jól mennek a dolgok.

A politikai megfontolások akkor váltak nyilvánvalóvá, amikor kiengedésünk fejében a Vatikán is engedett a kommunista hatalomnak. A regnumisták utolsó csoportja 1971-ben még börtönben ült. Hosszas egyezkedések után a Vatikán, a magyar püspöki kar és az állam megállapodott abban, hogy Mindszenty József elhagyhatja az országot, s bennünket, börtönben lévő papokat azonnal szabadon bocsátanak.

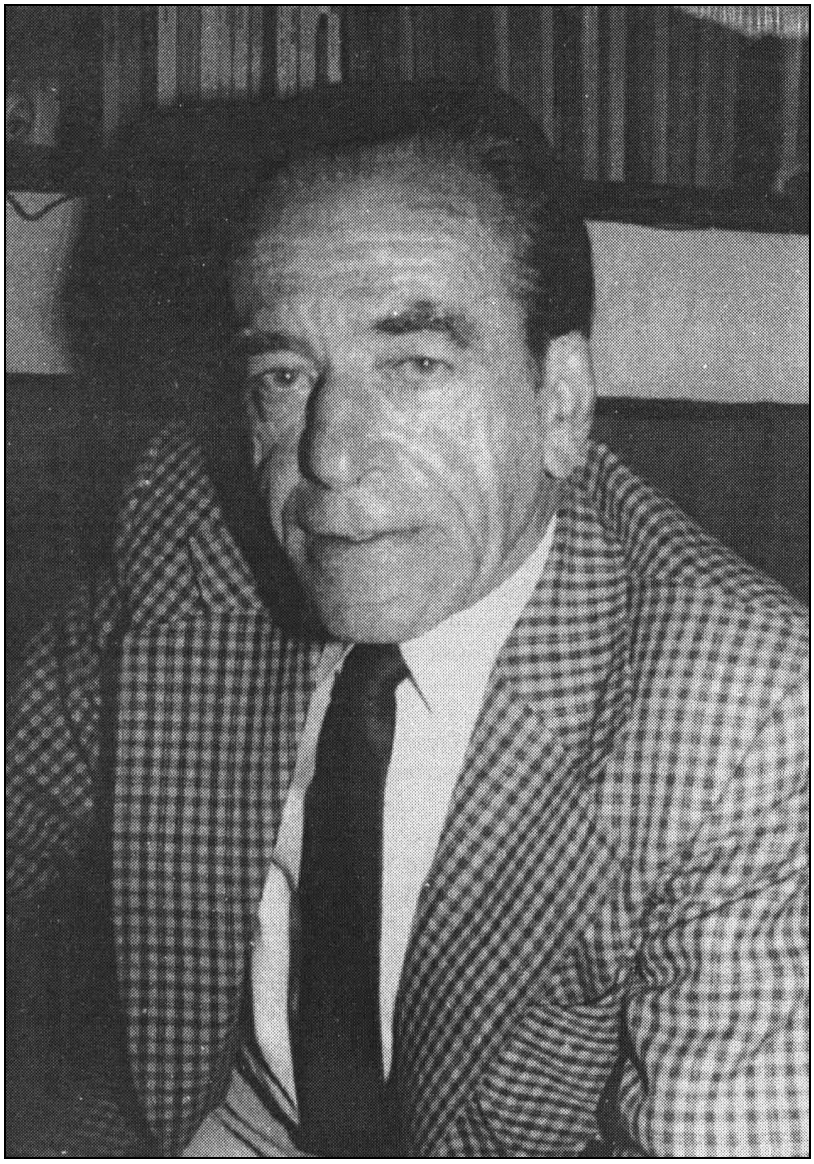
Plébánosom így fogadott: ne gyere ide, költözz az édesanyádhoz, elég bajom volt belőled. A püspököm azonban kisegítő szolgálatra utasított, így legalább továbbra is papként működhettem. Hittant tanítottam, a fiataloknak kirándulásokat szerveztem, mire az ÁEH utasította a plébánosomat, ahol éppen kisegítettem, dobjon ki. Az 1980-as években jártunk már, s *Ormai Gusztáv* megtagadta ezt. Elhelyezték, s az utódja eltávolított engem.

A rendszerváltás után a Legfelsőbb Bíróság egy egész délelőtti tárgyaláson pontról pontra beismerte, mennyiben volt az ítélet, az akkori törvények szerint is, igazságtalan, kitervelt, illetve koncepciós. Valóságos krimi a vádbeszéd – mondotta a mostani ügyész. Kárpótoltak is, amennyire ez jelent valamit. Egyházi részről azonban mindeddig egyetlen elismerő, beismerő nyilatkozat nem hangzott el hivatalosan, egyikünkkel kapcsolatban sem. Az Állami Egyházügyi Hivatal, miként az anyag, nem szűnt meg, csak átalakult. Tovább él, minőségileg fejlettebb formában.

A legendás hírű, nagy kaliberű jellemóriások lassan egyenként odaát jelentkeznek, hogy megkapják a nyolcadik boldogság jutalmát: a Mennyek Országát.

Isten nagy kegyelmét és belső lelki örömöt éreztem mindvégig, és érzek ma is. A Regnum Marianum eredeti szellemében kívánok tovább működni akkor is, mikor az egyházellenesség nem szűnt meg, csak átalakult. Hiszem az egyház belső megújulását, a Regnum feltámadását.

Hontváry Miklós

Budapesten született 1925. december 5-én. A ciszterci rend Szent Imre Főgimnáziumában érettségizik 1944-ben. Ezt követően a Bolyai János Honvéd Műszaki Akadémia hallgatója. 1945-ben hadifogságba esik, 1946. február 6-án szökik haza Németországból. Alkalmi munkák után 1947–1949 között a budapesti Műszaki Egyetem Általános Mérnöki Karának hallgatója, de politikai okok miatt kénytelen megszakítani tanulmányait. A Bányagépgyárban műszaki rajzoló. 1956. június 16-án letartóztatják, október 30-án, a forradalom napjaiban szabadul. 1957. június 22-én másodszor is lefogják, 1958 végéig raboskodik. 1961. február 6-án hurcolják el harmadszor. 1963. október végén kerül szabadlábra. A Villamosipari Kutatóintézetben szerkesztő, csoportvezető, később a központi szerkesztés vezetésével bízzák. meg. 1986-ban vonul nyugdíjba. Nős, két gyermeke van.

Az ifjúság lelki és erkölcsi nevelése annak a szellemi elitnek a fönntartását célozta, melyre a diktatúra bukását követően fontos feladat hárul a keresztény és kereszténydemokrata elvek érvényesítésében. Ebben jelentős szerepet töltöttek be a szentimrevárosi katolikus ifjúsági

csoportok. Ezzel párhuzamosan a Keresztény Front köré tömörülők a gyakorlati pártpolitikai szereplésre készültek. Arra törekedtek, hogy abban a pillanatban, amikor törvényes lehetőség nyílik pártalapításra, kidolgozott programmal léphessenek a nyilvánosság elé. Az ifjúsági mozgalmak résztvevői közül többen bekapcsolódtak a Keresztény Front munkájába, ám erről társaik nem tudtak, ily módon is igyekeztek az ifjúsági szerveződések politikamentességét védelmezni.

Hontváry Miklós *visszaemlékezéséből megismerhető a Keresztény Front működése, a korszak ellentmondásosságaival együtt.*

Emlékforgácsok egy koncepciós per margójára.

A szentimrevárosi ifjúsági szerveződésnek több tagja részt vett a Keresztény Frontban. Erről akkor a szervezet egyik vezetőjeként még nem tudtam. A Keresztény Fronthoz tartozó fiatal értelmiségiek, *Alszászy Károly, Nobilis Gábor* ismertettek meg *Soltész Jenő* tanárral, aki közölte velem, milyen feladatot szánna nekem: meg kell teremtenünk a jövendő Keresztény Front párt ifjúsági bázisát. Ezt nevezte ő az előkészülők táborának.

Elvben egyetértettem az elképzelésekkel. Meggyőződésem volt, hogy nemcsak társadalomelméleti munkát kell folytatnunk, hanem tennünk is kell valamit. A kerületben folytatott ifjúsági munka nem volt politikai szervezkedésnek nevezhető. Fenntartásaim ellenére ekkor még hajlandó voltam részt venni a Keresztény Front munkájában. Ez 1954 őszén vagy 1955 tavaszán történt. Igent mondtam, bár jeleztem Soltész Jenőnek, nem biztos, hogy jól jár velem, mert rendkívül kritikus szemmel nézek mindent. Ő ezt tudomásul vette, s attól kezdve eljártam a Keresztény Front összejöveteleire.

Amennyire vissza tudok emlékezni, túlnyomó többségükben számomra idősnek tekinthető urak jöttek össze ilyen alkalmakkor. A vezető Soltész Jenő volt, az ideológiai és lelki irányító pedig *Szigeti József* domonkos atya. Különböző szekciókra oszlottunk, melyeknek az élén ötven körüli férfiak álltak.

Az összejöveteleken általában heten-nyolcan vettünk részt, rendkívüli alkalmakkor, például 1956 forradalmi napjaiban tíz-tizenöten is voltunk Soltész Jenőnél vagy a Verpeléti út 5-ben, *Szabó Ilona* lakásán. A vezetők ilyenkor beszámoltak a különböző szakterületek programjairól. Volt katonai, gazdasági, nevelési, iparpolitikai stb. szekció. Így körvonalazódott a pártpolitikai program.

Az 1949 előtti koalíciós idők keresztény pártjainak programjaival nem azonosult a Keresztény Front. Bár az 1956-os szórólapokon szerepelt az a mondat: színre lépett a Keresztény Front, az összes keresztény pártokat egyesítő szándékkal. Valójában teljesen önálló, más keresztény áramlatoktól különböző társaság volt a miénk.

A megbeszéléseken eleinte csak hallgatóként vettem részt; megtettem a magam észrevételeit, de kellő tisztelettel és óvatossággal, hiszen az egész program összefüggéseit akkor még nem láttam világosan. Amint egyre jobban megismerkedtem azzal, kritizáltam egyes elképzeléseket, de azt elfogadtam, hogy a kommunizmussal szemben politikailag föl kell készülni a jövőre.

Az első komoly összecsapás az államforma kérdésében volt. Soltész Jenő Szigeti atyával együtt a nemzeti választott királyság alapján állott. Én azt vallottam, hogy a modern időkben, Magyarország utóbbi száz-százötven éves fejlődését figyelembe véve, a királyság idejétmúlt intézmény. Fölösleges indulatokat keltene, és számos olyan politikai problémát idézne elő, melyekre az országnak nincs szüksége. Ezzel a véleménnyel akkor eléggé egyedül maradtam. A fiatalabbak közül többen, *dr. Kovács Tibor, Nobilis Gábor, Alszászy Károly* hamar azonosultak az én fölfogásommal, de véleményünknek nem volt nagyobb súlya.

Egy kissé előre szaladva az időben: 1956 forradalmi napjaiban hivatalosan is megalakult a Keresztény Front pártja. Október 30-án este jöttünk ki az ÁVH Fő utcai börtönéből. Közöltem Soltész Jenővel, hogy csak akkor vagyok hajlandó továbbra is részt venni a párt

munkájában, ha a királyság gondolatát elvetjük. Amennyiben nem így döntenek, akkor, mint fél évvel korábban már megtettem, újra kiválók. Soltész Jenő ekkor elfogadta az álláspontomat.

Visszatérve az 1955-ös eseményekhez. A fiatalabbakból, *Kemenes Erzsébet, Messik Lajos* részvételével Soltész Jenő úgynevezett betűszolgálatos csoportot szervezett. Szerette a kissé dagályos, romantikus elnevezéseket. Azért alakította ki ezt a csoportot, mivel egy politikai párt, ha színre lép, sajtó nélkül nem létezhet. Feltétlenül ki kellett képezni néhány fiatalt, akik a különböző sajtóorgánumok szervezését el tudják látni. Hat vagy nyolc lap tervét dolgoztuk ki, s ezek a társadalom különféle rétegeihez, csoportjaihoz szóltak. A Keresztény Front című lett volna a központi lap; ennek főszerkesztőjéül Soltész Jenő engem szemelt ki. Terveztük a Magyar Nők Tükre című újságot és még jó néhányat. Soltész Jenő mindegyiknek az élére kijelölte a maga embereit, s ideológiai, szakmai, technikai szempontból készítette föl őket. Gyakorlatképpen különféle cikkeket kellett írnunk: vezércikket, belső vezércikket, publicisztikát, stb. Ezeket az öregek elolvasták, majd bíráló megjegyzéseket tettek. Így folyt a „kiképzés". Én főként olyan cikkeket írtam, melyek elméleti kérdéseket tárgyaltak. Ezek a legutóbbi időkig foglalkoztatták az „elvtársakat". (Ha jól emlékszem, három cikket írtam, és mind a háromból idézetek olvashatók *Hollós Ervin* és *Szabó László* „kiváló" műveiben.) Kettőnek még emlékszem a címére: *Őszinte beszéd a Vörös Csepelhez* és *Politikai ellenségeink és ellenfeleink.* Általában jó kritikát kaptam, de az idősebbek éles logikával bizonyították, túl kemény a megfogalmazás. Igazuk volt, mert később az ÁVH is ezeket az írásokat „értékelte" a leginkább.

Közben mindenki előtt egyre nyilvánvalóbbá vált a Soltész Jenő és köztem feszülő ideológiai ellentét. Például a szövetkezetekről, a tulajdonrendezésről is különböző nézeteket vallottunk. Ő azt hangoztatta: kivétel nélkül mindent vissza kell adni. Én erre azt mondtam, ezzel olyan darázsfészekbe nyúlnánk, amely halálra marna bennünket. Az államosítással ugyanis ekkorra már annyira összekuszálódtak a tulajdonviszonyok, hogy igazságtalanságok nélkül lehetetlen lett volna az eredeti állapotok helyreállítása.

Modernebb módon gondolkodtam az egyházi javadalmak ügyében is. Soltész Jenő, részben Szigeti atya hatására valamennyi egyházi birtok visszaadását szorgalmazta, beleértve a nagybirtokokat is. Nekem az volt a véleményem, hogy az egyházakat megilletik a tőlük elvett javak, de a teljes visszaadás az adott körülmények között már túlzó, idejétmúlt. A mai, tehát 1991-es kárpótlási törvény és a volt egyházi ingatlanok ügyét rendező törvény szelleméhez hasonlóan gondolkodtam.

Amikor Soltész Jenő belátta, hogy alapvető kérdésekben nem egyezik meg a fölfogásunk, mintegy fél esztendővel a letartóztatásunk előtt, szakításra került a sor. Elmaradtam a találkozókról. Néhány fiú fölkeresett, és megpróbáltak közvetíteni Soltész Jenő és köztem, ám nem sok sikerrel.

1956. június 16-án éjjel letartóztattak. Arra gondoltam, hogy nekem ezt kell hozzátennem a Keresztény Front ügyéhez. Elképzelhető az akkori lelkiállapotom: a nyomozók számos olyan kifogást említettek a Keresztény Fronttal kapcsolatban, amelyek megegyeztek az én nézeteimmel; ott a rendőrségen mégis cáfoltam azokat. Védtem a Keresztény Frontnak azt az álláspontját, amellyel politikailag nem értettem egyet.

1990 őszén derült ki számomra, hogy az ÁVH hogyan jutott a Keresztény Front nyomára. Annak idején ragaszkodtam ahhoz, hogy a teljes vizsgálati anyagot átolvassam. Hetekig vittek olvasni az ügyészi szobába. Az a kérdés foglalkoztatott, hogyan buktunk le. Hiszen tökéletesen betartottuk a konspiráció szabályait; nem voltunk kezdők, s mégis olyan részletek jutottak az ÁVH tudomására, melyek megdöbbentettek. Hárman-négyen jöttünk csak össze, tudomásunk szerint teljesen megbízható személyek; nem egyszerre érkeztünk, nem egyszerre távoztunk, és mégis pontosan tudták, kik és miről beszélgettek. Hiába olvastam át a teljes

vizsgálati anyagot, hiába gondoltam mindent végig még egyszer, nem jöttem rá. Voltak gyanúsítottjaim, akiket még magamnak sem mertem megnevezni.

Elérkezett a tárgyalás ideje. Egyszer csak belépett egy neves építészmérnök felesége, aki legbelső munkatársaink közé tartozott. Megjelent a bíróság előtt tanúvallomást tenni – ellenem. Őt nem tartóztatták le. A bíró feltette nekem a sztereotip kérdést: egyetért mindazzal, amit a tanú állít? Közöltem, sajnos nem felel meg a valóságnak. Akkor a bíró fölszólította: kérem, mondja a szemébe! A hölgy halkan a szemembe mondta vallomását, miközben falfehér volt és remegett. A bíró dühös lett: nem gyónás ez, hogy halkan mondja, hallja a bíró és az ülnökök is! A hölgy megismételte a vallomását, de ekkor sem volt még elég jól hallható. *Mikes* bíró kiesett a szerepéből és ráüvöltött: kérem, viselkedjen úgy, ahogy egy tanúhoz illik, gondoljon arra, magának is a vádlottak padján volna a helye!

Ez súlyos baklövés volt a bíró részéről. Ekkor megvilágosodott bennem valami. Ám mégsem tudtam elképzelni a velem szemben álló hölgyről, hogy ő árult el bennünket. 1990 őszén a Fővárosi Bíróságon újra átolvashattam az iratokat. Eközben az egyik kihallgatási dossziéból kiesett egy lap. Utána nyúltam, hogy fölvegyem. Csak futó pillantást vetettem rá. Nem kihallgatási irat volt, hanem valami nyomtatványszerűség. Amikor jobban megnéztem, azt hittem, hogy belémfagy a lélek. A tanúvallomást tevő hölgy férje mint ávéhás százados ezen mellékelte egyik jelentését.

Azt gondolom, mivel a férje jó nevű, tehetséges építészmérnök volt, lehetséges, hogy eleinte nem tudta, mivel foglalkozik a felesége, s indiszkréció folytán szerzett tudomást az ÁVH arról, hogy egyik századosának felesége hova jár szabad idejében. De elképzelhető, hogy a férj már első pillanattól kezdve beépült, mert megfenyegették: a feleségének csak akkor nem lesz bántódása, ha ő jelentéseket ad a Keresztény Frontról.

Így bukott le a társaság 1956. június 16-án, akkor, amikor már forrongott az ország, megalakult a Petőfi Kör, a változás előszele már jól érzékelhető volt azok számára is, akik egyébként nem foglalkoztak politikával.

A vádja ellenünk szocialista államrend megdöntésére irányuló összeesküvésben való részvétel. Soltész Jenőnek és Szigeti atyának még az ebben való vezető szerepet is fölrótták. Ők úgynevezett 1/1-esek voltak, én 1/2-es.

Október 30-án szabadultunk, amikor a legteljesebb fejetlenség uralkodott a Fő utcai börtönben. Huszonnyolcadika körül este beszélgetést hallottam a zárkaajtó előtt. (A forradalom ekkor már győzött, az ÁVH-sok levonultak a kanálisokba, pincékbe.) Két hang, feltehetően tisztek lehettek, arról tárgyalt, hogy még nincs parancs arra nézve, agyonlőjenek-e bennünket vagy kiengedjenek? Nagy élmény volt végighallgatni! Harmincadikán reggel, amikor a zárkából kiengedtek vízért, láttam, hogy már más az őrszemélyzet, eltűnt a vörös csillag a sapkájukról és nemzetiszínű kokárdát viseltek.

Bár magánzárkában voltam, már október 25-től jól tudtam követni, hogy odakint nagy dolgok történnek. Kiszabadulásom előtt egy-két nappal az egyik legemberségesebb kiskatonától megkérdeztem, miféle lövöldözés folyik az utcákon. Zavarában azt felelte, hadgyakorlat van a városban. Maga nagyon fiatal még, néztem rá, ezért megbocsátható a tévedése. Egymilliós fővárosban általában nem szoktak hadgyakorlatot tartani. Erre rám mordult: fogja be a pofáját, és becsapta a zárkaajtót.

Senki nem tudta a börtönben, mikor szabadulunk. Érdekes módon még társaim többségében is egészen zavaros elképzelések éltek a lehetséges jövővel kapcsolatban. Több százunkat tereltek le az épületből az alagsorba és a földszintre. Úgy döntöttek az ÁVH-sok, hogy velünk együtt kimenekítik magukat. Egyedül *I. Cs.* őrnagy, akiről úgy tudom, ma már rendőrezredes, maradt bent néhány emberével, hogy elintézzék a szabadításhoz szükséges adminisztrációt. Szabadulólevelet kaptunk, melyen semmiféle adat nem szerepelt, csak a név, dátum és az őrnagy aláírása. A több száz embernek legalább harminc százaléka külföldi volt, osztrákok, németek, franciák, angolok, akiktől néhány perc alatt megtudtuk, hogy őket is

mondvacsinált ürüggyel tartóztatták le, és semmiféle kapcsolatuk nem volt a külvilággal, semmiféle védelmet nem kaptak. Ők a világ számára egyszerűen eltűntek. Mi, a Keresztény Front letartóztatott tagjai ekkor még bírósági tárgyalás és ítélet előtt, a vádemelési szakaszban szabadultunk.

Én egy egészségügyi szolgálatos ÁVH-st segítettem ki ekkor. Hallottuk a zsilipkapu oldaláról a tömeg ÁVH-sokat gyalázó kiáltozásait; a bennrekedt ávósok nagyon meg voltak ijedve. Féltették az életüket, attól tartottak, ha a tömeg meglátja őket, rájuk támad. Az őrnagy kitalálta, hogy nyolcas-tízes csoportokban engedi ki a szabadulókat, és minden csoport magával visz egy már civilbe öltözött ávóst. Velünk egy fiatal egészségügyi szolgálatos alhadnagy jött ki. Nyugtattam, hogy nem árulom el. Itt jegyzem meg, hogy később, amikor újra bekerültem, ő már főhadnagy volt és megismert. Csak azt nem tudta, hol találkoztunk. Erre megmondtam neki a dátumot, mire azonnal kapcsolt. Attól kezdve mindent megpróbált, hogy segítsen rajtam. Bejött a zárkámba és megkérdezte: mit tehetek Önért? Így válaszoltam: az a puszta tény, hogy emlékezni mer és tőlem ezt megkérdezi, a legtöbb, amit tehetett. Őszinte szívvel köszönöm. Nagyon jólesett ez a gesztus.

Ott hagytam el, hogy kiszabadultunk. Már másnap összejöttünk Szabó Ilonka lakásán. Soltész Jenő elérkezettnek látta az időt ahhoz, hogy legálisan is megalakulhassunk, és elkezdhessük a tényleges politikai tevékenységet. Fölkerestük a kormány sajtóirodáját, hogy pártunkat hivatalosan is bejegyezzék. Ekkor tisztáztam Soltész Jenővel a királyságra vonatkozó nézeteinket. Amikor visszatértek a Parlamentből, közölték, hogy megkaptuk a pártalapítási engedélyt. Azonnal fogalmaztak egy szöveget, mely elhangzott a rádióban és szórólapokon terjesztették a városban. A Keresztény Frontnak három napja maradt a párt-toborzási munkára. November 1-jén vagy 2-án jártunk Mindszenty hercegprímásnál, hogy ismertessük vele pártunkat, programunkat. Nekem sikerült bejutni hozzá *Havass Géza* pap barátom révén, aki fontos ember volt azokban a napokban a bíboros környezetében. Később azonban ő is távozott onnan, mert nem értett egyet azzal, ami ott történt. Mindszenty hercegprímást ugyanis – az volt a benyomásom – nem a legszerencsésebben megválasztott tanácsadók vették körül.

Soltész Jenő elhatározta, hogy szemlét tart a már megalakult pártok és frakciók között, kikkel lehet koalícióra lépni. Elsősorban a Demokrata Néppárt vezetőivel, *Mihelics Vid*ékkel tárgyalt. A városmajori templomban négy-öt polgári keresztény párt politikai vezetői jöttek össze. Soltész Jenő előadta a maga politikai programját, ám sikertelenül, mert senkivel nem jött létre megállapodás. Elkísértem őt a Forradalmi Ifjúság Pártjának székházába is, ahol nagyszerű fiatalokkal találkoztunk. Itt is elhangzott a programunk, de Soltész Jenő egyedül maradt, mert nem a fiatalok nyelvén beszélt.

A három nap alatt, amíg legálisan létezhettünk, a rádiófelhívások, a szórólapok ellenére egyetlen egy jelentkező sem akadt pártunkba. Soltész Jenőt ez igen elkeserítette. Az előzmények alapján számoltam ezzel. Eszmeiségében hiába értettem egyet a programmal, politikailag alkalmatlan volt az emberek meghódítására.

November 4-e, a szovjet orvtámadás után nagyjából két irányzat uralkodott köztünk. Mint korábban említettem, egyszer már elhagytam a Keresztény Frontot. De tekintettel arra, hogy a börtönt együtt szenvedtük végig, s hívtak, visszatértem. Úgy gondoltam, hasznos lehet, ha egy józan ember is beleszól a dolgokba. Ne vegye ezt senki nagyképűségnek. Soltész Jenő kiváló, ám rendkívül dagályosan fogalmazó és ennek megfelelően gondolkodó ember volt. Szigeti atya pedig, akit nagyon szeretek és tisztelek, öt centivel a föld fölött élő szent ember benyomását keltette.

Egyikük sem volt alkalmas arra, hogy a korszellemnek és a korigényeknek megfelelően kidolgozza egy politikai párt kereteit. Noha a forradalom alatt tett néhány konkrét taktikai lépéssel nem értettem egyet, az alapeszme mégis vonzott, s a nemzet, az ország

szempontjából fontosnak tartottam. Éppen ezért úgy gondoltam, lehetőségeimhez mérten a továbbiakban is segítenem kell őket.

Mindvégig fékező józanságot képviseltem a társaságban. Az említett két irányzat egyikéhez tartozott Soltész Jenő és Szigeti atya, később *Kovács Tibor, Szepeshelyi Pista.* Az volt az álláspontjuk: pártunk törvényesen alakult meg, bennünket senki nem oszlatott föl, tehát az orosz megszállás ellenére is dolgozzunk tovább.

Ezzel szemben az én véleményem, melyhez a fiatalok közül többen csatlakoztak, az volt, hogy a pillanatnyi katonai és politikai körülmények között néhány hétig semmit nem lehet tenni, a későbbiekben pedig majd meglátjuk, hogyan alakulnak az események. November negyedikén otromba agresszió történt. A hatalom ismét az erő pozíciójából próbált mindent megoldani, akár az előző években. Aki ilyen helyzetben fölöslegesen keresi a kockázatot, csak a falnak rohanhat. Nem beszélve arról, hogy pártunknak – a néhány napos tapasztalatok alapján – nem volt tömegbefolyása. Nem csak elméleti szempontból, de gyakorlati politikai meggondolások szerint sem volt érdemes fölöslegesen mozgolódni és felhívni magunkra a figyelmet. Körülbelül erre az álláspontra helyezkedtem.

Közben egyre keményebbé vált a politikai helyzet. Egyre többen foglalkoztak a külföldre menekülés gondolatával. Én maradtam, annak ellenére, hogy az ifjúsági munka ismertté tett és negyedike után jó néhányszor fölkerestek a barátok, ismerősök: gyere Nyugatra, mert ezek után téged itthon fölakasztanak.

Nem mentem, két ok miatt. Elsősorban azért, mivel mindig azt hangoztattam: én itthon vagyok, menjen el az, aki Magyarországot nem érzi a hazájának. Másrészt a kislányom kétéves volt, feleségem a második gyerekkel a nyolcadik hónapban járt. Nem tehettem ki őket olyan megpróbáltatásoknak, melyek az emigrációval feltételezhetően együtt jártak volna. Mint később kiderült, nem jól számítottam.

Néhányan, mielőtt elhagyták az országot, fölkerestek és ötleteket kértek, hogy merre, hová menjenek. Mindegyiküknek elmondtam, nem látom sok értelmét a disszidálásnak, de aki úgy érzi, hogy szorul a nyakán a hurok, annak erkölcsi kötelessége védeni önmagát. Senkinek nem adtam, mert nem adhattam, tanácsot!

A társaságból *Imregh Mátyás* jogász már ötödikén vagy hatodikán elhagyta az országot. Később valamelyik amerikai egyetem professzora lett. Végleg szakított a mozgalmunkkal, olyannyira, hogy később leveleinkre sem válaszolt. Azért említem őt, mivel az egyik legfelkészültebbnek tartottam a társaságból, nem említve Szigeti József atya más irányú, kiváló teológiai tájékozottságát.

1957 márciusától egyre több újságcikk foglalkozott velünk. Ezek lényege az volt: a szocialista állam türelmének is van határa! Április táján már név szerint említettek az újságok néhányunkat. Meddig tűri a szocialista állam ezeknek a tényked̄ését, írták a cikkek, mert lám-lám, még most is nyüzsögnek?!

A Keresztény Frontnak az a szárnya, amely azon az álláspontón volt, hogy tovább kell folytatni a munkát, rendszeresen összejárt. Alakították, módosították, finomították a programot. Minderről már nem tudtam, mivel nem vettem részt ezeken az összejöveteleken, mint ahogyan Havass Géza sem. 1957. júliusi letartóztatásunk után azonban az ÁVH mindenképpen ezt akarta rám bizonyítani.

Az Államvédelmi Hatóság vizsgálata után az ügyész súlyos ítéleteket kért. Rám tíz és tizenöt év közötti büntetést. 1957 januárjában idézést kaptam a Legfőbb Ügyészségre az 1956-ban ellenünk eljárt ügyésztől, aki közben magasabb beosztásba került, s a rólunk szóló saját előterjesztését kellett most fölülbírálnia. Ugyanaz az ember, aki 1956 nyarán-őszén úgy látta, hogy tíz-tizenöt évet érdemlek, 1957 januárjában udvariasan bocsánatot kért, és írásba adta, hogy az általunk elkövetett cselekmények társadalmi veszélyessége oly minimális, hogy ezért bűnvádi eljárás nem indítható. Örömünkben kis ünnepi ebédet rendeztünk a Mátyás pincében. Ezt követően kezdődött a sajtóban ügyünk fölmelegítése.

Ötvenhét nyarán mindenkit letartóztattak, olyanokat is, akik nem voltak a Keresztény Front tagjai, legföljebb csak tudtak róla vagy ismerték a tagokat.

Az ítéletek súlyosak voltak. Soltész Jenő tizenkét évet, Szigeti atya tizenöt évet kapott. Ez utóbbi a tárgyaláson Szent Péter apostolhoz hasonló vehemenciával ostorozta a bíróságot és a rendszert, úgyannyira, hogy másodfokon életfogytiglanra ítélték. Soltész Jenő büntetését ugyancsak életfogytiglanra változtatták. Az ítéletek súlyosbodására jellemző, hogy egyik társunk első fokon – ha jól emlékszem – három évet kapott, másodfokon tizenkettőt. Én első fokon kettőt, másodfokon két és fél évet.

Ez a per volt a Keresztény Front vezérkarának elítélése. Egy másik bírósági eljárás során ítélték el a többieket. Végül az egész társaságot horogra kerítették, Budapesten és vidéken egyaránt. Igaz, nem volt túl nehéz dolguk, mivel a beépített emberüktől megkapták a teljes névsort. Csupán valamiféle – általam nem ismert – politikai megfontolás döntötte el, hogy kit mikor fognak le. Mintegy nyolcvan-kilencven embert ítéltek el.

Ítéletemnek a felét a vizsgálati fogsággal kitöltöttnek tekintették, másik felére pedig – a várható amnesztia miatt halasztást kaptam, így szabadultam 1958 őszén.

1956 decemberében, a Nagybudapesti Munkástanács letartóztatása után Soltész Jenő és Szigeti atya úgy döntött, hogy az amerikai követségen tartózkodó hercegprímást tájékoztatni kell az eseményekről. Ezt naivitásnak tartottam, hiszen a bíboros a követségen minden bizonnyal sokkal tájékozottabb volt nálunk. Ennek ellenére négyen, Soltész, Szigeti atya, Kovács Tibor és én összejöttünk a Verpeléti úton. Érvelni próbáltam: a bíboros úr az alatt a néhány nap alatt, míg a Várban tartózkodott, nem volt politikai tényező. Bejutottam hozzá, láttam, mi folyik ott. Nem az ő hibájából, hanem az őt körülvevő tanácsadók, informátorok miatt. Egészségi állapota olyan rossz volt, hogy mielőtt híres rövid nyilatkozatát tette, kétszer összeesett. Fölvitték a szobájába, és a kezébe nyomtak egy néhány soros szöveget. Szinte azt sem tudta, mit olvas föl. Ennek tanúja voltam. Azt viszont nem tudom, hogy a harmadikán elmondott beszédet maga írta-e, vagy valaki más. Ez utóbbi már politikai fogalmazás volt. Felsőpetényből visszatérve – úgy láttam – nem alkalmas még kellő mérlegeléssel önállóan részt venni a közéletben.

Soltész Jenő nem engedett elhatározásából, s Kovács Tiborral és Szigeti atyával együtt aláírta a bíborosnak küldendő üzenetet. Ez szegénynek plusz nyolc évet jelentett. A levél, még mielőtt az amerikai követségre, a bíboroshoz eljuthatott volna, beépített emberek kezébe került.

Kiszabadulva visszamentem a munkahelyemre, a Bányavillamossági Vállalat Újpesti gépgyárának fejlesztő részlegébe. Természetesen csak fizikai munkásként dolgozhattam. Attól kezdve senkivel sem tartottam kapcsolatot. Hallottam róluk, egyikükkel-másikukkal néha találkoztam, de politikáról, a Keresztény Frontról nem esett szó közöttünk. Az 1961-es harmadik letartóztatásomkor azonban szomorúan s meglepetten vettem tudomásul, hogy az egyik vallomás szerint továbbra is a Front tagja maradtam.

Az ekkori letartóztatás teátrális körülmények között zajlott. Berontottak a lakásba, közölték velem, hogy nincs értelme az ellenállásnak, a házat körülzárták. A gyerekek közben a másik szobában aludtak. Feldúlták a lakást, házkutatást tartottak. Azokban a napokban kaptam kölcsön *Dudich Endré*től *Vetter Der dialektische Materialismus* című könyvét, a marxizmus egyik legkomolyabb kritikai művét. Nejem, ki már a csöngetésekből tudta, mi következhet, megijedt, hová dugja a könyvet, hogy ne találják meg. Mondtam neki, sehová. Ha ezt a könyvet nem az íróasztalon, a legszembetűnőbb helyen látják meg, elviszik.

Valóban észrevették, belelapoztak, a szerző neve nem mondott nekik semmit, csak a cím. Erre azt mondta az egyik: mi az, maga időnként értelmes dolgokat is olvas? Azzal közömbösen visszatette az asztalra.

A kihalt éjszakai városon át robogott velem az autó. A hátsó ülésen középre fogtak, jobboldalt ült a későbbi vizsgálóm, bal oldalon egy fiatal alhadnagy. Mindketten civilben

voltak. Katonaviselt ember lévén jól hallottam a halk kattanást: a fiatalabb kibiztosított pisztolyt nyomott az oldalamba.

A Gyorskocsi utcában azonnal a kihallgató szobába vittek, föltették a szokásos kérdést: miért van itt? Majd megmondják, de – tettem hozzá –, van egy megjegyzésem, s jobb oldali kísérőmhöz fordultam. Kérje meg a beosztottját (a parancsokból rájöttem, hogy ő a főnök), a jövőben jobban vigyázzon. Az rendben van, hogy az oldalamba nyomott pisztollyal tart sakkban, de ne biztosítsa ki. Értem ugyan nem kár, csak a bőrömmel kell elszámolniuk (mint azt korábban már közölték velem), de a lágy részeken keresztül ilyen közelről magát ugyanúgy keresztüllőhette volna, mint engem. Erre a tiszt elfehéredett.

Ami a fölhozott tanúvallomásban szerepelt, igaz volt 1957-ben, de nem volt igaz 1961-ben. Ellenem valló régi ismerősöm – aki ezek szerint tovább tevékenykedett a Keresztény Frontban –, „időzavarban szenvedett". A vizsgálat során nem cáfoltam az állításait, akkor még jóhiszemű tévedést föltételezve. Állandóan hangsúlyoztam, az elmondottak igazak, csakhogy nem 1960–61-re, hanem 1957-re. A vizsgálók ezt nem fogadták el.

Kis idő múlva még egy, másvalakitől származó tanúvallomást tettek elém, amelyben ugyanezt az időzavart tapasztaltam. Az egész kihallgatás során arra törekedtem, hogy tisztázzam: az előbbi tanúvallomás jóhiszemű volt-e, amellyel ezután például *Gáldy Zoltán*t is meg tudták téveszteni a nyomozók. Összefolyhattak az események előtte. Feltételezte, hogy a leírtak úgy történtek, ahogyan egy régóta ismert társunk vallotta. A vizsgálat trükkje pedig éppen az volt, ha valaki feltételesen mond valamit, az tényként kerüljön a jegyzőkönyvbe. A legjobb szándékkal írta alá tanúvallomását.

A vizsgálók velem kapcsolatban nehéz helyzetbe kerültek. Ha bebizonyosodik, hogy az 1956–1961 közötti időszakban már nem tartottam kapcsolatot a Keresztény Fronttal, akkor tévedésből tartóztattak le, s ennek következményeivel számolniuk kellett volna. Ezért mindenáron arra törekedtek, hogy bizonyítsák folyamatos részvételemet a Keresztény Front munkájában. Az egyik magasabb rangú vizsgálótiszt kijelentette: maga olyan disznó, hogy mindenképpen el kell ítélni, korábban úgyis túl könnyen úszta meg.

Többször kértem szembesítést a tanúval. Hosszú hetekig nem sikerült elérnem, végül több vizsgálótiszt jelenlétében találkoztam azzal az emberrel, akitől az első vallomás származott. Taktikából több kérdést tettem föl neki, melyekre könnyen, kockázat nélkül válaszolhatott. Ezzel nem csak az illetőt, hanem a vizsgálók figyelmét is el akartam altatni. Végül a kulcskérdés következett. Igen, mondtam, valóban emlékszem erre a megbeszélésre (mely valójában 1957-ben volt!), de mivel előzetesen nem tudtam róla, vajon ki értesített engem? Erre társam azonnal kész volt a válasszal: emlékezz rá, én mentem érted az anyósodékhoz, ahol akkor az egész családoddal laktál.

Azért volt ez keresztkérdés, mert 1957. június 29-én saját lakásba költöztünk, ami könnyen bizonyítható volt. Azt követően anyósoméknál soha többé nem laktunk. Tehát az említett összejövetelre nem hívhattak meg 1960-ban.

Másnap vagy harmadnap hozták a jegyzőkönyvet. Minden hibátlanul benne volt, ám az utolsó kérdés és az arra adott válasz hiányzott. Közöltem, nem írom alá, mivel kimaradt belőle egy kérdés, és az arra adott felelet. A kihallgatók tisztában voltak a tényekkel: pontosan tudjuk, miért kérdezte, s hogy a válasz mit jelent magának; de maga olyan nagy disznó, hogy jobb, ha nem ugrál.

Azt nem tudom, társam az első alkalommal valóban tévedésből vallott-e így, vagy már akkor is sugalmazták neki. Tény, hogy a Gyűjtőben, amikor találkoztunk, rákérdeztem. Azonnal és agresszív módon reagált. Ebből következtettem, hogy sajnos nem egyszerű tévedés volt a részéről.

Teljes nyugalommal viselkedtem a kihallgatás során. Korábban állandó öncenzúrával ügyeltem arra, nehogy másra terhelőt mondjak. Mivel 1957 óta valóban nem tartottam a

Keresztény Fronttal a kapcsolatot, bármit mondhattam, úgysem tudtam volna senkire semmi terhelőt vallani.

1961-ben az első kihallgatóm, *Gy. K.* ÁVH-s főhadnagy volt. Korrekt módon viselkedett, soha nem ordítozott, nem csapkodta pisztolyával az asztalt, mint korábban és később mások tették. Minden bizonnyal rájött arra, hogy tényleg nem tettem semmit 1957 után. Bármit állított, elismertem, hiszen valós tényeket említett, de mindig kijavítottam: nem 1960–61-ben, hanem 1957-ben történtek. Ez sosem került jegyzőkönyvbe.

A fölöttesei feltehetően nem elégedtek meg ennyivel, mivel vallomásom és a tények kilógtak a koncepcióból. Ezért őt leváltották, s előbb egy századoshoz, később egy harmadik nyomozóhoz kerültem.

Vajon az ÁVH-nak egy viszonylag konszolidációra törekvő időszakban miért volt szüksége ilyen hihetetlenül gyengén összebarkácsolt koncepciós ügyre? Az előző perekben könnyebb dolguk volt, mert találtak írásokat, leveleket, könyveket. 1961-ben a házkutatás során semmit nem vittek el a lakásomból, mert nem volt mit!

Öt hónapon keresztül folyt a kihallgatás. Világossá vált számomra, nem úszhatom meg börtönbüntetés nélkül. Miután nem sikerült semmit rám bizonyítaniuk, alkudozni kezdtek. A bírósági tárgyalásnak előre elkészített szövegkönyve volt, dramaturggal, rendezővel. Arra akartak rávenni, „ne csináljak cirkuszt" a tárgyaláson, hiszen olyan szépen föl van építve a per. Ők ugyanis a közel száz letartóztatott papot, szerzetest, civilt a Keresztény Fronttal akarták összefüggésbe hozni, s ezáltal egy szerteágazó földalatti politikai mozgalom létét igazolni.

Volt egy vizsgálótiszt, akiről úgy éreztem, nagyon világosan látja, mekkora botrányt tudnék rendezni a tárgyaláson. Hallottam olyan esetről, valakit leválasztottak a többiektől és eltüntették, majd amikor a per lezajlott, s az ügy figyelmen kívül került, végeztek vele. Ez óvatosságra intett, elfogadtam a fölkínált játékszabályokat.

Az ÁVH-sok boldogok voltak, nem lesz „botrány" a tárgyaláson. Most már elkezdődhetett a per. Minden alkalommal előre közölték velem, miről lesz szó a következő tárgyalási napon, mit kérdez a bíró, ki mit válaszol. Ne lepődjön meg, ha X vagy Y ezt és azt állítja magáról.

Az első tárgyalási napon, amikor megfelelő rendőri őrizettel vártuk, hogy a terembe vezessenek bennünket, jött a vizsgáló tisztem, aki szerintem tisztában volt az én valóságos szerepemmel. Egy tálcán szendvicset, kávét, üdítőt hozott. Kérdeztem tőle, ez mi? Nézze, válaszolta, a maga szerepe a legnehezebb ebben az egészben. Fogyassza el!

A társaim tekintetén láttam, arra gondolnak, vajon mit tett ezért a Hontváry? Mit képzel maga? – fordultam a tiszthez. – Vagy elviszi a fenébe az egészet vagy megkínál valamennyiünket!

Végigkínált mindenkit. Ahogyan emlékezem, senki nem fogadott el semmit, én sem.

A per koncepciója elejétől kezdve nyilvánvaló volt. Közölték velünk, hiába próbálunk ilyen-olyan csoportokként föltűnni, melyeknek semmi közük egymáshoz, valamennyit a Keresztény Front fogta össze és mozgatta. Így fordulhatott elő, hogy olyan embereket ítéltek el, mint egymással szövetkezett „összeesküvőket", akik nem is ismerték egymást.

A koncepciós per egyik indoka az ÁVH akkori helyzetéből érthető meg. Amikor a volt ÁVH-s nyomozótestületet a Kádár-rendszer háttérbe akarta szorítani, ők fontosságukat és szükségességüket egy monstre összeesküvés felderítésével igyekeztek bizonyítani. A Keresztény Front volt az a selyemzsinór, melyre demonstrációs céllal valamennyi letartóztatott ügyét fölfűzték. Az előtérben a Keresztény Front állt, a hozzátartozó konspirációs rendszerrel, mely mögött a hivatalos klérus irányítja az eseményeket. Az előre kitalált koncepcióból nem engedtek, ebbe vasaltak bele minden tényt, annyi embert, amennyit csak lehetett.

Nem hiszem, hogy a koncepció politikai döntés eredményeként született volna. Sokkal inkább – ám ez csupán föltételezés – az ÁVH politikai hattyúdala volt. A társadalomban végbemenő viszonylagos enyhülés ellenére is harcolni kell a szívósan jelen lévő ellenséggel, vallották. Ezért alakították ki a maguk ellenségképét. Nem hiszem, hogy 1961-ben a felső politikai vezetés ilyen tömeges letartóztatással járó egyházi kirakatpert akart volna, hiszen ekkor az ENSZ még foglalkozott a „magyar üggyel". A nemzetközi politikai életben, amikor a Nyugat már azt hitte, Kádár Jánossal kezet lehet fogni, s megindulhat a nyitás, akkor jött ez az ügy. Erre a hatalom egy részének, amit nevezhetünk a Kádár-féle vonalnak, egyáltalán nem volt szüksége. A párton belül azonban – s ez is csak föltételezés részemről – erős hatalmi harc folyhatott, s a másik csoportnak nem volt érdeke a „liberalizálódás".

Hiányolom, hogy az 1961. március 15-i püspökkari körlevél születésének a körülményeit – mely valamennyiünket elítélt – mind a mai napig nem tisztázták. Kívánatos lenne, hogy a püspöki kar megnyilatkozzék ezzel kapcsolatban. Mondják ki, a püspöki kar elnöke kényszer hatására hagyta jóvá azt a szöveget, amelyet az Új Ember is közölt. Nem kell elítélni senkit, a tényeket azonban ki kell mondani.

A Gyűjtőben *P.* őrnagy volt a politikai tiszt, aki a börtönparancsnokot is sakkban tartotta. Engem is, másokhoz hasonlóan, be akart szervezni. Nem sikerült neki, mire elhelyeztetett a sátoraljaújhelyi börtönbe, annak ellenére, hogy ez ellentétben állt a szokásjoggal. Ugyanis nem akarták, hogy a sok ezer politikai elítélt hozzátartozói keresztül-kasul vándoroljanak az országban látogatás idején. Lehetőleg ott tartották fogva az embereket, ahol a családjuk élt.

P. őrnagy közölte velem, ne bízzak semmiféle amnesztiában. 1963-ban, a nagy amnesztia előtt a gyűjtőbeli műszaki irodába megfelelő embert kerestek. Ekkor visszahoztak Sátoraljaújhelyről. Az őrnagy ismét be akart szervezni. Nemet mondtam, mire a börtönön belüli lázadás vádját akarta a nyakamba varrni. Az egyik fő tanújelölt azonban egyszer csak megtört és elmondott nekem mindent. Így ez sem sikerülhetett már neki. Ismét hívatott és a várható amnesztiával kapcsolatban közölte velem, neki kilencven napig joga van a szabadulót benntartani.

Ott is fogott. Az amnesztia után megjelent az újságokban egy Kádár-nyilatkozat arról, hogy már nincsenek politikai foglyok a börtönökben. Erre a feleségem írt egy levelet a Kádár-titkárságra, közölve, hogy egy még van. (Egyébként még több is volt!) Nyár derekán jártunk, az amnesztia márciusban volt. Október végén engedtek szabadon, a Kádár-titkárság utasítására.

Másfél évvel később az autóbuszon találkoztam P. őrnaggyal. Szilvakék öltönyben, elegánsan odalépett hozzám: na, Hontvári, hol találkoztunk mi már? – Nézze, nem tudom, hogy még mindig őrnagy-e vagy már alezredes, de a nevemhez akkor is hozzá kell már tennie, hogy „úr". A nevén szólítottam, s a puszta ténytől, hiszen a börtönben soha senki nem árulta el a nevét, olyan fehér lett, mint a fal, és tovább nem kérdezett semmit.

Annak ellenére, hogy sokan bátornak, sőt vagánynak tartottak, én ugyanolyan félénk ember vagyok, mint bárki más. Éppen azért, mivel mindenféle szenvedésen keresztül mentem. Talán azért tűntem bátornak, mert egy bencés atya tanácsát követtem: a szeretet a legfőbb parancs. Annyira azonban nem kell szeretni ellenségeinket, hogy azzal szerezzünk örömöt nekik, hogy lássák, mennyire meg vagyunk ijedve. A legnagyobb rémületeim idején is úgy mutattam kifelé, mint aki nem fél. De ez nem volt igaz. Félni emberi. Gondoljunk Jézusra az Olajfák hegyén. Mint ember, ő is félt. Olyan helyzetekben különösen retteg az ember, amikor közlik vele: csak a bőrével kell elszámolni!

Mindszenty József *Emlékirata*ban azt írja, hogy a kihallgatások, a kínzás és a börtön olyan idegállapotot idézhet elő, melyben a rab valóban nem felelős azért, amit tesz. De amikor kikerült, merjen beszélni róla. Az öngyilkosság egyáltalán nem keresztényi cselekedet, mégis kétszer kerültem odabenn olyan állapotba, amikor már ezt fontolgattam. Tizenegy napi nem alvás után hallucináltam, nem tudtam pontosan, egyedül vagyok-e a

zárkában, vagy van ott még valaki, és beszéltem-e a másikhoz. Ezért én mindenkit fölmentek, aki ilyen körülmények között gyöngének bizonyult, és talán másnak is ártott – de ezt mondjuk ki! A hallgatás borzasztó. Ha nem merjük az igazságot az utódok elé tárni. Ettől csak a gyanakvás erősödik, s hiteltelenné válnak az egyébként hiteles dolgok is.

Dr. Gáldy Zoltán

Aradon született 1934-ben. A budai Szent Imre Gimnáziumban kezdi középiskolai tanulmányait 1944-ben. Az egyházi iskolák 1948-as államosítása miatt a József Attila nevét viselő gimnáziumban érettségizik 1952-ben. Ugyanezen évben fölveszik a Budapesti Orvostudományi Egyetemre. Betegsége miatt csak 1960-ban szerez diplomát. Első munkahelye a Nagykállói Elmegyógyintézet, s itt tartóztatják le 1961. február 6-án. 1962. október 7-i szabadulása után az Egri Megyei Kórházban dolgozik. 1968–1970: a Pomázi Munkaterápiás Intézet, 1970–1973: az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet orvosa. 1973–1994: a Fővárosi Önkormányzat Visegrádi Gyógyintézetének főorvosa. Nyugdíjazása után is tovább folytatja gyógyító munkáját.

Budapest egyik régi polgári hagyományokkal rendelkező kerületében, Szentimrevárosban, a ciszterci gimnázium megszüntetését követően az ifjúság továbbra is fönntartotta a kapcsolatot szerzetestanáraival és diáktársaival. A csoportos összejövetelek, kirándulások kizárólag az ifjúság lelki, erkölcsi nevelését szolgálták. A volt szerzetestanárok, világi papok

és az egyetemista, fiatal értelmiségi vezetők kényesen ügyeltek arra, hogy a találkozókon, hitoktatási órákon és egyéb foglalkozásokon még véletlenül se kerüljenek szóba politikai témák, és elzárkóztak minden politikai megnyilvánulástól.

Dr. Gáldy Zoltán *az ekkori idők cserkész- és ifjúsági mozgalmainak életét idézi föl.*

Másodikos elemista koromban kerültem a 433-as kiscserkész csapatba, amely az akkori Horthy Miklós, később Bartók Béla út 25. szám alatt működött. Egy fiatal pap, *Kölley György* volt a vezetőnk. Ötven év távlatából is nagy szeretettel gondolok közvetlen cserkészparancsnokomra, *Mészáros Lászlór*a, aki ma az ORFI kórház sebész főorvosa. Ezekből az évekből sok szép élményem maradt. 1942–1943-ban nagyon jól sikerült táborozásokon vettem részt Pomáz-Csikóváralján. A kirándulások, a tábori szentmisék, a hadijátékok, a tábortüzek egész életre szóló emléket jelentenek nekem. 1944-ben kerültem a budai ciszterci gimnáziumba, 1945-ben már részt vettem a nagyok bakonyoszlopi cserkésztáborában. A kiscserkészet után a 25-ös cserkészcsapathoz kerültem, a Szent György rajban a 8-as őrsbe. A szomszédos őrsnek az abban az időben kiegyensúlyozott, kedves fiatalember, *Latinovits Zoltán* volt az őrsparancsnoka. Az őrsvezetők a nálunk három évvel idősebbek közül kerültek ki.

Az iskola államosítása, 1948 után osztályunkban *Dudich Endre* vezetésével több kisközösség alakult. Dudich Endre ma Párizsban dolgozik, az UNESCO geológus szakértője. Kezdetben tőle kaptunk gyakorlati útmutatást, az ötvenes évek elejétől pedig már a főiskolás *Nobilis Gábor*tól. 1951-től az osztályunkban működő kisközösségek kialakításában rajtuk kívül *Róna Tas András*nak volt nagy szerepe, aki ma a szegedi egyetem rektora. Többször jártam náluk, Városház utcai lakásukon, nagyon értékes Szentírás-magyarázatokat hallottam tőle. Főként a Szent Pál által írt szentírási részekkel szeretett foglalkozni, s számomra megjelenésében – talán éppen ezért – kicsit Szent Pálra hasonlított.

A kisközösségi munka célja a keresztény életre nevelés, a hitoktatás és a cserkészet hagyományainak a megőrzése volt. Időnként szóba került, hogy a nemzetnek valamikor szüksége lehet keresztény elkötelezettségű elitre, de a mindennapokban a távlati célok csak nagy ritkán kerültek elő.

A kisközösségek munkájában magától értetődő természetességgel vettem részt. A fő összetartó erő a hittantanulás volt. A cserkészetre nem helyeztünk akkora hangsúlyt. A kisközösségek kezdetben egy ciszterci szerzetes, *Barlay Szabolcs* által kezdeményezett mozgalomhoz tartoztak. Ezekben az években a kisközösségi tevékenységet „munká”-nak neveztük. 1950-től nálunk fiatalabb, akkor tizenegy-tizenkétéves ifjakból is szervezett Szabolcs atya kisközösségeket. Osztályunkból többen ezeknek a hozzánk képest fiatalabbakból álló csoportoknak vezetői lettünk. Ők elsősorban Nobilis Gábor körül csoportosultak, aki kedves, melegszívű, segítőkész volt mindig; életre szóló barátság szövődött köztünk.

1952-től, az érettségi után a nálunk fiatalabbakkal foglalkozó kisközösségek kerültek előtérbe. Ekkor már a nem papi irányítású csoportokhoz tartoztam. Ezek a közösségek ugyanis fokozatosan különváltak Szabolcs atya vonalától. Neki az értékes munka elindításáért, megszervezéséért, a különválás ellenére is hálával tartozom.

Hat-nyolc, nálam négy-öt évvel fiatalabb tartozott egy-egy kisközösséghez. Hetente találkoztunk, s ilyenkor papok által szerkesztett, gépelt hitoktatási anyagból hittant tanítottunk. Később, az ötvenes évek közepétől az ugyan kis példányszámban, de hivatalosan megjelenő hittankönyveket használtuk. A foglalkozásokon természetesen gyakorta folyt játék. Havonta legalább egyszer hétvégi kiránduláson vettünk részt, melyeknek egy része romantikus éjszakai túra volt. Nyáron kerékpárral indultunk útnak, táboroztunk, s ezek sokban hasonlítottak a régi cserkészélethez.

A heti összejöveteleket magánlakásokon tartottuk. Lehetőleg minden héten másutt, és vigyáztunk, hogy ne egyszerre távozzunk. Nyilvánvaló volt: ezek az összejövetelek veszélyesek, ám mi tudatosan vállaltuk a veszélyt.

Az ötvenes évek elején a kisközösségek nem kizárólag a volt ciszterci gimnázium növendékeiből, hanem a környékbeli általános iskolák diákjaiból is verbuválódtak. Ekkor már több, lányokból álló kisközösség is működött. A fiatalok általában családi kapcsolatokon, baráti ismeretségeken keresztül jutottak el hozzánk.

Az összejöveteleken politikai témák sohasem kerültek szóba. Kimondatlanul, de a legkisebbek is tudták, amit teszünk, a hatalom szemszögéből ítélve illegális cselekedet.

Maradandó élményem 1953-ból: arra gondoltunk, jó lenne megmutatni egymásnak, nem vagyunk kevesen. Az egyik vasárnap a krisztinavárosi templomban a reggel kilenc órai szentmisén körülbelül hatvan fiatal vett részt. Legtöbbjük sosem látta egymást, de mindenki tudta, hogy a jelenlévők szintén kisközösségekhez tartoznak. Jó érzés volt látni, mennyien vagyunk.

1955. május elsején Leányfaluban rendeztünk éjszakai akadályversenyt. Több testvér-kisközösség vett részt, úgy ötvenen lehettünk. A régi cserkészpróbákhoz hasonlóan az egyes állomásokon különféle, részben hitoktatással, részben cserkészettel kapcsolatos feladatokat kellett teljesítenünk.

Ugyanebben az évben Sík Sándor is eljött közénk egy Mikulás-összejövetelre. Az egyik kisközösségi tag rokona volt.

1952 őszétől az orvosegyetemre jártam. A kisközösségek vezetésében – ahogy fölnőttünk – mind több egyetemista vett részt. Előfordult, hogy valamelyik tag körül fiatalabbakból saját kisközösség szerveződött.

1955-től volt gimnáziumi társaimmal egyre lazábbá vált a kapcsolatom. 1956 tavaszán Nobilis Gábort, aki az egész mozgalom motorja volt, a Keresztény Frontban játszott szerepéért letartóztatták. Ettől kezdve a kisközösségek magukra maradva, önállóan folytatták munkájukat. A Keresztény Front létezéséről tudtam, de nem voltam tagja. A kisközösségek fiataljai többségükben még csak nem is sejtették a Keresztény Front létezését.

Szentimrevárosban számos kisközösség működött, voltak köztük olyanok, amelyek inkább a cserkészhagyományokat őrizték, másoknál inkább a hitoktatás, a lelkivezetés került előtérbe. A *Rozgonyi György*höz tartozó közösségek voltak a legszervezettebbek.

1956 októberben tudomásom szerint a kisközösségek szervezetten nem vettek részt a fölkelésben. Egyik volt középiskolai osztálytársam és kisközösségben társam, *Kormos Zoltán* azonban a Corvin közi harcok során vesztette életét. Azt is hallottam, hogy néhány kisközösségi tag a forradalom leverése után röpcédulákat gyártott és ragasztott ki a falakra.

A kisközösségek tagjai féltek. A telefonbeszélgetésekben is virágnyelven közöltük egymással az információkat. Mégis gyakorta voltunk óvatlanok, s a rendőrség valószínűleg már 1956 előtt tudott rólunk, lehallgatott és szemmel tartott bennünket.

1957–1958-ban a kisközösségek közül több bekapcsolódott az orvosegyetem sportklubjának életébe. Ezzel színesedtek a programok: csónakkirándulások, tájékozódási és futóversenyek követték egymást. Örömmel vettünk részt a szórakozásban és a sportban.

Az 1956-os forradalom bukása mindnyájunkban igen mély nyomot hagyott. A mindennapi kisközösségi munkát azonban ez a tragikus tény nem alakította át. Aggasztó volt, amikor 1957-ben Nobilis Gábort ismét letartóztatták. Csak 1958 elején nyugodtunk meg kissé, amikor szabadlábra helyezték.

Az általam ismert kisközösségeknél a közvetlen szervezési ügyekbe beleszóló papi irányítás nem volt. Többen jól ismertük *Havass Gézá*t, s néha tanácsot kértünk tőle, de irányító szerepe neki sem volt, annál is kevésbé, hiszen őt időközben Budapestről visszahelyezték Szegedre. Baráti kapcsolatban álltam *Dominik Györggyel,* a Jézus Szíve Plébánia káplánjával, de kisközösségi munkánkhoz neki sem volt köze. Egyébként

szobrászattal foglalkozott, s 1970 körül, fiatalon halt meg. A kisközösségi tagok közül néhányan tartották a kapcsolatot *Vass Tamás*sal, a Rákosligeten élő pappal. Minden bizonnyal még más papok is tudtak a kisközösségek létezéséről.

Tudtam arról, hogy papi-ifjúsági munka folyik Pécsett, de velük sem volt kapcsolatunk. Egy-két cserkészettel foglalkozó írásuk eljutott hozzánk. 1956 után kapcsolatba kerültünk a *Vénusz Gyula* által vezetett kispesti mozgalommal. A kisközösségekben részt vevő fiatalok a Szentimrevárosban általában középpolgári családból származtak, ellentétben a kispesti csoporttal, amelyben a tagok többségükben szakmunkás családok gyermekei voltak. (Vénusz Gyula kőfaragó szakmunkás; a piaristák által szervezett szakmunkásképző iskolában tanít.) Együtt kirándultunk, s közülük többen csatlakoztak az orvosegyetem sportklubjának programjaihoz.

Hosszabb betegségeim miatt két évre meg kellett szakítanom tanulmányaimat, így csak 1960-ban kaptam orvosi diplomát. Betegségem idején a kisközösségi munka olykor hónapokig szünetelt. 1960-ra a kisközösségek tagjai fölnőttek, a csoportok összetétele átrendeződött; az eredeti szellem azonban megmaradt.

Több hónapos keresés után 1961 januárjában sikerült elhelyezkednem a Budapesttől messze eső Nagykálló kórházában. Öt héttel később ott tartóztattak le.

Már 1960-ban fokozódott a veszélyérzetünk. Húsvétkor nagyon jól sikerült kiránduláson vettünk részt a Bakonyban, az egyetem sportklubjának színeiben. Számos nem kisközösségi tag is velünk volt, de így is éreztük, sokan vagyunk és összetartozunk. A bakonybéli turistaházban szálltunk meg. Éjszaka igazoltattak bennünket. Lehetséges, hogy az igazoltatás április negyedike közelsége miatt történt. Mind a mai napig nem tudom, ez kapcsolatban volt-e letartóztatásunkkal.

Teljesen váratlanul, este tizenegy órakor a kórházban tartóztattak le, ahol akkoriban laktam. 1961. február 6-át írtunk. Fölszállítottak a budapesti Fő utcába, s rövidesen elkezdődtek a kihallgatások. Bár másokkal nem találkozhattam, mégis hamar kiderült, hogy sokan, nagyon sokan vagyunk benn. Amikor a kihallgatásokra vezettek, minden elővigyázatosság ellenére olykor megpillantottam egy-egy barátomat.

A vádat az elején közölték: rendszerváltás esetére keresztény meggyőződésű elit képzése. A kihallgatások 1961 júniusáig, a bírósági tárgyalás megkezdéséig tartottak. Két és fél esztendőre ítéltek. Az ítélethirdetést követően egy ideig még a vizsgálati fogházban tartottak, utána a Gyűjtőfogházba kerültem, ahol sok értékes emberrel ismerkedtem meg. *Csapody Etelé*vel voltam egy zárkában, akit szintén kisközösségi munkájáért ítéltek el.

1962-ben a börtönkórházba helyeztek orvosi szolgálatra. Itt együtt dolgoztam *Kopácsi Sándor*ral, aki az 1956-os forradalom idején Budapest rendőrfőkapitánya, a nemzetőrség helyettes parancsnoka volt. Sok szeretettel gondolok vissza rá. Rövid idő alatt jól beletanult a laboratóriumi munkába. Intelligens, széles látókörű embernek ismertem meg, akivel jó volt együtt dolgozni. Életfogytig tartó büntetését töltötte.

Orvosként jobb helyzetbe kerültem, s ami a legfontosabb, sok emberen tudtam segíteni. Többek között kezeltem *Mérei Ferenc* pszichológus professzort, aki 1956-os szerepléséért került börtönbe. Jó szívvel emlékezem vissza a segítőkész *Szabó Ernő*re, a hivatásos börtönorvosra. Egy alkalommal Márianosztráról több legyengült állapotban lévő rabot hoztak át, s azonnal elintézte, hogy többségük a börtönkórházba kerüljön. Az ott dolgozó, egészségügyi képesítéssel rendelkező fegyőrök többsége is jóindulatú volt. Éjszaka nem volt börtönorvos, így mint állandó ügyeletest, minden esetben engem keltettek föl. Jó volt ez így, mert nem értem rá sokat gondolkodni.

1962 októberében harmadolással szabadultam. A kisközösség tagjai közül többekkel évtizedes barátságok maradtak. Egyébként a szentimrevárosi ifjúsági mozgalmakat az 1961-es letartóztatás teljesen szétzilálta.

Jegyzetek

Belon Gellért (1911–1987) római katolikus püspök. 1934-ben szentelték pappá. A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen doktori fokozatot szerzett. A Kalocsai Hittudományi Főiskolán tanított egyházjogot s egy ideig történelmet. 1947-től plébános, 1959-ben XXIII. János pápa c. püspökké nevezte ki. 1982-ben pécsi segédpüspök lett. Irodalmi és teológiai tudományos munkássága jelentős.

Czapik Gyula (1887–1956) érsek. Teológiai tanulmányait a bécsi Pazmaneum növendékeként végezte. 1910-ben szentelték pappá. 1914-től tábori lelkészként teljesített szolgálatot. 1920-ban pápai kamarássá nevezték ki. Irodalmi és katolikus újságírói pályán működött, letette a nyomdász szakvizsgát is. 1939-től veszprémi megyéspüspök, 1943-tól haláláig egri érsek, 1951–1956 között a püspöki kar elnöke volt.

Endrey Mihály (1905–1977) római katolikus püspök. Teológiai tanulmányait Innsbruckban a jezsuita Kanizianumban végezte, ahol a hittudományok doktorává avatták. 1928-ban szentelték pappá. 1950-től az Actio Catholica országos igazgatója, 1951-től egri segédpüspök volt, 1957–58-ban az esztergomi főegyházmegye kormányzója. Az Állami Egyházügyi Hivatal nyomására 1958-ban kitelepítették. Egy kis faluban élt 1964-ig. 1972-ben pécsi segédpüspökké, majd 1975-ben váci megyéspüspökké nevezték ki.

Grősz József (1887–1961) érsek. Teológiai tanulmányait a bécsi Pazmaneumban végezte. 1911-ben szentelték pappá. 1921-ben győri püspöki titkár, 1924-ben püspöki irodaigazgató lett, majd 1928-ban XI. Pius pápa győri segédpüspökké nevezte ki. 1939-től a szombathelyi egyházmegye püspöke lett. 1941-ben a Muravidék apostoli adminisztrátorává is rendelte a Szentszék. 1943-ban XII. Pius pápa őt emelte a kalocsai érseki székre. 1945-ben az apostoli nunciusnak kijáró felhatalmazásokat is elnyerte. 1950-ben, mint a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöke, ő írta alá a magyar katolikus egyház és az állam között létrejött megállapodást. 1951-től 1956-ig börtönben, illetve házi őrizetben tartották.

Hamvas Endre (1890–1970) érsek. A bécsi Pazmaneumban folytatta teológiai tanulmányait. 1913-ban szentelték pappá. 1916-tól a Notre Dame de Sion leánynevelő intézet igazgatója volt. 1936-ban esztergomi kanonok és prímási titkár, majd prímási iroda igazgató lett. 1940-ben budapesti érseki általános helytartó. 1944 márciusától, amikor a német hadsereg megszállta Magyarországot, csanádi püspök. 1950–1956 között esztergomi apostoli kormányzó, 1964-től 1969-ig kalocsai érsek volt.

Mindszenty József (1892–1975) bíboros, hercegprímás. 1915-ben Szombathelyen szentelték pappá. 1918-ban, a Károlyi-kormány idején ellenzéki magatartása miatt őrizetbe vették. 1919 végétől plébános volt egy vidéki városban. 1944-ben, néhány nappal az ország német megszállása után veszprémi püspökké szentelték. 1944 novemberében a nyilasok letartóztatták, néhány hónapos fogság után kiszabadult. 1945 szeptemberében kinevezték esztergomi érsekké, a következő évben XII. Pius pápa bíborossá szentelte. 1948 karácsonyán letartóztatták, 1949. február 10-én a kommunista hatalom bírósága életfogytiglani börtönre ítélte. 1956-ban, a forradalom napjaiban kiszabadult, majd annak bukása után az Egyesült Államok budapesti nagykövetségére menekült. 1971-ben VI. Pál pápa kívánságára elhagyta a nagykövetséget és Rómába utazott. A pápa kérésére sem volt hajlandó lemondani az esztergomi érseki székről. VI. Pál pápa 1974-ben az esztergomi érseki széket

megüresedettnek tekintette. 1975 májusában Bécsben hunyt el, hamvai 1991 májusában kerültek Magyarországra.

Sárközy Pál OSB (1884–1957) bencés paptanár. 1902-ben lépett Szent Benedek rendjébe, 1906-ban tette le egyszerű fogadalmát, majd 1909-ben az ünnepélyeset, s ugyanezen évben szentelték pappá. Matematika–fizika szakos tanárként a rendi főiskola tanárjelöltjeinek lett matematikaprofesszora. 1938–1952 között bakonybéli apát, 1947-től 1951-ig pannonhalmi kormányzóapát, 1951-től haláláig pannonhalmi főapát volt.

Schrotty Pál OFM (1886–1960) ferences szerzetes, az 1930-as években Rómában mint szentföldi komisszárius az egyetemes rend anyagi ügyeinek gondnoka. 1940-től 1946-ig a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány tartományfőnöke volt.

Schwarz-Eggenhofer Artúr (1890–1969) apostoli kormányzó. Bécsben született, s a Pazmaneumban készült papi hivatására. 1912-ben szentelték pappá. 1947-ig pedagógiai pályán működött, ekkor a Központi Papnevelő Intézet gondnokává nevezték ki. 1959-től haláláig az esztergomi főegyházmegye apostoli kormányzója volt.

Shvoy Lajos (1879–1968) római katolikus püspök. 1901-ben szentelték áldozópappá. 1910-től 1918-ig középiskolai hittanár Budapesten. 1918–1927-ig plébános és a Regnum Marianum házfőnöke. 1927-től székesfehérvári püspök volt.

Sík Sándor (1889–1963) piarista papköltő, író. 1903-ban lépett a piarista rendbe. A budapesti tudományegyetemen magyar–latin szakos bölcsészdoktori diplomát szerzett. 1930-tól a magyar irodalomtörténet egyetemi professzora volt. Jelentős szerepet játszott a magyar cserkészet megteremtésében. írói, költői munkássága kiemelkedő. 1947-től haláláig a Kegyes Tanítórend (piaristák) magyar rendtartományának főnöke és a Vigilia című katolikus folyóirat szerkesztője volt.

Zadravecz István (1884–1965) római katolikus püspök. 1898-ban lépett a ferences rendbe. 1907-ben Rómában pappá, 1920-ban püspökké szentelték. 1928-ig tábori püspök volt, akkor erről a tisztségről lemondott és nyugalomba vonult. Belekeveredett a frankhamisítási perbe. Szovjetellenes politikai nézetei miatt 1945-ben letartóztatták, 1947-ben internálták. Szabadulása után vidéken élt, teljes visszavonultságban.

*

Actio Catholica: A világi katolikusok és a papság együttes apostoli munkásságát szolgáló szervezet; 1935 óta országos mozgalom.

Emericana: Katolikus magyar egyetemi és főiskolai hallgatók 1921-ben alakult szövetsége.

Szív Újság: A jezsuiták által kiadott hitbuzgalmi lap, mely a rend működésének betiltásával egyidejűleg megszűnt. Ma ismét megjelenik.

*

1950-es megállapodás: 1950. augusztus 30-án az egyház és az állam közötti megállapodást a Magyar Katolikus Püspöki Kar nevében *Grősz József* kalocsai érsek, *Czapik Gyula* egri érsek, *Hamvas Endre* Szeged-csanádi püspök, *Pétery József* váci püspök írta alá.

1964-es megállapodás: A magyar állam és a Szentszék 1964-ben részleges megállapodást kötött. Az okmányt a Szentszék részéről *Casaroli* bíboros, a magyar kormány részéről *Prantner József,* az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke írta alá.

*

Állami Egyházügyi Hivatal: Az 1951-ben létrehozott szervezet az egyházi hatóságok működését ellenőrizte és a kommunista állam egyházpolitikáját érvényesítette. Vezetői és alkalmazottai megbízható pártmunkások voltak. Beköltöztek a püspöki épületekbe, tudtuk és beleegyezésük nélkül a püspök semmiféle lényeges döntést nem hozhatott, sőt kényszerítették egyes intézkedések meghozatalára. Az egyházat – főként a békepapi mozgalmon keresztül – igyekeztek az állam érdekeinek szolgálatába állítani. 1989-ben szűnt meg.

Demokrata Néppárt: 1944-ben alakult meg a Kereszténydemokrata Néppárt, mely 1945-ben kettévált. A Barankovics-féle Demokrata Néppártnak nevezett párt az 1945-ös választásokon – nem utolsó sorban a kommunisták akadályozó politikája miatt – nem indult meg önállóan, a Kisgazdapártot támogatta. Az 1947-es választásokon 16,4 százalékos eredménnyel az ország második legnagyobb – ellenzéki – pártja lett. Ekkor hatvan képviselőt küldött a Parlamentbe. A kommunista hatalom erősen támadta a kereszténydemokrata irányvonalat, aminek következtében *Barankovics István*, a párt vezetője 1949 elején külföldre kényszerült menekülni, a párt pedig föloszlott. Az 1989-ben kezdődött rendszerváltozás idején megjelent – és ma parlamenti pártként szereplő – Kereszténydemokrata Néppárt a Barankovics-féle néppárt örökösének tekinti magát.

*

Felsőpetény: Nógrádi falu, ahol egy államosított grófi kastélyban 1956-os kiszabadulása előtt Mindszenty Józsefet és Grősz Józsefet tartották fogva.

Corvin köz: A legismertebb ellenálló központ volt az 1956-os szabadságharcban, Budapest munkások lakta kerületében, annak a laktanyának szomszédságában, ahol *Maléter Pál,* a forradalom hadügyminisztere szolgált.

Fő utca, Gyűjtőfogház (Gyűjtő, Kisfogház), Kistarcsa, Conti utca, Márianosztra, Vác: Börtönök, ahol a kommunista időkben főként politikai elítélteket hallgattak ki és tartottak őrizetben.

Sárospatak, Sopronkőhida: Köztörvényeseket fogva tartó börtönök, ahová különleges büntetésként helyeztek egy-egy politikai foglyot.

Markó utca: Itt működtek a különféle szintű bíróságok.

*

Népi kollégista mozgalom: A magyar – főként vidéki, paraszti származású – ifjúság értelmiségi pályára jutását segítette. A kommunista hatalomátvétel után *Rajk László* és *Révai József* kezdetben támogatta az 1930-as években gyökerező mozgalmat. A Rajk-per kapcsán a mozgalmat titoistának nyilvánították, s maga Révai mondta el a beszédet, amely megszüntette a népi kollégiumok működését. Fő vádja az volt, hogy a kollégiumi ifjúság „függetlenedni" akar a párttól, hogy „államot alkot az államban", s veszélyezteti a pártvezetés egyedülálló hatóerejét.

Politikai rendőrség: 1945. január: megalakult a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztálya (PRO); 1946. december 10: létrejött a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya (ÁVO); 1948. szeptember 10: megalakult a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága (BM ÁVH); 1950. január 1-től: a BM ÁVH és a Honvéd Határőrség összevonásával az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) a Minisztertanács alá tartozott.

Recsk: A szovjet és német koncentrációs táborok mintájára 1948–1953 között működött munkatábor.

Szumám: Durva szövésű rabruha.

Tégla: A börtönnyelvben a letartóztatott mellé helyezett elítélt, akinek az a feladata, hogy a lehető legtöbb információt adja társáról fogvatartóinak. Ezért különféle kedvezményekben részesült, olykor a büntetés csökkentésével hitegették.

*

Alapi Gyula: (1911–1982) a koncepciós perek ügyésze, később felelős igazságügyi pozíciókat töltött be. 1956 őszén több vezető magyar politikussal együtt a Szovjetunióba távozott, majd hazatért. 1962-ben kizárták az MSZMP-ből.

Demény Pál: (1901–1991) kommunista politikus. Tevékenységéért a második világháború előtt nyolc és fél esztendőt töltött börtönben. 1945 elején kommunista frakciózásért letartóztatták. 1956-ban szabadult, utána fordításokból élt.

Jónás Béla: tanácselnök, 1956 októberében (november 4-én?) öngyilkos lett Miskolcon vagy Budapesten. Más forrás szerint már 1956 tavaszán.

Kádár János (1912–1989) kommunista politikus. A második világháború idején az illegális kommunista párt egyik vezetője volt. 1945 után különféle vezető beosztásokat töltött be, majd 1948-ban belügyminiszter lett. Ekkor tartóztatták le és végezték ki Rajk László külügyminisztert, korábbi belügyminisztert. Kádárt 1951-ben zárták börtönbe, ahonnan 1954-ben szabadult. 1956 novemberében a szovjetek leverték a forradalmat, és őt tették meg a párt és az ország első számú vezetőjének.

Nagy Imre: (1896–1958) kommunista politikus. A háború után földművelési miniszter, rövid ideig belügyminiszter, majd az országgyűlés elnöke volt. 1953–1955 között miniszterelnök. 1956. október 24. és november 4. között ismét miniszterelnök lett. A forradalom bukása után a szovjet hatóságok letartóztatták, 1958 júniusában a népbíróság halálra ítélte és kivégezték.

Olti Vilmos, Bimbó István: az ötvenes–hatvanas években a koncepciós politikai és egyházellenes perek bírái.

Pákh Tibor: (1924–) jogász. 1945–1948 között szovjet koncentrációs táborok foglya volt. Hazatérése után befejezte jogi tanulmányait, 1949-ben doktorált. Mivel szakmájában nem helyezkedhetett el, műszaki fordításból élt. Az 1956-os forradalom idején megsebesült. 1960-ban az emberi jogokért folytatott tevékenysége miatt börtönbüntetésre ítélték. 1971-ben szabadult. A börtönben éhségsztrájkba kezdett, ezért elmebetegnek nyilvánították, és szabadulása után egy időre elmegyógyintézetbe zárták. Nyugdíjas, Budapesten él.

Rajk László: (1909–1949) kommunista politikus. A háború előtt részt vett az illegális kommunista mozgalomban, egy ideig Franciaországban élt, majd Spanyolországban a köztársaságiak oldalán harcolt. A háború kitörése után Franciaországba internálták. Magyarországra hazatérve letartóztatták. 1945-től a kommunista párt egyik vezetője, 1946 tavaszától belügyminiszter. 1948-ban külügyminiszterré nevezték ki, majd nem sokkal később letartóztatták és kivégezték.

Rajkosok: Általában azokat a kommunistákat nevezték így, akik emigrációs éveiket nem a Szovjetunióban, hanem a nyugati országokban töltötték.

Rákosi Mátyás: (1892–1971) kommunista politikus. Az 1919-es kommün egyik vezetője, annak bukása után külföldre menekült. 1925-ben Magyarországon letartóztatták, s életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1940-ben a szovjet kormány kicserélte. 1945-ben a kommunista párt vezetőjeként tért vissza. 1948-tól 1953-ig a korlátlan, 1953–1956 között – főként *Nagy Imre* miniszterelnöksége idején – a némileg korlátozott diktatúra vezetője volt. 1956 nyarán a Szovjetunióba távozott, ahonnan haláláig nem térhetett vissza. Magyarországon van eltemetve.

Szakasits Árpád (1888–1965) szociáldemokrata politikus. 1938-ban a Szociáldemokrata Párt főtitkára lett. A háború után pártját elárulva kiszolgáltatta azt a kommunistáknak. A két munkáspárt egyesülésétől – 1948-tól – vette kezdetét Magyarországon a korlátlan kommunista diktatúra. Ezt követően köztársasági elnökké nevezték ki, majd 1950-ben letartóztatták. 1956 tavaszán szabadult. A forradalom leverése után ismét jelentős beosztásokba került.

Tildy Zoltán (1889–1961) kisgazdapárti politikus, református lelkész. Már a háború előtt jelentős politikai hírnévre tett szert, 1943-ban pedig a párt vezetőjének választották. A párton belül a baloldali irányzat képviselője lett. A választások után, 1945 végén miniszterelnök, majd 1946-tól 1948-ig köztársasági elnök volt. 1948–56 között házi őrizetben tartották. A forradalom idején államminiszterként működött. Annak bukása után börtönbüntetésre ítélték, 1959-ben, tekintettel egészségi állapotára, szabadlábra helyezték.

Summary – Prison for God (Börtönkereszt)

In 1945, with the end of the Second World War, a new era began in the history of the Hungarian Catholic Church. There was a pluralist political system in Hungary, with the participation of several political parties – until the summer of 1948, when the Communist dictatorship destroyed all the institutions of democracy.

But even between 1945 and 1948, the Catholic Church was subject to continuous restrictive policies. From December 26, 1948 onwards, the persecution of the Church took an overt form. It was on this day that *József Mindszenty,* Cardinal of Esztergom, Primate of Hungary, was arrested. In this atmosphere of terror, the state forced the remaining church leaders to negotiate, leading to the "Pact" between the Communist State and the Church in 1950. Several thousand monks and nuns were expelled from their monasteries and were interned to remote parts of the country. Though the diocesan priests were allowed to stay at their parishes, a special controlling and governing institution, the State Office for Church Affairs, was established. As a consequence of the Pact, all but four religious orders were banned in Hungary, and after the nationalization of church schools in 1948, only the Franciscans, the Benedictines, the Piarists and the School Sisters were allowed to run two grammar schools each.

In 1951, *József Grősz,* Archbishop of Kalocsa, second in the church hierarchy after József Mindszenty, was arrested. In the years before the 1956 revolution, several monks, nuns, and laymen were arrested and sentenced in show trials to internment or long years of imprisonment.

In this period between 1948 and 1956, the goal of the State was to eliminate the Church, and religion itself, by administrative measures.

After 1956, the political powers imposed their will on the Church to police herself and execute their oppresive measures on herself. But even during those years, a number of priests, religious, and faithful laymen were imprisoned. The biggest wave of arrests, in order to break the resistance of the Church, took place in February of 1961.

There were two types of attitudes within the Church: some were willing to make compromises which they regarded as acceptable for the sake of survival; others followed the path of the resistant Church, the Church Militant, and accepted the consequences.

This volume of interviews aims to show the difficulties and contradictions, the heroism and human weakness of the age, by presenting the vicissitudes of the priests and laymen who resisted and were imprisoned. The intent of this book is not to judge, but rather to make history more intelligible with a human view, through the personal accounts given by victims still living among us.

Függelék – Timár Ágnes

Az elmúlt negyven esztendő történeti-tudományos feldolgozása még nem kezdődhetett el, hiszen nem biztosítottak az alapkutatás feltételei. Megjelent ugyan számos visszaemlékezés, önéletrajzi írás, börtönnapló, ám mindezen dokumentumok értéke és hitelessége rendkívül eltérő. Alig akad közte olyan, amelyiknek a szerzője nő.

Valamiképp az események tanúja vagyok, mert azok közé tartozom, akiket 1961 és 1966 között két ízben tartóztattak le, ítéltek el és így összesen öt és fél évet voltam börtönben. Ebből az ÁVH vizsgálati osztályán a Gyorskocsi utcában először hét, másodszor három hónapot töltöttem. Végigéltem két koncepciós per bírósági színjátékát; voltam a Markó utcában, a Gyűjtőben, Kalocsán és néhányszor láttam a tököli rabkórházat is.

A letartóztatás, a vizsgálati fogság, a börtön mindenképpen határhelyzete az emberi életnek, ahol a lélek döntően önmagáról tesz tanúságot.

*

Amikor a Boldogasszony Háza Népe közös szerzeteséletét 1955-ben elkezdte, az ismert és szokott szerzetesi élet kereteitől teljesen eltérő körülmények között, eligazítást, tanítást keresve az Evangélium és Szent Benedek Regulája mellett a kezdetek irodalmához nyúltam. Az első századok írásaiból számos tárgyalja az Istennek szenteltség témáját. Rátaláltam a kezdeti regulákra, a *De Virginitate* című traktátusokra és ámulva imádkoztam végig az üldözöttek vértanúaktáit. Elállt a lélegzetem, amikor felfogtam annak a súlyát, hogy a bölcsőm mellett négy ókeresztény vértanú állt és dajkált hitével, meg nem ingatható bizalmával: Fábián pápa, Sebestyén, az ifjú katona, Ágnes, az öntudatos tizenhárom éves római kislány és a nagyon tiszta, bár nagyobbacska Ágota.

Nem mondhatom, hogy „váratlanul ért" a letartóztatásunk 1961. február 6-a éjjelén. Valahol a lelkem mélyén tudtam, hogy egy napon ez be fog következni, mint ahogy azt is tudom, hogy meg fogok egyszer halni.

Készültem rá? Igen. Megsemmisítettem leveleket, amelyeket kaptam, más írásokat, amelyekre szükség lehetett később is, elrejtettem; „okos és még okosabb" rendszabályokat hoztam be az életünkbe, a magunk és a velünk kapcsolatban állók érdekében, és tudtam, hogy mindez ugyan „köteles óvatosság", de nem fogja megakadályozni azt, ami készül ellenem, vagy inkább: amit készít nekem Krisztusom, aki maga is engedelmes lett értünk mindhalálig, egészen a kereszthalálig.

Vágyódtam rá? Igazán nem.

Féltem tőle? Nem tudom. Valószínűleg igen, de nem annyira, vagy nem abban az értelemben, hogy ez megváltoztatta volna a napjaimat. Inkább az volt, hogy „nem értem rá a kérdéssel foglalkozni", mert a mindig „igen sürgető" élni-imádkozni-valóim nem hagytak időt terméketlen dolgokra. Éltem és tettem, amit a fogadalmaim megkívántak, így lett este és reggel nap mint nap. És ez is egyik formája a készületnek.

Azon az éjjelen, valamikor éjfél körül hosszú és erős csöngetésre ébredtem és pizsamában ajtót nyitottam; nem csodálkoztam. Benyomult az előszobába tíz-tizenkét férfi, kezükben házkutatási és letartóztatási paranccsal, és engem kerestek. A még álomból bódult agyamban csak az volt élesen, hogy jobb, ha én ébresztem a többieket, mint ezek az emberek, s hogy az Oltáriszentséget minden módon védenem kell… A civilruhás férfiak betöltötték a keskeny előszobát, egymást is akadályozták, így tudtam szólni a többieknek: keljetek fel, az ÁVO-sok vannak itt, házkutatást fognak tartani… A földre letett matracokon sorban emelkedtek fel a

barna, szőke, fekete leányfejek… Zavarban voltunk és nem tudtunk „viselkedni” ebben a helyzetben. Eltelt egy idő, mire öltözködni kezdtünk, mert a férfiak persze nem mentek ki.

Érdekesek az emlékképek. Vannak elmoshatatlan jelenetek, ahol egy-egy arc ráncai, szemvillanások és ruhagyűrődések évtizedek múltán is elevenek, és más, talán a történetiség oldaláról lényegesebb részletek teljesen kiesnek az emlékezetből, mintha meg sem történt volna.

Nem tudom, mennyi idő telt el beözönlésüktől letartóztatásomig, csak annak a feszültsége merevíti meg ma is az izmaimat, hogy őrséget álltam a Tabernákulum előtt – valószínűleg pizsamában. Valami végső elszánás testesült meg bennem: nem engedem, hogy bántsák Krisztust…

Egyszer odajött valami vezető-féle, aki talán felfogta, hogy mozdulni onnan nem fogok. Azt mondtam: „Kérem, ez itt Tabernákulum, Oltáriszentség van benne. Ne nyúljanak hozzá.” Térdet hajtottam, kinyitottam az ajtaját. Az ember benézett, talán többen is, de nem érintette meg senki sem a ciboriumot, sem a monstranciát. Akkor újra becsuktam a Tabernákulum ajtaját, térdet hajtottam és letartóztattak úgy, ahogy ott álltam, pizsamában.

Egy pillanat alatt felgyorsultak az események. Sürgettek: öltözzem fel, ki kell mennem velük Pestújhelyre, ahol az állandó lakásbejelentésem van. Azt még felfogtam, hogy rajtam kívül másik két társamat is letartóztatták, de szólni nem engedtek. Valaki rám adta egyikünk irhakabátját. Hideg február volt. Semmit sem vihettem magammal, elköszönni is csak a tekintetemmel tudtam.

Az éjszaka előrehaladt, mire az autó Pestújhelyre ért. A férfiak megmarkoltak, az oldalamhoz nyomtak egy revolvercsövet, így mentünk a kerten végig a házba. Mindezek ellenére nem éreztem drámainak az eseményeket, valahogy inkább a szemlélője, mint tárgya voltam annak, ami lejátszódott.

Egyetlen szoba állt rendelkezésemre a régi családi házunkban, ahol gyerek voltam. Ezt a raktárnak használt lakatlan szobát dúlták fel. Válogatás nélkül tömtek bele egy zsákba minden papírdarabkát, csomagolópapírnak használt fénymásolatokat, gépelt és kézírásos feljegyzéseket, leveleket, könyveket… Képtelen voltam megjegyezni, hogy mi az, amit elvisznek. Aztán újra begyűrtek az autóba és talán hajnali három óra körül beértünk a Gyorskocsi utcába. A megérkezés olyan volt, mint a Gestapo akcióiról készült film, vagy regény. Nagy zajjal kitáruló zsilipelt acélkapuk, jelszavak, rendőrök sokasága, amely ismeretlen koreográfia alapján tárgyként továbbított. Rácsok, folyosók, lift… folyosók, rácsok, újabb motozások… Elvették az órámat, a tollamat, a cipőfűzőmet… Végül belöktek egy zárkába és rámcsapták az ajtót. A börtönregények ezt a becsapódó „drámai hangot” egzisztenciális gyötrelemnek szokták festeni. Erre nem emlékszem, csak fáradt voltam és tanácstalan, hogy most mit is tegyek. Volt benne két betonba erősített vasszerkezetű ágy fadeszkázattal, szalmazsákkal és pokrócokkal, meg egy vízöblítéses vécé. Később visszajött az őr és azt mondta, feküdjek le, elvehetem akár az összes pokrócot takarónak, ha fázom… Emlékszem az ember furcsa arcára, mikor megköszöntem, s kértem, a villanyt még hagyja kicsit égve, mert nem találom a kapcsolót. Nem oltotta el akkor éjjel a villanyt, de a Gyorskocsi utcában egyetlen éjjel sem oltották el a villanyt – csak ezt nem tudtam még akkor.

Lefeküdtem ruhástól, mert semmi sem volt velem, s belealudtam az imádságba. Arra riadtam fel, hogy berúgják az ajtót: ébresztőőőő!!! Ezzel kezdődött el a hét hónapig tartó vizsgálati fogság, majd évek Kalocsán.

*

Sokan és sokszor kérdezgettek börtönemlékeimről. Meséltem is, abból kiindulva, hogy a kérdezőt mi segíti tovább, mi az, ami közelebb viszi ót az Úristenhez az élményanyag és az emlékek tengeréből. Sok szempontból lehet közelíteni a történelemhez, de valójában nem

szívesen mesélek róla. Ami „izgalmas, vagy hősies, vagy rendkívüli, vagy néha elborzasztó”, az tulajdonképpen nem is érdekes, és nem bír fontossággal. Ami igazán lényeges, az a Kegyelem története, de ez nagyon keveseket érdekel, és még kevesebb az, akinek szívesen el is mondaná az ember. A kettő között van az a magatartási forma, ami csak lépésről-lépésre kristályosodhat ki, és ez a Kegyelem és az emberi hűség ötvözete. Talán ezt érdemes egyszer elmondani.

*

Amikor a Gyorskocsi utcába vittek bennünket, a vizsgálati osztályon rutinosan alkalmazták az SS és a GPU nyomozási és vizsgálati módszereit. S ha kifejezetten fizikai erőszakot nem is alkalmaztak velünk szemben, azért hét hónap alatt sok minden megtörtént – és bármi megtörténhetett, a fenyegetések realitása nem hagyott kétséget efelől. Hogy kivel szemben meddig mentek el és milyen stílust alkalmaztak, az ugyan sok mindentől függött, legkevésbé az „őrizetestől”. A letartóztatott egy ilyen zárt rendszerben, emberi síkon végtelenül kiszolgáltatott. Túl a teljes emberi kiszolgáltatottságon, sajátos veszélyhelyzetet jelentett az, hogy nők, sőt, szerzetesnők vagyunk. Az egyik leggonoszabb fenyegetés így hangzott: „Majd belökünk a zárkájába néhány napra két, nőre már évek óta kiéhezett elítéltet, és aztán megnézheti, mi lesz a szüzességével!” Ez, és ennek számtalan változata ismerős az első századok vértanúaktáiból. Ágnes, Ágota, Lucia, Perpetua, Felicitas, Blandina… és annyian mások: lányok, asszonyok, római úrnők és rabszolganők, az üldöztetés alatt végigjárták előttünk a börtönöket. Ami a lényeget illeti: kétezer év nem sokat változtatott a nyelvezeten és a módszereken. Tudtam, nem tőlem függ és nem is tőlük, hogy mi történik itt majd velem, hanem egyedül a könyörülő Istenen, akinek irgalma és ereje megóvhat engem, és Aki nem tesz rám soha nagyobb terhet, mint amennyit gyöngeségem elviselni képes.

1961-ben harminchárom éves voltam, a többiek pedig még fiatalabbak. Így nagyjából abban az életkorban voltunk, mint azok, akikről az aktákat feljegyezték. Antióchiai Ignác, Szmirnai Polikárp börtönében nem volt vízöblítéses vécé. Az Olajfák hegyéről nem Volga típusú személygépkocsival hurcolták magukkal a letartóztatottat a katonák. A börtönodúk hidegebbek és sötétebbek voltak, viszont az események viszonylag gyorsan lezajlottak. Hosszú börtönévekről nem szólnak a feljegyzések. A különbségek felsorolhatók, de a lényeget sokkal kevésbé érintik, mint az ember első pillanatban gondolná. A szenvedés, a hűség és nagyjából még az eljárási módszer is eléggé fedi egymást.

Az ellenünk felsorakoztatott erőszak-parádé éppen túlméretezettségében volt elhibázott a hatalom oldaláról nézve, mert viszonylag hamar világossá tette, hogy mindez nem szólhat nekünk, mert több, mint amennyit a személyünk megérdemel. A tomboló erőszak és gyűlölet teljesen értelmetlen és indokolatlan rohamai közben ismételten elhangzottak az Evangélium szenvedéstörténetének szavai, és a vértanú-akták kérdés-feleletei. A parttalan szenvedély és áradó gyűlölet tette egyértelművé, hogy felesleges is, esztelen is minden emberi védekezés. Ebben a történetben a küzdelem az Isten világa és a Gonosz világa között zajlott, nem volt más szerepünk és nem is várt mást tőlünk az Isten, mint töretlen hűséggel maradni ott, ahova állított.

*

Hamarosan kialakult és megfogalmazódott bennem néhány egyszerű elszánás, aminek megéléséhez adott is Kegyelmet az Úristen.

Az, amihez ragaszkodtam és ami erőt és békét adott mindvégig, tulajdonképpen három dologra vonatkozott és minden belső állásfoglalásom ezekre vezethető vissza:

Az életem lényegét: hitemet, szerzetesi elkötelezettségemet nem tagadom meg sem szóval, sem cselekedettel, sem mulasztással. Ez így viszonylag egyszerűnek látszik, a gyakorlatban azonban azt jelentette, hogy az „életet", a természetfölötti életet választottam és nem a „túlélést", az „átmentést", vagy a „megmentést"… Megélni az Evangéliumot minden körülmények között lehet, börtönben is, ha azzal számol az ember, hogy legfeljebb belehal. Ebben az értelemben a börtön sem jelent nagyobb veszélyfaktort, mint az élet. Az életnek ebben a határhelyzetében, még fokozottabban, mint más esetben, csak az örökkévalóság színe előtt érdemes élni.

Nem akartam szem elől téveszteni egy pillanatra sem azt a tényt, hogy az üldözést nem mi okoztuk, hanem mindnyájan üldözöttek vagyunk, bennünket, keresztényeket üldöznek, minden lehető és lehetetlen eszközzel. Ez a tény is banálisnak tűnik, pedig nagyon is gyakorlati következményei vannak. Azt jelentette: nem engedhetjük meg, hogy bizalmatlanná, gyanakvóvá tegyenek bennünket egymással szemben, hogy valaha is szembefordíthassanak azokkal, akikkel alapvetően egyek vagyunk, összetartozunk. A szentek egyessége volt nagyon valóságosan megtapasztalható; és ebből akartak kibillenteni bennünket minden ravaszsággal és gonosz manipulációval. Erőnk és békességünk maradt ez az alapvető egység.

Missziónk az, ahova az Úristen állított, és ez erősebb küldetés minden önként vállalt missziónál. Igent akartam mondani egész lényemmel erre a küldetésre. A korábbi feladatok egy pillanat alatt megszakadtak. Az ismeretlen jövő tervezhetetlenné vált, de jelentkezett az aznap hűség-igénye egyértelmű és elháríthatatlan feladatokkal.

*

Ennek értelmében tehát kialakítottam egy kemény és szoros napirendet, amit csak a kihallgatások zavartak meg, vagy a ritkás „séták", nyolcszor tizenkét méter alapterületű, betonozott és négy méter magas betonfallal körülvett udvaron. Ebben a beton ketrecben járt körbe hátratett kézzel az őrizetes, vagy húsz percen keresztül, a falak mentén, hogy az egészségügyi előírásoknak is eleget tegyen a vizsgálati fogság rendszere. Márciusban még borzongató volt az elnyűtt ruha, amiben letartóztattak és fojtogatott a központi kazánok beszorult füstje. Júliusban, amikor három-négyhetenként egy-egy alkalommal levittek erre a „sétára", amikor kiléptem az ajtón, már végigvágott rajtam a betonból kiáradó hőség és az erős nap vakítóan hasított a félhomályhoz szokott recehártyára – mozogni azonban mégis jól esett.

A zárkában, ahol nagy szerencsémre egyedül voltam, szigorú következetességgel éltem meg „szerzetesi napirendemet": váltogattam az imádságot munkával, tornával, szellemi erőfeszítéssel a megnyúló árnyak órabeosztása szerint. Emlékezetem nehezen rögzít szöveget szó szerinti hűséggel, ezért tartós munkával tudtam csak összehozni a zsoltárokat és töredéksorokból állt össze, néha keverten, néha újrafogalmazva a zsolozsma és a szentmise. Az élelmezés nagyon gyönge volt, és hogy elejét vegyem az éhség kísértésének, önként megvontam magamtól minden étkezéskor valamit; így éltem meg belső szabadságom tiszta, szép örömét. A barna rozsos, vagy árpás kenyér nagyon alkalmasnak bizonyult gyurmázásra. Kezdettől fogva készítettem naptárt és vezettem feljegyzést napról-napra, hogy ki ne essem az időből. Később két-három centiméter nagyságú figurák formázása sok örömmel és szinte élő személyes jelenléttel töltötte be magányos cellámat. A vizsgálati idő alatt nem engedélyeztek számomra könyvet, papirost vagy írószert, viszont a háború utáni számos börtönnapló ötletei segítettek kialakítani az eszközöket. A kenyérből formált és megszárított hegyes szerszám, ami a rómaiak „stílus"-ához lehetett hasonló, alkalmas volt arra, hogy vécépapíroson kiszurkáljam a betűk alakját. Így készítettem feljegyzéseket. Nem volt hova

rejtenem, ezért naponta megsemmisítettem őket, mégis segített, mert „munkát és örömet” adott minden napra a szavak csiszolása, a fogalmazás.

A vizsgálati időt a tárgyalás közvetlen előkészítése követte, ami a perrendtartás szerint szembesítő kihallgatásokat is jelentett. Fogalmunk sem volt arról, hogy ez létezik és hogy mit jelent, mégis óriási jelentősége volt számunkra. Nem azon a jogi síkon, ahol lejátszották ezt a cirkuszt, hanem természetfölötti és érzelmi síkon, mert hosszú hónapok múltán végre láthattuk egymást, és létrejött köztünk egyfajta metakommunikáció, ahol a kölcsönös szeretet hallatlan erőt és biztatást jelentett.

A tárgyalás színjátéka után elszállítottak bennünket az úgynevezett letöltőbörtönbe. Ez a női elítéltek esetében a kalocsait jelentette. Fantasztikusan szép és az őskeresztény börtönök lelkét idéző volt az első találkozás azokkal, akiket ezekben az egyházi ügyekben egyidejűleg ítéltek el. Tizennégyen voltunk, huszonöt és hetvenöt év közötti életkorban és 1961 októberétől 1963 márciusáig éltünk Kalocsán a politikai elítéltek között. Ebben az időben ezek a nők leginkább hosszú időre elítéltek voltak, 1956-ból, többségében fiatal nők, akik az utcai harcokban vettek részt, és néhány idősebb asszony, „kis időre”, két-három évre elítélt „izgatás” vagy disszidálás miatt. Ez a közel két esztendő Kalocsán nem volt „nehéz”, mert együtt voltunk, egymást segítettük és ha ritkábban is, de rendszeresen kaptunk híreket otthonról. Persze, nagyon relatív a „könnyű”, vagy a „nehéz”. A kéthavonta lehetséges „látogató” sajátos valami volt. Egy erős, sodronyszerű rácsozat két oldalán két-két fegyőr között állva húsz percen keresztül lehetett családi témakörben üvöltözni, vagy a nagyon magas zajszint alatt egészen halkan beszélni, ha a fegyőr nem kötözködött… Ezeknek az éveknek a külső-belső történetei ismertek a kortárs börtönirodalomból.

*

1963 márciusában általános közkegyelemmel szabadultunk. Ekkor kezdődött el az életünkben az intenzív, három évig tartó időszak, amikor tudtuk, hogy menthetetlenül újra le fognak bennünket tartóztatni, de legalább addig a percig meg akartunk adni mindent: tanításban, a lélek formálásában, mélyítésében. Amennyit csak tudtunk, és amennyit képesek voltak befogadni a fiatalok. A külső, ismétlődő fenyegető jelzések egyértelművé tették számunkra, hogy be fog következni újabb letartóztatásunk, és ha nem is tudtuk sem a napot, sem az órát, éppen az Úristen előtti felelősségünk tudatában készültünk a következő börtönre. Ez elsősorban lelki, szellemi, erkölcsi jellegű felkészülés volt, mert az első tapasztalatok nyilvánvalóvá tették előttünk, hogy az emberi „okosság” teljesen értelmetlen.

*

Másodszor 1966. április 19-én tartóztattak le. Ezúttal egyedül voltam nő a vizsgálati osztályon. Később Kalocsán az elítéltek között sem volt más szerzetesnő, vagy olyan elkötelezett világi, aki vallása, vagy meggyőződése miatt került volna börtönbe. Egy második letartóztatás és börtönidő bizonyos értelemben könnyebb, másrészt pedig nagyságrendekkel nehezebb feladat, mint az első. A letartóztatás és vizsgálati eljárás koreográfiája már lényegében ismert, ezért nem annyira sokkoló. Kevesebb drámai kellékkel, de csupaszságában is súlyosabb következményekkel zajlott le a vizsgálat. A „nyomozati munka” tulajdonképpen egyetlen jegyzőkönyv megfogalmazásából állt, csak a színpadi kellékek felépítése tartott három hónapig. A kérdés, amire a peranyagot felépítették, így hangzott „Mi a különbség a maga jelenlegi és az 1961 előtti élete között?” Gyanútlan válaszom ez volt: „Semmi.” „Jó; akkor azt az összeesküvést folytatta, amiért 1961-ben elítélték.” Erre a mondatra építették a peranyagot, ezen az alapon ítéltek el, és az ítélethez hozzáadták az 1963-ban közkegyelemmel elengedett két évet. Így azután 1966 áprilisától további három évet

töltöttem börtönben. Tényleges oka kizárólag közösen megélt szerzeteséletünk volt. Az ítéletet az „államrend megdöntésére irányuló összeesküvés” címén és jogi paragrafusainak keretében mondták ki és hajtottak végre, szigorított börtönben. Meg kell mondanom, hogy ha elvonatkoztattam attól, hogy a gyakorlati következményeket én viselem, döbbenten álltam a tény előtt, mert ez az ítélet valójában egy ateista államhatalom hitvallása. Ha nem indirekt hitvallás, akkor nevetséges és esztelen gonoszság, hogy tizenkét fiatal nő közös szerzeteséletét, imádságát ilyen módon „értékeljek”.

*

Második szabadulásom után a hetvenes években már repedezni kezdett a jég, és ezért ott tágítottuk lehetőségeinket, ahol tudtuk. Vásároltunk Kismaroson két egymással szomszédos, hosszú, keskeny lucernást a börzsönyi erdők szélén, és felállítottunk rá egy harminckét négyzetméteres alapterületű faházat „szerszámkamra” címszó alatt. Ez lett az „ősmonostor” – és hallatlan lehetősége a közösség monasztikus életének. A villany és víz nélküli hitetlen „komfort”-ban több boldog karácsonyi liturgiát énekeltünk, és nem egyszer lobogott fel a húsvéti láng és ujjongott az „Exultet” a domboldal magányos éjszakájában. Két évtized alatt egymás után vásároltuk meg a szomszédos parlagföldeket. A nyolcvanas évek további lassú enyhülést hoztak. Két év alatt megépítettük emberfeletti erőfeszítéssel az „új monostort”, amely száznegyvennégy négyzetméteres alapterületével ma is élettere a szerzeteseknek.

*

Az üldözöttség harminc esztendeje alatt nem volt bennünk az a remény, hogy valaha is szabadon fogjuk élni monasztikus életünket. A mindennapos hűségben mindig elmentünk a lehetőségek legvégső határáig, és a reményünk a zsoltáros szavaira szorítkozott:

Uram, be sokan szorongatnak engem,
sokan fölkelnek ellenem,
Sokan mondják felőlem:
Nincs menedéke az Istenben!
De te Uram, pajzsom vagy nékem… (Zsolt 3,2-4)

Ma, a szabad lehetőségek között éppen az élhető élet feladatai borítanak el bennünket. Ez egészséges és szép feladat, akkor is, ha néha meghaladni látszik erőinket. Békességet ad a múlt tapasztalata, hogy bizton nem hagy bennünket magunkra Az, Aki száraz lábbal vezetett át a Vörös tengeren. A zsoltáros ma is erősít, bíztat:

„Bízzál az Úrban,
s őrizd meg útját;
S Ő felmagasztal, és a föld lesz örökséged,
…
Láttam a gonoszt, amint kevélykedett,
s mint lombos cédrus, szétterpeszkedett.
És arra mentem, és már íme, nem volt,
keresem őt, és éhelye sem volt.
…
Az igazaknak az Úrtól jön segély,
erősség Ő a szükség idején.” (Zsolt 37,34-39)